

VU Research Portal

Inschakeling van deskundigen in de rechtspraak. Knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in civiele en bestuursrechtelijke zaken

de Groot, G.; Elbers, N.A.

2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Groot, G., & Elbers, N. A. (2008). *Inschakeling van deskundigen in de rechtspraak. Knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in civiele en bestuursrechtelijke zaken*. (Research memoranda; No. 3). Raad voor de rechtspraak. <http://www.rechtspraak.nl/NR/rdonlyres/B5AAF089-D883-4C32-BCAC-08CC85D15A94/0/ResearchMemoranda3.pdf>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Auteurs:
G. de Groot
N.A. Elbers

Met medewerking van:
S.A.J. Munneke
P.A. Willemsen

Inschakelen van deskundigen in de rechtspraak

Verslag van een onderzoek naar knelpunten en verbetervoorstellen

Inhoudsopgave

Samenvatting	6
1 Inleiding	10
1.1 Doelstelling van het onderzoek	10
1.2 Aanleiding tot het onderzoek	10
1.3 Probleemstelling van het onderzoek	11
1.4 Opzet en inrichting van het onderzoek	11
1.5 Enkele beperkingen van het onderzoek	14
2 Literatuuronderzoek	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Artikel 6 EVRM en rechtspraak met behulp van andere dan juridische deskundigen	16
2.2.1 Inleiding	16
2.2.2 Deskundigen met een taak in de voorlichting van de rechter of de bewijslevering	17
2.2.3 Deskundigen met een rechtsprekende taak	18
2.3 Benoeming van deskundigen in civielrechtelijke procedures	19
2.3.1 Inleiding	19
2.3.2 Wettelijk kader	19
2.3.3 Toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen	22
2.4 Benoeming van deskundigen in het civiele jeugdrecht	31
2.4.1 Bevoegdheid van de kinderrechter	31
2.4.2 Advies van de Raad voor de kindbescherming en contra-expertise	31
2.4.3 Civielrechtelijk deskundigenbewijs en forensische bemiddeling	31
2.5 Deskundigheid en de Pachtkamers	32
2.5.1 Inleiding	32
2.5.2 Ontstaansgeschiedenis Pachtwet	32
2.5.3 Wettelijk kader en procedure	32
2.5.4 De deskundige leden van de Pachtkamers	34
2.6 Deskundigheid en kwekersrecht	39
2.7 Deskundigheid en de Ondernemingskamer	40
2.7.1 Inleiding	40
2.7.2 Wettelijk kader en procedure	40
2.7.3 De deskundige leden van de Ondernemingskamer	43
2.8 Benoeming van deskundigen in bestuursrechtelijke procedures	51
2.8.1 Inleiding	51
2.8.2 Wettelijk kader	52
2.8.3 Toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen	54
2.9 Empirisch onderzoek	72
2.9.1 Inleiding	72
2.9.2 Klantwaarderingsonderzoek van Prisma	73
2.9.3 Doorlooptijdenonderzoek	74
2.9.4 Onderzoek in het bestuursrecht	76

3 Onderzoek met behulp van vragenlijsten	80
3.1 Inleiding	80
3.2 Methode	80
3.2.1 Dataverzameling	80
3.2.2 Vragenlijst	81
3.3 Resultaten	81
3.3.1 Resultaten van de vragenlijsten met betrekking tot civielrechtelijke zaken	81
3.3.2 Resultaten van de vragenlijsten met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken	94
4 Expertmeetings	104
4.1 Inleiding	104
4.2 Methode	104
4.2.1 Deelnemers	104
4.2.2 Opzet	104
4.3 Resultaten van de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek	105
4.3.1 Inschakeling van een deskundige	105
4.3.2 Uitvoering van het deskundigenonderzoek en contact tussen deskundige, partijen en rechter	107
4.3.3 Afwikkeling	109
4.4 Resultaten van de expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek	111
4.4.1 Inschakeling van een deskundige	111
4.4.2 Uitvoering van het deskundigenonderzoek en contact tussen deskundige, partijen en rechter	113
4.4.3 Afwikkeling	114
5 Interviews	116
5.1 Inleiding	116
5.2 Methode	116
5.2.1 Deelnemers	116
5.2.2 Interviewschema	117
5.2.3 Opzet	119
5.2.4 Weergave van de resultaten	119
5.3 Resultaten van de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek	119
5.3.1 Inschakeling van een deskundige	119
5.3.2 Uitvoering van het onderzoek	125
5.3.3 Afwikkeling	131
5.4 Resultaten van de interviews met betrekking tot financieel deskundigenonderzoek	135
5.4.1 Inleiding	135
5.4.2 Inschakeling van een deskundige	135
5.4.3 Uitvoering van het onderzoek	141
5.4.4 Afwikkeling	146

5.5	Resultaten van de interviews: adviseren of beslissen	149
5.5.1	Inleiding	149
5.5.2	Gezichtspunten bezien vanuit het beslismodel	150
5.5.3	Advies- en beslismodel in letselschadezaken	152
5.5.4	Andere aspecten van de keuze tussen adviseren en beslissen	155

6	Beschouwing	158
6.1	Inleiding	158
6.2	Algemene gezichtspunten	158
6.2.1	De mate waarin deskundigen worden ingezet	158
6.2.2	Mate van inzet van deskundigen per rechtbank	159
6.2.3	Pluspunten naast knelpunten	159
6.3	De keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel	159
6.3.1	Inleiding	159
6.3.2	Uitkomsten van het literatuuronderzoek	160
6.3.3	Beeld van de keuze tussen adviseren en beslissen in de expertmeetings	162
6.3.4	De keuze tussen adviseren en beslissen in de interviews	162
6.3.5	De wenselijkheid van een letselschadekamer	164
6.3.6	Conclusies	166
6.4	Knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inzet van deskundigen in civiele zaken	167
6.4.1	Inleiding	167
6.4.2	Inschakeling van een deskundige	167
6.4.3	Communicatie tussen partijen, rechter en deskundige	172
6.4.4	Doorlooptijd	176
6.4.5	Kosten	179
6.5	Knelpunten met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken	180
6.5.1	Reikwijdte van het onderzoek met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken.	180
6.5.2	Knelpunten	181
6.6	Kennisaccumulatie	182
6.7	Tot besluit	183

Bijlage

1	Gebruikte afkortingen	184
2	Geraadpleegde literatuur	186
3	Lijst van deelnemers brainstormsessie	192
4	Lijst van deelnemers expertmeetings	194
5	Vragenlijsten	196
6	Lijst van deelnemers interviews	204
7	Begeleidingscommissie	206

Over de auteurs	208

Samenvatting

Het onderzoek en het rapport

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de inzet van deskundigen in de rechtspraak in civielrechtelijke zaken en – in beperkte mate – naar de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken. Het onderzoek was gericht op de vraag welke knelpunten er zijn met betrekking tot de inzet van deskundigen in civielrechtelijke zaken, en of de rechtspraak voorstellen voor verbetering kan genereren. In bescheiden mate is daarnaast onderzoek gedaan naar eventuele knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken. Beoogd is met het onderzoek de sectorvoorzitters, verenigd in de verschillende landelijke overleggen van sectorvoorzitters in de Rechtspraak (LOV's), mogelijkheden aan te reiken om de inzet van deskundigen waar nodig op andere wijze vorm te geven dan thans gebruikelijk is en daartoe projecten te formuleren.

Het onderzoek omvatte een literatuuronderzoek, een kwantitatief onderzoek in de gerechten met behulp van vragenlijsten, expertmeetings met advocaten, deskundigen en rechters en interviews met advocaten, deskundigen en rechters. In het laatste hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten in onderling verband beschouwd.

Vergelijking adviesmodel en beslismodel

In het onderzoek is een vergelijking gemaakt tussen enerzijds het model waarin deskundigen de rechter adviseren – in het rapport aangeduid als adviesmodel – en anderzijds het model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht met rechtspraak zijn belast – in het rapport ook aangeduid als het beslismodel – om te bezien of dit aanknopingspunten levert om de inzet van deskundigen in de Rechtspraak waar nodig verder te verbeteren. Deze vergelijking heeft laten

zien dat in het verleden in hoofdzaak politieke afwegingen een rol speelden bij de totstandkoming van wetgeving waarin een rechterlijk college werd ingericht volgens het beslismodel, terwijl tegenwoordig vooral de behoefte aan materiedeskundigheid centraal staat. In de huidige beroepspraktijk van advocaten, rechters en deskundigen ligt de focus bij de keuze voor het ene of het andere model op de kwaliteit van de zaaksbehandeling en op de wens om de kennis en ervaring die nodig is bij de behandeling van een zaak zo efficiënt mogelijk bijeen te brengen.

Het onderzoek heeft vijf gezichtspunten opgeleverd die in de toekomst kunnen worden gebruikt wanneer in een voorkomend geval wordt onderzocht of een bepaald type zaken zich het meest leent voor afdoening in het adviesmodel of in het beslismodel. Dit betreft:

- de mate waarin materiedeskundigheid bij de behandeling van een bepaald type zaken nodig is;
- de reikwijdte van eventuele toekomstige gevolgen van een rechterlijke beslissing;
- de acceptatie van een rechterlijke uitspraak;
- de haalbaarheid van het beslismodel;
- de onpartijdigheid en onafhankelijkheid van een rechterlijk college.

Hoofdpijnen van knelpunten

De voornaamste problemen met betrekking tot de inzet van deskundigen in de *civiele* rechtspraak zijn gelegen in de communicatie tussen partijen, rechter en deskundige, in de afwikkeling van de kosten en in de doorlooptijd van de gerechtelijke procedure. Het is moeilijk om op grond van het onderzoek een uitspraak te doen over de ernst of de urgentie van knelpunten met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in de rechtspraak. Een objectieve maatstaf hiervoor ontbreekt. Wel kan worden gezegd dat rechters, advocaten en deskundigen het er in het

algemeen over eens zijn dat er problemen zijn. Zij vinden het goed dat die worden aangepakt. Het goede nieuws hierbij is dat aan de voornaamste problemen met niet al te ingewikkelde maatregelen tegemoet kan worden gekomen.

Het beperkte onderzoek met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken heeft laten zien dat de voornaamste problemen in de bestuursrechtelijke rechtspraak betrekking hebben op de beschikbaarheid van deskundigen, de tarieven van deskundigenonderzoek en de doorlooptijd.

Knelpunten met betrekking tot de inzet van deskundigen in civiele zaken

Advocaten, deskundigen en rechters vinden dat de rechter meer dan nu het geval is dient te beschikken over betrouwbare informatie om te beoordelen of een persoon in een bepaalde zaak geschikt is om als deskundige op te treden. Zij vinden dat dergelijke informatie in een openbaar register toegankelijk moet zijn.

De communicatie tussen advocaten, rechters en deskundigen alsmede de participatie van partijen in een deskundigenonderzoek hebben in dit onderzoek een centrale plaats ingenomen. Het deskundigenonderzoek in civiele zaken kent diverse momenten van overleg. Tussen partijen en rechter vindt voor aanvang van het onderzoek overleg plaats over de te benoemen persoon en de te stellen vragen. Tijdens het deskundigenonderzoek is er vooral contact tussen partijen (en hun advocaten) en de deskundige. Dit geschiedt in het kader van de verplichting van de deskundige om partijen gelegenheid te geven opmerkingen te maken en verzoeken te doen (art. 198 lid 2 Rv). Contact met de rechter is er tijdens het onderzoek vrijwel alleen als zich tussen partijen en de deskundige problemen voordoen waar zij

in onderling overleg niet uitkomen. Na afloop van het deskundigenonderzoek kunnen partijen bij de rechter reageren op de uitkomsten en kan de rechter de deskundige eventueel om een nadere toelichting vragen. In dit patroon ontbreekt rechtstreekse communicatie in de driehoeksrelatie tussen partijen, rechter en deskundige. Ook is vrijwel geen sprake van rechtstreeks contact tussen de rechter en de deskundige.

Nagegaan is of deze situatie aanleiding geeft tot knelpunten en, zo ja, of er suggesties zijn voor verbeteringen. Verbetering van de communicatie tussen rechter en deskundige blijkt in diverse opzichten wenselijk te zijn, om tegemoet te komen aan knelpunten bij de formulering van de vraagstelling, aan knelpunten tijdens het deskundigenonderzoek en aan knelpunten bij de verwerking van het deskundigenbericht in de rechterlijke uitspraak.

Als middelen om de communicatie te verbeteren zijn genoemd:

- telefonisch overleg tussen deskundige en rechter, waarbij (de advocaten van) partijen aan het overleg kunnen deelnemen of kunnen meeluisteren (telefonische vergadering);
- elektronisch berichtenverkeer;
- een regiezitting;
- een mondelinge behandeling van de zaak na inlevering van het deskundigenbericht in aanwezigheid van de deskundige.

Verder zijn knelpunten naar voren gekomen met betrekking tot het stellen en handhaven van termijnen voor inlevering van het deskundigenbericht en van termijnen voor de betaling van kosten. In de afwikkeling van de kosten van deskundigenonderzoek werden ook in bredere zin knelpunten ervaren. Advocaten en deskundigen hebben de wens geuit dat de gerechten op deze punten eenvormiger gaan handelen.

Aanbevelingen

Er zijn diverse mogelijkheden om tegemoet te komen aan de gesignaleerde knelpunten. Deze zijn in hoofdstuk 6 aan een beschouwing onderworpen en worden hierna verkort weergegeven.

1. Met enkele concrete maatregelen kan tegemoet worden gekomen aan knelpunten in de *communicatie* tussen deskundige, rechter en partijen:
  - Het verdient aanbeveling dat de gerechten beschikken over een vast aanspreekpunt: een persoon met voldoende kennis van en ervaring met deskundigenonderzoek, aan wie een deskundige tijdens een deskundigenonderzoek telefonisch of per email vragen kan stellen. Deze persoon beantwoordt zelf de vragen die niet zaaksgebonden zijn, leidt de zaaksgebonden vragen door naar de zaaksrechter en bewaakt de tijdige beantwoording van zaaksgebonden vragen.
  - De rechter dient een telefonische vergadering (*conference call*) te kunnen organiseren met de deskundige en (de advocaten van) partijen. Niet alleen de voorziening zelf zou moeten worden gefaciliteerd. Ook zou de voorziening voor de individuele gebruiker door middel van enkele gebruikersvriendelijke aanwijzingen eenvoudig toegankelijk moeten worden gemaakt.
  - De deskundige dient vragen per email aan de rechter te kunnen voorleggen, cc aan (de advocaten van) partijen.
2. Nader onderzoek verdient de mogelijkheid om indicatoren op te stellen waarmee in een zaak kan worden bepaald of – voor aanvang van het deskundigenonderzoek – een regiezitting in aanwezigheid van de deskundige dient plaats te vinden. Hetzelfde geldt voor de optie of na inlevering van het deskundigenbericht een mondelinge behandeling in aanwezigheid van de deskundige wenselijk is.
3. Het verdient aanbeveling om een hoofdstuk in de procesreglementen te ontwikkelen over deskundigenonderzoek. Hiermee kan tegemoet worden gekomen aan de wens van deskundigen en advocaten dat de gerechten een deskundigenonderzoek eenvormig afwickelen wanneer verschillen geen redelijk doel dienen. Ook kan zo richting worden gegeven aan kwesties die in de praktijk nodeloos als onduidelijk worden ervaren. In de procesreglementen kan worden opgenomen:
  - over welke punten partijen de rechter moeten informeren bij een voorstel om een bepaalde persoon als deskundige te benoemen (*disclosure statement*);
  - dat de deskundige de opdracht persoonlijk dient te vervullen, met dien verstande dat het onderzoek dient plaats te vinden onder zijn leiding en toezicht indien hij zich laat bijstaan door anderen en dat hij ook dan verantwoordelijk is voor de antwoorden op de vragen van de rechter;
  - de werkwijze met betrekking tot de toepassing van het voorschrift dat de deskundige partijen gelegenheid dient te geven om opmerkingen te maken en verzoeken te doen (art. 198 lid 2 Rv);
  - een regeling ten aanzien van de (handhaving van) termijnen en de afwikkeling van de kosten.
4. De gerechten dienen te beschikken over een eenvormig werkproces over deskundigenonderzoek, waarvan onder andere een checklist deel uitmaakt voor de handelingen die bij ontvangst van een deskundigenbericht ter griffie worden verricht.
5. Er is meer aandacht nodig voor kennisaccumulatie. In dit kader dient tenminste een voorziening te worden getroffen waarmee aan deskundigen automatisch een kopie wordt toegezonden van de uitspraak na deskundigenbericht.

Inleiding

1.1 Doelstelling van het onderzoek

Deskundigen spelen een rol van betekenis in de rechtspraak. Zij verschaffen de rechter voorlichting die nodig is voor de beslissing van een geschil. Het resultaat van hun bijdrage is meestal tevens een bewijsmiddel voor partijen. In een relatief geringe hoeveelheid zaken vindt een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter plaats. Is dat het geval, dan neemt de complexiteit van de geschilbeslechting toe en duurt de procedure aanzienlijk langer.¹ De wijze waarop deskundigen bijdragen aan de totstandkoming van het rechterlijk oordeel in de civiele procedure is van belang voor de kwaliteit van de rechtspraak, in het bijzonder gezien de invloed van deskundigen op de inhoud van het rechterlijk oordeel, de kosten van de procedure en de tijdigheid van rechtspraak.²

Over de inzet van deskundigen is discussie binnen en buiten de Rechtspraak. Dit onderzoek levert daaraan een bijdrage. Doel ervan is knelpunten rondom deskundigenonderzoek te inventariseren en zo mogelijk te voorzien van verbetervoorstellen. Het onderzoek beoogt de sectorvoorzitters, verenigd in de verschillende landelijke overleggen van sectorvoorzitters in de Rechtspraak (LOV's), in staat te stellen de inzet van deskundigen zonodig op andere wijze vorm te geven en één of meer projecten te formuleren gericht op noodzakelijke veranderingen.

1.2 Aanleiding tot het onderzoek

Twee signalen uit de gerechten waren aanleiding voor het onderzoek. Een eerste signaal was afkomstig van de voorzitters van het landelijk overleg van voorzitters van de sectoren civiel van de rechtbanken (LOVC) en het landelijk overleg van voorzitters van de sectoren bestuursrecht (LOVB), dat

er in de afgelopen jaren veel verbeterd lijkt rondom het deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter, maar dat met enige regelmaat knelpunten worden gehoord rondom de inschakeling van deskundigen in de rechtspraak in civiele en bestuursrechtelijke zaken. Er was behoefte aan informatie: om welke knelpunten gaat het, en leven er in de praktijk suggesties voor verbeteringen? Een tweede signaal had eveneens betrekking op de inzet van andere dan juridische deskundigheid. De Rechtspraak behandelt niet alleen zaken waarin deskundigen de rechter adviseren. Er zijn ook zaken die worden behandeld door een rechterlijk college dat bestaat uit leden van de rechterlijke macht en personen met andere dan juridische deskundigheid, bijvoorbeeld in de Ondernemingskamer of de Pachtkamer. Gesignaleerd werd dat het aanbeveling verdient om meer inzicht te krijgen in factoren die pleiten voor de behandeling van zaken in een model waarin deskundigen de rechter adviseren, dan wel een model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid als lid van een rechterlijk college deelnemen aan de behandeling en beslissing.

In dit onderzoek zijn gegevens verzameld om op een en ander meer zicht te krijgen. Het rapport kan worden gezien als een eerste aanzet om in voorkomende gevallen vanuit de Rechtspraak beter te onderbouwen waarom de kwaliteit van de behandeling van een bepaald type zaken meer gebaat is bij het ene of het andere model.

Deze achtergronden laten tevens zien dat het onderzoek plaatsvindt in de context van de initiatieven die vanuit de Rechtspraak worden ontplooid met betrekking tot de inzet van deskundigen door de rechter.³ Na de ontwikkeling van de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' en een model deskundigenbericht⁴ in het kader van de versterking van de regiefunctie van de civiele rechter ziet in 2008 een soortgelijke lei-

¹ Barkhuysen e.a. 2007; Bauw en Van Dijk 2005; Eshuis 2005; Eshuis 2007; Marseille 2004.

² In dit rapport wordt onder het deskundigenonderzoek in civiele zaken zowel het deskundigenonderzoek in de bodemprocedure als het voorlopig deskundigenonderzoek begrepen, tenzij anders is vermeld.

³ Zie voor een overzicht met betrekking tot civielrechtelijke zaken: De Groot en Akkermans 2007, p. 501-503.

⁴ Beide: www.rechtspraak.nl > Naar de rechter > Landelijke regelingen > Sector civiel recht.

1

draad voor bestuursrechtelijke zaken het licht. In de leidraad wordt algemene, juridische en praktische informatie gegeven in verband met de rechten en plichten van de deskundige en partijen in en om het deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter. Ook is de zogenaamde 'Deskundigenindex' ontwikkeld, een digitale gegevensverzameling van deskundigen die als zodanig bekend willen zijn bij de Rechtspraak. De Deskundigenindex wordt vooral gebruikt door de rechtbanken. In ontwikkeling is de uitbreiding van de Deskundigenindex tot een instrument dat ook kwaliteitsgegevens bevat, evenals het Nederlands Register Gerechtigd Deskundigen, dat door het Ministerie van Justitie voor het strafrecht wordt ontwikkeld.⁵ Deze en andere ontwikkelingen met betrekking tot de rol van deskundigen in de rechtspraak zijn verankerd in de Agenda van de Rechtspraak 2008-2011, waarin onder de doelstellingen en de te bereiken resultaten is opgenomen:

'Het kennisniveau van rechters op de belangrijkste deskundigheidsgebieden moet zodanig zijn dat de inbreng van deskundigen voldoende kritisch kan worden benaderd. Hiervoor is nodig dat alle rechters en juridisch medewerkers basiskennis hebben van de belangrijkste methoden van onderzoek en dat binnen elke sector of in ieder geval binnen het gerecht een aantal van hen beschikt over diepgaander kennis op de betreffende wetenschapsgebieden.'⁶

1.3 Probleemstelling van het onderzoek

De probleemstelling van het onderzoek heeft in essentie betrekking op de vraag op welke wijze het beste vorm en inhoud kan worden gegeven aan de expertise buiten het juridische vakgebied, die in de civiele en bestuursrechtelijke overheidsrechtspraak nodig is bij de behandeling van sommige zaken. De volgende aspecten van deze probleemstelling zijn in concrete onderzoeksvragen uitgemond.

Allereerst richt het onderzoek zich op de vraag welke knelpunten er zijn met betrekking tot de inzet van deskundigen in civielrechtelijke zaken, en of de rechtspraktijk voorstellen voor verbetering kan genereren. Daarnaast is in bescheiden mate onderzoek gedaan naar eventuele knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken. Verder is in het onderzoek de aandacht uitgegaan naar de rol van deskundigen die door de rechter worden benoemd en naar personen met andere dan juridische deskundigheid die met rechtspraak zijn belast. Onderzocht is of een vergelijking van deze twee rollen aanknopingspunten levert om de inzet van deskundigen in de Rechtspraak waar nodig verder te verbeteren. Het model waarin deskundigen de rechter adviseren, is in dit onderzoek aangeduid als het adviesmodel. Het model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht met rechtspraak zijn belast, is het beslismodel genoemd. Uitgangspunt was de vraag of het beslismodel oplossingen kan bieden voor eventuele knelpunten van het adviesmodel. De keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel was als zodanig niet in het onderzoek betrokken.⁷ Toen het onderzoek echter tevens inzichten bleek op te leveren over de keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel, is er met het oog op de toegankelijkheid van de verzamelde informatie voor gekozen om de resultaten in zoverre in een afzonderlijke paragraaf te presenteren.

1.4 Opzet en inrichting van het onderzoek

Het onderzoek waarvan hierna verslag wordt gedaan bevatte verschillende onderdelen: een literatuuronderzoek, een kwantitatief onderzoek in de gerechten met behulp van vragenlijsten, experimenteering met advocaten, deskundigen en rechters en interviews met advocaten, deskundigen en rechters. We lichten deze onderdelen kort toe.

⁵ Zie www.justitie.nl > Onderwerpen > Recht en rechtsbijstand > Deskundigenregister.

⁶ Agenda van de Rechtspraak 2008-2011, www.rechtspraak.nl > Gerechten > Raad voor de rechtspraak > Publicaties, p. 23.

⁷ Deze kwestie is wel onderdeel van lopend onderzoek naar 'Specialistische rechtspraakvoorzieningen voor beslechting van complexe (internationale) geschillen van het bedrijfsleven' van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Literatuuronderzoek

Ter voorbereiding op de verzameling van empirische gegevens met betrekking tot eventuele knelpunten in de inzet van deskundigen, is literatuuronderzoek verricht op het terrein van het civiele (proces)recht. Ook is de inzet van deskundigen in het bestuursrecht hierbij betrokken, omdat de verwachting bestond dat in het bestuursrecht deels vergelijkbare vragen speelden. Het bestuursrecht kent bovendien een modaliteit van de inzet van deskundigen in georganiseerd verband die het civiele recht niet kent, de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak. Het literatuuronderzoek liet zien dat er weinig zicht is op de factoren die een rol hebben gespeeld bij de keuze tussen de deskundige die de rechter adviseert en de deskundige die deel uitmaakt van een rechterlijk college. Daarnaast viel op dat er in het model waarin de deskundige de rechter adviseert verschillen tussen het civiele procesrecht en het bestuursprocesrecht bestaan in de procedurele waarborgen waarmee het deskundigenadvies in wet en rechtspraak is omgeven. Met name de participatie van de procespartijen in de totstandkoming en het gebruik van een deskundigenadvies is in het bestuursrecht minder dan in het civiele recht. Van dit onderdeel wordt verslag gedaan in hoofdstuk 2.

Empirisch onderzoek

De uitkomsten van het literatuuronderzoek zijn gebruikt om in een brainstormsessie de inrichting van het empirische deel van het onderzoek te verkennen. Daarna is er in overleg met de begeleidingscommissie voor gekozen om in het verdere onderzoek tot uitgangspunt te nemen dat de rechter en de deskundige in het algemeen over en weer onvoldoende deskundig zijn op elkaars vakgebied om de betrouwbaarheid en validiteit van elkaars werk te kunnen beoordelen. Deze *kennisparadox* is ook in bredere zin een gegeven bij de inschakeling van deskundigen in de rechtspraak: om de deskundige goed aan te kunnen sturen en diens rapport op waarde te kunnen schatten heeft een jurist kennis nodig van het vakgebied van de

deskundige, maar de omstandigheid dat hij die kennis ontbeert, geeft juist aanleiding om de deskundige in te zetten.⁸ Scherp gezegd: heeft de rechter wel de benodigde kennis op het vakgebied van een deskundige, dan heeft hij meestal geen voorlichting van een deskundige nodig. Dat de rechter de resultaten van deskundigenonderzoek meestal niet ten volle kan beoordelen, maakt het noodzakelijk dat de rechter beschikt over instrumenten waarmee de kans kan worden beperkt dat hij ten onrechte op de resultaten van deskundigenonderzoek vertrouwt. Of andersom: instrumenten waarmee wordt bevorderd dat de rechter de situatie van de volle toetsing van de resultaten van deskundigenonderzoek zo veel mogelijk benadert. Ontbreken zulke instrumenten of functioneren ze niet goed, dan is al snel niet meer voldoende gewaarborgd dat een rechterlijke uitspraak waaraan een deskundigenbericht ten grondslag wordt gelegd, legitiem en gelegitimeerd is en zijn functie in de samenleving kan vervullen.

Zo kwam in het onderzoek de focus te liggen op procedurele kanten van deskundigenonderzoek. Het gaat er dan om of de procedurele waarborgen rondom de inzet van deskundigen in de rechtspraak bevorderen dat een deskundigenbericht een optimale bijdrage levert aan een rechterlijke uitspraak die legitiem en gelegitimeerd is en zijn functie in de samenleving kan vervullen. Hier is van belang of de Rechtspraak laat zien dat wordt gedaan wat redelijk en mogelijk is om het probleem te ondervangen dat de rechter de betrouwbaarheid van het werk van een deskundige slechts ten dele kan onderzoeken, en daarbij bovendien deels afhankelijk is van de mate waarin partijen hun eventuele bezwaren tegen een deskundigenadvies naar voren hebben gebracht. De communicatie tussen advocaten, rechters en deskundigen en de participatie van partijen in een deskundigenonderzoek werden door deze focus essentiële onderdelen van het onderzoek.

⁸ Zie over de kennisparadox: De Groot 2007; De Groot en Akkermans 2007.

Vragenlijsten

Vervolgens zijn vragenlijsten uitgezet in de gerechten met het doel een beeld te krijgen van de beleving die betrokkenen bij de Rechtspraak hebben van knelpunten rondom deskundigenonderzoek in civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken en van de omvang ervan. Het ging niet alleen om inhoudelijke knelpunten, maar ook om de vraag op welke deskundigheidsgebieden de meeste knelpunten werden ervaren. De bevindingen zijn beschreven in hoofdstuk 3.

Zoals gezegd zijn de communicatie tussen advocaten, rechters en deskundigen en de participatie van partijen in een deskundigenonderzoek essentiële onderdelen van het onderzoek. Uit het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat de communicatie tussen advocaten, rechters en deskundigen en de participatie van partijen in het deskundigenonderzoek in – vooral, maar niet uitsluitend – het medisch deskundigenonderzoek in het bestuursrecht beperkter zijn dan in het civiele recht. Besloten is daarom dat de bestuursrechtelijke component geen zelfstandig onderdeel van het empirische onderzoek zou worden, maar waar mogelijk wel aandacht zou krijgen in het onderzoek door middel van de vragenlijsten, de expertmeetings en de interviews. Hierdoor krijgt, zoals vermeld, de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken als zodanig slechts zeer beperkt aandacht.

De resultaten van het bestuursrechtelijke gedeelte van het onderzoek worden gepresenteerd in par. 3.3.2 en par. 6.5.

Expertmeetings

Advocaten, deskundigen en rechters zijn uitgenodigd om deel te nemen aan een expertmeeting. Het doel was na te gaan of zij in hun praktijk knelpunten zagen rondom deskundigenonderzoek in (voornamelijk) civielrechtelijke zaken en, zo ja, knelpunten en eventuele verbetervoorstellen multidisciplinair te inventariseren. Eén expertmeeting vond plaats rondom medisch deskundigenonderzoek en één rondom financieel

deskundigenonderzoek.

Het lijkt geen twijfel dat de mate waarin een rechtzoekende meent dat de rechter in zijn zaak naar hem heeft geluisterd, van belang is voor de legitimatie van een rechterlijke uitspraak.⁹ In dit onderzoek is aan rechtzoekenden niet naar ervaringen met betrekking tot de inzet van deskundigen in de rechtspraak gevraagd, al kunnen die ervaringen ook relevante inzichten opleveren voor de inventarisatie van knelpunten en verbetervoorstellen. Wel is in de contacten met advocaten mede aandacht besteed aan de ervaringen die zij van cliënten horen. De omvang en de doorlooptijd van het onderzoek in combinatie met de wens om actuele onderzoeksresultaten te kunnen rapporteren, maakten een keuze noodzakelijk. De keuze om knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in de Rechtspraak in dit onderzoek te inventariseren bij professionele procesdeelnemers, is mede ingegeven door de verwachting dat professionele procesdeelnemers in het algemeen meer verzamelde kennis en ervaringen op dit punt hebben dan rechtzoekenden. Van de expertmeetings wordt verslag gedaan in hoofdstuk 4.

Interviews

De verkregen resultaten uit het literatuuronderzoek, de vragenlijsten en de expertmeetings zijn betrokken in interviews met advocaten, deskundigen en rechters. De interviews vonden plaats om knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inzet van deskundigen in civiele zaken nader te inventariseren. In hoofdstuk 5 wordt verslag gedaan van de interviews.

Beschouwing

In hoofdstuk 6 zijn de bevindingen van de hoofdstukken 2 tot en met 5 met elkaar in verband gebracht aan de hand van de thema's die in de hoofdstukken 2 tot en met 5 aan de orde zijn gekomen. Omdat de inventarisatie van de onderzoeksresultaten (in hoofdstuk 6) thematisch plaatsvindt, is de betekenis van de onder-

⁹ Zie bijv. Ippel & Heeger-Hertter 2006, p. 169.

zoeksresultaten in de hoofdstukken 2 tot en met 5 niet per hoofdstuk aangeduid.

Het onderzoek laat zien dat de voornaamste problemen met betrekking tot de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak zijn gelegen in de communicatie tussen partijen, rechter en deskundige, de afwikkeling van de kosten en de doorlooptijd. Het blijkt moeilijk om op grond van het onderzoek een uitspraak te doen over de ernst of de urgentie van knelpunten met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in de rechtspraak. Aan de voornaamste problemen kan echter wel met niet al te ingewikkelde maatregelen tegemoet worden gekomen. De aanbevelingen daartoe zijn aan het begin van dit rapport samengevat weergegeven.

1.5 Enkele beperkingen van het onderzoek

De rol van deskundigen die worden ingeschakeld door één of meer procespartijen, al dan niet in het kader van een procedure, is niet in het onderzoek betrokken. Ook de niet door de rechter benoemde deskundige die in een procedure wordt gehoord (art. 200 Rv) valt buiten het onderzoek. Deze vormen van deskundigenonderzoek komen af en toe wel zijdelings aan de orde.

Diverse deelonderwerpen zijn in verband met de tijd waarbinnen het onderzoek moest worden verricht, buiten beschouwing gebleven of niet afzonderlijk onderzocht, ook al was het gezien de probleemstelling denkbaar geweest ze in het onderzoek te betrekken. Dit geldt bijvoorbeeld voor de inzet van deskundigen in *octrooizaken* en *onteigeningszaken*.

De vraag hoe de kwaliteit kan worden gewaarborgd van rechtspraak waarin gebruik wordt gemaakt van advisering door deskundigen, speelt vanzelfsprekend niet alleen in de rechtspraak in civiele en bestuursrechtelijke zaken,

maar ook in het *strafrecht*. Toch maakt de inzet van deskundigen in strafrechtelijke zaken geen deel uit van het onderzoek. In het straf(proces)recht is de vraag naar de kwaliteit en de legitimatie van het rechterlijk oordeel dat tot stand komt met behulp van rapporten van deskundigen, zeer actueel. In de afgelopen decennia zijn er diverse (al dan niet geruchtmakende) zaken geweest waarin het gebruik van deskundigen-rapporten door de rechter ter discussie stond¹⁰ en die aanwijzingen bieden dat er knelpunten zijn bij de inzet van deskundigen in de strafrechtspraak. Een onderzoek naar knelpunten en verbetervoorstellen rondom de inzet van deskundigen in de strafrechtspraak zou echter in andere deelvragen uiteenvallen dan in de civiele en bestuursrechtspraak. Dit verschil is in essentie terug te voeren op het feit dat de rechtsverhouding tussen rechter, openbaar ministerie, verdachte en deskundige in het straf(proces)recht in het teken staat van de opsporing, vervolging en berechting van strafbare feiten en daardoor niet zonder meer vergelijkbaar is met de rechtsverhouding tussen partijen, rechter en deskundige in het civiele recht en het bestuursrecht. De inzet van deskundigen in de strafrechtspraak is in dit onderzoek daarom buiten beschouwing gelaten. Ook de inzet van raden in de penitentiaire kamer en de militaire kamer van het hof Arnhem is dus niet betrokken in het gedeelte van het onderzoek waarin is nagegaan of het beslismodel aanknopingspunten biedt om tegemoet te komen aan knelpunten van het adviesmodel. Binnen en buiten de Rechtspraak lopen diverse initiatieven om tegemoet te komen aan knelpunten rondom de inzet van deskundigen in het straf(proces)recht. Te denken valt bijvoorbeeld aan het wetsvoorstel 'Deskundige in strafzaken',¹¹ de notitie 'In het belang van een goede strafrechtspraak' van 4 mei 2006 van de Raad voor de rechtspraak,¹² die een plan van aanpak bevat ter verbetering van de strafrechtspleging in aanvulling op de plannen in hetzelfde kader van het Openbaar Ministerie, de politie en het

¹⁰ Zie voor een overzicht bijv. De Jong-van Ormondt 2004. Sindsdien is de inzet van deskundigen in menig arrest aan de orde geweest. Hier worden slechts genoemd: HR 25 januari 2005, LJN AS1872 (herziening Schiedammer parkmoord); HR 14 maart 2005, NJ 2007, 345, m.nt. P.A.M. Mevis (Lucia de B.); HR 20 december 2005, LJN AU6354 (Pittbullterrier).

¹¹ Kamerstukken II, 2006/07, 31116, nr. 2.

¹² Zie www.rechtspraak.nl > Gerechten > Raad voor de rechtspraak > Publicaties > Rapporten en artikelen.

Nederlands Forensisch Instituut, of de initiatieven van het Programma Strafsector 2010,¹³ waarin een centrale plaats is ingeruimd voor de deskundigheidsbevordering van de strafrechter. De ontwikkelingen in het strafrecht zijn weliswaar niet verder in het onderzoek betrokken, maar het onderzoek kan ook niet helemaal los van deze ontwikkelingen worden gezien. Dat de rol van deskundigen in de strafrechtspraak een centraal aandachtspunt is geworden, maakt immers ook duidelijk hoe essentieel het is dat de Rechtspraak inzichtelijk maakt dat wordt gedaan wat redelijk en mogelijk is om het probleem te ondervangen dat de rechter de betrouwbaarheid van het werk van een deskundige slechts ten dele kan onderzoeken, en daarbij bovendien deels afhankelijk is van de mate waarin hij informatie kan verkrijgen over eventuele bezwaren tegen een deskundigenadvies.

---

¹³ Zie www.rechtspraak.nl > Gerechten > Raad voor de rechtspraak > Kwaliteit van de Rechtspraak > Kwaliteit van de strafrechtspraak.

Literatuuronderzoek

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van het literatuuronderzoek, dat is verricht ter voorbereiding op de verzameling van empirische gegevens met betrekking tot knelpunten rondom de inzet van deskundigen in civiele zaken. Om te verkenen of in het empirisch onderzoek een vergelijking van het model waarin deskundigen de rechter adviseren en het model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht met rechtspraak zijn belast, aanknopingspunten zou kunnen opleveren om de inzet van deskundigen in de Rechtspraak waar nodig verder te verbeteren, is in het literatuuronderzoek aandacht besteed aan de positie van deskundigen in zowel het adviesmodel als het beslismodel. Verder is de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken in het literatuuronderzoek betrokken, omdat de verwachting bestond dat in het bestuursrecht deels vergelijkbare vragen speelden.

Overzicht van de inhoud van hoofdstuk 2

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op de betekenis van het recht op een eerlijk proces in de zin van artikel 6 lid 1 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) voor de inzet van deskundigen in de rechtspraak (par. 2.2). Dan komt de positie van de deskundige in het adviesmodel in de civiele rechtspraak aan de orde (par. 2.3), met afzonderlijk aandacht voor de benoeming van deskundigen in het civiele jeugdrecht (par. 2.4). Vervolgens wordt ingegaan op het beslismodel, achtereenvolgens door aandacht te besteden aan pachtzaken (par. 2.5), kwekersrechtelijke zaken (par. 2.6) en zaken die worden behandeld door de Ondernemingskamer van het Hof Amsterdam (par. 2.7). Na een uiteenzetting van de positie van de deskundige in het adviesmodel in de bestuursrechtelijke rechtspraak (par. 2.8),

wordt het hoofdstuk afgesloten met een korte beschouwing van beschikbare empirische gegevens (par. 2.9).

2.2 Artikel 6 EVRM en rechtspraak met behulp van andere dan juridische deskundigen

2.2.1 Inleiding

Deskundigen kunnen in de meeste civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken door de rechter worden benoemd om advies uit te brengen, in dit onderzoek ook aangeduid als het adviesmodel. In sommige civielrechtelijke zaken zijn deskundigen samen met de rechter met rechtspraak belast, bijvoorbeeld in pachtzaken of in zaken die bij de Ondernemingskamer worden aangebracht. In het adviesmodel en het beslismodel dragen deskundigen bij aan rechtspraak en kan art. 6 EVRM van toepassing zijn. Art. 6 lid 1 EVRM bepaalt:

‘Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen (...) heeft een ieder het recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld.’

Art. 6 EVRM stelt eisen aan de procedure bij de nationale rechter, maar bevat geen regels met betrekking tot de bijdrage van deskundigen aan rechtspraak. Kan een deskundige deel uitmaken van een ‘onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld’? En wat is de betekenis van art. 6 lid 1 EVRM als de deskundige niet met rechtspraak is belast, maar in opdracht van de rechter rapporteert? Het Europese Hof voor de rechten van de mens, dat oordeelt over klachten dat art. 6 lid 1 EVRM in de procedure bij de nationale rechter is geschonden, heeft zich over

deze en vergelijkbare vragen uitgelaten. Deze rechtspraak van het EHRM is van invloed op de vormgeving van de inbreng van deskundigen volgens het nationale procesrecht. De hoofdlijnen van deze rechtspraak gaan daarom vooraf aan de beschrijving van de inbreng van deskundigen in civielrechtelijke en bestuursrechtelijke procedures in Nederland.¹⁴

2.2.2 Deskundigen met een taak in de voorlichting van de rechter of de bewijslevering

De rechter kan zich laten voorlichten door een deskundige (art. 194 Rv). Er komt dan een deskundigenadvies tot stand, dat voor (één van) partijen een bewijsmiddel kan zijn. Het Nederlandse procesrecht bevat regels voor inschakeling van deskundigen (art. 194-207 Rv). Kwesties zoals de benoeming van deskundigen door de rechter, bewijsverkrijging, bewijslevering of bewijswaardering worden uitsluitend geregeld door het nationale procesrecht en niet door art. 6 lid 1 EVRM. Weliswaar bevat art. 6 lid 1 EVRM regels voor de procedure bij de nationale rechter, maar bewijsregels maken daarvan geen deel uit. Het Europese Hof voor de rechten van de mens, bij wie een klacht tegen de Staat kan worden ingediend wegens schending van art. 6 lid 1 EVRM in de procedure bij de nationale rechter, neemt bij de beoordeling van een beroep op schending van art. 6 lid 1 EVRM tot uitgangspunt dat het oordeel van de nationale rechter over vragen van bewijs niet wordt vervangen door een eigen oordeel. Het toetst of de procedure bij de nationale rechter als geheel, daaronder begrepen de wijze waarop het bewijs is beoordeeld, in de zin van art. 6 lid 1 EVRM eerlijk is verlopen.¹⁵ De nationale rechter maakt deel uit van het 'onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld'. De door de rechter benoemde deskundige die niet met rechtspraak is belast, maakt geen deel uit van dit gerecht. De eisen van art. 6 lid 1 EVRM gelden dan ook niet op zichzelf beschouwd voor de deskundige die in opdracht van de rechter

een advies uitbrengt of voor het bewijsmiddel dat in een deskundigenadvies is verrat. Als dus in verband met deskundigenonderzoek wordt geklaagd over een schending van art. 6 lid 1 EVRM, wordt niet beoordeeld of de deskundige of het deskundigenadvies op zichzelf voldoen aan de eisen van art. 6 lid 1 EVRM, maar of in de procedure als geheel, waarin het deskundigenadvies is uitgebracht, art. 6 lid 1 EVRM is geschonden.

Equality of arms

Een *fair* of 'eerlijk' verloop van de procedure vereist volgens vaste rechtspraak van het EHRM onder andere dat partijen gelijk worden behandeld in hun mogelijkheden standpunten in te nemen, te onderbouwen en te bewijzen (*equality of arms*) en voldoende gelegenheid hebben om kennis te nemen van het voorhanden bewijsmateriaal en daarop te reageren (*adversarial procedure*). Afhankelijk van de klacht en de zaak waarom het gaat, kan een klacht over schending van art. 6 lid 1 EVRM in verband met een deskundigenonderzoek, verricht in opdracht van de rechter, bijvoorbeeld uitmonden in beoordeling door het EHRM van de vraag of in de procedure bij de nationale rechter het beginsel van *equality of arms* in acht is genomen, of een partij in de procedure voldoende mogelijkheden heeft gehad om haar standpunt naar voren te brengen en te reageren op standpunten en stukken van de wederpartij, dan wel of de rechter voldoende gelegenheid heeft geboden om te reageren op een rapport of verklaring van een deskundige. Omdat de door de rechter benoemde deskundige geen deel uitmaakt van het gerecht dat moet toezien op de naleving van de waarborgen van art. 6 lid 1 EVRM, heeft het *adversarial principle* van art. 6 lid 1 EVRM niet tot gevolg dat een partij in alle gevallen het recht heeft onderzoeks-handelingen van de deskundige bij te wonen of inzage te hebben in de stukken waarvan de deskundige kennis neemt. Essentieel is dat partijen naar behoren kunnen participeren in de procedure bij de nationale rechter, ook als een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter deel

¹⁴ Zie in algemenere zin over de invloed van art. 6 lid 1 EVRM op het civiele procesrecht bijv. Hammerstein 2004.

¹⁵ Vaste rechtspraak, zie o.a. EHRM 12 juli 1988, NJ 1988, 851, m.nt. EAA (Schenk/Zwitserland); EHRM 21 september 1993, NJ 1994, 544 (Zumtobel/Oostenrijk); EHRM 27 oktober 1993, NJ 1994, 534, m.nt. HJS (Dombo/Nederland); EHRM 18 maart 1997, NJ 1998, 278, m.nt. HJS (Mantovanelli/Frankrijk); EHRM 16 juni 2005, 61603/00, (Storck/Duitsland) (<www.echr.coe.int>).

uitmaakt van de procedure.¹⁶ In par. 2.3.3.2 wordt nader ingegaan op de betekenis van de rechtspraak van het EHRM bij de behandeling van civiele zaken en in par. 2.9.3.3 op de betekenis ervan bij de behandeling van bestuursrechtelijke zaken.

2.2.3 Deskundigen met een rechtsprekende taak

De vrijheid van de Nederlandse wetgever om rechtsprekende taken te verdelen over de juridisch geschoolde rechter en personen met andere dan juridische deskundigheid is niet onbegrensd. Overheidsrechtspraak moet in handen zijn van een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij wet is ingesteld (art. 6 lid 1 EVRM). Deze eis geldt in procedures waarin art. 6 lid 1 EVRM van toepassing is, niet alleen wanneer het rechtsprekend college uitsluitend is samengesteld uit juridisch geschoolde rechters, maar ook wanneer naast rechters personen met andere dan juridische deskundigheid met rechtspraak zijn belast.

In de rechtspraak van het Europese Hof voor de rechten van de mens komt met enige regelmaat ter sprake welke betekenis moet worden gegeven aan het begrip 'onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij wet is ingesteld'. Bij de eis van onafhankelijkheid gaat het om de wijze van benoeming van de leden van het college en hun zittingsperiode, de aanwezigheid van waarborgen tegen druk van buitenaf en de vraag of het college naar buiten toe onafhankelijk overkomt. Bij de eis van onpartijdigheid gaat het erom dat een rechterlijk college zowel in subjectieve als objectieve zin onpartijdig is. De subjectieve onpartijdigheid betreft de eis dat de leden van het college niet mogen worden gehinderd door vooroordelen of vooringenomenheden. Bij de objectieve onpartijdigheid gaat het erom dat de leden van het college op partijen en het publiek onpartijdig over moeten komen. Of een rechter

onafhankelijk en onpartijdig overkomt, is in de meeste gevallen nauw met elkaar verweven. Meer theoretische argumenten, zoals de vraag of het correct is dat een deskundig lid van de Ondernemingskamer betrokken is bij de uitleg van richtlijnen die in zijn beroepsgroep zijn opgesteld door bijvoorbeeld de Raad voor de Jaarverslaggeving, zijn niet doorslaggevend. Het gaat erom of een rechterlijk college in een concrete zaak onafhankelijk en onpartijdig overkomt. Het standpunt van een partij dienaangaande is evenmin doorslaggevend. Beslissend is of door een partij geuite twijfel objectief is te rechtvaardigen. Als geklaagd wordt dat een nationaal rechterlijk college in een zaak, samengesteld uit rechters en deskundigen, niet is aan te merken als een onafhankelijk of onpartijdig gerecht, wordt dat beoordeeld aan de hand van alle relevante omstandigheden van het geval.¹⁷

Onpartijdigheid en deelname van deskundigen aan rechtspraak

In de rechtspraak van het EHRM is herhaaldelijk aan de orde gekomen of zich met de onpartijdigheidseis van art. 6 EVRM verdraagt dat aan rechtspraak wordt deelgenomen door deskundigen. Het EHRM is van oordeel dat de eis van onpartijdigheid van art. 6 EVRM op zichzelf geen beletsel opwerpt om de deskundige naast de rechter met rechtspraak te belasten. In 2004 overwoog het EHRM in de zaak *Pabla Ky* tegen Finland:

'There is no objection per se to expert lay members participating in the decision-making in a court. The domestic legislation of the Council of Europe's member States affords many examples of tribunals in which professional judges sit alongside specialists in a particular sphere whose knowledge is desirable and even essential in settling the disputes.'¹⁸

De tweede volzin stond in 1987 reeds in de uitspraak in de zaak van *Ettl e.a.* tegen Oostenrijk.¹⁹ In deze zaak overwoog het EHRM ook dat het

¹⁶ EHRM 18 maart 1997, NJ 1998, 278, m.nt. HJS (Mantovanelli/Frankrijk) r.o. 33. Zie voor toepassing bijv. Hof Arnhem 27 juni 2006, LJN AY5556.

¹⁷ Zie m.b.t. deze criteria o.a. EHRM 28 juni 1984, 7819/77 en 7878/77 (Campbell and Fell/Verenigd Koninkrijk); EHRM 26 oktober 1984, NJ 1988, 744, m.nt. EAA (De Cubber/België); EHRM 22 juni 1989, 11179/84 (Langborger/Zweden); EHRM 24 mei 1989, NJ 1990, 627, m.nt. PvD (Hauschildt/Denemarken).

¹⁸ EHRM 22 juni 2004, NJ 2005, 114, m.nt. EAA, EHRC 2004, 78, m.nt. A.M.L. Jansen (Pabla Ky/Finland).

¹⁹ EHRM 23 april 1987, 9273/81 (Ettl e.a./Oostenrijk). In gelijke zin EHRM 23 april 1997, 14696/89 en 14697/89, (Stallinger en Kuso/Oostenrijk).

noodzakelijk kan zijn dat een beslissing tot stand komt met behulp van deskundigen van andere dan juridische disciplines en dat de samenstelling van een college uit rechters en deskundigen eraan kan bijdragen dat een evenwichtige beslissing wordt genomen waarin rekening wordt gehouden met alle betrokken en relevante belangen. In de zaak *Pabla Ky/Finland*, waarin werd geoordeeld dat de deelname van deskundigen aan rechtspraak in sommige zaken niet alleen wenselijk maar zelfs essentieel kan zijn, werd betekenis toegekend aan het feit dat de beroepsrechters in het rechterlijk college, bestaande uit drie beroepsrechters en twee deskundigen, de meerderheid hadden. Waarom dit van belang is, wordt uit de uitspraak niet duidelijk. In eerdere²⁰ en latere²¹ uitspraken in zaken waarin de meerderheid in het nationale rechterlijke college had bestaan uit met rechtspraak belaste deskundigen, werd geen strijd met de eis van objectieve onpartijdigheid van art. 6 EVRM aangenomen. Als bij het EHRM wordt geklaagd dat een lekenrechter of jurylid in het nationale proces niet onpartijdig was, wordt getoetst of ten tijde van het nationale proces sprake was van belangenverstrengeling of van de objectief gerechtvaardigde schijn daarvan. Bij het onderzoek naar een klacht over de onpartijdigheid van een deskundig lid van een rechtsprekend college kan van belang zijn of de *balance of interests* in de samenstelling van een college bestaande uit rechters en deskundigen in orde is en, als dat niet het geval is, of de verstoring van het evenwicht tot gevolg heeft dat het college in een bepaalde zaak niet meer in staat is om te voldoen aan de eis van onpartijdigheid. Dit laatste kan zich voordoen als een deskundig lid van het college een belang heeft dat zich niet verdraagt met de belangen van een procespartij in een bepaalde zaak.²² Het enkele feit dat een deskundig lid voor benoeming is voorgedragen door een belangenorganisatie waarmee een procespartij geen binding heeft, is onvoldoende

geacht om aan te nemen dat van dergelijke belangenverstrengeling sprake is.²³ Een partij kon wel gerechtvaardigde twijfel hebben over het vertrouwen dat zij in een democratische samenleving in een gerecht moet kunnen stellen toen één van de deskundige leden van het rechtsprekend college in de uitoefening van zijn overige werkzaamheden ondergeschikt bleek te zijn aan degene die het overheidsorgaan vertegenwoordigde dat in de procedure haar wederpartij was.²⁴

2.3 Benoeming van deskundigen in civielrechtelijke procedures

2.3.1 Inleiding

De rechtspraak in dagvaardings- en verzoekschriftzaken waarop de regeling van het deskundigenbewijs van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van toepassing is, is sinds 1838 opgedragen aan de rechterlijke macht. Deze zaken worden behandeld door de civiele rechter. Sinds de grondwetswijziging van 1922 kan de berechting van geschillen over burgerlijke rechten bij wet mede worden opgedragen aan niet tot de rechterlijke macht behorende personen (art. 116 lid 3 Gw). Met betrekking tot die dagvaardings- en verzoekschriftzaken is tot op heden aan deze mogelijkheid geen toepassing gegeven, behalve in pachtzaken, kwekersrechtelijke zaken en zaken die bij de Ondernemingskamer worden aangebracht. De civiele rechter kan in zaken die volgens het adviesmodel worden behandeld dus wel een deskundige benoemen, maar de deskundige maakt dan geen deel uit van het college dat met rechtspraak is belast. Hierna komt het wettelijk kader aan de orde van de bevoegdheid van de civiele rechter tot benoeming van deskundigen. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de toepassing van de bevoegdheid.

²⁰ EHRM 23 april 1987, 9273/81 (Ettl e.a./Oostenrijk).

²¹ EHRM 26 oktober 2004, 41579/98 (Ab Kurt Kellermann/Zweden).

²² EHRM 22 juni 1989, 11179/84 (Langborger/Zweden); EHRM 26 oktober 2004, 41579/98 (Ab Kurt Kellermann/Zweden).
M.b.t. juryleden: EHRM 25 november 1993, 14191/88, (Holm/Zweden).

²³ EHRM 10 februari 1983, NJ 1987, 315 (Albert en Le Compte/België); EHRM 22 september 1994, (Debled/België); EHRM 26 oktober 2004, 41579/98 (Ab Kurt Kellermann/Zweden).

²⁴ EHRM 22 oktober 1984, 8790/79 (Sramek/Oostenrijk).

2.3.2 Wettelijk kader

2.3.2.1 De bevoegdheid van de rechter in de bodemprocedure

De bevoegdheid van de rechter om een deskundige te benoemen is geregeld in het bewijsrecht in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (art. 194-199 Rv). De bevoegdheid is van toepassing in dagvaardings- en verzoekschriftprocedures die worden behandeld volgens de voorschriften van het Eerste Boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, tenzij de toepasselijkheid van de wettelijke bepalingen over het deskundigenbewijs bij wet is beperkt of uitgesloten, zoals in onteigeningszaken (art. 32 Ow). Omdat uitsluitingen en beperkingen zeldzaam zijn, kan met deze bevoegdheid in civiele procedures op vrijwel alle rechtsgebieden een deskundige worden benoemd.

Discretionaire bevoegdheid

Het betreft een discretionaire bevoegdheid. De rechter benoemt in de praktijk een deskundige als hij kennis of ervaring mist die nodig is voor de (verdere) beslissing van de zaak. De bijdrage van de door de rechter benoemde deskundige strekt ter voorlichting van de rechter. Het resultaat dient een partij veelal tot bewijs. Naar vaste rechtspraak van de Hoge Raad is het overgelaten aan de rechter die over de feiten oordeelt of hij behoefte heeft aan deskundige voorlichting.²⁵ De beoordelvrijheid wordt begrensd door het motiveringsbeginsel: de beslissing moet ten minste zodanig worden gemotiveerd dat zij voldoende inzicht geeft in de daaraan ten grondslag liggende gedachtegang, om de beslissing zowel voor partijen als voor derden - in geval van openstaan van hogere voorzieningen: de hogere rechter daaronder begrepen - controleerbaar en aanvaardbaar te maken.²⁶ Hoe ver de motiveringsplicht reikt ten aanzien van de beslissing om wel of geen deskundigenonderzoek te gelasten, hangt af van de omstandigheden van het geval, waaronder de omvang van het partijdebat over

het geschilpunt waarop die beslissing betrekking heeft. Als motivering volstaat in de praktijk in veel gevallen de overweging dat de rechter in verband met een bepaald geschilpunt een deskundigenbericht wel of niet nodig acht. Denkbaar is dat de rechter, afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waaronder het partijdebat, niet aan de motiveringseisen kan voldoen zonder een deskundigenbericht in te winnen.²⁷

2.3.2.2 De bevoegdheid van de rechter met betrekking tot het voorlopig deskundigenbericht

Naast de bevoegdheid om ambtshalve of op verzoek van een procespartij een deskundige te benoemen in een dagvaardings- of verzoekschriftprocedure, kan de rechter op verzoek van een belanghebbende een voorlopig deskundigenbericht gelasten (art. 202-207 Rv). Ook deze bevoegdheid is discretionair geformuleerd. Naar vaste rechtspraak van de Hoge Raad moet de rechter het verzoek toewijzen als het voorlopig deskundigenbericht mede ertoe kan dienen een partij de mogelijkheid te verschaffen aan de hand van het uit te brengen deskundigenbericht zekerheid te verkrijgen omtrent voor de beslissing van het geschil relevante feiten en omstandigheden en aldus beter te kunnen beoordelen of het raadzaam is een procedure te beginnen en, als daartoe wordt overgegaan, beter te kunnen aangeven op grond waarvan een vordering wordt ingesteld of een verweer wordt gevoerd.²⁸ Het verzoek om een voorlopig deskundigenbericht kan worden afgewezen als de rechter feiten en omstandigheden aanwezig oordeelt op grond waarvan moet worden aangenomen dat toewijzing van het verzoek strijdig is met een goede procesorde of moet afstuiten op een ander, door de rechter zwaarwichtig geoordeeld bezwaar. Te denken valt aan situaties waarin het verzoek is aan te merken als misbruik van procesrecht of als misbruik van bevoegdheid, situaties waarin een betrokkene er terecht bezwaar tegen

²⁵ Zie bijv. HR 6 december 2002, NJ 2003, 63; HR 8 oktober 2004, LJN AP1083; HR 12 november 2004, LJN AP9636; HR 11 maart 2005, LJN AR6199; HR 20 mei 2005, LJN AS4406; HR 9 september 2005, LJN AT3135.

²⁶ HR 4 juni 1993, NJ 1993, 659, m.nt. DWFV; sindsdien bijv. HR 29 juni 2001, NJ 2001, 495; HR 9 juni 2006, NJ 2006, 327.

²⁷ HR 12 juli 2002, NJ 2003, 151, m.nt. F.C.B. van Wijmen; HR 5 december 2003, NJ 2004; HR 30 juni 2006, LJN AX3410.

²⁸ Zie bijv. HR 11 maart 1988, NJ 1988, 747; HR 24 juni 1988, NJ 1989, 121; HR 6 februari 1998, NJ 1999, 478, m.nt. HJS; HR 19 december 2003, NJ 2004, 584, JBPr 2004, 30, m.nt. E.F. Groot; HR 11 februari 2005, NJ 2005, 442, m.nt. DA.

maakt dat hij andermaal een belastend onderzoek zou moeten ondergaan, situaties waarin het voorlopig deskundigenbericht de bodemprocedure onaanvaardbaar doorkruist of tot onaanvaardbare vertraging in de bodemprocedure leidt, situaties waarin een gemotiveerde afwijking van over en weer gestelde belangen in verband met een zwaarwichtig belang van de wederker ten nadele van de verzoeker uitvalt, en dergelijke.²⁹ Een verzoek om een voorlopig deskundigenbericht kan verder zoals alle vorderingen en verzoeken worden afgewezen wegens gebrek aan belang (art. 3:303 BW).³⁰

Gebruik van voorlopig deskundigenbericht

De procedure tot het gelasten van een voorlopig deskundigenbericht eindigt als het voorlopig deskundigenbericht is uitgebracht en de kosten zijn afgewikkeld. Het voorlopig deskundigenbericht kan door een partij worden gebruikt in buitengerechtelijke onderhandelingen met de wederpartij. Het kan in een bodemprocedure tussen partijen worden ingebracht ter onderbouwing van een partijstandpunt of als bewijsmiddel. In het laatste geval heeft het dezelfde bewijskracht als een deskundigenbericht dat in opdracht van de rechter in de bodemprocedure is uitgebracht, als beide partijen zijn verschenen in de procedure waarin het voorlopig deskundigenbericht is uitgebracht (art. 207 Rv). Het voorlopig deskundigenbericht kan in andere gevallen als schriftelijk bewijs dienen. In beide situaties is de waardering van de bewijskracht van het voorlopig deskundigenbericht overgelaten aan de rechter (art. 152 lid 2 Rv). De civiele rechter kan in een andere zaak tussen dezelfde partijen niet zonder overleg met partijen ambtshalve kennis nemen van het voorlopig deskundigenbericht. Het is aan een partij of het voorlopig deskundigenbericht in een bodemprocedure wordt overgelegd. Weliswaar kan de rechter een partij gelasten op de zaak betrekking hebbende bescheiden over te leggen (art. 22 Rv), maar daaraan gaat vooraf dat partijen bepalen welke feiten tussen hen in geschil zijn (art. 24 Rv). De

rechter beslist bovendien, behoudens toestemming van de partij die het aangaat, slechts op grondslag van gegevens tot kennisneming waarvan en uitlating waarover aan beide partijen voldoende gelegenheid is gegeven (art. 19 Rv).³¹

2.3.2.3 Rechten en plichten van partijen met betrekking tot het deskundigenonderzoek

De wet bevat enkele procedurele voorschriften voor partijen en de deskundige die van toepassing zijn als de rechter overweegt een deskundige te benoemen en als het deskundigenonderzoek wordt of is verricht. De voorschriften gelden niet alleen voor het deskundigenonderzoek in de bodemprocedure, maar ook voor het voorlopig deskundigenonderzoek. Voordat in de volgende paragraaf enkele voorschriften daarvan aan de orde komen in het kader van de toepassing van de bevoegdheid van de rechter tot benoeming van deskundigen, volgt hier een kort overzicht.

Kort overzicht van voorschriften voor deskundigenonderzoek

De rechter benoemt de deskundige(n) na overleg met partijen. De rechter kan vragen om een schriftelijk rapport of een mondeling verslag (art. 194 lid 2 Rv). De deskundige is niet verplicht de benoeming te aanvaarden. Als hij de benoeming heeft aanvaard, is hij verplicht de opdracht onpartijdig en naar beste weten te vervullen (art. 198 lid 1 Rv). Als hij de benoeming niet aanvaardt of na aanvaarding de opdracht niet uitvoert, kan de rechter een andere deskundige in zijn plaats benoemen (art. 198 lid 4 Rv). De kosten van het onderzoek komen ten laste van (een) partij(en) of op grond van de Wet op de rechtsbijstand ten laste van de Staat (art. 199 Rv). Voordat de deskundige met zijn werkzaamheden begint, wordt meestal een voorschot voor zijn kosten begroot (art. 195 Rv). De rechter bepaalt wanneer het onderzoek moet beginnen en binnen welke termijn het rapport moet worden uitgebracht of

²⁹ HR 13 september 2002, NJ 2004, 18, m.nt. HJS; HR 12 september 2003, NJ 2005, 441, m.nt. DA onder NJ 2005, 442; HR 19 december 2003, NJ 2004, 584, JBP 2004, 30, m.nt. E.F. Groot; HR 30 maart 2007, NJ 2007, 189.

³⁰ HR 11 februari 2005, NJ 2005, 442, m.nt. DA.

³¹ Vaste rechtspraak, bijv. HR 27 maart 1987, NJ 1988, 130, m.nt. WHH; HR 18 februari 1994, NJ 1994, 742; HR 29 november 2002, NJ 2004, 172, m.nt. HJS; HR 20 december 2002, NJ 2004, 4, m.nt. JBMV (Lightning Casino/Nederlandse Antillen); HR 23 maart 2007, NJ 2007, 178.

mondeling verslag moet worden gedaan (art. 197 Rv). Het onderzoek kan onder leiding van de rechter worden verricht of zelfstandig (art. 198 lid 2 Rv). Partijen zijn verplicht mee te werken aan het onderzoek (art. 198 lid 3 Rv). De deskundige moet partijen bij het onderzoek gelegenheid geven tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken en uit zijn rapport moet blijken of hieraan is voldaan. De partij die opmerkingen en verzoeken aan de deskundige verstrekt, zendt die ook aan de wederpartij. De deskundige moet in het rapport vermelden welke opmerkingen en verzoeken hij van partijen heeft ontvangen (art. 198 lid 2 Rv). In het rapport behoort de deskundige gemotiveerd antwoord te geven op de vragen van de rechter. Het rapport wordt door de deskundige ondertekend en ingeleverd bij de griffier (art. 198 lid 4 Rv). Als de deskundige mondeling verslag moet uitbrengen, vraagt de rechter de deskundige naar de naleving van deze voorschriften en neemt hij de antwoorden van de deskundige op in het proces-verbaal van de zitting. De deskundige ondertekent het proces-verbaal met de rechter en de griffier (art. 198 lid 5 Rv).

Andere voorschriften

Buiten de regeling van het deskundigenbewijs gelden voor partijen tijdens het deskundigenonderzoek vanzelfsprekend ook de algemene regels voor procedures, zoals het beginsel van hoor en wederhoor (art. 19 Rv), en de voorschriften van de dagvaardings- of verzoekschriftprocedure waarin zij zijn verwikkeld. Deskundigen hebben naast de regels van het deskundigenbewijs veelal tevens te maken met normen die op hun vakgebied of voor hun beroepsgroep gelden. Zo moet een medisch deskundige in menig geval het inzage- en blokkeringsrecht (art. 7:464 lid 2 onder b BW) in acht nemen³² of is een accountant verplicht de regels voor onafhankelijk en onpartijdig onderzoek van de eigen beroepsgroep in acht te nemen.³³

2.3.3 Toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen

2.3.3.1 Inleiding

De wettelijke regeling van deskundigenbewijs bevat bepalingen over de taak van de rechter en de rechten en verplichtingen van partijen en de deskundige bij de toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen. Deze komen hierna aan de orde voor zover zij kunnen bijdragen aan het inzicht in de wijze waarop de civiele rechter vorm geeft aan de inzet van deskundigen.

Uitgangspunt bij de toepassing van de wettelijke regeling van deskundigenbewijs is dat de rechtsverhouding tussen partijen, rechter en deskundige van publiekrechtelijke aard is.³⁴ De deskundige handelt weliswaar in opdracht van de rechter, maar hij sluit geen privaatrechtelijke overeenkomst met de rechter of met partijen.³⁵

2.3.3.2 Hoor en wederhoor

Het beginsel van hoor en wederhoor, dat wel wordt beschouwd als het meest fundamentele beginsel van het procesrecht, is voorafgaand aan, tijdens en na het deskundigenonderzoek van betekenis. Partijen hebben het recht te reageren op elkaars standpunten en op stukken en andere gegevens die in de procedure worden gebracht en waarvan de rechter kennis neemt, tenzij uit de wet anders voortvloeit (art. 19 Rv). De rechter moet vanzelfsprekend ook met betrekking tot het deskundigenonderzoek het beginsel van hoor en wederhoor in acht nemen. Dit heeft gevolgen tijdens het deskundigenonderzoek.

Voorafgaand aan de benoeming

Voorafgaand aan de benoeming van een deskundige behoort de rechter overleg te plegen met partijen (art. 194 lid 2 Rv). In het algemeen

³² Zie over het inzage- en blokkeringsrecht bijv.: Elferink 2003; Elferink 2004; Jansen 2004; Leenen/Gevers & Legemaate 2007, p. 260; Wervelman & De Jong 2005.

³³ Zie bijv. Joling 2005, p. 260-271; Pheijffer 2000, p. 171 e.v.

³⁴ De Groot 2004, Kortmann 2004, p. 209. Anders: Klaassen 2002.

³⁵ Dijksterhuis-Wieten 1998, p. 99; De Hoop 1989, p. 718; Klaassen 2002, p. 95; Rutgers, Burgerlijke Rechtsvordering, art. 222 Rv (oud), aant. 2 en aant. 5; Pitlo/Hidma & Rutgers 2004, nr. 106; Slabbers en Mulder 2001, p. 232. Anders wellicht: Hondius en Van Ham 1984, p. 103, die in hun uiteenzetting over de wettelijke regeling van het deskundigenbericht vermelden dat de deskundige, indien door een partij aangezocht, in geval van nalatigheid kan worden aangesproken uit wanprestatie en indien dit niet het geval is uit onrechtmatige daad.

biedt de rechter aan partijen in het overleg gelegenheid zich uit te laten over de persoon van de te benoemen deskundige, de aard van de benodigde deskundigheid en de te stellen vragen. Dit kan mondeling – ter comparitie in de dagvaaringsprocedure of bij de mondelinge behandeling in de verzoekschriftprocedure – of schriftelijk in een processtuk geschieden. Het is gebruikelijk om in het vonnis waarbij de comparitie na antwoord (art. 131 Rv) wordt gelast, op te nemen dat ter comparitie de mogelijkheid van een deskundigenbenoeming aan de orde kan komen.

Tijdens het deskundigenonderzoek

Tijdens het deskundigenonderzoek moet de deskundige partijen gelegenheid geven opmerkingen te maken en verzoeken te doen (art. 198 lid 2 Rv). Uit het deskundigenbericht moet blijken of dit is gebeurd en de inhoud van de opmerkingen en verzoeken van partijen moet in het deskundigenbericht worden vermeld. De wet schrijft niet voor dat de deskundige op de opmerkingen en verzoeken in het deskundigenbericht reageert. Uit de rechtspraak van de Hoge Raad vloeit niet voort dat de deskundige onder alle omstandigheden op de opmerkingen en verzoeken van een partij behoort te reageren.³⁶ De rechter in feitelijke instantie geeft er in het algemeen de voorkeur aan dat de deskundige reageert op de opmerkingen en verzoeken van partijen binnen de grenzen van de vraagstelling van de rechter, of vermeldt waarom hij een inhoudelijke reactie op bepaalde opmerkingen en verzoeken achterwege laat. Dit is als uitgangspunt opgenomen in de Leidraad deskundigen in civiele zaken (nr. 28).

Na het deskundigenonderzoek

Na het deskundigenonderzoek moet de rechter erop toezien of tijdens het deskundigenonderzoek voldoende gelegenheid is geboden voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken. Als een partij stelt dat een deskundige dit heeft verzuimd, kan in cassatie worden onderzocht of de rechter na deskundigenbericht

het beginsel van hoor en wederhoor heeft nageleefd en of de motivering van de uitspraak na deskundigenbericht niet onbegrijpelijk is. De Hoge Raad slaat hierbij acht op de uitspraak van het Europese Hof voor de rechten van de mens in de zaak Mantovanelli/Frankrijk.³⁷

Mantovanelli/Frankrijk

In de zaak Mantovanelli/Frankrijk procedeerden Mario Mantovanelli en zijn vrouw Andrée tegen een ziekenhuis in Nancy, nadat hun twintigjarige dochter Jocelyne in 1982 in een jaar tijd zeven keer was geopereerd aan haar duim en vervolgens in coma was geraakt en was overleden. De ouders waren ervan overtuigd dat Jocelyne was overleden aan de gevolgen van bovenmatige doses halothaan, een middel dat haar werd toegediend bij de operaties. De rechter benoemde een deskundige. Deze sprak tijdens zijn onderzoek met personen die in het ziekenhuis bij de behandeling van Jocelyne waren betrokken. Hij bood de ouders geen gelegenheid daarbij aanwezig te zijn of kennis te nemen van op het onderzoek betrekking hebbende stukken. De ouders klaagden hierover vergeefs bij de rechter in eerste aanleg, die de ouders in het ongelijk stelde. In hoger beroep stelden de Mantovanelli's dat zij ten onrechte niet in de gelegenheid waren gesteld hun argumenten met betrekking tot de doodsoorzaak aan de deskundige kenbaar te maken. Zij verzochten het hof te bepalen dat het rapport van de deskundige uit het dossier werd verwijderd en een nieuw deskundigenonderzoek te laten plaatsvinden, maar zij werden hierin niet gevolgd en verloren de procedure. Zij klaagden vervolgens in Straatsburg dat het recht op een eerlijk proces was geschonden, omdat het rapport van de deskundigen niet in overeenstemming met het *adversarial principle* tot stand was gekomen. Hierin kregen zij gelijk. Het EHRM overwoog:

³⁴. (...) It is for the national courts to assess the evidence they have obtained and the relevance of any evidence that a party wishes to have produced. The

³⁶ HR 30 juni 2006, LJN AX3410.

³⁷ EHRM 18 maart 1997, 1998, 278, m.nt. HJS (Mantovanelli/Frankrijk).

Court has nevertheless to ascertain whether the proceedings considered as a whole, including the way in which evidence was taken, were fair as required by Article 6 § 1 (...).

35. In the present case it was not disputed that the “purely judicial” proceedings had complied with the adversarial principle. The former Article R. 123 (now Article R. 164) of the Administrative Courts and Administrative Courts of Appeal Code (...) provides the parties must be informed of the dates of the steps taken by the expert. The failure to comply with that provision cannot on its own put the fairness of the proceedings in issue seriously in doubt (...).
36. However, while Mr and Mrs Mantovanelli could have made submissions to the administrative court on the content and findings of the report after receiving it, the Court is not convinced that this afforded them a real opportunity to comment effectively on it. The question the expert was instructed to answer was identical with the one that the court had to determine, namely whether the circumstances in which halothane had been administered to the applicants’ daughter disclosed negligence on the part of the CHRN. It pertained to a technical field that was not within the judges’ knowledge. Thus although the administrative court was not in law bound by the expert’s findings, his report was likely to have a preponderant influence on the assessment of the facts by that court. Under such circumstances, and in the light also of the administrative courts’ refusal of their application for a fresh expert report at first instance and on appeal, Mr and Mrs Mantovanelli could only have expressed their views effectively before the expert report was lodged. No practical difficulty stood in the way of their being associated in the process of producing the report, as it consisted in interviewing witnesses and examining documents. Yet they were prevented from participating in the interviews, although the five people interviewed by the expert were employed by the CHRN and included the surgeon who had performed the last operation on Miss Mantovanelli, and the anaesthetist. The applications were therefore not able to cross-examine these five people who could reasonably have been

expected to give evidence along the same lines as the CHRN, the opposing side in the proceeding. As to the documents taken into consideration by the expert, the applicants only became aware of them once the report had been completed and transmitted. Mr and Mrs Mantovanelli were thus not able to comment effectively on the main piece of evidence. The proceedings were therefore not fair as required by Article 6 § 1 of the Convention. There has accordingly been a breach of that provision.’³⁸

Het EHRM stelde dus voorop dat de bewijswaardering aan de nationale rechter is en onderzocht of de procedure bij de nationale rechter als geheel eerlijk was geweest in de zin van art. 6 lid 1 EVRM. Het EHRM achtte in dit geval van belang dat de vraag die aan de deskundige was voorgelegd, vrijwel identiek was aan het door de rechter te beslissen geschilpunt, dat het ging om een medisch-technische kwestie waarover de rechter niet met eigen kennis of wetenschap kan oordelen en dat daarom was te verwachten dat het rapport van de deskundige van doorslaggevende invloed zou zijn op de bewijswaardering door de rechter. Verder achtte het EHRM van belang dat de rechter geen nieuw deskundigenbericht had willen gelasten. Onder deze omstandigheden volstond niet de gelegenheid om bij de rechter op het deskundigenbericht te reageren en hadden de Mantovanelli’s uitsluitend effectief hun visie kenbaar kunnen maken als zij daartoe gelegenheid hadden gekregen voordat het deskundigenrapport was uitgebracht. Voor het laatste was geen praktisch beletsel aanwezig. Uit het arrest blijkt dat de nationale rechter verplicht is om erop toe te zien dat een partij voldoende gelegenheid krijgt om effectief commentaar te leveren op een bewijsmiddel en om, als die gelegenheid tijdens de totstandkoming van een bewijsmiddel onvoldoende is geboden, een verzuim te doen herstellen voorafgaand aan de bewijswaardering. Onder de omstandigheden in deze zaak was herstel ten overstaan van de rechter zonder (nadere) raadpleging van deskundigen niet toereikend.

³⁸ EHRM 18 maart 1997, 1998, 278, m.nt. HJS (Mantovanelli/Frankrijk).

Toepassing van Mantovanelli/Frankrijk in Nederlandse civiele rechtspraak

De Hoge Raad meent dat herstel van een verzuim van de deskundige om aan partijen gelegenheid te bieden tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken kan geschieden ten overstaan van de rechter.³⁹ Het arrest Mantovanelli/Frankrijk heeft hierin geen verandering gebracht. De Hoge Raad laat het over aan de feitenrechter of deze in geval van zo'n verzuim behoefte heeft aan een aanvullend of nieuw deskundigenbericht.⁴⁰ Afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waaronder de omvang van het processuele debat van partijen, is denkbaar dat de rechter de uitspraak niet toereikend kan motiveren zonder aanvullend of nieuw deskundigenbericht.

Rechters in feitelijke instantie verlangen in het algemeen binnen de grenzen van de goede procesorde van een deskundige dat een verzuim om partijen gelegenheid te geven tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken wordt hersteld voordat het deskundigenbericht voor het bewijs wordt gebruikt.⁴¹ Herstel is op dat moment – niet lang nadat het deskundigenbericht is uitgebracht – meestal relatief eenvoudig en spoedig mogelijk en wordt verondersteld te kunnen bijdragen aan de aanvaardbaarheid van het deskundigenbericht. Het herstel kan plaatsvinden door een aanvullend deskundigenbericht te vragen aan dezelfde deskundige, dat ertoe strekt dat de deskundige partijen alsnog in de gelegenheid stelt opmerkingen te maken en verzoeken te doen (art. 194 lid 5 Rv). Herstel van het verzuim wordt met gebruik van de vaste rechtspraak van de Hoge Raad⁴² wel achterwege gelaten als bijvoorbeeld de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor in de procedure is gewaarborgd en een partij geen redelijk

belang heeft om alsnog opmerkingen en verzoeken aan een deskundige kenbaar te maken, als herstel van het verzuim tot onredelijke vertraging zou leiden, en dergelijke.⁴³ Hiervan moet worden onderscheiden de situatie waarin een partij wel door de deskundige is gevraagd naar opmerkingen en verzoeken, maar zij van de geboden gelegenheid geen gebruik heeft gemaakt om redenen die voor haar risico komen, bijvoorbeeld door niet tijdig binnen een door de deskundige gestelde redelijke termijn te reageren⁴⁴ of gemotiveerd uitstel te vragen.

Debat tussen partijen in het kader van opmerkingen en verzoeken

Het recht van een partij om opmerkingen en verzoeken aan de deskundige te doen toekomen, omvat niet een recht om bij de deskundige te reageren op de opmerkingen en verzoeken van de wederpartij.⁴⁵ Die reactie kan worden gegeven in het processuele debat na deskundigenbericht in de verdere procedure bij de rechter.

2.3.3.3 Wie wordt als deskundige door de rechter benoemd?

Het Nederlandse civiele procesrecht kent geen regel dat als deskundige uitsluitend een natuurlijk persoon door de rechter kan worden benoemd. Het is onzeker of het voorschrift dat de deskundige de opdracht van de rechter onpartijdig vervult (art. 198 lid 1 Rv), dat naar zijn aard alleen door een natuurlijk persoon kan worden nageleefd, meebrengt dat als deskundige niet een natuurlijk persoon kan worden benoemd. Het komt voor dat bijvoorbeeld ANWB, TNO, de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak (StAB), een accountantskantoor of een schade-expertisebureau als des-

³⁹ Hiermee lijkt zich niet zonder meer te verdragen Hof Den Bosch 21 maart 2006, CO401690/BR, TVP 2006, p. 46-51, waarin het hof de grief dat de rechtbank zonder meer naar een antwoord van de deskundige verwees, terwijl dat antwoord niet duidelijk zou zijn, verwierp met de overweging dat, als onduidelijk was geweest wat de deskundige bedoelde, dat in de fase van opmerkingen en verzoeken aan de deskundige had moeten worden gemeld.

⁴⁰ HR 7 januari 1994, NJ 1994, 320; HR 15 juni 2001, NJ 2001, 435; HR 25 november 2005, LJN AT9053; HR 30 juni 2006, LJN AX3410.

⁴¹ Bijv. Hof Den Bosch 15 april 2003, LJN AF8234; Rb Alkmaar sector kanton 18 mei 2005, LJN AT6610.

⁴² Zie noot 40.

⁴³ Bijv. Rb Dordrecht 10 november 2004, NJF 2004, 594.

⁴⁴ Dit deed zich bij het hof voor in de zaak die leidde tot HR 25 november 2005, LJN AT9053.

⁴⁵ Bijv. Rb Arnhem 23 april 2005, LJN AT4402.

kundige wordt benoemd en dat het aan de organisatie wordt overgelaten een medewerker aan te wijzen die het deskundigenonderzoek zal verrichten. Soms overweegt een rechter dat als deskundige uitsluitend een natuurlijk persoon kan worden benoemd⁴⁶ of dat benoeming van een organisatie als deskundige niet wenselijk is.⁴⁷ In de praktijk kan benoeming van een organisatie aanleiding geven tot problemen. Het kan bijvoorbeeld tijdens het deskundigenonderzoek lastig zijn een persoon te vinden die aanspreekbaar is op de verantwoordelijkheid voor het onderzoek. Als het onderzoek lang duurt, komt het voor dat door personeelwisselingen meerdere personen na elkaar aan het onderzoek werken. Dit kan kostenverhogend werken. Ook is het in de praktijk voorgekomen dat een organisatie in strijd met de wettelijke verplichting van de deskundige (art. 198 lid 2. Rv) pleegt te weigeren partijen gelegenheid te geven tot het maken van opmerkingen en verzoeken. Verder wordt wel de variant gezien dat de rechter weliswaar een natuurlijk persoon als deskundige heeft benoemd, maar dat de deskundige de werkzaamheden binnen het verband van de organisatie van zijn werkgever verricht en van zijn werkgever het deskundigenbericht niet zelf mag ondertekenen. Als verantwoordelijke voor het rapport is dan de naam van een ander persoon of van de rechtspersoon/werkgever vermeld.

Aanvaarding van de benoeming

Een persoon die door de rechter als deskundige wordt benoemd, is volgens het civiele procesrecht niet verplicht om de benoeming te aanvaarden. De deskundige hoeft sinds 1 mei 1984⁴⁸ de eed niet meer af te leggen. Als hij de benoeming heeft aanvaard, is hij verplicht de opdracht onpartijdig en naar beste weten te vervullen (art. 198 lid 1 Rv).

Overleg met partijen

De rechter pleegt overleg met partijen over de persoon van de te benoemen deskundige. De keuze van de deskundige is voorbehouden aan de rechter die over de feiten oordeelt.⁴⁹ De rechter is aan de voorstellen van partijen dus niet gebonden. In de praktijk gaat de rechter in de keuze van de te benoemen persoon af op de eensluidende wensen van partijen en wijkt hij daarvan af als de deskundige niet bereid is de benoeming te aanvaarden of als de rechter meent dat de voorgedragen persoon niet over de deskundigheid beschikt die de rechter voor de verdere beslissing van de zaak nodig acht. Als partijen geen eensluidend voorstel hebben gedaan voor de te benoemen persoon, kan de rechter uit de voorstellen van partijen een persoon kiezen of een deskundige benoemen die door geen van partijen is voorgedragen. Een enkele keer benoemt de rechter in zo'n geval twee deskundigen.⁵⁰

Registerontwikkelingen

De rechter die een deskundige nodig heeft en niet uit de voeten kan met de voorstellen van partijen, kan (nog) niet zoeken in een landelijk toegankelijk register waarin aandacht is voor kwaliteitsbewaking vanuit het perspectief van de rechtspraak. Zicht op de beschikbaarheid en de kwaliteiten van deskundigen is meestal afhankelijk van lokale ervaringen en toevalligheden. Sommige beroepsgroepen bieden (enig) inzicht in de beschikbaarheid van leden van de beroepsgroep voor een benoeming als deskundige.⁵¹ Sommige personen maken schriftelijk aan gerechten hun belangstelling kenbaar voor een benoeming als deskundige. Terwijl de gerechten vroeger eigen lijstjes bijhielden van personen die bereid waren gebleken als deskundige op te treden, is in de Rechtspraak tegenwoordig de Deskundigenindex beschikbaar, een landelijke databank van deskundigen ter ondersteuning

⁴⁶ Bijv. Rb Amsterdam 25 mei 2005, LJN AT8990; Rb Arnhem 17 mei 2006, LJN AY3895.

⁴⁷ Bijv. Rb Amsterdam 6 juli 2005, 215111/H 01.0461 (ongepubliceerd): '6. De rechtbank overweegt ten aanzien van de te benoemen deskundige(n) als volgt. Nu partijen geen voorstel hebben gedaan ten aanzien van een natuurlijke persoon (...) en het binnen de organisatie van Microsoft Nederland B.V. – een sales- en marketing organisatie – niet eenvoudig is een dergelijke deskundige te vinden, zal de rechtbank in deze zelf een keuze maken.'

⁴⁸ Wet van 25 januari 1984, Stb. 1984, 19, in werking getreden op 1 mei 1984 (Stb. 1984, 128).

⁴⁹ HR 31 mei 1991, NJ 1991, 524; HR 16 april 1999, NJ 1999, 666, m.nt. P. Clausen; HR 20 mei 2005, LJN AS4406.

⁵⁰ Bijv. Rb Leeuwarden 24 maart 2003, VR 2004, 106.

⁵¹ Zie bijv. <http://www.forensischemediation.nl/>, <http://www.sgoa.org/> of www.nirv.nl.

van de civiele rechter en de bestuursrechter bij de keuze van een deskundige. Analooq aan de ontwikkeling van een deskundigenregister in het strafrecht,⁵² wordt in de Rechtspraak gewerkt aan de verdere ontwikkeling van de Deskundigenindex tot een kwaliteitsinstrument ten behoeve van de inzet van deskundigen in de rechtspraak.

2.3.3.4 De vraagstelling

Na het overleg met partijen over de te stellen vragen (art. 194 lid 2 Rv) bepaalt de rechter welke vragen aan de deskundige worden gesteld. De vraagstelling van de rechter vormt het voorwerp van het deskundigenonderzoek en laat de grenzen zien waarbinnen het deskundigenbericht tot stand moet komen. De rechter is binnen de grenzen van het geschil vrij in de formulering van de vragen. In de vraagstelling worden in de praktijk vele varianten gezien, uiteenlopend van een vraag die niet afwijkt van de vraag waarover de rechter na deskundigenbericht moet oordelen, tot vragen waarin recht en feit nauwkeurig worden onderscheiden en aan de deskundige slechts wordt gevraagd naar feiten op zijn vakgebied. Het komt ook voor dat aan een deskundige vragen worden voorgelegd die hij op zijn vakgebied niet zal kunnen beantwoorden, onder andere in gevallen waarin meerdere deskundigen van verschillende disciplines worden benoemd en aan hen dezelfde vragen worden voorgelegd. Het wordt dan aan de deskundige overgelaten om te signaleren of hij kan voldoen aan de verplichting de opdracht van de rechter naar beste weten te vervullen. De mate van detail van de vragen verschilt. Soms wordt volstaan met een overkoepelende vraag, soms worden alleen detailvragen worden gesteld, soms wordt overkoepeling en detail gecombineerd in de vragen. Het komt voor dat de rechter bij de formulering van de vragen uitdrukkelijk vermeldt of de deskundige wel of niet andere vragen mag beantwoorden, die door partijen zijn voorgegesteld maar niet door de rechter worden overge-

nomen, of waarmee partijen zich tijdens het deskundigenonderzoek tot de deskundige wenden.

Praktische aspecten

De rechter die een deskundige nodig heeft, is in de meeste gevallen evenmin deskundig in het formuleren van de relevante vragen op het vakgebied van de deskundige. Rechters gaan hiermee verschillend om, met als gemeenschappelijk uitgangspunt dat zij acht slaan op de voorstellen van partijen. Of de rechter de voorstellen van partijen zonder meer volgt of kritisch beschouwt en eventueel wijzigt, hangt niet alleen af van de kwaliteit van die voorstellen, maar wordt mogelijk mede bepaald door zijn taakopvatting of door de mate waarin een deskundigenbericht in een bepaalde zaak zal fungeren als bewijsmiddel van een partij, dan wel voornamelijk zal strekken voorlichting van de rechter. Dergelijke factoren kunnen althans tot meer of minder lijdelijkheid van de rechter aanleiding geven. Met betrekking tot veel voorkomende geschilpunten maken rechters wel gebruik van voorbeelden van vragen die in het verleden niet tot problemen aanleiding hebben gegeven. Soms wordt aan een deskundige gevraagd voorafgaand aan de benoeming naar de concept-vraagstelling te kijken. Het komt wel eens voor dat de deskundige door de rechter in een mondeling of schriftelijk overleg met partijen over de te stellen vragen wordt betrokken. In de Leidraad deskundigen in civiele zaken (nr. 1) wordt de deskundige erop gewezen dat hij voor aanvang van het onderzoek dient te bezien of de vragen zijn gelegen binnen de grenzen van zijn kennis en ervaring op zijn vakgebied en of de vragen hem voldoende duidelijk zijn.

Zuiver juridische vragen

De rechter kan zich door een deskundige ook over zuiver juridische vragen laten voorlichten.⁵³ In de praktijk wordt zelden een deskundige geraadpleegd over vragen van Nederlands recht, maar het is wel gebruikelijk vragen van buitenlands recht aan een deskundige voor te

⁵² Zie www.justitie.nl > Onderwerpen > Recht en rechtsbijstand > Deskundigenregister.

⁵³ HR 2 februari 1990, NJ 1991, 1, m.nt. JBMV.

leggen. De rechter die behoefte heeft aan voorlichting over buitenlands recht, kan zich onder andere laten adviseren door het Internationaal Juridisch Instituut in Den Haag. De kosten worden gedragen door de Staat, tenzij de rechter aanleiding ziet partijen met de kosten te belasten.

2.3.3.5 Regie van de rechter tijdens het deskundigenonderzoek

Deskundigen verrichten hun onderzoek zelfstandig of onder leiding van de rechter (art. 198 lid 2 Rv). In de uitspraak waarin de deskundige wordt benoemd, maakt de rechter de keuze voor één van beide werkwijzen. Dit is ter vrije beoordeling van de rechter.⁵⁴

Zelfstandig verrichten

In eerste aanleg wordt in de sector civiel en de sector kanton van de rechtbanken in vrijwel alle zaken bepaald dat de deskundige het onderzoek zelfstandig verricht. Bepaalt de rechter dat de deskundige het onderzoek zelfstandig verricht, dan heeft de deskundige binnen de grenzen van de opdracht de nodige vrijheid bij de inrichting van het onderzoek.⁵⁵ Indien partijen bezwaar hebben tegen de wijze waarop de deskundige het onderzoek inricht en zij er met de deskundige niet uitkomen, kunnen zowel de deskundige als partijen zich tot de rechter wenden om een beslissing te vragen in de kwestie waarover zij van mening verschillen. De rechter beslist na gelegenheid te hebben gegeven tot hoor en wederhoor.

Onder leiding van de rechter

Het komt vooral in hoger beroep regelmatig voor dat wordt bepaald dat de deskundige het onderzoek verricht onder leiding van een raadsheer-commissaris uit de meervoudige kamer. In

eerste aanleg is het onderzoek onder leiding van de rechter zeldzamer.⁵⁶ Als factoren die mogelijk meewegen bij de keuze voor de ene of de andere variant kunnen worden genoemd de processuele houding van partijen voorafgaand aan het deskundigenonderzoek, de te verwachten complexiteit van het deskundigenonderzoek om in de persoon of de zaak gelegen redenen, of de voorzienbare kosten van de ene of de andere variant.⁵⁷ Als het onderzoek wordt verricht onder leiding van de rechter, bepaalt de rechter van geval tot geval welke handelingen de deskundige zelf mag verrichten, bij welke handelingen de rechter moet worden betrokken en op welke wijze de rechter van het onderzoek op de hoogte wordt gehouden.

2.3.3.6 Gebruik van deskundigenadvies in een rechterlijke uitspraak

Als het deskundigenbericht ter griffie is ingeleverd, mogen de procespartijen daarop reageren. Dit kan gebeuren in een schriftelijk processtuk of tijdens een zitting. De deskundige wordt hierin meestal niet betrokken. Partijen richten hun reactie op het deskundigenbericht tot de rechter. In de uitspraak na deskundigenbericht wordt het geschilpunt waarover het deskundigenbericht is gelast, verder beoordeeld. De processtukken, waaronder inmiddels het deskundigenbericht en de eventuele reacties van partijen op het deskundigenbericht, worden in de verdere beoordeling betrokken.

Aanvullende vragen

Bij de voorbereiding van de uitspraak blijkt soms dat het deskundigenbericht een gebrek vertoont. De deskundige kan bijvoorbeeld een vraag onbeantwoord hebben gelaten, of er kunnen gebreken zijn in de naleving van het voorschrift dat de deskundige partijen gelegenheid

⁵⁴ Parlementaire geschiedenis nieuw bewijsrecht p. 330 (MvA TK 1981): 'Voor zover voorts de vaste commissie (...) bedoeld heeft voor te stellen dat het deskundigenonderzoek steeds zou moeten worden begeleid door een rechter-commissaris, meen ik dat het de voorkeur verdient de rechtbank de vrijheid te laten om al naar gelang de omstandigheden zulks wenselijk maken, te bepalen of het deskundigenonderzoek zelfstandig dan wel onder begeleiding van de rechter – college of rechter-commissaris – zal plaatshebben.'

⁵⁵ HR 15 juni 2001, NJ 2001, 435 (WE/VIB II).

⁵⁶ Voorbeelden van deskundigenonderzoek onder leiding van de rechter: HR 12 november 2004, LJN AP9636; Hof Den Haag 14 juli 2004, LJN AQ1718; Hof Den Haag 14 juli 2004, LJN AQ1721; Hof Den Haag 22 december 2004, LJN AS2245; Rb Amsterdam 15 december 2005, LJN AU8214; Hof Amsterdam 20 juni 2006, LJN AX8970.

⁵⁷ Labohm & Dusamos 2005; Van der Zanden 2005.

moet geven tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken. De rechter beoordeelt of een verzuim moet worden hersteld, dan wel direct uitspraak kan worden gedaan met gebruik van het deskundigenbericht. De rechter kan een aanvullend deskundigenbericht gelasten of de deskundige uitnodigen tot het doen van een aanvullende verklaring ter zitting, waarbij het verzuim kan worden hersteld. De rechter is daartoe echter volgens vaste rechtspraak van de Hoge Raad niet verplicht, mits partijen het gebrek bij de rechter hebben kunnen signaleren en de uitspraak toereikend is gemotiveerd.⁵⁸ Aan laatstgenoemde eis is voldaan als de rechterlijke uitspraak voldoende inzicht geeft in de daaraan ten grondslag liggende gedachtegang om deze zowel voor partijen als voor derden, daaronder begrepen de hogere rechter, controleerbaar en aanvaardbaar te maken.

Motivering van de uitspraak na deskundigenbericht

De rechter heeft in beginsel een beperkte motiveringsplicht met betrekking tot zijn beslissing de zienswijze van een deskundige al dan niet te volgen. De rechter kan volstaan met de motivering dat hij zich verenigt met het standpunt van de deskundige, tenzij de onbegrijpelijkheid van het deskundigenbericht of het partijdebat een uitgebreide motivering nodig maakt. De omvang van de motiveringsplicht in een zaak is afhankelijk van de aard van het bewijsmateriaal en de aard en de mate van precisering van de daartegen door partijen aangevoerde bezwaren. Volgt de rechter de zienswijze van de door de rechter benoemde deskundige, dan is hij in het algemeen niet gehouden zijn beslissing verder te motiveren dan dat de motivering van de deskundige hem overtuigend voorkomt. Dat geldt in het bijzonder wanneer het gaat om kwesties die een bijzondere kennis, ervaring of intuïtie vergen. Wel zal de rechter in moeten gaan op specifieke bezwaren van een partij tegen de zienswijze van de door de rechter benoemde

deskundige, als die bezwaren een voldoende gemotiveerde betwisting vormen van de juistheid van de zienswijze van de deskundige. Naarmate een partij het oordeel van de deskundige gemotiveerder en gedocumenteerder bestrijdt, bijvoorbeeld met onderbouwde andersluidende opinies van partijdeskundigen, moet de rechter zijn keuze om het deskundigenbericht te volgen dus uitgebreider verantwoorden.⁵⁹ De feitenrechter die deze maatstaven in onderlinge samenhang hanteert, kan aan de hand van de stellingen van partijen vaststellen hoever in een zaak de plicht reikt om de uitspraak te motiveren. In sommige uitspraken van lagere rechters wordt niet volstaan met de toetsing aan deze maatstaven, maar wordt tevens vastgesteld dat de processuele voorschriften in acht zijn genomen die voor het deskundigenbericht gelden.⁶⁰ Verder is in de lagere rechtspraak waarneembaar dat in de motivering van de uitspraak na deskundigenbericht acht wordt geslagen op eventuele normen van de beroepsgroep van de deskundige.⁶¹ Het kan gaan om normen op het vakgebied van de deskundige, maar ook om eisen die de tuchtrechter van de deskundige stelt aan een deskundigenbericht.⁶² Zo kent de beroepsgroep van accountants eigen regels voor hoor en wederhoor indien een accountant optreedt als deskundige en stelt de medische tuchtrechter eisen aan de motivering van een deskundigenbericht.

2.3.3.7 Benoeming door een rechter van de sector kanton of de sector civiel

De civiele rechter in eerste aanleg is werkzaam in een sector kanton of in een sector civiel. In de sector kanton worden kort gezegd vorderingen tot € 5.000,-- behandeld en vorderingen met betrekking tot andere andere huur- en arbeidsovereenkomsten (art. 93 Rv). De rechter in de sector civiel behandelt in eerste aanleg de zaken waarin de kantonrechter niet bevoegd is. De regels van het deskundigenbewijs (art.

⁵⁸ Zie noot 40.

⁵⁹ HR 5 december 2003 NJ 2004, 74, JBPr 2004, 29, m.nt. R. Schellaars, r.o. 3.5 en 3.6 (Nieuw Vredenburg/NHL); HR 30 juni 2006, LJN AX3410; HR 19 oktober 2007, LJN BB5172.

⁶⁰ Bijv. Rb Arnhem 29 september 2004, NJF 2004, 609; Rb Zwolle 27 juli 2005, LJN AU6978.

⁶¹ Bijv. Rb Roermond 1 september 2004, JA 2004, 20.

⁶² Bijv. Rb Arnhem 17 november 2004, NJF 2005, 90 of Rb Arnhem 24 november 2004, NJF 2005, 116, bezien in samenhang met Centraal Tuchtcollege 7 december 2004, 2004.045 (<http://www.tuchtcollege-gezondheidszorg.nl/>).

194-200 Rv en art. 202-207 Rv) gelden in beide gevallen, ongeacht of de deskundige wordt benoemd door een rechter van de sector civiel of de sector kanton. Er is weinig bekend over de vraag of er verschillen bestaan tussen de rechters van de sector civiel en de kantonrechters in de toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen, en zo ja, welke verschillen. Niet alleen is onduidelijk in hoeverre er sprake is van uniforme toepassing van de regels van het deskundigenbewijs door rechters van de sector civiel en de sector kanton, ook is onduidelijk in hoeverre eventuele verschillen in die toepassing worden gerechtvaardigd door verschillen in de bevoegdheid van de rechter in de sector civiel en de kantonrechter. Volstaan wordt dan ook met de volgende algemene opmerkingen die voornamelijk samenhangen met verschillen in de procedure bij de sector civiel en de sector kanton.

Het vermogensrechtelijke belang van de zaak

Voor zowel de kantonrechter als de rechter in de sector civiel geldt dat het beginsel van proportionaliteit verlangt dat de kosten van een procedure inclusief deskundigenonderzoek niet in een apert onredelijke verhouding staan tot het financiële belang van de zaak. Beide rechters moeten er bovendien rekening mee houden dat een partij van een door de rechter nodig geacht deskundigenonderzoek mag afzien in verband met de te verwachten deskundigenkosten,⁶³ daargelaten welke gevolgen daaraan worden verbonden in de verdere beslissing van de zaak. Het ligt daarom in de rede dat de kantonrechter, als hij een zaak behandelt met een financieel belang tot € 5.000,--, eerder tegen de grenzen van die redelijke verhouding zal aanlopen dan de rechter in de sector civiel. Voor zover bekend is er geen onderzoek voorhanden waaruit is af te leiden welke gezichtspunten (kanton)rechters in zulke gevallen in aanmerking nemen bij de afweging wel of niet een deskundige te benoemen.

Procesvertegenwoordiging

Onduidelijk is of de rechter in de keuze om wel of geen deskundige te benoemen rekening houdt met de aanwezigheid (in de sector civiel) of het ontbreken (in de sector kanton) van verplichte procesvertegenwoordiging en wat de gevolgen daarvan zijn voor de afdoening van de zaak. Door deskundigen die worden benoemd door een rechter in de sector civiel wordt wel eens opgemerkt dat het onderzoek tijdrovend en kostbaar is mede als gevolg van het feit dat beide partijen zich bij het maken van opmerkingen en verzoeken (art. 198 lid 2 Rv) laten bijstaan door hun advocaten. Door deskundigen die worden benoemd door de kantonrechter wordt echter omgekeerd wel eens opgemerkt dat het tijdrovend en kostbaar is om ten behoeve van het onderzoek contact te leggen en te onderhouden met partijen die geen professionele procesvertegenwoordiger hebben. Op de daadwerkelijke invloed van (het ontbreken van) procesvertegenwoordiging op (de keuze tot het gelasten van) het deskundigenonderzoek bestaat weinig zicht.

De Bedrijfshuuradviescommissies

Met betrekking tot de vraag of als deskundigen slechts natuurlijke personen kunnen fungeren (zie par. 2.3.3.3), doet zich in de sector kanton een vermeldenswaardige bijzonderheid voor in huurzaken. In de sectoren kanton in eerste aanleg en zonodig in hoger beroep bij het gerechtshof wordt wel de bijstand van een Bedrijfshuuradviescommissie (Bhac) ingeroepen in gevallen waarin de rechter advies nodig heeft in verband met de beoordeling van een geschil over de huurprijs van bedrijfsruimte. De Bedrijfshuuradviescommissies zijn naar aanleiding van wetgeving met betrekking tot huur van bedrijfsruimten in het begin van de jaren tachtig van de twintigste eeuw door de Kamers van Koophandel ingesteld om de (kanton)rechter te adviseren in kwesties van huurprijsvaststelling. De Kamers van Koophandel benoemen de commissieleden, die afkomstig kunnen zijn uit kringen van deskundigen op het terrein van onroep-

⁶³ HR 13 september 2002, NJ 2004, 18, m.nt. HJS.

rend goed, zoals een makelaar, kringen van financieel-economisch deskundigen, zoals een accountant, en kringen van huurders en verhuurders. De commissies zijn niet bij wet ingesteld, maar op basis van vrijwilligheid.

In de meeste rechterlijke uitspraken wordt het advies van de Bhac behandeld alsof het de benoeming en het advies van een deskundige betreft, maar het Hof Amsterdam heeft in een zaak geoordeeld dat de benoeming van de Bhac niet valt onder de wettelijke regeling van de art. 194 e.v. Rv, omdat op grond daarvan 'slechts door naam geïndividualiseerde personen als deskundige kunnen worden benoemd'.⁶⁴ Er zijn echter ook uitspraken van het Hof Amsterdam waarin de benoeming van de Bhac wel als een deskundigenbenoeming wordt behandeld.⁶⁵

2.4 Benoeming van deskundigen in het civiele jeugdrecht

2.4.1 Bevoegdheid van de kinderrechter

De kinderrechter⁶⁶ behandelt zaken die minderjarigen betreffen (art. 53 Wet RO en art. 808 Rv), zij het dat kinderalimentatiezaken ook door rechters kunnen worden behandeld die geen kinderrechter zijn (art. 808 Rv). Als een zaak meervoudig wordt behandeld, neemt de kinderrechter deel aan de behandeling. Aan de behandeling en beslissing van zaken die minderjarigen betreffen wordt niet deelgenomen door personen die niet tot de rechterlijke macht behoren.

2.4.2 Advies van de Raad voor de kindbescherming en contra-expertise

De kinderrechter kan het advies van de Raad voor de kindbescherming inwinnen als de kinderrechter dat met het oog op de beoordeling van de belangen van de minderjarige noodzakelijk acht, tenzij het een levensonderhoudzaak

betreft (art. 810 Rv). In zaken die geen betrekking hebben op kindbeschermingsmaatregelen of levensonderhoud, moet de rechter een ouder op diens verzoek in de gelegenheid stellen een rapport van een niet door de rechter benoemde deskundige over te leggen, als dat rapport mede kan leiden tot de beslissing van de zaak en het belang van het kind zich er niet tegen verzet (art. 810a Rv). Met dit rapport kan in zaken over gezag en omgang worden getracht het rapport van de Raad voor de kindbescherming te betwisten. Deze mogelijkheid wordt ook geboden door art. 200 Rv, op grond waarvan een niet door de rechter benoemde deskundige kan worden gehoord. De kosten komen volgens art. 810a lid 3 Rv ten laste van de Staat, die van de ouder een bijdrage in de kosten kan verlangen (art. 810a lid 2 Rv).

2.4.3 Civielrechtelijk deskundigenbewijs en forensische bemiddeling

De kinderrechter kan volgens de gewone regels van de verzoekschriftprocedure een deskundige benoemen (art. 284 jo de art. 194-200 en 202-207 Rv). Met toepassing van deze bevoegdheid wordt onder andere wel een forensisch mediator als deskundige benoemd.⁶⁷ Forensische bemiddeling,⁶⁸ ook wel aangeduid als forensische mediation of als het deskundigenbericht met toepassing van mediation,⁶⁹ combineert een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter met mediation met het doel de rechter gegevens te verschaffen die aan de verdere beslissing van de zaak kunnen bijdragen en partijen gelegenheid te bieden alsnog zelf hun geschil geheel of ten dele met hulp van een mediator op te lossen. Forensische mediation wordt door de rechter soms toegepast in complexe zaken over gezag en omgang en in complexe verdelingszaken met een financieel belang dat zich met de kosten van een deskundigenonderzoek verdraagt (boedelscheiding na echtscheiding, verdeling nalatenschap). Het mid-

⁶⁴ Hof Amsterdam 8 april 2004, PRG 2004, 6252.

⁶⁵ Bijv. Hof Amsterdam 8 december 2005, LJN AV3104; Hof Amsterdam 29 december 2005, LJN AV3248.

⁶⁶ Zie over de positie van de kinderrechter bijv. Verberk & Fuhler 2006.

⁶⁷ Voorbeelden van zaken waarin forensische mediation is toegepast of is overwogen: Hof Den Bosch 22 juli 2004, LJN AQ7034; Hof Den Bosch 14 oktober 2004, LJN AR4775; Rb Haarlem 27 september 2005, LJN AU3479; Rb Den Haag 4 november 2005, LJN AU7045; Hof Den Bosch 26 januari 2006, LJN AV4210.

⁶⁸ Zie over forensische bemiddeling bijv. Hoefnagels 2007; Labohm & Van Leuven 2005, p. 13-14.

⁶⁹ Zie de informatie van de Stichting Forensische Mediation op www.forensischemediation.nl.

del heeft een aanzienlijk minder vrijwillig karakter dan mediation. Omdat het een deskundigenbenoeming betreft, kan de rechter partijen verplichten eraan mee te werken (art. 198 lid 3 Rv) en komen de kosten in beginsel ten laste van (een) partij(en) (art. 195 en 199 Rv).⁷⁰

2.5 Deskundigheid en de Pachtkamers

2.5.1 Inleiding

Aan de rechtspraak in pachtzaken nemen sinds 1932 naast rechters ook zogenoemde deskundige leden deel, die geen rechterlijk ambtenaar zijn. De pachtovereenkomst is sinds 1 september 2007 geregeld onder de bijzondere overeenkomsten in Boek 7, Titel 5, van het Burgerlijk Wetboek.⁷¹ Hierna wordt kort de ontstaansgeschiedenis van de wettelijke regelingen van de pacht belicht. Vervolgens komt het huidige wettelijk kader van de rechtspraak in pachtzaken aan de orde. Daarna wordt aandacht besteed aan de plaats van de deskundige leden in de pachtkamers.

2.5.2 Ontstaansgeschiedenis Pachtwet⁷²

Bepalingen over de pachtovereenkomst waren vanaf 1838 opgenomen in een regeling 'bijzonder betrekkelijk tot huur van landerijen' in de algemene regeling van huur en verhuur in het Derde Boek van het BW (art. 1624-1636). Vanaf eind negentiende eeuw werd bepleit dat een afzonderlijke pachtwet nodig was ter bescherming van de positie van de pachter. De

Staatscommissie voor het Pachtvraagstuk (commissie-Diepenhorst) kwam in 1923 met voorstellen, die door de regering als wetsvoorstel in 1929 werden ingediend bij de Tweede Kamer en door haar in 1930 werden aanvaard, maar in 1932 werden verworpen door de Eerste Kamer. Kort daarop werd bij de Tweede Kamer een initiatiefvoorstel ingediend voor een Crisispachtwet, dat in 1932 door Tweede en Eerste Kamer werd aanvaard. De Crisispachtwet bevatte geen volledige wettelijke regeling van de pacht. Die was wel opgenomen in de daaropvolgende Pachtwet 1938, in werking getreden op 1 november 1938. De Pachtwet werd in de Tweede Wereldoorlog buiten werking gesteld door de afkondiging van het Pachtbesluit op 25 november 1941. Na de oorlog hebben zowel de Pachtwet als het Pachtbesluit nog enige tijd gegolden, voordat de huidige Pachtwet⁷³ in 1958 in werking trad.⁷⁴ In 2006 is een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend waarmee werd beoogd de regeling van de pacht gedeeltelijk te vernieuwen en de eenvoud en transparantie ervan te bevorderen. Conform het wetsvoorstel⁷⁵ zijn de materiele-rechtelijke bepalingen ondergebracht in boek 7 van het Burgerlijk Wetboek en de procesrechtelijke bepalingen in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.⁷⁶

2.5.3 Wettelijk kader en procedure

De huidige rechtspraak in pachtzaken is in eerste aanleg opgedragen aan de pachtkamer van de sector kanton van de rechtbanken en in hoger beroep aan de pachtkamer van het gerechtshof Arnhem.

⁷⁰ In familierechtelijke zaken worden de kosten van deskundigenonderzoek soms desondanks voor rekening van de Staat gelaten. Zie bijv. in afstammingszaken: Hof Arnhem 4 september 2007, LJN BB6515; Hof Den Haag 28 november 2007, LJN BB8748.

⁷¹ Wet van 26 april 2007, Stb. 2007, 163, in werking sinds 1 september 2007 (Stb. 2007, 165).

⁷² Zie over de geschiedenis van de Nederlandse pachtwetgeving Asser/Snijders 2001, nr. 1; De Visser 1971, p. 16-28; Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), Inleiding nr. 2 e.v.

⁷³ Wet van 23 januari 1958, houdende nieuwe regeling van de pacht, Stb. 1958, 37, in werking getreden op 1 mei 1958, Stb. 1958, 199.

⁷⁴ De Pachtwet 1958 is nadien herhaaldelijk op onderdelen gewijzigd, maar die wijzigingen worden hier als niet relevant voor de deelname van deskundigen aan de pachtrechtspraak buiten beschouwing gelaten.

⁷⁵ Kamerstukken II 2005/06, 30 448, nrs. 1-3.

⁷⁶ Zie noot 71.77 De Hoog 2000, p. 165, en Rodrigues Lopes 2007, p. 345, geven een overzicht van de grondslagen, waaronder een pachtovereenkomst, een overeenkomst tot het aangaan, wijzigen of beëindigen van een pachtovereenkomst, tot het stellen van zekerheid voor de nakoming van een pachtovereenkomst, ontruiming van het gepachte, terugvordering van te veel betaalde pacht, etc.

De pachtkamer van de sector kanton is, in afwijking van de gebruikelijke enkelvoudige rechtspraak door de kantonrechter, een meervoudige kamer, bestaande uit een kantonrechter en twee zogenoemde deskundige leden die geen rechterlijk ambtenaar zijn (art. 48 lid 2 en 3 Wet RO). De pachtkamer neemt in eerste aanleg kennis van kort gezegd alle zaken betreffende tot een pachtovereenkomst en daarmee samenhangende vorderingen (art. 1019j Rv).⁷⁷ Vorderingen in pachtzaken behoren hiermee tot de zogenoemde aardvorderingen, tot kennisneming waarvan de pachtkamer exclusief bevoegd is (art. 93 aanhef en onder d Rv). Deze bevoegdheid doet niet af aan de bevoegdheid van de voorzieningenrechter in kort geding.⁷⁸

De pachtkamer in hoger beroep bestaat uit drie rechterlijke ambtenaren en twee deskundige leden die geen rechterlijk ambtenaar zijn (art. 69 Wet RO). De pachtkamer neemt kennis van het hoger beroep van de uitspraken van de pachtkamer van de sectoren kanton van de rechtbanken, als de vordering meer beloopt dan € 1.750,- (art. 1019o).⁷⁹

Op de deskundige leden van de pachtkamers in eerste aanleg en in hoger beroep zijn enkele wettelijke voorschriften die voor de taakuitoefening van de rechter gelden van overeenkomstige toepassing (art. 48 lid 3 Wet RO resp. art. 69 lid 2 Wet RO). De deskundige leden zijn evenals de rechters tot geheimhouding verplicht van hetgeen in raadkamer over een aanhangige zaak is geuit (art. 7 lid 3 Wet RO). Zij mogen zich niet op enige wijze inlaten met partijen of hun advocaten, procureurs of gemachtigden over enige voor hen aanhangige geschillen of geschillen waarvan zij weten of vermoeden dat die voor hen aanhangig zullen worden (art. 12 Wet RO). De deskundige leden zijn evenals de rechters verplicht tot geheimhouding van de gegevens waarover zij bij de uitoefening van hun taak de beschikking krijgen en waarvan zij het vertrouwelijke karakter kennen of redelijkerwijs moeten

vermoeden, behoudens voor zover enig wettelijk voorschrift hen tot mededeling verplicht of uit hun taak de noodzaak tot mededeling voortvloeit (art. 13 Wet RO).⁸⁰ De deskundige leden kunnen worden gewraakt op de gronden die voor wraking van leden van de rechterlijke macht gelden (art. 1019v Rv).

De behandeling van pachtzaken vindt plaats met toepassing van de gewone regels van het procesrecht, voor zover daarvan niet wordt afgeweken in de bijzondere bepalingen van pachtprocesrecht van Boek 3, Titel 16, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (art. 1019q Rv). Sinds 1 september 2007 staat cassatie open tegen de uitspraken van de pachtkamer van het hof Arnhem. Onder de voordien geldende Pachtwet stond cassatie niet open (art. 134 Pw 1958). Van oudsher kan de pachtkamer deskundigen inschakelen. Tussen 1838 en 1923 was de regeling van het deskundigenbewijs van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van toepassing, toen pacht in het Burgerlijk Wetboek was geregeld. In de Crisispachtwet 1932 was bepaald dat de pachtkamer zich kon doen voorlichten door deskundigen, al dan niet na beëdiging (art. 9 Crisispachtwet 1932). In de Pachtwet 1958 werd niet afgeweken van de wettelijke regeling van deskundigenbewijs van (thans) de art. 194-200 en 202-207 Rv, zodat bij de behandeling van pachtzaken deskundigen door de pachtkamer konden worden benoemd of een partijdeskundige kon worden gehoord. De wetswijzigingen in het pachtrecht van 1 september 2007 hebben hierin geen verandering gebracht. Ook kan een voorlopig deskundigenonderzoek worden gelast. De pachtkamers moeten worden onderscheiden van de grondkamers. De grondkamers zijn bestuursorgaan en zijn, anders dan de pachtkamers, niet met rechtspraak belast. Zij houden zich kort gezegd bezig met de goedkeuring van pachtovereenkomsten. De grondkamers bestaan evenals de pachtkamers uit tot de rechterlijke macht behorende leden en deskundige leden.⁸¹

⁷⁷ De Hoog 2000, p. 165, en Rodrigues Lopes 2007, p. 345, geven een overzicht van de grondslagen, waaronder een pachtovereenkomst, een overeenkomst tot het aangaan, wijzigen of beëindigen van een pachtovereenkomst, tot het stellen van zekerheid voor de nakoming van een pachtovereenkomst, ontruiming van het gepachte, terugvordering van te veel betaalde pacht, etc.

⁷⁸ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), art. 128 nr. 651.

⁷⁹ Zie over ontvankelijkheidskwesties in hoger beroep HR 28 april 2006, LJN AV0050.

⁸⁰ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), art. 115 nr. 644.

⁸¹ Zie over de grondkamers bijv. Asser/Snijders 2001, nrs. 14-15.

2.5.4 De deskundige leden van de Pachtkamers

2.5.4.1 Benoeming

De deskundige leden en plaatsvervangende leden van de pachtkamer in eerste aanleg en hoger beroep worden benoemd bij koninklijk besluit op voordracht van de Minister van Justitie. In eerste aanleg worden voorafgaand aan de benoeming Gedeputeerde Staten gehoord. In 1996 heeft Van Emden gesignaleerd dat de benoemingsprocedure omslachtig is, te lang duurt en grotendeels niet openbaar verloopt, dat Gedeputeerde Staten kandidaten niet op geschiktheid toetsen en de werving moeizaam gaat. Hij vermeldde ook dat de Kring van Kantonrechters suggesties tot verbetering had gedaan aan de Minister van Justitie.⁸²

De te benoemen persoon moet de Nederlandse nationaliteit hebben. Deskundige leden worden benoemd voor een periode van vijf jaar en kunnen worden herbenoemd. In afwijking van rechterlijke ambtenaren (art. 117 Gw) worden zij dus niet voor het leven benoemd. Bij de benoeming van de leden en de plaatsvervangende leden wordt er voor zorg gedragen dat noch het belang van de pachter, noch van de verpachters overheerst. Ontslag vindt plaats op eigen verzoek of bij het bereiken van de leeftijd van zevenzig jaar (art. 48a Wet RO in eerste aanleg, art. 69a Wet RO in hoger beroep).

2.5.4.2 Achtergronden van deelname van deskundige leden aan de rechtspraak in pachtzaken

De commissie-Diepenhorst had in 1923 voorgesteld de particuliere pachtcommissies, die een bemiddelende rol vervulden tussen pachters en verpachters, een wettelijke grondslag en rechtsprekende bevoegdheid te geven. In het wetsvoorstel van 1929 werd zij hierin niet gevolgd. In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel van 1929 werd deelname van deskundige leden

aan de pachtrechtspraak verworpen met het argument dat invoering van lekenrechtspraak een vraagstuk op zichzelf is, dat als een geheel moet worden gezien en niet incidenteel zou moeten plaatsvinden.⁸³ De Crisispachtwet van 1932 kende een Kamer voor Crisispachtzaken. Deze kamer bestond – voor het eerst⁸⁴ – uit een kantonrechter en twee niet tot de rechterlijke macht behorende leken-deskundigen:

‘(..) Aan de behandeling door de kamer voor crisispachtzaken wordt, naast den kantonrechter als voorzitter, deelgenomen door 2 niet tot de rechterlijke macht behorende personen, die deskundig zijn ten aanzien van de verhoudingen op landbouwgebied.

Wij benoemen, Gedeputeerde Staten gehoord, voor elk kantongerecht de 2 in het vorige lid bedoelde, niet tot de rechterlijke macht behorende, personen, benevens voor ieder hunner zoovele plaatsvervangers, als Wij dienstig zullen oordeelen. Bij deze benoemingen dragen Wij zorg, dat noch het belang der pachters, noch dat der verpachters in de kamer voor crisispachtzaken overheerscht.’⁸⁵

De gedachte om deskundige leden in de pachtkamer op te nemen, gaat terug op een oude regeling van de Huurcommissie. De Huurcommissie bestond aanvankelijk uit een voorzitter, die huurder noch verhuurder was, en een gelijk aantal leden die huurders en verhuurders waren, terwijl van de beslissingen van de Huurcommissie beroep openstond op de kantonrechter. Het beroep was nodig omdat de toenmalige Grondwet het niet mogelijk maakte de beslissing aan anderen dan de rechterlijke macht op te dragen. In 1922 was de Grondwet gewijzigd en daarom kon inmiddels bij wet de berechting van geschillen over burgerlijke rechten mede worden opgedragen aan niet tot de rechterlijke macht behorende personen (thans art. 116 lid 3 Gw). In de Crisispachtwet werd gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. In de memorie van toelichting is niet vermeld waarom belang werd gehecht aan deelname van deskundige leden aan de rechtspraak van de pachtka-

⁸² Van Emden 1996, p. 237.

⁸³ Polak 1964, p. 194; De Visser 1971, p. 20.

⁸⁴ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), Inleiding nr. 9.

⁸⁵ Wet van 17 juni 1932, Stb. 1932, 301. Het aangehaalde art. 5 is vernummerd tot art. 3 bij Wet van 7 april 1933, tot wijziging van de Crisispachtwet 1932, Stb. 1933, 161.

mer.⁸⁶ Uit het voorlopig verslag blijkt dat enkele kamerleden het niet wenselijk vonden de pachtkamer in te richten naar analogie van de huurcommissies. Deze leden vermeldde dat bij de totstandkoming van de Huurcommissiewet bezwaren zijn gemaakt tegen samenstelling van de huurcommissies uit belangenvertegenwoordigers. Daarbij werd toen opgemerkt dat het aanbeveling zou verdienen in de huurcommissies personen te benoemen die in hun gemeente het algemeen vertrouwen genieten. Hiermee zou aan de besluiten van de huurcommissies meer gezag worden toegekend, terwijl de verhuurders tegenover de huurcommissies ongetwijfeld met minder bezwaar openlegging van zaken zouden doen dan tegenover een huurcommissie waarin medebelanghebbenden zitten. Dit bezwaar gold volgens deze leden ook voor de deelname van deskundige leden aan de rechtspraak van de pachtkamer, wat zij te meer ongewenst vonden omdat de pachtkamer een beslissingsrecht zou krijgen dat de huurcommissies niet hadden.⁸⁷ Verder werd het niet wenselijk en in strijd met de geest van de Grondwet geacht dat aan de berechting van gedingen over burgerlijke rechten werd deelgenomen door personen die partijdig zijn. Omdat twee belangenvertegenwoordigers als regel tegenover elkaar zouden staan, zou de beslissing feitelijk bij de kantonrechter liggen. Dit zou temeer onwenselijk zijn als de kantonrechter als voorzitter had deelgenomen aan een mislukte bemiddelingspoging van de pachtkamer. Het zou beter zijn vertegenwoordigers van pachters en verpachters slechts in een Crisispachtcommissie met een bemiddelende taak op te nemen en de beslissing uitsluitend aan de kantonrechter op te dragen.⁸⁸ In de memorie van antwoord merkten de leden van wie het initiatief-voorstel afkomstig was, op dat de werking van de huurcommissies had laten zien dat de bezwaren tegen deelname van belangenvertegenwoordigers waren meegevalen. Volgens hen hangt het af van de keuze van de persoon en niet van de kleur van de persoon of deze het algemeen vertrouwen geniet. Zij

deelden niet de opvatting dat de deskundige leden partijdig zouden zijn en wezen erop dat bij de Raden van Beroep in Ongevallenzaken al meer dan 25 jaar leden-werkgevers en leden-arbeiders samen met een rechtsgeleerde voorzitter rechtspraken zonder dat dit tot enige klacht van betekenis had geleid. Zij zagen het als een voordeel dat de kantonrechter de zaak voldoende kende, wanneer hij na deelname aan een niet geslaagde bemiddelingspoging de knoop zou moeten doorhakken ingeval de deskundige leden als belangenvertegenwoordigers eventueel tegenover elkaar kwamen te staan. Zij wezen erop dat de rechter van oudsher na een niet geslaagde schikkingspoging op grond van art. 19 Rv de beslissing neemt. Zij vonden het van grote betekenis dat het deskundig element door opneming van belangenvertegenwoordigers in de pachtrechtspraak zou zijn vertegenwoordigd, waardoor de omslag en de kosten van raadpleging van afzonderlijke deskundigen door de rechter in de meeste gevallen zou kunnen worden vermeden.⁸⁹

Bij een wijziging van de Crisispachtwet werd in het voorlopig verslag door enkele leden opgemerkt dat het lekenelement in de pachtkamers de rechtspraak niet ten goede kwam:

‘Partijdigheid, eigenbelang en ondeskundigheid in het nemen van beslissingen spelen hierin al te vaak een ongewenste rol. Het komt zelfs voor, dat pachters zich rechtstreeks met de bijzitters voor en na de behandeling in verbinding stellen en hun belangen buiten de procedure om bepleiten.’⁹⁰

In de memorie van antwoord werd vervolgens opgemerkt dat de wet wel een behoorlijke samenstelling van de pachtkamer bevordert, maar niet kan garanderen dat elke beslissing onberispelijk is en dat de figuur van een beroepsrechter met twee deskundige bijzitters in het algemeen bevredigend werkt. De bijzitters zijn deskundig ten aanzien van de verhoudingen op landbouwgebied. Mocht de ene bijzitter zich

⁸⁶ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1931/32, 298, 1-2, Voorstel van wet van de heer Ebels c.s.

⁸⁷ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1931/32, 298, nr. 4 p. 5, Voorstel van wet van de heer Ebels c.s.

⁸⁸ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1931/32, 298, nr. 4 p. 6, Voorstel van wet van de heer Ebels c.s.

⁸⁹ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1931/32, 298, nr. 5 p. 7 en 8, Voorstel van wet van de heer Ebels c.s.

⁹⁰ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1932/33 234, nr. 4 p. 5.

door partijdigheid laten leiden, dan heft de partijdigheid van de ene bijzitter die van de andere op. Uitgangspunt is dat het wenselijk is dat over pachtzaken een college oordeelt waarin het lekenelement is vertegenwoordigd.⁹¹ In 1935 meende Van Nispen tot Sevenaer daarentegen dat leken niet geschikt zijn om aan de pacht-rechtspraak deel te nemen, omdat zij naar zijn mening vooral de gedingvoerende partijen en hun belangen zien en onvoldoende in staat zijn om een rechtsnorm toe te passen als onderdeel van het rechtssysteem.⁹²

De legitimatie van toevoeging van deskundige leden aan de pachtkamers werd ten tijde van de Crispachtwet dus gevonden in de Grondwet. De argumenten om de behoefte daaraan te onderbouwen en te rechtvaardigen, waren tweeledig, namelijk de behoefte aan belangenvertegenwoordiging en het belang van benodigde specialistische vak kennis. Denkbaar is dat deze argumenten met elkaar samenhangen. De gedachte zou immers kunnen zijn dat naarmate een niet juridisch vakgebied specialistischer is, het risico groter wordt dat procespartijen met kennis van dat specialisme minder vertrouwen hebben in rechtspraak door louter juristen en dat het daarom van belang zou zijn dat procespartijen hun specialisme in het rechterlijk college vertegenwoordigd weten. Daarmee is echter niet verklaard dat pacht in vergelijking met andere specialismen zo specialistisch zou zijn, dat in de pachtrechtspraak niet en in rechtspraak op de meeste andere specialistische vakgebieden wel kan worden volstaan met de benoeming van deskundigen volgens de wettelijke regeling van deskundigenbewijs in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.⁹³ Uit de aandacht voor de huurcommissies en de ongelijke machtsverhoudingen tussen pachters en verpachters

lijkt veeleer te kunnen worden afgeleid dat het niet zozeer ging om het specialistische karakter van pacht, maar om het vertrouwen van de procespartijen en derden in pachtrechtspraak waarin niet zichtbaar zou worden getracht de ongelijke machtsverhoudingen te compenseren door deelname van vertegenwoordigers van pachters en verpachters aan de pachtrechtspraak. Een aanwijzing hiervoor lijkt verder dat het belang van de onpartijdigheid van de deskundige leden een prominente rol speelt in de parlementaire geschiedenis. Die onpartijdigheid zou immers bij een deskundig lid van een pachtkamer net als bij rechters door waarborgen rond de benoemingsprocedure kunnen worden voorondersteld, ware het niet dat belangenvertegenwoordigers buiten de rechtspraak bij uitstek niet onpartijdig hoeven te zijn en de onpartijdigheid van vertegenwoordigers van uiteenlopende belangen die lid zijn van dezelfde pachtkamer minder voor zich spreekt.

De Pachtwet 1938 kende evenals de Crispachtwet 1932 een pachtkamer, in eerste aanleg bestaande uit een kantonrechter en twee door de Kroon benoemde deskundige leden en in hoger beroep bestaande uit drie raadsheren van het hof Arnhem en twee niet tot de rechterlijke macht behorende deskundige leden (art. 47, resp. art. 53 Pachtwet 1938).⁹⁴ In de memorie van toelichting werd opgemerkt dat deskundigheid op pachtgebied en juridische ervaring hiermee in één college werden verenigd.⁹⁵ In het Pachtbesluit 1941 werden de pachtkamers in eerste aanleg en in hoger beroep gehandhaafd, maar werden tal van rechterlijke taken van de pachtkamer overgeheveld naar de grondkamers, die als publiekrechtelijk lichaam niet met rechtspraak waren belast.⁹⁶

⁹¹ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1932/33, 234, nr. 5.

⁹² Van Nispen tot Sevenaer 1935, p. 333.

⁹³ Vgl. bijv. de rechtspraak in octrooizaken, waarbij nogal eens specialistische technische kennis nodig is, maar waaraan uitsluitend leden van de rechterlijke macht deelnemen. De rechtspraak in octrooizaken is opgedragen aan het Haagse gerechtshof. De kamer die belast is met zaken over intellectuele eigendom en dus octrooizaken behandelt, neemt ook kennis van zaken over kwekersrechten, die weer wel worden behandeld door een kamer bestaande uit (drie) raadsheren en (twee) niet tot de rechterlijke macht behorende deskundigen. Zie Fasseur-van Santen 2004, p. 478-479.

⁹⁴ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), Inleiding nr. 13 en art. 115, nr. 643.

⁹⁵ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1934/35, 403, nr. 3, p. 9.

⁹⁶ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), Inleiding nr.17; De Visser 1971, p. 26; Polak 1964, p. 195.

In de Pachtwet 1958 is de samenstelling van de pachtkamers uit rechters en deskundige leden ongewijzigd overgenomen (art. 115-127). De ratio van deze samenstelling is gelegen in de mogelijkheid bij de rechtspraak in pachtzaken personen te betrekken die over de daarvoor nodig geachte bijzondere deskundigheid beschikken en die niet hoeven te voldoen aan de eisen die gelden voor de benoeming tot lid van de rechterlijke macht.⁹⁷ In het voorlopig verslag is geopperd het aantal pachtkamers terug te brengen van tweeënzestig pachtkamers in de kantonrechten naar negentien pachtkamers, onder te brengen bij de rechtbanken. De pachtkamer zou dan uit vijf leden moeten bestaan, namelijk drie leden van de rechterlijke macht en twee deskundige bijzitters. Daarmee zouden minder bijzitters nodig zijn, zouden de pachtkamers zich van de beste krachten kunnen voorzien en zou de benodigde juridische deskundigheid in pachtzaken beter zijn gewaarborgd.⁹⁸ In de memorie van antwoord is hiertegen stelling genomen met argumenten die gelijkenis vertonen met de tegenwoordige discussie over het nut van specialisatie en concentratie in de rechtspraak. Zo is opgemerkt dat er geen reden is om de in het algemeen bevredigend werkende pachtkamers ingrijpend te veranderen en dat binnen het kanton de plaatselijke bekendheid van de kantonrechter en van de deskundige leden beter tot haar recht komen dan in een arrondissement haalbaar is. De vraag is opgeworpen of de beste krachten zouden kunnen worden aangetrokken als er minder bijzitters nodig zijn, omdat het aantal te behandelen zaken per rechtbank aanzienlijk groter zou zijn dan per kanton. Verder is erop gewezen dat de procesgang bij de rechtbank minder soepel zou zijn dan bij de kantonrechter en dat rechtsbijstand verplicht zou worden. Dit werd van belang geacht omdat de aard van het pachtrecht zou meebrengen dat men zich vaker dan op andere rechtsgebieden tot de rechter moet wenden. De kantonrechter had voldoende juridische deskun-

digheid en het werd niet aantrekkelijk geacht dat zelfs in de eenvoudigste pachtzaak de beslissing in eerste aanleg door een college van vijf personen zou moeten worden gegeven.⁹⁹

Polak heeft in of omstreeks 1964 een enquête-formulier gezonden aan de griffiers van de kantonrechten om informatie te verzamelen over het functioneren van de pachtkamers. Hij heeft onder andere gevraagd naar de wijze waarop de deskundige leden worden geworven en naar de werkzaamheden die de pachtkamers verrichten. Het aandeel van pachtzaken in de werkzaamheden van een kantonrechter varieerde in die jaren tussen 2,1% en 13,2 %. Uit de summiere gegevens die hij heeft verkregen, leidt hij af dat van ernstige klachten tegen het instituut van de pachtkamers niet is gebleken en dat er daarom geen reden is de samenstelling van de pachtkamers te wijzigen. Kantonrechters verklaarden de deelname van agrarische deskundigen aan de pachtrechtspraak op prijs te stellen, maar gaven nogal eens de indruk niet erg aan daadwerkelijke invloed van de bijzitters te geloven. Ook als dat zo is, hoeft hun aanwezigheid volgens Polak nog niet zonder waarde te zijn, want het zou kunnen zijn dat het vertrouwen van de rechtzoekende in de pachtrechtspraak vooral berust op hun aanwezigheid, maar informatie daarover ontbreekt. Hij betwijfelde of de keuze van de Crispachtwet voor deelname van deskundige leden aan de pachtrechtspraak in de jaren zestig opnieuw zou worden gemaakt, als daarover had moeten worden beslist. In het licht van de verhoudingen van de jaren zestig kwamen de argumenten van de jaren dertig hem niet bijzonder sterk voor. Eigen rechtspraak isoleert het agrarisch recht en als pacht wordt ondergebracht in het Burgerlijk Wetboek, ligt een afzonderlijke pachtrechtspraak niet meer voor de hand. Het werk van de pachtkamers is niet van dien aard dat de kantonrechter het niet alleen zou kunnen doen, ook omdat hij zich steeds door deskundigen kan laten voorlichten, aldus nog steeds Polak.¹⁰⁰

⁹⁷ Pachtwet (Houwing/Heisterkamp), art. 115 nr. 643.

⁹⁸ Kamerstukken II 1955/56, 3884, nr. 4, p. 7.

⁹⁹ Kamerstukken II 1955/56, 3884, nr. 5, p. 14.

¹⁰⁰ Polak 1964, p. 196-200. Gegevens over de resultaten van de enquête zijn ook te vinden bij De Visser 1971, p. 88-89 en 101-103.

De Visser meende in 1971 dat de geschiedenis van de pachtwetgeving laat zien dat de deelname van deskundige leden aan de pachtrechtspraak berust op drie ontstaansgronden, te weten onvoldoende deskundigheid van de gewone rechter, te grote vormgebondenheid van de gewone rechtspraak en de wens de toegankelijkheid van de pachtrechter te verbeteren door deelname van 'eigen' mensen aan de pachtrechtspraak.¹⁰¹ Hij vermeldde tevens dat de invoering van deelname van deskundigen aan pachtrechtspraak was terug te voeren op de slechte verhoudingen tussen pachter en verpachter, maar dat daarin sindsdien veel was verbeterd. Volgens hem moet bepalend zijn of pachtzaken zodanig ingewikkeld zijn, dat opname van deskundigen in het rechtsprekend college noodzakelijk is.¹⁰²

In 1980 ging Heida in op klachten over de pachtrechtspraak, die tekort zou schieten. De meeste pachtkamers van de kantongerechten zouden onvoldoende ervaring hebben en de procedures zouden te lang duren, doordat de pachtkamers weinig zaken behandelen en weinig zittingen houden. Hij beriep zich op een interne discussienota van het bestuur van de Vereniging voor Agrarisch Recht. Het aantal pachtzaken per jaar varieerde van 2 tot 44 per pachtkamer per jaar. In de discussie over concentratie, die al bij de totstandkoming van de Pachtwet 1958 werd gevoerd en daarna niet is verstomd, koos hij niet voor concentratie bij de rechtbanken, maar bij een beperkt aantal kantongerechten.¹⁰³ Hij was een voorstander van handhaving van de deskundige leden, die volgens hem niet alleen het gebrek aan landbouwdeskundigheid van de gewone rechter compenseren, maar ook als vertrouwensmannen van hun achterban kunnen bijdragen aan het verkleinen van de afstand tussen de rechterlijke ambtenaar en het publiek.¹⁰⁴ Hij verklaarde de afwijkende vormgeving van de pachtrechtspraak uit het feit dat pacht als iets aparts werd gezien.¹⁰⁵

In 2004 heeft de regering een voorontwerp voor een nieuwe regeling van de pacht met memorie van toelichting aan verschillende bij pacht betrokken organisaties toegezonden voor advies. Eén van de voorgestelde wijzigingen was dat de deskundige leden van de pachtkamers niet zouden terugkeren. De kosten van de inschakeling van deskundigen behoorden niet ten laste te komen van de overheid, maar van partijen. Snijders betreunde toen dat de deelname van deskundige leden aan de pachtrechtspraak op deze grond zou worden afgeschaft zonder evaluatie van de bijdrage die zij aan de kwaliteit van de rechtspraak hebben geleverd.¹⁰⁶ Volgens Heisterkamp heeft men ook tegenwoordig in pachtzaken veelvuldig te maken met normen die niet kunnen worden toegepast zonder kennis van en inzicht in agrarische bedrijfsvoering en bedrijfsinrichting, waarover rechters niet plegen te beschikken. Om tot een verantwoord oordeel te komen, moeten met regelmaat vragen van landbouwtechnische aard worden beantwoord. Hij achtte de inbreng van de deskundige leden dan ook onontbeerlijk:

'Zij kweken ook bij de rechterlijke leden enige kennis van – en 'gevoel' voor – de bedrijfstak waarop de rechtspraak betrekking heeft. De deelname van deskundige leden geeft de rechterlijke leden bovendien een zekere geruststelling dat de uitspraken van de pachtrechter aansluiten bij de belevingswereld van de bedrijfstak en daar ook aanvaard worden.'¹⁰⁷

Het voorontwerp heeft het niet tot wetsvoorstel gebracht. Het stuitte op voornamelijk landbouwpolitieke bezwaren van het overgrote deel van de geconsulteerde organisaties.¹⁰⁸

In 2006 is een wetsvoorstel ingediend waarmee een technische herziening werd beoogd en geen materiële wijziging van het pachtrecht. Door de wijziging moest het pachtrecht eenvoudiger en overzichtelijker worden en beter aansluiten bij

¹⁰¹ De Visser 1971, p. 29.

¹⁰² De Visser 1971, p. 88.

¹⁰³ Heida 1980, p. 6.

¹⁰⁴ Heida 1980, p. 15.

¹⁰⁵ Heida 1980, p. 15.

¹⁰⁶ Snijders 2004, p. 664

¹⁰⁷ Heisterkamp 2004, p. 480.

¹⁰⁸ Snijders 2006, p. 315; Kamerstukken II 2005/06, 30 448, nr. 3, p. 5-7.

het vermogensrecht van het Burgerlijk Wetboek en het procesrecht van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.¹⁰⁹ In het wetsvoorstel was de afschaffing van de Pachtwet 1958 voorzien. De bepalingen van materieel recht uit de huidige Pachtwet zijn inmiddels conform dit wetsvoorstel overgebracht naar Boek 7 van het Burgerlijk Wetboek.¹¹⁰ De bevoegdheid van de pachtkamers van de rechtbanken (sectoren kanton) en het hof Arnhem en de positie van de deskundige leden zijn geregeld in de Wet RO en het procesrecht is ondergebracht in een nieuwe titel 16 van het Derde Boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. De deskundige leden zijn zowel in eerste aanleg als in hoger beroep behouden. Verder is cassatie mogelijk geworden in pachtzaken.¹¹¹

2.6 Deskundigheid en kwekersrecht

Sinds de wijziging van de Zaaizaad- en Plantgoedwet (ZPW) per 1 februari 2006¹¹² neemt de Kamer voor het kwekersrecht van de rechtbank Den Haag in eerste aanleg kennis van zaken over kwekersrecht. Van de uitspraken van de rechtbank staat hoger beroep open bij de Kamer voor het kwekersrecht van het hof Den Haag (art. 78 ZPW). In eerste aanleg bestaat de kamer uit twee leden van de rechterlijke macht en één deskundig lid (art. 55a lid 2 Wet RO) en in hoger beroep uit drie leden van de rechterlijke macht en twee deskundige leden (art. 70 Wet RO). Ook vóór de wetwijziging van 2006 werd aan de rechtspraak in kwekersrechtelijke zaken in hoger beroep deelgenomen door deskundige leden. De huidige regeling van de benoeming van de deskundige leden, die raden worden genoemd, is vergelijkbaar met de regeling van de benoeming van de raden van de pachtkamers (par. 2.5.4.1).

De deskundige leden van de kamers voor het kwekersrecht

In het wetsvoorstel tot wijziging van de Zaaidzaad- en Plantgoedwet was aanvankelijk voorzien in de afschaffing van de deelname van de deskundige leden aan de rechtspraak in hoger beroep, maar de Raad van State meende dat de beoordeling van kwekersrechtelijke geschillen specifieke deskundigheid vergde en adviseerde in de memorie van toelichting aandacht te besteden aan de vraag of er in eerste aanleg en in hoger beroep niet toch behoefte was aan deelname van deskundige leden aan de rechtspraak in kwekersrechtelijke zaken.¹¹³ In het bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstel was vervolgens voorzien in deelname van deskundige leden aan de rechtspraak in kwekersrechtelijke zaken in beide instanties.¹¹⁴ De Raad voor de rechtspraak was in zijn wetgevingsadvies van mening dat de rechtspraak in kwekersrechtelijke zaken het beste kan geschieden door een kamer bestaande uit leden van de rechterlijke macht en deskundige leden:

‘De Raad vraagt in het bijzonder aandacht voor het belang van de inbreng van (technische) deskundigen bij de rechtspraak. Het kwekersrecht heeft betrekking op een zeer specialistische materie. Het Gerechtshof heeft positieve ervaringen met de inbreng van de (technisch) deskundigen in de gemengd samengestelde kamer voor het kwekersrecht. Op het aanverwante gebied van het octrooirecht wordt in de behoefte aan deskundigen voorzien door de inzet van rechter-plaatsvervangers. Het gaat hierbij om octrooigemachtigden die tevens jurist zijn. Voor het kwekersrecht ligt dit anders. Onder de personen die beschikken over technische kennis van het kwekersrecht bevinden zich zeer weinig personen die tevens een juridische titel hebben (hetgeen een voorwaarde is voor benoeming tot rechter-plaatsvervanger). Een mogelijk alternatief waarbij volstaan zou worden met de benoeming van externe deskundigen heeft niet de steun van de Raad. In de praktijk is gebleken dat een rapport van

¹⁰⁹ Kamerstukken II 2005/06, 30 448, nr. 3, p. 7.

¹¹⁰ Zie noot 71.

¹¹¹ De mogelijkheid van cassatie past volgens de memorie van toelichting bij de toepasselijkheid van de algemene regels van overeenkomstenrecht en verbintenissenrecht en bij de aanpassing van regeling van de pachtovereenkomst aan het huurrecht, Kamerstukken II 2005/06, 30 448, nr. 3, p. 36.

¹¹² Wet van 19 februari 2005, Stb. 2005, 184, in werking getreden op 1 februari 2006 (Stb. 2006, 41).

¹¹³ Kamerstukken II 2003/04, 29 650, nr. 5, p. 2.

¹¹⁴ Kamerstukken II 2003/04, 29 650, nr. 2. Zie over het wetsvoorstel bijv. Burggraaf 2005; Van der Kooij 2005.

een externe deskundige dikwijls niet geheel eenduidig is en dat dat rapport dan weer door een specialist moet kunnen worden beoordeeld. Dit klemte te meer, nu het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorziet in het optreden van partij-deskundigen.’

In het wetgevingsadvies van de Raad voor de rechtspraak is tevens een inschatting gemaakt van de werklast in kwekersrechtelijke zaken. De verwachting was dat in eerste aanleg vijf zaken per jaar zouden worden aangebracht en in hoger beroep één zaak per jaar.¹¹⁵ In de wetsgeschiedenis is geen aandacht besteed aan de vraag of het realistisch is om de benodigde kennis en ervaring op peil te houden van een kamer bestaande uit leden van de rechterlijke macht en deskundige leden in gevallen waarin zo weinig zaken per jaar worden behandeld.

2.7 Deskundigheid en de Ondernemingskamer

2.7.1 Inleiding

Aan de rechtspraak in ondernemingsrechtelijke zaken die worden behandeld door de Ondernemingskamer te Amsterdam, nemen sinds 1970 naast rechters ook deskundige leden deel. Bij de behandeling van een zaak bestaat de Ondernemingskamer uit drie rechters en twee deskundige leden, die raden worden genoemd. De Ondernemingskamer kan in een zaak onderzoek laten verrichten door deskundigen. Op de deelname van deskundige leden aan de rechtspraak van de Ondernemingskamer en op de inschakeling van andere deskundigen door de Ondernemingskamer wordt hierna ingegaan.

2.7.2 Wettelijk kader en procedure

Het gerechtshof te Amsterdam heeft in 1970 de verplichting gekregen een ondernemingskamer te vormen. De algemene bepalingen van het

desbetreffende wetsvoorstel hadden betrekking op de totstandkoming van de Wet op de jaarrekening van ondernemingen,¹¹⁶ die regels bevat met betrekking tot de verslaglegging van een onderneming. Met één van de slotbepalingen van het wetsvoorstel werd de Ondernemingskamer in het leven geroepen.

Bevoegdheden

De bevoegdheden van de Ondernemingskamer zijn vastgelegd in (thans) art. 66 Wet RO. Naast de bevoegdheid om kennis te nemen van geschillen in het jaarrekening- en enquêterecht, betreft het onder andere de bevoegdheid in hoger beroep kennis te nemen van een vordering in verband met de geschillenregeling (art. 2:335-2:343 BW) en bevoegdheden op grond van de Wet op de ondernemingsraden.¹¹⁷

Procesrecht

De jaarrekeningprocedure is een dagvaardingsprocedure. De enquêteprocedure is een verzoekschriftprocedure. Wesseling-van Gent heeft gesignaleerd dat de enquêteprocedure geleidelijk een contentieus karakter heeft gekregen, waarbij de dagvaardingsprocedure, die met meer processuele waarborgen is omgeven dan de verzoekschriftprocedure, beter past.¹¹⁸ De enquêteprocedure is meestal complex en de gevolgen kunnen ingrijpend zijn. De Ondernemingskamer beoordeelt in beginsel na één schriftelijke ronde of blijkt van gegronde redenen om een onderzoek te gelasten.¹¹⁹ Zij kan daartoe deskundigen horen.¹²⁰

Deskundigen

Op grond van het toepasselijke procesrecht kan de Ondernemingskamer evenals de gewone civiele rechter deskundigen benoemen, voor zover deze bevoegdheid van art. 194 Rv verenigbaar is met toepasselijke bijzondere bepalingen van procesrecht. Het procesrecht in zaken over de jaarrekening kent bijzondere bepalingen in de elfde titel van Boek 3 van het Wetboek van

¹¹⁵ Het wetgevingsadvies is te vinden op www.rechtspraak.nl > Gerechten > Raad voor de rechtspraak > Wetgevingsadvisering > 2004, nr. 2004/3.

¹¹⁶ Wet van 10 september 1970, Stb. 1970, 414.

¹¹⁷ Zie voor een overzicht van bevoegdheden van de Ondernemingskamer bijv. Slagter 2005, p. 570.

¹¹⁸ Wesseling-van Gent 2006, p. 91.

¹¹⁹ Bijv. HR 18 november 2005, NJ 2006, 173, m.nt. J.M.M. Maeijer, JOR 2005, 295, m.nt. M. Brink.

¹²⁰ C.A. Boukema, Rechtspersonen, Inleiding titel 8, afd. 2, par. 2, p. 4.

Burgerlijke Rechtsvordering (art. 999 e.v. Rv), maar sluit benoeming van een deskundige (art. 194 Rv) of het gelasten van een voorlopig deskundigenbericht (art. 202 Rv) niet uit. Hetzelfde geldt in de geschillenregeling, terwijl bij toewijzing van de vordering deskundigen op grond van de geschillenregeling worden benoemd ten behoeve van de waardering van de aandelen (titel 8 van Boek 2 BW).

Toepasselijkheid van de gewone regeling van deskundigenbewijs?

Er is discussie over de vraag in hoeverre de gewone regeling van het deskundigenbewijs zich leent voor toepassing in het enquêterecht. Als de Ondernemingskamer in een enquête onderzoekers benoemt, geschiedt dit op grond van art. 2:345 BW en betreft het geen deskundigenbenoeming op grond van art. 194 Rv. Sommigen menen dat de meeste bepalingen van het deskundigenonderzoek van art. 194 Rv zich lenen voor overeenkomstige toepassing in de enquêteprocedure. Ook wordt de opvatting verdedigd dat de bepalingen van art. 194 e.v. Rv rechtstreeks van toepassing zijn op het onderzoek in de enquêteprocedure.¹²¹ De Hoge Raad en de Ondernemingskamer hebben zich hierover niet uitgelaten. Een deskundigenonderzoek op grond van art. 194 e.v. Rv kan worden gelast als de rechter kennis of ervaring mist die nodig is voor de verdere opheldering, vaststelling of beoordeling van (rechts)feiten die door een partij in een procedure zijn gesteld en door de wederpartij zijn betwist. Een deskundigenonderzoek in de bodemprocedure wordt niet gelast als het er in plaats daarvan slechts toe zou strekken een partij de feiten te verschaffen waarmee zij aan haar stelplicht kan voldoen.¹²² Hierin ligt een belangrijk verschil met het onderzoek in de enquêteprocedure. De enquête is bedoeld voor het bewerkstelligen van opening van zaken over het bestuur van de onderneming, voor het creëren van een mogelijkheid van herstel van juiste verhoudingen in de onderneming, voor het vaststellen wie verantwoordelijk is voor eventueel

wanbeleid en om te waarborgen dat ondernemers zich houden aan de beginselen van behoorlijk ondernemerschap, die iedere ondernemer in acht moet nemen.¹²³ Het spoedeisende karakter van de enquêteprocedure brengt mee dat slechts summier in het verzoekschrift hoeft te worden vermeld dat er gegronde redenen zijn om aan juist beleid van de onderneming te twijfelen. Wordt vervolgens het onderzoek gelast, dan is het er onder andere op gericht feiten over mogelijk wanbeleid boven tafel te krijgen.¹²⁴ De rechter die een deskundige benoemt op grond van art. 194 Rv, is gebonden aan de omvang van het door partijen gestelde geschil. De deskundige ondervindt hiervan de gevolgen. Het spreekt niet voor zich dat de deskundige met het onderzoek nieuwe feiten in de procedure mag brengen die partijen niet aan vordering of verweer ten grondslag hebben gelegd. De onderzoeker in de enquêteprocedure is niet alleen bevoegd, maar zelfs gehouden zijn feitenonderzoek overeenkomstig het doel van het onderzoek uit te strekken tot buiten de grenzen van het summier in het verzoekschrift, het verweerschrift en de beschikking omschreven geschil. Omdat de reikwijdte van de bevoegdheid van de deskundige om door partijen niet gestelde feiten te onderzoeken zo zeer verschilt van de bevoegdheid van de onderzoeker in de enquêteprocedure, lijkt het niet vanzelfsprekend dat de rechten en plichten van rechter, partijen en deskundige die zijn gekoppeld aan die bevoegdheid, die op haar beurt weer is afgeleid uit de door de rechter in de opdracht aan de deskundige getrokken grenzen, zonder meer onderdeel kunnen zijn van het onderzoek in de enquêteprocedure.

Het onderzoek in de enquêteprocedure

Tegelijk is het onderzoek in de enquêteprocedure nauwelijks aan regels gebonden. Dit kan aanleiding geven tot de wens om in de enquêteprocedure rechtsbescherming te zoeken in de toepassing van de regels van het deskundigenonderzoek of tot het maken van eigen regels

¹²¹ Zie voor een overzicht van standpunten Wesseling-van Gent 2006, p. 114-117.

¹²² Wesseling-van Gent 2006, p. 113.

¹²³ Wesseling-van Gent 2006, p. 90.

¹²⁴ Wesseling-van Gent 2006, p. 91.

voor het onderzoek in de enquêteprocedure.¹²⁵ De regie over het onderzoek ligt immers bij de onderzoeker(s) en wordt vrijwel geheel buiten het zicht van de Ondernemingskamer gevoerd. De onderzoeker is niet verplicht jegens partijen en (het bestuur van) de onderneming het beginsel van hoor en wederhoor in acht te nemen. Dit is problematisch als het verslag van het onderzoek vervolgens wordt gebruikt als bewijsmiddel in een aansprakelijkheidsprocedure tegen een bestuurder. Het is echter ook binnen de enquêteprocedure problematisch. De geringe regie van de Ondernemingskamer in het onderzoek kan haar beperken in de mogelijkheden er na afloop van het onderzoek met kennis van zaken op toe te zien dat gebreken in de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor in de verdere procedure bij de rechter worden hersteld. Het processuele debat bij de rechter na afloop van het onderzoek wordt immers beperkt als de onderwerpen van het debat (vrijwel) uitsluitend kunnen worden gevonden in het verslag en niet in eigen kennis van of inzicht in de verrichte onderzoekshandelingen aan de zijde van de rechter, partijen of belanghebbenden. De Ondernemingskamer acht het mogelijk aan de onderzoeker de vraag voor te leggen of sprake is van wanbeleid,¹²⁶ welke vraag na het onderzoek ook door de Ondernemingskamer moet worden beantwoord. Naarmate de vraag aan de onderzoeker meer gelijkenis vertoont met de door de rechter te beantwoorden vraag, wordt het volgens het Europese Hof voor de rechten van de mens belangrijker dat de deskundige zelf het beginsel van hoor en wederhoor in acht neemt of de rechter gelegenheid biedt voor herstel van eventuele gebreken in de naleving daarvan (par. 2.3.3.2). Het EHRM heeft weliswaar geoordeeld dat het onderzoek in de enquêteprocedure niet is gericht op de vaststelling van burgerlijke rechten en verplichtingen van bij de onderneming betrokken personen zoals commissarissen en dat de enquêteprocedure daarmee niet binnen het bereik van art. 6 EVRM valt,¹²⁷ maar Wesseling-van Gent concludeert dat de enquêteprocedure

in het licht van art. 6 lid 1 EVRM wel problematisch wordt als die wordt gevoerd met het doel bewijs te vergaren voor de vaststelling van de aansprakelijkheid van individuele bestuurders of commissarissen in een andere procedure.¹²⁸ Daaraan kan worden toegevoegd dat, als door de Ondernemingskamer wordt vastgesteld dat sprake is geweest van wanbeleid, de burgerlijke rechten en plichten van (het bestuur van) de onderneming als rechtspersoon in het geding zijn. Komt in een dergelijk geval vast te staan dat de procedure als geheel niet eerlijk is geweest omdat het bestuur onvoldoende gelegenheid heeft gehad tot inspraak bij de onderzoeker en de Ondernemingskamer dat gebrek onvoldoende heeft gerepareerd, dan kan eveneens sprake zijn van schending van art. 6 lid 1 EVRM. En zelfs als ook in deze situatie art. 6 lid 1 EVRM niet van toepassing zou zijn, moet de rechter op grond van art. 19 Rv toezien op de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor in de enquêteprocedure. Zolang enige vorm van hoor en wederhoor in het onderzoek echter niet verplicht is, heeft de enkele stelling dat hoor en wederhoor in het onderzoek is geschonden, niet tot gevolg dat het verslag van het onderzoek niet bruikbaar is in het vervolg van de procedure bij de vaststelling van wanbeleid of het treffen van voorzieningen. Wie met dat streven dezelfde stelling met feiten wil onderbouwen, behoeft inzicht in en kennis van het verloop van het onderzoek, waartoe de mogelijkheden zijn beperkt als hoor en wederhoor in het onderzoek onvoldoende plaatsvindt. Doordat wettelijke onderzoeksregels ontbreken en enige vorm van hoor en wederhoor in het onderzoek niet is voorgeschreven, hangt het in belangrijke mate van de onderzoeker af of de enquêteprocedure met in het civiele recht normale processuele waarborgen is omgeven. Volgens Smit gaan onderzoekers met deze verantwoordelijkheid verschillend om.¹²⁹ Het is in het deskundigenonderzoek in het gewone civiele recht ongebruikelijk dat de rechter en partijen zich in hun mogelijkheden om het werk

¹²⁵ Zie bijv. de door Wessling-van Gent aangehaalde ideeën om tot richtlijnen te komen (Wessling-van Gent 2006, p. 117-118).

¹²⁶ Hof Amsterdam (Ondernemingskamer) 26 mei 1983, NJ 1984, 481, m.nt. Ma.

¹²⁷ EHRM 19 maart 2002, JOR 2002, 127, m.nt. H.J. de Kluiver (Text Lite).

¹²⁸ Wessling-van Gent 2006, p. 98.

¹²⁹ Smit 2002, p. 43.

van de deskundige te controleren zozeer afhankelijk maken van de deskundige. Hoor en wederhoor is daar onder andere een hulpmiddel om te beoordelen of het resultaat van het deskundigenonderzoek logisch te volgen is.

2.7.3 De deskundige leden van de Ondernemingskamer

2.7.3.1 Benoeming

De procedure tot benoeming van deskundige leden van de Ondernemingskamer is vergelijkbaar met die van de Pachtkamer (par. 2.5.4). Het gaat om een benoeming voor de duur van vijf jaar. Herbenoeming is mogelijk. In de parlementaire geschiedenis werd voorzien dat de deskundige leden van de Ondernemingskamer onder meer deskundigheid zouden hebben in de accountancy of op het gebied van de bedrijfs-economie.¹³⁰ Van Hoepen acht dit voor de hand liggend voor zover het om jaarrekeningprocedures gaat. In het enquêterecht en in zaken over de geschillenregeling volstaat volgens hem niet dat de Ondernemingskamer beschikt over de juridische kennis van de raadsheren en de kennis van accountancy en bedrijfseconomie van de raden, maar dient tevens kennis voorhanden te zijn van de praktijk en van de eisen die aan goed ondernemingsbeleid worden gesteld.¹³¹ Bij de behandeling van procedures op grond van de Wet op de ondernemingsraden dienen de raden volgens hem in veel gevallen te beschikken over kennis van en ervaring met arbeidsverhoudingen.¹³²

Volgens Willems zijn de raden voornamelijk vooraanstaande (oud-)bestuurders van grote ondernemingen en (oud-)vennoten van grote accountantskantoren.¹³³ De deskundigheid van de raden die in 2006 deel uitmaakten van de

Ondernemingskamer is volgens Van Hoepen opgedaan in de accountancy, de bedrijfseconomie, het besturen van ondernemingen, het houden van toezicht op ondernemingen, de vakbeweging en de overheid.¹³⁴ Van de raden die register-accountant zijn, plegen vier raden verbonden te zijn aan één van de vier grote accountantskantoren Deloitte, Ernst & Young, KPMG en PricewaterhouseCoopers. Sommige raden die register-accountant zijn, zijn lid van de Raad voor de Jaarverslaggeving. In beide aspecten heeft de Stichting Onderzoek Bedrijfsinformatie (SOBI) aanleiding gezien de onpartijdigheid van de raden van de Ondernemingskamer ter discussie te stellen. De opvattingen van SOBI hebben echter niet geleid tot gegrond verklaarde wrakingsverzoeken.¹³⁵

Van Hoepen heeft gesignaleerd dat de Ondernemingskamer niet beschikt over raden met bijzondere deskundigheid op het terrein van de ondernemingsraad en het midden- en kleinbedrijf.¹³⁶ Hij acht aanwezigheid van die deskundigheid geen voorwaarde voor de beoordeling van geschillen op grond van de Wet op de Ondernemingsraden.¹³⁷ Dit is een opvallende constatering in het licht van het feit dat de behandeling van deze geschillen niet is ondergebracht bij de gewone civiele rechter, maar is toevertrouwd aan de rechter en de met rechtspraak belaste deskundige samen. Hoewel het midden- en kleinbedrijf optreedt als procespartij bij de Ondernemingskamer, speelt het ontbreken van bijzondere deskundigheid van de Ondernemingskamer op dit terrein in de praktijk volgens Van Hoepen geen rol.¹³⁸ Er is kennelijk geen aanleiding, anders dan de wetgever nodig vond bij de inrichting van de pachtkamers, om de sociale verhoudingen tussen partijen te laten terugkeren in de samenstelling van het college dat over de zaak oordeelt.

¹³⁰ Kamerstukken II 1967/68, 9595, nr. 3, p. 9; Van Hoepen 2006, p. 207; Slagter 2005, p. 570.

¹³¹ Van Hoepen 2006, p. 208.

¹³² Van Hoepen 2006, p. 209.

¹³³ Willems 2004, p. 492.

¹³⁴ Van Hoepen 2006, p. 209. Zie ook de vermelding van de samenstelling van de Ondernemingskamer op www.rechtspraak.nl > Gerechten > Hof Amsterdam > Ondernemingskamer.

¹³⁵ Van Hoepen 2006, p. 209.

¹³⁶ Van Hoepen 2006, p. 210.

¹³⁷ Van Hoepen 2006, p. 210.

¹³⁸ Van Hoepen 2006, p. 210.

2.7.3.2 Achtergronden van deelname van deskundige leden aan de rechtspraak van de Ondernemingskamer

Jaarrekeningprocedure en enquêteprocedure

In de naoorlogse jaren groeide aan diverse zijden de behoefte om (grote) ondernemingen ertoe te verplichten in hun jaarrekening ten behoeve van kapitaalverschaffers, crediteuren, werknemers en andere belanghebbenden een bevredigend inzicht te geven in de financiële positie van de onderneming.¹³⁹ Volgens sommigen zou een bestuursorgaan, aangeduid als vennootschapskamer, toezicht moeten houden op de naleving van de eisen die aan de jaarrekening zouden moeten worden gesteld. Dit zou kunnen geschieden doordat de vennootschapskamer de jaarrekeningen van ondernemingen zou controleren. De inrichting van een vennootschapskamer naar analogie van de voormalige Verzekeringskamer was in 1952 bepleit door Sanders.¹⁴⁰ Hij wees erop dat J.R.H. van Schaik al in de jaren twintig een vennootschapskamer had bepleit ter vervanging van accountantscontrole. Sanders vermeldde dat dit denkbeeld destijds door W.H. Drucker nader was doordacht, die echter de voorkeur gaf aan verdere ontwikkeling van de accountantscontrole en wettelijke regeling van het accountantsberoep boven de oprichting van een vennootschapskamer. Ook blikte Sanders terug op de oprichting van de Securities and Exchange Commission in de Verenigde Staten in 1933 en vergeleek hij de taken van de S.E.C. met de mogelijke taken van een vennootschapskamer.¹⁴¹

De keuze voor een ondernemingskamer

De meningen over de vormgeving van het toezicht waren in de jaren zestig verdeeld.¹⁴² De Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA, was ervoor een bestuursorgaan, aangeduid als vennootschapskamer, te belasten met overheidstoezicht. De

Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, was ertegen. In 1960 heeft de Minister van Justitie een commissie ingesteld, Commissie-Ondernemingsrecht of naar haar voorzitter Commissie-Verdam genoemd, en haar verzocht een onderzoek in te stellen naar de vraag of de rechtsvorm van de onderneming herziening behoeft, en daarbij in het bijzonder aandacht te besteden aan het bestuur en het toezicht bij de grote onderneming alsmede aan de publieke verantwoording van de onderneming. De Commissie-Verdam heeft in 1965 in haar rapport een voorontwerp van het wetsvoorstel over de jaarrekening gepubliceerd, evenals een voorontwerp voor de herziening van het recht van enquête. Onderdeel van het voorontwerp over de jaarrekening was dat bij het gerechtshof te Amsterdam een ondernemingskamer zou worden ingericht, die zou worden belast met het toezicht op de naleving van de eisen die aan de jaarrekening van ondernemingen werden gesteld. Ook in het voorontwerp over het recht van enquête was een rol toebedacht aan deze ondernemingskamer. Met het recht van enquête, ingevoerd in 1928¹⁴³ (art. 53-54c K), konden aandeelhouders die een bepaald gedeelte van het kapitaal van een naamloze vennootschap vertegenwoordigden, destijds aan de rechtbank vragen een onderzoek te gelasten naar de vraag of er gegronde redenen waren om een aan juist beleid en een goede gang van zaken in de onderneming te twijfelen. Het onderzoek was in handen van door de rechtbank benoemde personen. De praktische toepassing ervan was moeilijk hanteerbaar en weinig effectief.¹⁴⁴ De Commissie-Verdam stelde in 1965 voor de regeling van het recht van enquête te verruimen en haar voor praktische toepassing meer geschikt te maken, waarvan onderdeel was dat het verzoek tot een enquête in het vervolg zou worden behandeld door een ondernemingskamer als gespecialiseerde rechter.¹⁴⁵

¹³⁹ Zie voor een kort overzicht van de betrokkenen Kamerstukken II 1967/68, 9595, nr. 3, p. 7.

¹⁴⁰ Sanders 1953, p. 358.

¹⁴¹ Sanders 1953, p. 329/362.

¹⁴² Kamerstukken II 1967/68, 9595, nr. 3, p. 7.

¹⁴³ Wet van 2 juli 1928, Stb. 1928, 216.

¹⁴⁴ Zie C.A. Boukema, Rechtspersonen, Inleiding, par. 1; Commissie-Verdam 1965, p. 16.

¹⁴⁵ Commissie-Verdam 1965, p. 16.

Wettelijke regeling

De Minister van Justitie heeft een aanzienlijk deel van de voorstellen van de Commissie-Verdam later neergelegd in de wetsvoorstellen¹⁴⁶ die hebben geleid tot de wettelijke regels over de jaarrekening van thans Titel 9 van Boek 2 BW en over het recht van enquête, thans onderdeel van Titel 8 van Boek 2 BW. Zowel de Commissie-Verdam als de Minister van Justitie waren van mening dat het toezicht op de naleving van wettelijke regels over de jaarrekening in eerste instantie berust bij aandeelhouders en eventuele commissarissen als degenen aan wie deze volgens de wet moeten worden aangeboden en dat de financiële pers eveneens een functie in het toezicht vervulde. Zij achtten het daarnaast nodig grote ondernemingen te verplichten tot controle van de jaarstukken door een deskundige, die onder andere zou moeten nagaan of in de jaarstukken van een onderneming was voldaan aan de wettelijke voorschriften. Ondernemingen zouden deze deskundige uit kringen van registeraccountants moeten kiezen.¹⁴⁷ De titel van de afdeling waarin de accountantscontrole is geregeld is nog steeds 'deskundigenonderzoek' (Titel 9 afdeling 9 Boek 2 BW). Welke vorm van overheidstoezicht op de naleving van de wettelijke eisen inzake de jaarrekening passend zou zijn, hebben de Commissie-Verdam en de Minister van Justitie besproken onder het kopje 'sancties', wat niet lijkt te duiden op een voorkeur voor bestuurlijk toezicht. Hun keuze viel om de volgende, voornamelijk negatief geformuleerde redenen op de civiele rechter in plaats van de strafrechter: een strafsancie zou ultimum remedium moeten zijn, de voorgestelde regels waren teveel als open norm geformuleerd om zich te lenen voor strafrechtelijke handhaving, een strafsancie zonder mee leek onvoldoende effectief in verband met te verwachten gebrekkige aangiftebereidheid, het Openbaar Ministerie zou onvoldoende deskundig zijn om de open normen om te zetten in een telastelegging en een strafsancie zou op zichzelf niet leiden tot verbeterde jaarstukken.¹⁴⁸ Een strafsanc-

tie kwam volgens hen wel in aanmerking als een bevel van de civiele rechter niet zou worden nageleefd.¹⁴⁹

Vier argumenten voor een ondernemingskamer

In de daaropvolgende afweging tussen overheidstoezicht op de naleving van de wettelijke regels inzake de jaarstukken door een bestuursorgaan, zoals in de Verenigde Staten van Amerika door de Securities Exchange Commission, of door de burgerlijke rechter, hebben de Commissie-Verdam en de Minister van Justitie in hoofdzaak vier argumenten gebruikt om te kiezen voor de instelling van een rechtsprekende ondernemingskamer in plaats van een bestuurlijke vennootschapskamer. Zij meenden ten eerste dat een procedure voor een onafhankelijk rechterlijk college met meer rechtswaarborgen zou zijn omgeven dan de totstandkoming van een beschikking van een bestuursorgaan. Dit argument werd ook gebruikt om toe te lichten dat, anders dan door voorstanders van een vennootschapskamer was betoogd, geen pluspunt van een vennootschapskamer zou zijn dat het bestuur van een onderneming er advies zou kunnen vragen. Dat zou namelijk leiden tot bilateraal contact tussen de onderneming en de vennootschapskamer zonder dat in de advisering alle belanghebbenden zouden worden betrokken, en daarmee niet tot een advies waarin rekening zou kunnen worden gehouden met alle betrokken belangen. Dit nadeel van een vennootschapskamer moest zwaarder wegen dan het feit dat advisering niet in de taak van de ondernemingskamer als rechter zou passen. Impliciet werd hier een ander argument gebruikt, namelijk dat de rechter het beginsel van hoor en wederhoor in acht zal nemen. In deze zin is het argument opgevat en bekritiseerd door leden van de Tweede Kamer, zoals hierna bij de bespreking van het voorlopig verslag zal worden toegelicht. Zoals uiteengezet in par. 2.7.2, staat niet op voorhand buiten twijfel dat de behandeling van een verzoek om een

¹⁴⁶ Respectievelijk Kamerstukken II 9595 en 9596.

¹⁴⁷ Commissie-Verdam 1965, p. 38; Kamerstukken II 1967/68, 9595, nr. 3, p. 8.

¹⁴⁸ Commissie-Verdam 1965, p. 38-39; Kamerstukken II 1967/68, 9595, p. 9.

¹⁴⁹ Commissie-Verdam 1965, p. 41; Kamerstukken II 1967/68, 9595, p. 10.

enquête steeds met voldoende waarborgen voor de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor is omgeven.

Ten tweede vonden de Commissie-Verdam en de Minister van Justitie het een voordeel dat met de inrichting van een ondernemingskamer bij het gerechtshof te Amsterdam zou worden voorkomen dat een geheel nieuw bestuursorgaan zoals een vennootschapskamer zou moeten worden gecreëerd, waarmee de nodige vragen over de samenstelling en de werkwijze gepaard zouden gaan. In hun ogen gold dit laatste niet voor de inrichting van een ondernemingskamer, omdat die zou worden ingericht volgens het voorbeeld van de Pachtkamer van het hof Arnhem en daarmee nauwer zou worden aangesloten bij bestaande structuren. Dit argument verdraagt zich niet zonder meer met het feit dat inmiddels ruime ervaring bestond met de samenstelling en de werkwijze van de grondkammers, als bestuursorgaan belast met onder andere de goedkeuring van pachtovereenkomsten (par. 2.5.3). Het spreekt niet voor zich dat een vergelijking met de pachtkamer wel opgaat, maar met de grondkamer niet.

Ten derde zou volgens de Commissie-Verdam en de Minister van Justitie een vennootschapskamer die alle jaarrekeningen onderzoekt een omvangrijk apparaat vergen, terwijl in de door hen voorgestelde vormgeving het toezicht zou worden beperkt tot een kamer van het gerechtshof te Amsterdam, aangevuld met een tweetal deskundigen op het gebied van de bedrijfseconomie en accountancy. Het spreekt voor zich dat de vennootschapskamer die alle jaarrekeningen controleert meer menskracht nodig heeft dan de met rechtspraak belaste ondernemingskamer, maar toch is het gezien de gepretendeerde eenvoud van het getal vermeldenswaardig dat de Ondernemingskamer in 2008 vier leden en één plaatsvervangend lid uit de rechterlijke macht heeft en dertien deskundige leden, de ondersteuning van gerechtsambtenaren daargelaten.¹⁵⁰ Het valt bovendien op dat in het derde argument als vaststaand wordt aangenomen dat

een bestuursorgaan de jaarrekening van alle ondernemingen zou moeten controleren en de rechter niet. Een vergelijking van taken van een bestuursorgaan en de rechter met als uitgangspunt een aanzienlijk verschil in bevoegdheden vertekent het zicht op de factoren die een rol moeten spelen in de keuze voor de plaats van het noodzakelijk geachte overheidstoezicht in de trias politica.

In het vierde argument werd de behoefte aan inbreng van deskundigen bij het overheidstoezicht gekoppeld aan het belang van de rechtsontwikkeling:

‘Bij de behandeling van de aan de ondernemingskamer voorgelegde vragen kunnen partijen zich over en weer door deskundigen laten bijstaan. De beslissingen van de ondernemingskamer, waarin door toevoeging van een tweetal radendeskundigen de speciaal voor deze vragen vereiste deskundigheid is versterkt, zullen jurisprudentie vormen, welke voor andere gevallen betekenis zal hebben.’¹⁵¹

Vergelijking van argumenten bij de keuze voor een pachtkamer en een ondernemingskamer

Bij vergelijking van de argumenten die werden gebruikt om in het ondernemingsrecht deskundigen mede met rechtspraak te belasten, met de eerder genoemde argumenten in het pachtrecht (par. 2.5.4.2), springen enkele punten in het oog. Allereerst lijkt in beide gevallen niet de aandacht voor de kwaliteit van de rechtspraak voorop te staan, maar de noodzaak om politieke tegenstellingen te overbruggen. Ging het in de pacht-rechtspraak vooral om de ongelijkheid in de verhouding tussen pachters en verpachters en de invloed daarvan op het gezag van de rechterlijke uitspraak, in het ondernemingsrecht was er kennelijk behoefte een derde weg in te slaan na de tegengestelde standpunten van de wetenschappelijke bureaus van de PvdA en de VDD. Deze indruk wordt versterkt doordat, zoals hiervoor is toegelicht, de gebezigde argumenten om rechtspraak met deskundigen te verkiezen boven

¹⁵⁰ Bron: www.rechtspraak.nl. De Ondernemingskamer heeft overigens inmiddels blijkens art. 66 Wet RO meer wettelijke bevoegdheden dan die waarin destijds werd voorzien.

¹⁵¹ Commissie-Verdam 1965, p. 40; Kamerstukken II 1967/68, 9595, nr. 3, p. 9.

bestuurlijk toezicht niet steeds logisch en volledig zijn.

Daarnaast ontbreekt een toelichting waarom de gebruikelijke vorm van civiele rechtspraak met behulp van deskundigenadvisering niet zou volstaan en de rechtspraak in jaarrekeningzaken mede zou moeten geschieden door deskundige leden. Die toelichting laat zich misschien wel formuleren, althans bij de huidige complexiteit van financiële verslaggeving, maar ontbreekt in de toenmalige redenering. Tenminste twee aspecten vragen om toelichting en verantwoording. Ten eerste mogen diverse rechterlijke bevoegdheden in het ondernemingsrecht kennelijk wél (blijven) berusten bij de gewone civiele rechter in eerste aanleg in plaats van bij de Ondernemingskamer. Ten tweede heeft de keuze van de wetgever aanzienlijke financiële gevolgen voor de Staat en de deskundige op wie de Staat een beroep doet. Zou hij als deskundige door de rechter worden benoemd, dan worden in veel gevallen de gewerkte uren marktconform vergoed. Is hij met rechtspraak belast, dan ontvangt hij per zitting de vergoeding van een raadsheer-plaatsvervanger, een aanzienlijk lager bedrag.

Tenslotte valt op dat van aanvang af werd voorzien dat de inrichting van een ondernemingskamer bestaande uit rechters en deskundige leden de behoefte bij partijen zou kunnen doen ontstaan om zich door deskundigen te laten bijstaan. Tegenwoordig valt wel eens het geluid te horen dat het aantal in een zaak optredende deskundigen en hun debat zouden kunnen worden beperkt door deskundigen samen met de rechter aan de rechtspraak te laten deelnemen. Het lijkt van realiteitszin te getuigen dat de behoefte bij partijen aan een processueel debat met behulp van eigen deskundigen evenzeer kan toenemen als een partij niet alleen de rechter moet overtuigen, maar ook de deskundige die de rechter buiten waarneming van die partij in raadkamer adviseert en meebeslist.

Ondernemingskamer en enquêterecht

Ook met betrekking tot het recht van enquête zagen de Commissie-Verdam en de Minister van Justitie een rol voor de in te richten ondernemingskamer weggelegd. Redengevend daarvoor was in hun woorden:

‘De behandeling van verzoeken tot het instellen van een enquête en tot het nemen van maatregelen naar aanleiding van de uitslag daarvan stelt aan de rechter hoge eisen. Niet alleen wordt van de rechter veel tact verlangd – alleen reeds het feit dat een verzoek wordt gedaan, betekent dat de onderneming in opspraak wordt gebracht – ook wordt, met name bij de maatregelen, genoemd in het ontworpen artikel 54, van de rechter een deskundig inzicht in de behoeften en de verhoudingen in het bedrijfsleven gevergd. Om deze reden beveelt de commissie aan, de behandeling van de onderhavige verzoeken te concentreren bij de ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam, die, naar het voorstel der commissie, voorts zal worden belast met de beslissing van geschillen over de jaarrekening. Verwacht mag worden dat deze kamer én door haar samenstelling én door haar ervaring zal beschikken over een bijzondere deskundigheid op het onderhavige gebied.’¹⁵²

Terwijl in het gelijktijdig aanhangige wetsvoorstel over de jaarrekening de keuze was gemaakt om niet een bestuursorgaan, maar de rechter te belasten met het overheidstoezicht op de naleving van de aan een jaarrekening te stellen eisen, baarde het de Sociaal Economische Raad zorgen dat de rechter van de ondernemingskamer zich misschien een bestuurlijke taak zou aanmeten. De SER wierp namelijk in reactie op het wetsvoorstel over het enquêterecht de vraag op of de in het wetsvoorstel voorziene taak van de rechter, die bij gebleken wanbeleid diverse voorzieningen zou kunnen treffen, niet ten onrechte tot gevolg zou hebben dat de Ondernemingskamer zou plaatsnemen op de stoel van het bestuur van de onderneming.¹⁵³ De Minister van Justitie meende dat met de bevoegdheid van de Ondernemingskamer om de behandeling van de

¹⁵² Commissie-Verdam 1965, p. 67; Kamerstukken II 1967/68, 9596, nr. 3, p. 5.

¹⁵³ Kamerstukken II 1967/68, 9596, nr. 3, p. 6.

zaak aan te houden – als de Ondernemingskamer maatregelen nodig acht en de onderneming de kans wil geven die zelf te treffen – werd bereikt dat aan de ene kant een behoorlijke aandrang op de onderneming zou worden uitgeoefend om onmiddellijke concrete maatregelen in het vooruitzicht te stellen, maar anderzijds zou worden voorkomen dat de rechter zelf het beleid in de vennootschap gaat bepalen.¹⁵⁴

Verdere parlementaire behandeling van het voorstel tot inrichting van een ondernemingskamer

Geen van de negen maatschappelijke organisaties die tijdens een commissievergadering door de Tweede Kamer zijn geconsulteerd over de wetsvoorstellen in verband met de jaarrekening en het enquête-recht, heeft zich uitgelaten over de keuze voor de oprichting van de Ondernemingskamer.¹⁵⁵ Blijkens het voorlopig verslag met betrekking tot de wetsvoorstellen inzake de jaarrekening en het enquête-recht, zagen de meeste leden van de bijzondere commissie uit de Tweede Kamer, belast met de openbare behandeling van deze wetsvoorstellen, in de wetsvoorstellen voldoende waarborgen om tot een juiste en verantwoorde verslaglegging te komen, mede doordat werd voorzien in een – soms verplichte – accountantsverklaring en in de mogelijkheid van een procedure over de jaarrekening bij de Ondernemingskamer.¹⁵⁶ Over de keuze voor de oprichting van de Ondernemingskamer waren de meningen verdeeld. De meeste leden waren het eens met de voorkeur van de Minister van Justitie voor een ondernemingskamer. Zij zagen de voorkeur van de Minister van Justitie voor de inrichting van een ondernemingskamer ‘voorlopig als de juiste’.¹⁵⁷ Anders dan de Minister van Justitie beschouwden zij de inachtneming van het beginsel van hoor en wederhoor in de procedure bij de Ondernemingskamer wegens de daartoe benodigde deskundigheid van de eisende partij en de rechter als een risico voor de kans van slagen van het overheidstoezicht op de jaarrekeningregels:

‘Het is voor hen juist de vraag of de klager wel voldoende beslagen ten ijs (hier met ei) zal komen. Juist de gedachte aan een procedure met hoor en wederhoor, in welk geval de eiser bij dagvaarding moet stellen op welke punten de jaarrekening herziening behoeft, deed bij hen de vraag rijzen, of de ondernemingskamer wel altijd voldoende voorlichting zal krijgen omtrent de gestelde feiten van een aangevochten jaarrekening. Een grote deskundigheid van de ondernemingskamer en zeker niet de nog gebruikelijke lijdelijkheid van de rechter zal hier op de voorgrond moeten staan.’¹⁵⁸

Er waren ook leden die voorstander waren van de inrichting van een vennootschapskamer, door sommigen als bestuursorgaan en door anderen als administratieve rechter aangeduid. De argumenten van de voorstanders van een vennootschapskamer hingen vooral samen met de potentiële gevolgen van openbaarheid van rechtspraak voor een onderneming. Openbaarheid van rechtspraak werd door hen gezien als een nadeel, omdat daarmee informatie openbaar kon worden die de concurrentiepositie en de goede naam van een onderneming zou kunnen schaden. Sommige leden vonden dat niet in alle gevallen publicatie van de jaarstukken verplicht zou moeten zijn. Deze leden meenden dat in plaats van volledige publicatie andere maatregelen denkbaar waren, waarbij zij dachten aan de verplichting in die gevallen de jaarstukken over te leggen aan een daarvoor geëigende instantie. Hun gedachten gingen hierbij uit naar een vennootschapskamer, waaraan zij de voorkeur gaven boven een speciale kamer van het gerechtshof. Met een vennootschapskamer zou men ‘een continu werkende controle van een deskundig en onafhankelijk orgaan’ hebben en dat zou een deugdelijke waarborg opleveren voor alle belanghebbenden bij de vennootschap, zonder dat de vennootschap door publicatie haar concurrentiepositie aangetast zou hoeven zien.¹⁵⁹ De leden die bij een vennootschapskamer dachten aan een bevoegdheid van de bestuursrechter, steunden

¹⁵⁴ Kamerstukken II 1967/68, 9596, nr. 3, p. 7.

¹⁵⁵ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 4.

¹⁵⁶ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 2.

¹⁵⁷ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 6.

¹⁵⁸ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 6.

de oprichting van de Ondernemingskamer, maar meenden dat er ondanks de diverse goede argumenten voor de civiele rechter toch ook vele steekhoudende argumenten waren aan te voeren voor de inrichting van een vennootschapskamer. Zij merkten daarbij op dat een vennootschapskamer in de Verenigde Staten van Amerika goed werkte en dat de katholieke werkgevers en twee hoogleraren hadden gepleit voor een vennootschapskamer. Zij noemden als voordelen van een vennootschapskamer boven een civiele rechter dat de vennootschapskamer een instrument zou zijn in de controle op de naleving van de wettelijke voorschriften en in de uitvoering van enquêtes naar het in de onderneming gevoerde beleid. Ook dachten zij dat met de instelling van de voorgestelde Ondernemingskamer te hoge eisen zouden worden gesteld aan de deskundigheid van de belanghebbenden, te weten aandeelhouders, werknemers en anderen. Een belanghebbende zou immers alleen de onderneming kunnen dagvaarden als hij van oordeel was dat de jaarrekening van een onderneming niet voldoet aan de wettelijke vereisten, en de Ondernemingskamer zou als rechter niet op eigen initiatief toezicht mogen houden. Als de belanghebbende niet voldoende deskundig was om tot dat oordeel te komen, bleven wetsovertredingen zonder gevolg, waarbij zij voorzagen dat door stimulering van de bezitsvorming de groep van ondeskundige aandeelhouders voortdurend groter werd.¹⁵⁹ Een derde groep leden vreesde dat de procedures bij de Ondernemingskamer ten onrechte zouden worden gebruikt om bepaalde bedrijfsgegevens van een onderneming te bemachtigen met het doel om zich economisch sterker te kunnen opstellen ten opzichte van die onderneming. Zij gaven in verband daarmee de voorkeur aan de oprichting van een vennootschapskamer in plaats van aan een openbare procedure bij de rechter, althans aan een situatie waarin het primaire toezicht betreffende de jaarstukken zou worden ondergebracht bij de Kamers van Koophandel, die daartoe zonedig

met een aantal deskundigen zouden worden toegerust. Mocht blijken dat bij een bepaald bedrijf de jaarstukken niet aan de wettelijke eisen voldeden, dan zou de Kamer van Koophandel een procedure bij de Ondernemingskamer aanhangig kunnen maken. Op deze wijze zou de inleiding van de procedure in deskundige handen worden gelegd en zouden concurrentievervalsingen en emotionele aanklachten, die een bedrijf in kwade reuk konden plaatsen, zo veel mogelijk worden voorkomen.¹⁶¹ Deze discussies over de keuze tussen ondernemingskamer en vennootschapskamer keerden terug in het voorlopig verslag van de behandeling van het wetsvoorstel over het enquêterecht.¹⁶² Hier kwam verder naar voren dat een beslissing van de Ondernemingskamer te lang op zich zou kunnen laten wachten doordat ook een gespecialiseerd rechterlijk college veelal behoefte zal hebben aan onafhankelijke deskundige bedrijfseconomische voorlichting alvorens te beslissen. Ook werd vermoed dat belanghebbenden zich niet snel tot de Ondernemingskamer zouden wenden, omdat zij daarvoor de deskundigheid zouden missen en het risico bestond dat zij met de kosten van de enquête werden belast. In plaats daarvan zou een verzoek tot een enquête bij een vennootschapskamer kunnen worden gedaan en zou van de beslissing op het verzoek beroep kunnen worden opengesteld bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven of een gerechtshof. Doordat de beslissing van de vennootschapskamer en de enquête in haar opdracht niet openbaar zouden zijn, zouden de schadelijke gevolgen voor ondernemingen kunnen worden beperkt ten opzichte van de situatie waarin in alle gevallen een verzoek tot enquête bij de rechter zou moeten worden ingediend.¹⁶³ In de memorie van antwoord¹⁶⁴ meende de Minister van Justitie dat het procesrecht, met name in de mogelijkheden tot openlegging van boeken en deskundigenonderzoek, voldoende mogelijkheden biedt aan degene die bezwaren heeft tegen een jaarrekening en als eiser een

¹⁵⁹ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 5.

¹⁶⁰ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 6.

¹⁶¹ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 7.

¹⁶² Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5.

¹⁶³ Bijv. Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 5, p. 14-15.

¹⁶⁴ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 6.

procedure wil voeren. Wie zichzelf onvoldoende deskundig acht, kan ter onderbouwing van zijn standpunt deskundigen inschakelen. De Minister van Justitie handhaafde zijn voorkeur voor de inrichting van een ondernemingskamer boven een vennootschapskamer. Aan het argument dat een vennootschapskamer zou noodzaken tot een omvangrijk en kostbaar apparaat, voegde hij toe dat aan twijfel onderhevig was of daarvoor voldoende deskundige krachten beschikbaar zouden zijn. Door accountantscontrole en de rol van de financiële pers, zou de behoefte aan een procedure voor de Ondernemingskamer beperkt zijn.¹⁶⁵ Het feit dat er geen buitenlandse voorbeelden bekend waren van sanctionering van jaarrekeningsvoorschriften door een gespecialiseerde burgerlijke rechter, zag de Minister van Justitie niet als een mee te wegen factor in de beslissing tot inrichting van een ondernemingskamer.¹⁶⁶ Wel belangrijk vond hij dat de voorschriften omtrent de jaarrekening van civielrechtelijke aard zijn en dat belanghebbenden in beginsel zelf voor de nakoming van zodanige regels behoren te zorgen, waartoe hun de burgerrechtelijke sancties ten dienste staan.¹⁶⁷ Met betrekking tot het enquêterecht heeft hij opgemerkt dat speciale bepalingen omtrent het oproepen van deskundigen niet nodig leken, omdat de ontworpen procedure hierin niet afweek van andere rekestprocedures.¹⁶⁸

Behandeling van de wetsvoorstellen in de Eerste Kamer

Bij de behandeling van de wetsvoorstellen over jaarrekening en enquêterecht in de Eerste Kamer is door kamerleden de vraag gesteld waarom is afgeweken van de in civiele procedures in het algemeen bestaande mogelijkheid om een geschil in twee feitelijke instanties aan de rechter

voor te leggen.¹⁶⁹ De rechtvaardiging hiervoor bestond volgens de Minister van Justitie in de behoefte aan een rechterlijk college waarin deskundigen zitting hebben. De samenstelling van ondernemingskamers met deskundigen bij elke rechtbank zou op te veel moeilijkheden stuiten en berechting in eerste instantie door een gewone kamer van de rechtbank zou van de leden van de rechterlijke macht deskundigheid buiten hun eigenlijke terrein vereisen die van hen in het algemeen niet kan worden verwacht en verlangd. Instelling van een ondernemingskamer bij één rechtbank was niet wenselijk omdat de aard van de procedures het wenselijk maakt dat een procedure over de jaarrekening of in het enquêterecht niet te lang duurt.¹⁷⁰ Opvallend is dat wederom de behoefte zelf niet wordt toegelicht. Onduidelijk blijft waarom niet toereikend zou zijn dat, anders dan in andere civiele procedures, door de rechter deskundigen kunnen worden benoemd op de voet van thans art. 194 Rv, of omgekeerd waarom de kwaliteit van de rechtspraak op dit rechtsgebied vergde dat deskundigen met rechtspraak werden belast. Ook het complement van deze vraag is onbesproken gebleven: is een deskundige zonder meer voldoende toegerust om als rechter op te treden? Terwijl wél werd besproken dat de deskundige de vergoeding van een raadsheer-plaatsvervanger zou ontvangen in plaats van een salaris,¹⁷¹ is de vraag of een met rechtspraak belaste deskundige onderdelen van de opleiding tot rechter nodig zou hebben, buiten beschouwing gebleven. Dat gebeurde in een tijd waarin het voor rechters al gebruikelijk was dat opleiding voorafging aan rechterlijk werk. De eerste deskundige leden van de Ondernemingskamer zijn in 1971 benoemd.¹⁷²

¹⁶⁵ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 6, p. 4.

¹⁶⁶ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 6, p. 4, rechter kolom onderaan. Ook in 2002 lijkt de Ondernemingskamer volgens Smit nog een mondiaal uniek instituut (Smit 2002, p. 42). Raaijmakers noemt echter een min of meer vergelijkbare procedure onder de Engels Companies Act (Raaijmakers 2006, p. 581).

¹⁶⁷ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 6, p. 5, linker kolom bovenaan.

¹⁶⁸ Kamerstukken II 1968/69, 9595, 9596, nr. 6, p. 16.

¹⁶⁹ Kamerstukken I 1969/70, 9595, 9596, nr. 118a, p. 1.

¹⁷⁰ Kamerstukken I 1969/70, 9595, 9596, nr. 118b, p. 2.

¹⁷¹ Kamerstukken I, 1969/70, 9595, 9596, nr. 118b, p. 2.

¹⁷² Van Hoepen 2006, p. 207.173 Van het Kaar 1996, p. 66.

Wet op de Ondernemingsraden

Rechterlijk toezicht op de naleving van de Wet op de ondernemingsraden kwam in 1971 in handen van de kantonrechter. Volgens de desbetreffende memorie van toelichting was de ondernemingskamer hiervoor niet geschikt, omdat die was ingesteld voor de behandeling van zaken op economisch en niet op sociaal gebied.¹⁷³ In de loop van de jaren zijn WOR-bevoegdheden toch terecht gekomen bij de Ondernemingskamer, mede omdat de SER de ondernemingskamer de meest geschikte instantie achtte om te oordelen over het beroep van een ondernemingsraad tegen een ondernemingsbesluit, zowel wegens de verwantschap met de taken van de Ondernemingskamer in het jaarrekeningrecht en de enquête als wegens haar samenstelling.¹⁷⁴ Een uitbreiding van de WOR-bevoegdheden van de Ondernemingskamer wist de SER in 1990 te verhinderen met het argument dat er geen aanleiding was ten behoeve van de WOR een voorziening te treffen die afweek van het algemene civiele procesrecht. In de literatuur werd in twijfel getrokken of de Ondernemingskamer voldoende expertise op sociaal gebied had.¹⁷⁵

Andere bevoegdheden

Naast de besproken bevoegdheden met betrekking tot de jaarrekening, het enquêterecht en de Wet op de ondernemingsraden heeft de Ondernemingskamer in de loop der jaren andere wettelijke bevoegdheden gekregen. De totstandkoming hiervan werpt geen wezenlijk ander licht op de keuze van de wetgever voor de instelling van de Ondernemingskamer en blijft hier verder buiten beschouwing. Slagter vermeldt dat in de literatuur verdere uitbreidingen van de bevoegdheden van de Ondernemingskamer met betrekking tot ondernemingsrechtelijke geschillen zijn bepleit, maar dat recente wetswijzigingen niet zijn aangegrepen om uitbreiding te realiseren.¹⁷⁶

2.8 Benoeming van deskundigen in bestuursrechtelijke procedures

2.8.1 Inleiding

De vraagstelling van het onderzoek richt zich mede op het handelen van de bestuursrechter. Maar van welke bestuursrechter? Kenmerkend voor het stelsel van bestuursrechtelijke rechtspraak in Nederland is de verbrokkeling als gevolg waarvan vele bestuursrechtelijke colleges zich met bestuursrechtspraak bezighouden.

Bestuursrechters in eerste aanleg

Met ingang van 1 januari 1994 is de bestuurssector van de rechtbank aangewezen als algemene bestuursrechter in eerste aanleg.¹⁷⁷ De sector bestuursrecht van de rechtbank is in bestuursrechtelijke geschillen in eerste aanleg bevoegd, tenzij volgens een bijzondere wet een andere rechter in eerste aanleg bevoegd is. De belangrijkste uitzonderingen luiden in de kern als volgt. De sector kanton van de rechtbank is bevoegd als beroep wordt ingesteld tegen een besluit op grond van de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften (Wet Mulder). De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS), de Centrale Raad van Beroep (CRvB) en het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBB) zijn op basis van bijzondere wetten in eerste aanleg bevoegd recht te spreken in sommige bestuursrechtelijke geschillen. De ABRvS is in eerste en enige instantie belast met de behandeling van geschillen vooral op het gebied van het milieurecht en ruimtelijke ordeningsrecht. Bij de CRvB gaat het om geschillen in verband met uitkeringen en pensioenen van getroffen en uit de Tweede Wereldoorlog en bepaalde ambtenarenzaken, waaronder zaken van rechterlijke ambtenaren. Het werkterrein van het CBB ligt op het terrein van het economisch ordeningsrecht.

¹⁷³ Van het Kaar 1996, p. 66.

¹⁷⁴ Van het Kaar 1996, p. 67.

¹⁷⁵ Van het Kaar 1996, p. 69.

¹⁷⁶ Slagter 2005, p. 573.

¹⁷⁷ Op het terrein van het economisch ordeningsrecht is in eerste aanleg slechts de rechtbank Rotterdam bevoegd.

Bestuursrechters in hoger beroep

Hoger beroepsinstanties inzake uitspraken van de bestuurssector van de rechtbank zijn de ABRvS (art. 37 Wet RvS), de CRvB (art. 18 Beroepswet), het CBB (art. 20 WBB) en de gerechtshoven (art. 27 Awr).

De ABRvS heeft een algemene competentie en is in hoger beroep bevoegd, tenzij bij de CRvB, het CBB of het gerechtshof hoger beroep kan worden ingesteld (art. 37 lid 1 Wet RvS). De ABRvS oordeelt bijvoorbeeld in hoger beroep over bouwvergunningen.

Bij de CRvB kan hoger beroep worden ingesteld tegen een uitspraak van de bestuurssector van de rechtbank inzake besluiten of andere handelingen van een bestuursorgaan waarbij een ambtenaar of een dienstplichtige belanghebbende is en besluiten genomen op grond van een wettelijk voorschrift dat is opgenomen in de bijlage die bij de Beroepswet behoort (art. 18 lid 1 Beroepswet). De CRvB oordeelt bijvoorbeeld in hoger beroep over geschillen inzake bijstandsuitkeringen of WAO-zaken.

Het CBB beoordeelt het hoger beroep inzake besluiten die zijn genomen op grond van een wet die in de bijlage van de WBB wordt genoemd (art. 20 lid 1 WBB). Het betreft onder andere de Mededingingswet, de Telecommunicatiewet en de Wet toezicht effectenverkeer 1995.

De gerechtshoven oordelen in hoger beroep in fiscale zaken (art. 27 Awr). De belastingrechtspraak kent met ingang van 1 januari 2005 twee feitelijke instanties. Belastingplichtigen kunnen in eerste aanleg in beroep bij de rechtbank. Beide partijen, zowel belastingplichtigen als het bestuursorgaan, kunnen hoger beroep instellen bij het gerechtshof en beroep in cassatie bij de Hoge Raad.

Het gerechtshof Leeuwarden oordeelt in hoger beroep en hoogste instantie tegen uitspraken van de sector kanton met betrekking tot de Wet Mulder. De procedure kent elementen uit de Awb en het WvSv (art. 17 Wahv).

Belastingrecht en Wet Mulder

Gezien de vraagstelling van het onderzoek is in het onderzoek slechts betrokken de rechtspraak van bestuursrechtelijke colleges die gebruik maken van de bijstand van deskundigen. De belastingrechtspraak en de rechtspraak in verband met de Wet Mulder zijn niet in het onderzoek betrokken.

De taakopvatting van de belastingrechter en de verhouding tussen rechter en bestuur in het belastingrecht verschillen aanzienlijk van het overige bestuursrecht. Het belastingrecht wordt gekenmerkt door het veelal gebonden karakter van de beschikking. De plicht tot betaling van belasting vloeit direct voort uit de wet en niet uit het bestuursbesluit. Dat is van invloed op de taakverdeling tussen rechter en bestuur. In tegenstelling tot de 'gewone' bestuursrechter stelt de belastingrechter zich bij de vaststelling van de feiten geheel autonoom op en voorziet hij bij gegrondverklaring van het beroep vrijwel steeds zelf in de zaak.¹⁷⁸ De taakopvatting van de bestuursrechter en de verhouding tussen rechter en bestuur spelen bij de inzet van deskundigen door de bestuursrechter een grote rol (par. 2.8.3.2). De geschetste aspecten van de belastingrechtspraak maken het minder zinvol om het belastingrecht in het onderzoek te betrekken. De rechtspraak op grond van de Wet Mulder blijft buiten beschouwing, omdat het strafrecht niet in het onderzoek is betrokken en deze rechtspraak strafvorderlijke elementen kent die in vergelijking met de reguliere bestuursrechtspraak evenzeer aanleiding geven tot aanzienlijke verschillen in de taakopvatting van de bestuursrechter en de verhouding tussen rechter en bestuur (art. 17 Wahv).

2.8.2 Wettelijk kader

Op de bestuursrechtspraak is het uniforme bestuursprocesrecht van toepassing, neergelegd in hoofdstuk 8 van de Awb. De rechter kan deskundigen inschakelen in het kader van een vooronderzoek (art. 8:47 lid 1 Awb) en hij kan

¹⁷⁸ Schuurmans 2005, p. 7.

deskundigen horen ter zitting (art. 8:63 Awb). De rechter kan bovendien het onderzoek ter zitting schorsen, het vooronderzoek heropenen en (alsnog) een deskundige benoemen op de voet van art. 8:47 lid 1 Awb. Art. 8:47 lid 1 Awb bepaalt dat de rechter de deskundige kan benoemen 'voor het instellen van een onderzoek'. In de bestuursrechtspraak bestaat uitsluitend deze variant, waarin de deskundige schriftelijk of ter zitting advies uitbrengt aan de rechter. Deskundigen die met rechtspraak zijn belast, zoals in de pachtkamers of de Ondernemingskamer, kent de bestuursrechtspraak niet.

De bevoegdheid van de rechter om een deskundige te benoemen is een discretionaire bevoegdheid. De rechter bepaalt ambtshalve of op verzoek van (een) partij(en) of een deskundige wordt ingeschakeld. Het advies van de deskundige kan – binnen de in par. 2.9.3.2 beschreven grenzen – strekken ter voorlichting van de rechter of worden ingewonnen in verband met de bewijslevering.

De rechter die een deskundige wil benoemen, deelt dat mee aan partijen. Anders dan in het civiele procesrecht (par. 2.8.3.2.3), is de rechter niet verplicht overleg met partijen te plegen over de benoeming van een deskundige, maar hij kan dat wel doen (art. 8:47 lid 3 Awb).

De deskundige is niet verplicht de benoeming te aanvaarden. Als hij de benoeming heeft aanvaard, is hij evenals in het civiele procesrecht (par. 2.3.2.3) verplicht zijn opdracht onpartijdig en naar beste weten te vervullen (art. 8:34 lid 1 Awb). Weliswaar is niet bepaald dat de deskundige onafhankelijk moet zijn, maar de rechter zal er wel op moeten kunnen vertrouwen dat de informatie waarom hij heeft gevraagd deugdelijk is en geen vooringenomen karakter draagt.¹⁷⁹ In dit verband is van belang dat de Awb bepalingen bevat die beogen partijen in staat te stellen de deskundige voorlichting te controleren, zoals art. 8:47 en art. 8:63 lid 1 Awb, waarop in par. 2.8.3.3 nader wordt ingegaan.

Een deskundige die zijn benoeming heeft aanvaard, heeft, anders dan in het civiele procesrecht, een wettelijk verschoningsrecht als hij een zogenoemde professionele geheimhouder is, bijvoorbeeld arts of notaris, of als hij zichzelf of bepaalde bloed- of aanverwanten aan het gevaar van een veroordeling wegens misdrijf zou blootstellen (art. 8:34 lid 2 Awb en art. 165 lid 2 onder b en lid 3 Rv).

De arts die als deskundige wordt benoemd, kan inlichtingen inwinnen over de persoon op wie het onderzoek betrekking heeft bij behandelende artsen, de verzekeringsarts en de arts die het bestuursorgaan adviseert. Zij zijn verplicht aan het verzoek te voldoen, tenzij daardoor de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene persoon onevenredig wordt geschaad (art. 8:48 Awb).

Bij de benoeming vermeldt de rechter de opdracht aan de deskundige en de termijn waarbinnen het schriftelijk verslag van het onderzoek moet worden uitgebracht (art. 8:47 lid 1 en lid 4 Rv). De termijn bedraagt in beginsel ten hoogste 13 weken (art. 7 lid 3 Prb). In verlenging van de termijn is niet voorzien. Niet geregeld is wat er gebeurt als de deskundige niet binnen de gestelde termijn rapporteert. Schreuder-Vlasblom merkt op dat de rechter zich veelal genoopt zal zien te rappelleren en nog maar af te wachten.¹⁸⁰ Uit rechtspraak van de CRvB¹⁸¹ en onderzoek van Marseille¹⁸² blijkt dat de invloed van het raadplegen van een deskundige op de duur van de procedure vaak substantieel is.

Het rapport van de deskundige maakt deel uit van de stukken die in de uitspraak worden betrokken (art. 8:69 lid 1). De griffier zendt een exemplaar van het rapport zo spoedig mogelijk aan alle partijen (art. 8:39 lid 1 Awb). Binnen vier weken na de dag van verzending kunnen partijen schriftelijk hun zienswijze geven. De rechter kan de termijn verlengen (8:47 lid 4 en 6 Awb). Als regel doet hij dat niet ambtshalve (art. 7 lid 6 Prb).

¹⁷⁹ PG Awb II, p. 441.

¹⁸⁰ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 209.

¹⁸¹ CRvB 5 maart 2004, RSV 2004, 140; CRvB 4 mei 2005, JB 2005, 179.

¹⁸² Marseille 2004, p. 82

2.8.3 Toepassing van de bevoegdheid tot benoeming van deskundigen

2.8.3.1 Inleiding

De wettelijke regels voor de inschakeling van deskundigen komen hierna aan de orde voor zover zij kunnen bijdragen aan het inzicht in de wijze waarop de bestuursrechter vorm geeft aan de inzet van deskundigen.

Evenals in het civiele procesrecht is in het bestuursprocesrecht uitgangspunt bij de toepassing van de wettelijke regeling met betrekking tot de inschakeling van deskundigen dat de rechtsverhouding tussen de rechter, de procespartijen en de deskundige van publiekrechtelijke aard is. De door de rechter benoemde deskundige verricht zijn werkzaamheden dus niet op grond van een privaatrechtelijke overeenkomst met de rechter of met partijen (par. 2.3.3.1).

De invulling van de bevoegdheid van de bestuursrechter tot benoeming van deskundigen wordt mede bepaald door de wijze waarop de onderzoeks- en informatielast tussen partijen is verdeeld en door de taakafbakening tussen rechter en bestuur.¹⁸³ In par. 2.8.3.2 wordt daarom eerst aan deze aspecten aandacht besteed. Hierin zal naar voren komen dat de rechter in verband met de verdeling van de onderzoeks- en informatielast tussen partijen en de taakafbakening tussen rechter en bestuur niet vaak zelf een deskundige zal inschakelen. Soms vloeit uit de onderzoeksplicht- en informatielast voort dat een deskundige wordt ingeschakeld. Besproken wordt welke eisen dan gelden en welke gevolgen schending ervan door het bestuur heeft. Vervolgens komt de situatie aan de orde waarin de rechter zelf deskundigen inschakelt of overweegt daartoe over te gaan.

2.8.3.2 Onderzoeksplicht en advisering

2.8.3.2.1 De onderzoeks- en informatielast van partijen

Het bestuursorgaan kan een besluit ambtshalve of op aanvraag nemen.

Bij een ambtshalve genomen besluit oefent het bestuur zijn bevoegdheid uit zonder dat een aanvraag is gedaan. Bij de voorbereiding van het ambtshalve te nemen besluit ligt de taak om gegevens te verzamelen en later in de procedure te kunnen brengen primair bij het bestuursorgaan. Daartoe is het gehouden op grond van artikel 3:2 Awb, waarin de eis van een zorgvuldige voorbereiding van het besluit is neergelegd. Onderbouwt het bestuursorgaan het besluit onvoldoende met feitelijke gegevens, dan is geen sprake van een rechtmatig besluit. Bij de voorbereiding van een op aanvraag te nemen besluit rust de plicht om de gegevens en stukken te verstrekken die voor de beslissing op de aanvraag nodig zijn primair bij de aanvrager (art. 4:2 lid 2 Awb). Het bestuursorgaan heeft bij de voorbereiding van het besluit de mogelijkheid om eigen gegevens in te brengen. In hoeverre deze mogelijkheid een plicht vormt, vloeit voort uit de algemene onderzoeksplicht van het bestuursorgaan op grond van art. 3:2 Awb.¹⁸⁴ Bij de parlementaire behandeling van deze bepaling is met name gewezen op de plicht om de gegevens van de aanvrager te verifiëren¹⁸⁵ en de plicht om de gegevens te vergaren die zien op de belangen van derden.¹⁸⁶

De bezwaarfase schept voor het bestuursorgaan en de belanghebbende nieuwe mogelijkheden om bewijsmateriaal in de procedure te brengen. Schuurmans heeft betoogd dat de rechter bij de beoordeling van de feitenvaststelling terugkijkt naar de bewijslastverdeling in de bestuurlijke fase. Dat is inherent aan de taak van de bestuursrechter. De bestuursrechter beoordeelt of het bestuursorgaan een rechtmatig besluit heeft genomen. Het bestreden besluit vormt het voor-

¹⁸³ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 211.

¹⁸⁴ Schuurmans 2005, p. 56.

¹⁸⁵ PG Awb I, p. 204.

¹⁸⁶ PG Awb I, p. 206.

werp van de rechterlijke toets en de rechter toetst *ex tunc*. Dit heeft tot gevolg dat de procedure bij de rechter om dezelfde feiten draait als de procedure bij het bestuursorgaan. Partijen zullen de rechter ervan proberen te overtuigen dat de feiten zich al dan niet overeenkomstig de in het besluit vastgestelde feiten hebben voorgedaan. Het ligt voor de hand dat de partij die reeds in de bestuurlijke fase de bewijslast had ten aanzien van een bepaald feit, vervolgens in de procedure bij de rechter de juistheid van het betwiste feit aannemelijk dient te maken. De bewijslastverdeling in de fase van het beroep bij de rechter zal dan ook in het algemeen zeer nauw aansluiten bij de bewijslastverdeling in de bestuurlijke fase.¹⁸⁷

De mogelijkheden van het bestuursorgaan om in het beroep bij de rechter nieuw bewijsmateriaal over te leggen, komen overeen met de marge die het heeft om de motivering van het bestreden besluit dan nog te wijzigen. Daarnaast mag het bestuursorgaan in verband met het beginsel van hoor en wederhoor (tegen)bewijs leveren in de gevallen waarin de belanghebbende in het beroep bij de rechter nieuwe stukken of gegevens mag inbrengen voor de verstrekking waarvan de belanghebbende primair verantwoordelijk is.

De belanghebbende zal regelmatig de behoefte hebben om in beroep nadere bewijsstukken in te brengen. Zo zal hij bijvoorbeeld bewijs willen inbrengen in reactie op bewijsmateriaal dat eerder door het bestuursorgaan is verstrekt. Of dit toelaatbaar is, lag en ligt wellicht¹⁸⁸ anders indien de belanghebbende bewijs wil inbrengen van feiten waarvan de bewijslast in de bestuurlijke fase bij hem lag. In beginsel zou hij de bewijsvoeringslast in de fase van de primaire besluitvorming moeten vervullen. Eventuele gebreken kan hij in bezwaar herstellen. In beroep

kan het daarvoor echter te laat zijn. De ABRvS stelt grenzen aan de inbreng van nog niet eerder overgelegd bewijsmateriaal.¹⁸⁹ Dit wordt ook wel de bewijsfuik genoemd.¹⁹⁰

De CRvB hanteert geen bewijsfuik,¹⁹¹ maar pleegt te overwegen dat het partijen vrij staat hun stellingen met betrekking tot de juistheid van de feiten van het bestreden besluit nader te staven met bewijsmiddelen tijdens de behandeling van het beroep. De CRvB beoordeelt of het besluit op een juiste feitelijke grondslag berust en het nieuwe bewijsmateriaal kan aantonen of dat al dan niet het geval is. Ook voor het eerst in beroep overgelegd bewijsmateriaal wordt dus door de CRvB in de beoordeling betrokken. Als de belanghebbende een verwijt kan worden gemaakt van de late bewijsvoering, wordt dat eventueel meegenomen in de proceskostenveroordeling. Het CBB benoemt geen deskundige op de voet van art. 8:47 Awb als een aanvrager in de bestuurlijke fase niet heeft voldaan aan zijn verplichting op grond van art. 4:2 Awb om het bestuursorgaan alle gegevens en bescheiden te verschaffen die nodig zijn voor het gebruik van de beslissingsbevoegdheid van het bestuursorgaan.¹⁹²

2.8.3.2.2 Advisering en onderzoeks- en informatielast van partijen

De onderzoeksplicht van het bestuursorgaan (art. 3:2 Awb) manifesteert zich in vele gedaanten. Vaak kan het bestuursorgaan volstaan met intern ambtelijk onderzoek. In een aantal gevallen is dit echter onvoldoende om een deugdelijk besluit te kunnen nemen, hetzij omdat een wettelijk voorschrift een specifieke vorm van onderzoek eist, hetzij omdat objectief bezien te weinig zekerheid over de precieze situatie bestaat. Het aanvullend onderzoek in deze zin kan plaatsvinden door het raadplegen van een persoon of instantie met kennis en kunde die het bestuurs-

¹⁸⁷ Schuurmans 2005, p. 242.

¹⁸⁸ Zie over de vraag of de bewijsfuik onder het nieuwe artikel 6:13 Awb nog geldt: Schuurmans 2005, p. 259-260; Willemsen 2005, p. 101.

¹⁸⁹ Zie voor een overzicht van de rechtspraak: Schuurmans 2005, noot 86 op p. 249.

¹⁹⁰ ABRvS 28 juni 1999, AB 1999, 360, m.nt. MSV, JB 1999, 197, m.nt. RJNS. Zie voor de discussie met name De Bock 2000; Daalder & Schreuder-Vlasblom 2000; Damen 2000; Schuurmans 2005, p. 248-260.

¹⁹¹ Zie voor een overzicht van rechtspraak: Schuurmans 2005, noot 112 op p. 255.

¹⁹² CBB 28 december 2000, LJN AU1261.

orgaan zelf niet bezit, met andere woorden: advisering door een deskundige.¹⁹³

Het vragen om of afzien van een deskundigenadvies door het bestuursorgaan wordt dan ook veelal niet gezien als het gebruik van een min of meer discretionaire bevoegdheid die door de bestuursrechter slechts terughoudend mag worden getoetst, maar als een beslissing die wordt genormeerd door art. 3:2 Awb en rechtens afdwingbaar is als blijkt dat het bestuursorgaan zelf niet over de noodzakelijke kennis beschikt.¹⁹⁴ Veel wetten verplichten bovendien tot advisering aan het bestuursorgaan. Bekende voorbeelden zijn: inschakeling van een welstandscommissie voorafgaand aan de beslissing op een aanvraag om een bouwvergunning (art. 12 Woningwet jo. art. 44, eerste lid, sub d Woningwet) en consultatie van een medisch deskundige ter beantwoording van de vraag of een persoon die aanspraak maakt op een WAO-uitkering nog in staat is duurzaam betaalde arbeid te verrichten.¹⁹⁵ Voorts kan worden gedacht aan technici (bijvoorbeeld om na te gaan of een gebouw voldoet aan alle brandveiligheidseisen), artistiek geschoolde personen (bijvoorbeeld om te beoordelen of een kunstgezelschap in aanmerking komt voor een subsidie) en taxateurs (bijvoorbeeld om te becijferen of een pand wegens de inwerkingtreding van een nieuw bestemmingsplan in waarde is gedaald; vaak wordt op basis van een planschadeprocedureverordening de Stichting Advisering Onroerende Zaken (SAOZ) ingeschakeld).¹⁹⁶

Als de burger verplicht is gegevens en bescheiden te verstrekken (art. 4:2 lid 2 Awb), kan dit waarschijnlijk ook betekenen dat hij in sommige gevallen een deskundige moet inschakelen om de feiten aannemelijk te maken.¹⁹⁷ Deze verplichting kan uitsluitend de feiten betreffen die binnen het bewijsdomein van de burger liggen. Dit deskundigenrapport zal, evenals een rapport dat in opdracht van het bestuursorgaan tot stand komt, een gedegen onderzoeksrapport moeten

zijn dat voldoet aan de eisen zoals hierna onder 2.8.3.2.3 beschreven. Kan de burger de feiten niet of – als de bewijsfuik wordt toegepast¹⁹⁸ – niet tijdig aannemelijk maken dan zal het bestuursorgaan niet in de door hem gewenste zin beslissen. Een voorbeeld van een zaak waarin de burger zich genoodzaakt zag een deskundige in te schakelen om de feiten aannemelijk te maken, biedt een uitspraak van de rechtbank Rotterdam. Appellant maakte aanspraak op kinderbijslag, maar was volgens het uitkeringsorgaan niet de vader. Hij toonde vervolgens door middel van DNA-onderzoek aan dat hij de vader was.¹⁹⁹

2.8.3.2.3 Voorschriften voor advisering

Algemene voorschriften

Afdeling 3.3 Awb bevat algemene regels inzake advisering, zoals met betrekking tot de termijn waarbinnen het advies aan het bestuursorgaan moet worden uitgebracht (art. 3:6 Awb), de beschikbaarstelling van gegevens door het bestuursorgaan aan de adviseur (art. 3:7 Awb) of de vermelding van de adviseur in het besluit (art. 3:8 Awb). Een belangrijke bepaling is art. 3:9 Awb: indien een besluit berust op een onderzoek naar feiten en gedragingen dat door een adviseur is verricht dient het bestuursorgaan zich ervan te vergewissen dat dit onderzoek op zorgvuldige wijze heeft plaatsgevonden.

Deze algemene regels zijn rechtstreeks van toepassing op advisering die bij of krachtens een wettelijk voorschrift plaatsvindt door een persoon of college dat niet werkzaam is onder verantwoordelijkheid van het bestuursorgaan waaraan wordt geadviseerd (art. 3:5 Awb). Vaak is advisering echter niet verplicht ingevolge een specifiek wettelijk voorschrift, maar nodig op grond van het algemeen geformuleerde 3:2 Awb. Ook komt het voor dat de al dan niet wettelijk voorgeschreven advisering geschiedt door een persoon of een instantie die werkt onder de verantwoordelijkheid van het bestuursorgaan.

¹⁹³ Koenraad 2006, p. 17.

¹⁹⁴ Bijv. Koenraad 2006, p. 18.

¹⁹⁵ Art. 3 en 4 Schattingsbesluit arbeidsongeschiktheidswetten. De grondslag voor toekenning en verstrekking wordt gevonden in art. 18, eerste lid WAO.

¹⁹⁶ Zie Koenraad 2006, p. 19.

¹⁹⁷ In deze richting ook Schuurmans 2005, p. 237.

¹⁹⁸ Zie over de bewijsfuik par. 2.8.3.2.1.

¹⁹⁹ Rb Rotterdam 14 augustus 2001, LJN AD4034, JB 2001, 286, m.nt. M.A. Heldeweg.

Afdeling 3.7 Awb heeft betrekking op de motivering van besluiten en bevat twee bepalingen die relevant zijn als het bestuursorgaan een deskundige inschakelt. Ter motivering van een besluit of een onderdeel daarvan kan worden volstaan met een verwijzing naar een advies als het advies de motivering bevat (art. 3:49 Awb). Als het bestuursorgaan in een besluit afwijkt van een krachtens wettelijk voorschrift uitgebracht advies, moeten de redenen van de afwijking worden vermeld (art. 3:50 Awb).

Als een advies afkomstig is van een ander dan de adviseur in de zin van art. 3:5 Awb en de voorschriften van afdeling 3.3 Awb niet rechtstreeks van toepassing zijn, leiden de ook dan toepasselijke voorschriften van art. 3:49 en art. 3:50 Awb er in de regel toe dat de algemene voorschriften van afdeling 3.3 Awb, in het bijzonder art. 3:9 Awb, naar analogie worden gehanteerd.

Voorschriften voor de adviseur

Uit de verplichting van de deskundige om zijn taak naar beste weten te vervullen (art. 8:34 lid 1 Awb) wordt afgeleid dat het advies moet worden uitgebracht door een deskundige (instantie) die beschikt over relevante, specifieke kennis, kunde en praktijkervaring. Die kunnen zijn verworven door een gerichte vooropleiding, maar dat is geen vereiste.²⁰⁰ Een monumentencommissie waarin geen deskundige op het gebied van de bouwkunst zitting heeft is bijvoorbeeld niet aanvaardbaar.²⁰¹ Koenraad noemt als ander voorbeeld het geval waarin een medisch onderzoek is verricht door een persoon zonder afgeronde geneeskundige opleiding.²⁰² De CRvB heeft geoordeeld dat een verzekeringsgeneeskundig onderzoek, dat wordt uitgevoerd in het kader van arbeidsongeschiktheidsbeoordelingen inge-

volge een arbeidsongeschiktheidswet, uitsluitend door een verzekeringsarts behoort te worden verricht.²⁰³

Naast deskundigheid speelt onpartijdigheid een rol bij de waarde die een bestuursorgaan aan een advies mag hechten. In de memorie van toelichting bij afdeling 3.3 Awb wordt met betrekking tot deskundigenadvisering gesteld dat het er daarbij om gaat dat aan het bestuursorgaan de feitelijke informatie wordt verschaft die nodig is voor de toepassing van een wettelijke norm en dat wezenlijk is dat de deskundige in staat is tot het geven van informatie op een onpartijdige en objectieve wijze.²⁰⁴ Een deskundige die door de rechter wordt benoemd nadat hij in een eerdere fase, bijvoorbeeld in de fase van de besluitvorming, door het bestuursorgaan is betrokken bij de advisering van het bestuursorgaan, hetzij omdat hij zelf een advies heeft uitgebracht, hetzij omdat onder zijn verantwoordelijkheid een advies is uitgebracht, wordt niet als een onpartijdige deskundige beschouwd.²⁰⁵

Niet vereist is dat de deskundige geheel onafhankelijk is ten opzichte van partijen. Ook een persoon die werkzaam is bij het bestuursorgaan wiens besluit in het geding is, kan door de rechter als deskundige worden benoemd.²⁰⁶

Zoals eerder in deze paragraaf werd opgemerkt is de reikwijdte van afdeling 3.3 Awb beperkt gehouden. Blijkens de parlementaire geschiedenis is de wetgever van oordeel dat de hierin neergelegde regels niet van toepassing dienen te zijn op 'de hiërarchische relatie tussen ambtenaren en hun superieuren', die uitputtend wordt geregeld in ambtenarenrechtelijke voorschriften, en evenmin op 'advisering die op min of

²⁰⁰ Koenraad 2006, p. 19.

²⁰¹ ABRvS 19 mei 2004, JB 2004, 274. Zie verder Koenraad 2006, p. 24.

²⁰² Koenraad 2006, p. 24.

²⁰³ CRvB 29 september 2005, USZ 2005, 362. Het betreft de uitleg van de bewoordingen van art. 3 lid 2 en 3 Schattingsbesluit, zowel gezien op zichzelf als in samenhang met art. 2 lid 1, art. 4 lid 1 onder b en art. 4 lid 2 Schattingsbesluit. De CRvB zag geen aanwijzingen dat de regelgever het ook mogelijk heeft willen maken het verzekeringsgeneeskundig onderzoek geheel of ten dele door een andere functionaris te doen plaatsvinden, al dan niet (mede) vanwege die verzekeringsarts en al dan niet onder verantwoordelijkheid van die arts. Met name zag de CRvB noch in de tekst van het Schattingsbesluit noch in de toelichting daarop, anders dan de rechtbank in eerste aanleg, ruimte voor de zienswijze dat onder omstandigheden dat onderzoek ook (ten dele) door een niet-arts zou kunnen worden verricht.

²⁰⁴ PG Awb I, p. 216.

²⁰⁵ CRvB 21 augustus 2001, USZ 2001/284.

²⁰⁶ In deze zin CRvB 21 augustus 2001, USZ 2001/284.

meer informele basis geschiedt'.²⁰⁷ Koenraad merkt op dat het evident is dat de wijze waarop een intern advies tot stand komt, mede wordt bepaald door de verhouding tussen het bestuursorgaan waaraan wordt geadviseerd en de deskundige ambtenaar die het rapport produceert. Een wettelijke adviesrelatie biedt volgens hem meer kans op onafhankelijkheid en onpartijdigheid dan een verhouding die berust op een min of meer vrije keuze van het bestuursorgaan.²⁰⁸ Hieruit mag men enerzijds echter niet afleiden dat een intern advies niet onbevangen kan zijn en anderzijds niet dat het dat ook niet hoeft te zijn. Anders gezegd: als het bestuur zelf beschikt over de vereiste expertise wordt aan een intern advies vrijwel dezelfde waarde gehecht als aan een extern advies, mits het besluit blijk geeft van een onbevangen gebruik van het interne deskundigenadvies.²⁰⁹ De verzekeringsarts die het bestuur van het UWV moet adviseren vormt het bekendste voorbeeld van deze situatie. De CRvB overwoog in een uitspraak van 5 oktober 2001:

'appellant (...) [heeft] gesteld dat in strijd wordt gehandeld met artikel 6 van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden, Trb. 1951/54 (EVRM), indien het bestreden besluit voor wat betreft de medische grondslag uitsluitend berust op een door een arts in dienst van gedaagde verricht medisch onderzoek. In de optiek van appellant is daarmee geen sprake van een onafhankelijk en onpartijdig onderzoek. De bestuursrechter dient volgens appellant gelet op de waarborgen van artikel 6 EVRM in een dergelijk geval altijd een onafhankelijk medisch deskundige te raadplegen. Dienaangaande overweegt de Raad, onder verwijzing naar zijn niet gepubliceerde uitspraak van 4 mei 1992 (AAW/WAO 89/47), dat het van de omstandigheden van het geval zal afhangen of voor de beslechting van een medisch geschil kan worden volstaan met de rapportage van de verzekeringsartsen van gedaagde, al

dan niet versterkt door het oordeel van de door dezen ingeschakelde externe deskundigen, of dat de rechter besluit tot het instellen van een nader onderzoek door een door hem aangewezen onafhankelijk medisch deskundige, maar dat het naar 's Raads oordeel te ver zou voeren om in het kader van artikel 6 van het EVRM te stellen, dat bij achterwege blijven van laatstbedoeld onderzoek per definitie niet langer zou kunnen worden gesproken van een eerlijke behandeling van de desbetreffende zaak.

De Raad merkt op dat betrokkene in de procedure voor de bestuursrechter alle gelegenheid wordt geboden zich gemotiveerd – desgewenst onderbouwd met medische gegevens – te verzetten tegen het medisch oordeel van de wederpartij, terwijl voorts niet valt in te zien dat deze partij zijn oordeel niet zou mogen baseren op de bevindingen van bij hem in dienst zijnde medische functionarissen.'²¹⁰

Voorschriften voor het advies

Het advies moet gebaseerd zijn op een zorgvuldig,²¹¹ deugdelijk²¹² en volledig²¹³ onderzoek en coherent zijn onderbouwd. Aan dit laatste is bijvoorbeeld niet voldaan als de bevindingen niet voortvloeien uit het onderzoek, omdat de grondslag voor de bevindingen in het onderzoek ontbreekt.²¹⁴

2.8.3.2.4 Schending van voorschriften voor advisering door het bestuursorgaan

Formele betwisting en consequenties daarvan
De stelling dat het advies niet voldoet aan de algemene voorschriften voor advisering of de eis van onpartijdigheid, zoals hiervoor beschreven onder 3.8.3.2.3, vergt een juridische beoordeling. Een contra-expertise hoeft hieraan als regel dan ook niet vooraf te gaan.²¹⁵

Wordt de stelling juist bevonden, dan zal de rechter in de meeste gevallen de zaak terugwij-

²⁰⁷ PG Awb I, p. 217-218.

²⁰⁸ Koenraad 2006, p. 20.

²⁰⁹ Schreuder-Vlasblom p. 176.

²¹⁰ CRvB 5 oktober 2001, LJN AD5242.

²¹¹ Zie CRvB 5 oktober 2001, LJN AD5242; ABRvS 11 september 2002, AB 2002, 403; ABRvS 19 maart 2003, AB 2003, 455; ABRvS 7 september 2005, 200500745 (www.raadvanstate.nl); CRvB 21 juli 2005, TAR 2005, 141.

²¹² CRvB 5 oktober 2001, LJN AD5242.

²¹³ ABRvS 14 april 2004, BR 2004, p. 866; ABRvS 1 december 2004, JB 2005, 38; ABRvS 2 februari 2005, JB 2005, 95; ABRvS 27 april 2005, AB 2005, 389; CRvB 10 december 2002, RSV 2003, 85.

²¹⁴ CRvB 12 december 2003, JB 2004, 65; CRvB 17 februari 2004, RSV 2004, 142.

²¹⁵ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 176.

zen naar het bestuursorgaan. Overweegt de rechter het nodige onderzoek zelf te doen verrichten in plaats van een formele vernietiging uit te spreken, omwille van een spoedige afdoening van de zaak of om eventueel zelf in de zaak te voorzien, dan heeft dit alleen goede zin als ook de waardering van dat onderzoek op zijn weg ligt.²¹⁶ Dit is bijvoorbeeld niet het geval bij welstandsadviezen.²¹⁷ Hier is het onderscheid van betekenis tussen een volle of integrale toetsing van het besluit door de bestuursrechter en een marginale toets.

Bij een volle toetsing beoordeelt de rechter of het bestuursorgaan de juiste beslissing heeft genomen. De rechter kan zijn eigen oordeel in de plaats stellen van het bestuurlijke. Legt de bestuursrechter een marginale toets aan, dan houdt de rechter meer afstand tot het bestuur. Hij beziet in dat geval of het bestuursorgaan in redelijkheid tot het besluit heeft kunnen komen. Of het bestuur een dergelijke marge heeft, wordt bepaald door de vraag of het beoordelings- of beleidsvrijheid toekomt. Is sprake van beoordelingsvrijheid, dan kan het bestuur in redelijkheid bezien of de voorwaarde voor de bevoegdheidsuitoefening (rechtsfeit) is vervuld. Doorgaans ziet de vrijheid op de vraag welke feiten kunnen worden gekwalificeerd tot rechtsfeit. Het bestuursorgaan kan in redelijkheid bepalen of een bepaald feitencomplex getuigt van bijzondere hardheid of in het belang van de bescherming van het milieu is. Van deze vraag naar de feitenkwalificatie dient de feitenvaststelling te worden onderscheiden. De feitenvaststelling die voorafgaat aan de kwalificatie wordt in de regel niet door de beoordelingsvrijheid bestreken.²¹⁸

Inhoudelijke betwisting en consequenties daarvan

De betekenis van het verschil tussen volle en marginale toetsing is groter naarmate het bestuur een grotere beoordelingsruimte toekomt, zoals in zaken met betrekking tot welstand, artistieke waarde en cultuurhistorische

waarde.²¹⁹ Vernietiging van een besluit wegens schending van de voorschriften voor de totstandkoming van een deskundigenadvies zal meer aanleiding geven tot terugwijzing naar het bestuursorgaan naarmate de beleids- en beoordelingsvrijheid van het bestuur groter is en de bestuursrechter marginaler toetst. In deze gevallen ligt de vraag of bepaalde feiten als een bepaald rechtsfeit moeten worden gekwalificeerd immers meer op de weg van het bestuur dan van de bestuursrechter. De bestuursrechter zal dan als regel niet zelf een deskundigenonderzoek gelasten, maar het besluit vernietigen en de zaak terugwijzen naar het bestuursorgaan voor het nemen van een nieuw besluit op bezwaar. Beschikt het bestuur over een rapport van een deskundige dat voldoet aan de algemene voorschriften voor advisering en de eis van onpartijdigheid, maar wordt de deskundigheid van de deskundige, de methode van onderzoek of de juistheid van het rapport bestreden, dan vergt de effectieve betwisting in de regel een contra-expertise, afkomstig van een deskundige die niet eerder bij de zaak betrokken is geweest. Van de appellant wordt namelijk gevergd dat hij met genoegzame gegevens reële twijfel wekt aan het besluit.²²⁰ Inhoudelijk zal hij hierin vaak niet slagen zonder contra-expertise die voldoet aan de eisen die gelden voor een deskundigenadvies. Een contra-expertise ter betwisting van een deskundigenadvies is ook vereist als een appellant eigen deskundigheid bezit op het vakgebied van het deskundigenadvies, omdat hij belang heeft bij de uitkomst van het geschil en niet als een onpartijdige deskundige kan worden aangemerkt.²²¹

De contra-expertise moet zijn gebaseerd op relevante onderzoeksvragen, correcte toepassing van de wettelijke maatstaven en een gedegen onderzoek. Wil de contra-expertise afbreuk kunnen doen aan het reeds voorhanden deskundigenadvies, dan moet de contra-expertise niet alleen een andere visie behelzen, maar ook gemotiveerd twijfel wekken aan de juistheid van

²¹⁶ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 211; ABRvS 21 oktober 1996, AB 1997, 6.

²¹⁷ ABRvS 15 november 1999, H01.99.0521 (www.raadvanstate.nl).

²¹⁸ Schuurmans 2005, p. 265-266.

²¹⁹ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 176.

²²⁰ Schreuder-Vlasblom 2006, p. 211.

²²¹ ABRvS 28 juni 1999, LJN AA3619, JB 1999, 219, m.nt. MAH.

het rapport. In het algemeen kan het problematisch zijn aan deze eisen te voldoen als een contra-expertise afkomstig is van een deskundige op een ander vakgebied dan de deskundige die het advies heeft uitgebracht. Zo heeft de CRvB in een zaak waarin de onderzoeksmethode van de door de rechter als deskundige benoemde neuroloog werd betwist met een neuropsychologisch rapport, die betwisting verworpen op de grond dat de deskundige de vraag vanuit zijn vakgebied had beantwoord en er mede gelet op de uitvoerigheid en gedegenheid van het deskundigenrapport geen aanleiding was voor de veronderstelling dat het onderzoek van de neuroloog niet aan de daarvoor geldende kwaliteitseisen voldeed.²²²

Als de contra-expertise voldoet aan de eisen die gelden voor een deskundigenadvies en de rechter onvoldoende deskundig is om zelf het bewijsmateriaal te beoordelen, zal hij in de meeste gevallen ambtshalve een deskundigenonderzoek laten verrichten. Het komt echter ook voor dat de rechter in een dergelijk geval de zaak terugwijst naar het bestuursorgaan met het verwijt dat het bestuursorgaan meer of beter had moeten ingaan op de contra-expertise, omdat daarmee twijfel is gewekt aan de juistheid van de expertise waarop het bestuursorgaan in het bestreden besluit is afgegaan. De rechter kan onder omstandigheden verplicht zijn, al dan niet naar aanleiding van een contra-expertise, een deskundige te raadplegen. Dit doet zich bijvoorbeeld voor als appellant een met een deugdelijke contra-expertise gemotiveerd, (deels) andersluidend standpunt heeft ingenomen dan is neergelegd in het advies van de door de rechter ingeschakelde deskundige en laatstgenoemd advies niet geheel eenduidig is.²²³ Een gemotiveerde betwisting van de medische grondslag van een bestreden besluit brengt echter niet zonder meer mee dat de rechter een deskundige moet benoemen.²²⁴ Als deskundigen tegenstrijdige adviezen hebben uitgebracht, kan dit bete-

kenen dat de rechter de uitspraak niet toereikend kan motiveren zonder zelf een deskundige in te schakelen. Het komt ook voor dat een partij stelt dat de rechter uitspraak had behoren te doen zonder zelf een deskundige in te schakelen.²²⁵

2.8.3.2.5 Betekenis van onderzoeksplicht en advisering: conclusie

In het geding bij de bestuursrechter wordt getoetst of het bestreden besluit van het bestuursorgaan onrechtmatig is. Het bestuur is in het kader van zijn onderzoeksplicht soms genoodzaakt om een deskundige in te schakelen. In het beroep bij de bestuursrechter, gericht op vernietiging van het besluit, kan worden aangevoerd dat het bestuur zijn onderzoeksplicht heeft verzuimd omdat het geen deskundige heeft ingeschakeld of dat het advies van de geraadpleegde deskundige niet deugdelijk is. Als een appellant er in slaagt op één van deze punten reële twijfel te wekken aan de rechtmatigheid van het besluit en de rechter zich onvoldoende in staat acht de kwaliteit van het advies te beoordelen, zal de rechter overwegen het nodige onderzoek zelf te doen verrichten of de zaak terug te wijzen naar het bestuursorgaan. Al met al is de invloed van deskundigen in de bestuurlijke fase groter dan in de fase van het beroep bij de bestuursrechter.

2.8.3.3 Hoor en wederhoor

Voorafgaand aan het onderzoek behoort de rechter aan partijen mee te delen dat hij van plan is een deskundige te benoemen (art. 8:47 lid 3 Awb). Uit tot 2001 verricht onderzoek komt naar voren dat de rechter in de praktijk partijen niet altijd informeert over zijn voornemen StAB als deskundige te benoemen.²²⁶ Uit rechterlijke uitspraken blijkt gewoonlijk niet of partijen over de benoeming van de deskundige zijn geïnformeerd, tenzij op dit punt verweer is gevoerd en de rechter daarop ingaat in de uitspraak.

²²² CRvB 17 december 2002, LJN AF3239.

²²³ CRvB 20 mei 1988, RSV 1989/18; CRvB 21 juli 2006, LJN AY5328.

²²⁴ CRvB 28 mei 1997, LJN ZB7005.

²²⁵ ABRvS 19 april 2006, LJN AW2291. Appellant betoogde dat de rechtbank ten onrechte StAB als deskundige had ingeschakeld, omdat reeds drie deskundigenadviezen in een eerdere fase waren uitgebracht. De grief werd verworpen reeds omdat de drie adviezen niet in één lijn lagen.

²²⁶ Gegevens tot 2001, zoals vermeld door Freriks en Robbe 2001, p. 125.

De ABRvS hanteert in haar uitspraken vrijwel altijd dezelfde passage om tot uitdrukking te brengen dat StAB als deskundige is benoemd, op welke datum het deskundigenbericht is uitgebracht en dat partijen in de gelegenheid zijn gesteld daarop te reageren. Slechts een enkele keer is daaraan toegevoegd dat dit aanleiding heeft gegeven tot aanpassing van het deskundigenbericht of tot het uitbrengen van een nader advies. Uit de uitspraken valt niet af te leiden of slechts zelden door partijen wordt gereageerd, of dit slechts zelden leidt tot aanpassing dan wel of niet telkens van een eventuele aanpassing melding wordt gemaakt. Vooral in ruimtelijke ordeningsgeschillen lijkt nogal eens gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid te reageren op het StAB-advies, en niet zonder succes.²²⁷

Als de verplichte mededeling van voorgenomen deskundigenonderzoek achterwege blijft, staat dit, naar is af te leiden uit een uitspraak van de CRvB, niet in de weg aan het gebruik van het deskundigenadvies in de uitspraak en is geen aanleiding om een verzoek tot onderzoek door een andere deskundige te honoreren, mits partijen gelegenheid hebben gehad op het deskundigenadvies te reageren.²²⁸ De ABRvS stelt zich op hetzelfde standpunt. In een zaak waarin appellant stelde dat hij in strijd met art. 8:47 lid 3 Awb niet was geïnformeerd over de benoeming van een deskundige, overwoog de ABRvS dat weliswaar niet was uitgesloten dat appellant daarvan inderdaad niet op de hoogte is gesteld, maar dat niet was gebleken dat appellant door dit eventuele verzuim in zijn belangen was geschaad:

‘Daartoe overweegt de Afdeling dat de vraagstelling aan de deskundige algemeen is geweest en dat deze derhalve alle ten aanzien van het beroep relevante aspecten diende te onderzoeken. Voorts is appellant vóór het uitbrengen van het verslag gehoord en is hij na het uitbrengen van het verslag in de gelegenheid gesteld schriftelijk zijn zienswijze daaromtrent naar voren te brengen. De Afdeling heeft verder op grond

van de stukken en het verhandelde ter zitting geen aanknopingspunten gevonden voor het oordeel dat de uit het oogpunt van zorgvuldigheid aan het uitbrengen van het deskundigen verslag te stellen eisen niet in acht zijn genomen. Zij merkt voorts op dat zij niet is gebonden aan hetgeen in het deskundigenbericht is vermeld.’

Onder deze omstandigheden was er volgens de ABRvS geen reden het deskundigenadvies niet in de beoordeling te betrekken.²²⁹

Deze motivering van de ABRvS valt uiteen in drie onderdelen. Het eerste bezwaar, dat appellant in zijn verdediging is geschaad, wordt verworpen door te wijzen op het feit dat de vraagstelling niet specifiek was, maar algemeen. Daarmee komt het deskundigenbericht losser te staan van de processuele positie van appellant. De deskundige dient bij een algemene vraagstelling immers alle relevante feiten en omstandigheden, waaronder die met betrekking tot de processuele positie van appellant, in het onderzoek te betrekken. In zoverre is sprake van een verschil met de zaak die leidde tot het arrest *Mantovanelli/Frankrijk* (par. 2.3.3.2),²³⁰ omdat het daar wel een gerichte vraag betrof, die bovendien in belangrijke mate overeenstemde met de door de rechter te beantwoorden vraag, hetgeen weer van invloed is op de eventuele betekenis van het advies voor de uitkomst van de zaak. Een tweede element in de redenering van de ABRvS legt de nadruk op de mogelijkheden van appellant om op het advies te reageren in de verdere procedure bij de rechter, waardoor de rechter er blijk van geeft dat hij toeziet op de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor in de procedure die ten overstaan van de rechter wordt gevoerd. In de derde plaats wijst de ABRvS op haar eigen taak als rechter om de betekenis van het deskundigenadvies voor de uitspraak zelfstandig te beoordelen.

In een zaak waarin uitspraak is gedaan nog voor de uitspraak van het EHRM in de zaak *Mantovanelli/Frankrijk*, had de rechter appellant

²²⁷ Freriks en Robbe 2001, p. 131.

²²⁸ Zie bijv. CRvB 10 januari 2001, LJN ZB9147, AB 2001, 96, m.nt. FP.

²²⁹ ABRvS 16 februari 2005, LJN AS6214.

²³⁰ EHRM 18 maart 1997, NJ 1998, 278, m.nt. HJS (*Mantovanelli/Frankrijk*).

eveneens niet op de hoogte gesteld van het voornemen tot benoeming van een deskundige. In deze zaak was bovendien buiten medeweten van appellant door de deskundige met de vergunninghouder gesproken. Ook was aan appellant door de deskundige geen gelegenheid geboden om vóór het uitbrengen van het advies zijn zienswijze naar voren te brengen.²³¹ De ABRvS overwoog toen in vergelijkbare bewoordingen als in 2005 in voornoemde zaak dat er geen overwegende bezwaren bestonden tegen de wijze waarop het advies tot stand was gekomen.

Omdat de rechtspraak van de ABRvS voor en na de uitspraak van het EHRM in de zaak Mantovanelli/Frankrijk aldus geen wijziging heeft ondergaan, is de ABRvS kennelijk van oordeel dat langs deze weg wordt voldaan aan de eisen die het EHRM stelt aan de eerlijkheid van de procedure als geheel. De rechtspraak van de ABRvS verschilt hierin niet van die van de Hoge Raad in civiele zaken. Ook daarin is uitgangspunt dat eventuele tekortkomingen tijdens het deskundigenonderzoek die gevolgen kunnen hebben voor de eerlijkheid van de procedure bij de nationale rechter, in het vervolg van de procedure ten overstaan van de rechter kunnen worden hersteld (par. 2.3.3.2). Doordat art. 8:47 Awb partijen geen aanspraak geeft om tijdens het deskundigenonderzoek opmerkingen te maken en verzoeken te doen, anders dan in het civiele procesrecht het geval is, kan wel de vraag worden gesteld of aan de eisen van een eerlijk proces ook steeds wordt voldaan als partijen weliswaar ten overstaan van de rechter op het advies kunnen reageren, maar de vraag aan de deskundige (vrijwel) samenvalt met de door de rechter te beantwoorden vraag en de rechter onvoldoende kennis heeft om de kwestie waarop het advies betrekking heeft zelfstandig te beoordelen.²³² In deskundigenonderzoek van StAB wordt getracht hiermee rekening te houden door bijvoorbeeld partijen gelegenheid te bieden hun zienswijze kenbaar te maken. Naar aanleiding van een klacht over de door StAB gebo-

den mogelijkheden heeft de ABRvS geoordeeld dat er geen reden was het deskundigenbericht niet in de beoordeling te betrekken, omdat StAB partijen over de voorgenomen werkwijze had ingelicht, partijen hun standpunten vóór en na het uitbrengen van het advies hadden kunnen toelichten en zij hun mening over het advies van StAB aan de rechter kenbaar hadden kunnen maken.²³³

De rechter kan partijen tijdens het vooronderzoek in de gelegenheid stellen invloed uit te oefenen op het door de deskundige te verrichten onderzoek. Als hij aan partijen meedeelt dat hij een deskundige wil benoemen, kan hij hen namelijk gelegenheid geven hun wensen daarover aan hem kenbaar te maken (art. 8:47 lid 3 Awb). Bij de totstandkoming van deze bepaling is gedacht aan specificatie van de onderzoeksopdracht.²³⁴ Als partijen deze mogelijkheid krijgen, is het gebruikelijk daarvoor een termijn van twee weken te stellen (art. 13 lid 2 Procesregeling bestuursrechterlijke colleges 2006).

In de ontwerptekst van art. 8:47 Awb stond dat partijen hun wensen omtrent het onderzoek door een deskundige steeds schriftelijk aan de rechtbank kenbaar kunnen maken en niet uitsluitend in de gevallen waarin de rechter hen daartoe gelegenheid geeft. Aangenomen werd echter dat in veel gevallen de onderzoeksvraag niet werkelijk voor discussie vatbaar zou zijn. In de Memorie van Antwoord II is de Minister van Justitie teruggekomen op de ontwerptekst. Vervolgens is de verplichting van de rechter om partijen in de gelegenheid te stellen hun wensen omtrent het onderzoek kenbaar te maken, omgezet in een bevoegdheid.²³⁵ Het bestuursprocesrecht verschil op dit punt van het civiele procesrecht, waarin het overleg met partijen verplicht is en niet alleen in het algemeen betrekking heeft op de onderzoeksopdracht, maar ook op de te benoemen persoon, de benodigde deskundigheid en op de specifiek aan de deskundige te stellen vragen (par. 2.3.3.2).

²³¹ ABRvS 5 juli 1005, JB 1995/227, m.nt. MAH.

²³² Zie ook Schreuder-Vlasblom 2006, p. 210.

²³³ ABRvS 31 januari 2000, JB 2000/113, m.nt. MAH.

²³⁴ PG Awb II, p. 442.

²³⁵ PG Awb II, p. 444.

Uit tot 2001 verricht onderzoek in zaken met betrekking tot ruimtelijke ordening en milieu komt naar voren dat aan partijen zelden of nooit de mogelijkheid wordt geboden invloed uit te oefenen op de formulering van de onderzoeksvraag.²³⁶ Uit rechterlijke uitspraken blijkt gewoonlijk niet of partijen hiervoor gelegenheid hebben gekregen, tenzij op dit punt verweer is gevoerd en de rechter daarop ingaat in de uitspraak.

Tijdens het deskundigenonderzoek hebben partijen niet het recht tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken bij de deskundige, zoals in het civiele procesrecht het geval is (par. 2.3.3.2). Wel mogen zij na het deskundigenonderzoek bij de rechter op het uitgebrachte rapport reageren. De rechter is verplicht het rapport van de deskundige aan beide partijen te zenden en gelegenheid te geven daarop binnen vier weken te reageren (art. 8:47 lid 4 en 5 Awb). De rechter mag de termijn van vier weken niet verkorten. Daaraan doet niet af dat een partij om een nadere behandeling ter zitting kan verzoeken.²³⁷ Als beide partijen uitdrukkelijk en zonder voorbehoud om verkorting van de termijn vragen, ligt het wel voor de hand dat zij afstand kunnen doen van het gedeelte van de termijn waaraan zij geen behoefte hebben.

Een verzuim van de rechter in de naleving van het voorschrift partijen gelegenheid te geven om hun reactie op het deskundigenadvies kenbaar te maken, kan worden hersteld. De rechter moet dan het beginsel van hoor en wederhoor naderhand alsnog in acht nemen. Als een procespartij vervolgens niet (meer) in zijn procespositie is geschaad, worden aan het verzuim geen rechtsgevolgen verbonden.²³⁸ De praktijk van de bestuursrechter en de civiele rechter (par. 2.3.3.2) is op dit punt vergelijkbaar en houdt rekening met de eis van het EHRM dat de rechter toeziet op de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor indien een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter wordt ver-

richt.²³⁹ Onduidelijk is in hoeverre een partij die de termijn verwijtbaar ongebruikt voorbij laat gaan, alsnog ter zitting voor het eerst op het rapport mag reageren. Als de partij stelt het rapport niet te hebben ontvangen en het gerecht het rapport niet aangetekend aan die partij heeft toegezonden, komt termijnoverschrijding niet voor haar risico en behoort haar reactie op het rapport in de uitspraak te worden betrokken.²⁴⁰

De eis van een eerlijk proces was geschonden in een zaak waarin met het oog op de bescherming van bedrijfs- en fabricagegegevens de vraagstelling van de rechter in eerste aanleg aan één van de appellanten niet bekend was gemaakt, omdat daarin vertrouwelijke gegevens voorkwamen. Ook het deskundigenadvies was hem niet toegestuurd. In hoger beroep achtte de ABRvS deze handelwijze onaanvaardbaar. Vraagstelling en advies dienen zodanig te worden geformuleerd dat zij overeenkomstig art. 8:47 lid 5 Awb zonder bezwaar aan partijen kunnen worden toegezonden.²⁴¹ Volgens de ABRvS is ook in art. 8:47 lid 5 Awb het in artikel 6 EVRM neergelegde beginsel van *fair trial* opgenomen. Dit stelt eisen aan vraagstelling en deskundigenadvies: dat bedrijfs- en fabricagegegevens bekend worden, dient niet te worden verhinderd door beperkingen van de categorie personen aan wie het deskundigenadvies ter reactie wordt aangeboden of door aanpassing achteraf van het uitgebrachte advies, maar door vraagstelling en deskundigenadvies zo te formuleren dat dergelijke problemen worden voorkomen.

In deze zaak was de effectieve mogelijkheid voor partijen in het geding om te kunnen reageren op het deskundigenadvies en de wijze van totstandkoming daarvan. Het ging hier zowel om de *equality of arms* als om de eis dat een procedure voldoende gelegenheid tot tegenspraak moet bieden (*adversarial* moet zijn). Aan deze eisen is niet voldaan als de rechter en de ene procespartij over informatie beschikken waarover de andere partij niet beschikt en waarop de andere partij niet kan reageren.

²³⁶ Freriks en Robbe 2001, p. 85.

²³⁷ ABRvS 15 juni 2000, LJN AA6402.

²³⁸ CRvB 28 mei 2002, LJN AE5848.

²³⁹ EHRM 18 maart 1997, NJ 1998, 278, m.nt. HJS (Mantovanelli/Frankrijk).

²⁴⁰ CRvB 17 november 1998, LJN AA3618.

Overigens komt het wel voor dat StAB haar bevindingen (mede) baseert op documenten die op verzoek van een betrokkene geheim worden gehouden.²⁴² Art. 8:29 Awb maakt dit in beginsel mogelijk door te bepalen dat een partij wegens gewichtige redenen kan weigeren inlichtingen te geven of stukken over te leggen. Ook kan een partij de rechtbank verzoeken de kennisneming van inlichtingen of stukken te onthouden aan de wederpartij en te beperken tot de rechter. De rechter beslist of de weigering of beperking van kennisneming gerechtvaardigd is (art. 8:29 lid 3 Awb).

2.8.3.4 Wie wordt als deskundige door de rechter benoemd?

3.9.3.4.1 De medisch deskundige

Het Nederlandse bestuursprocesrecht kent geen regel dat als deskundige uitsluitend een natuurlijk persoon door de rechter kan worden benoemd. Het is gebruikelijk dat de rechter in zaken waarin het advies van een medisch deskundige wordt ingewonnen, een natuurlijk persoon als medisch deskundige benoemt. Het komt echter ook voor dat een instantie als deskundige wordt benoemd en het aan die instantie wordt overgelaten een aan haar verbonden medisch deskundige aan te wijzen om het onderzoek uit te voeren. Ongeacht of er een rechtspersoon of een natuurlijk persoon wordt benoemd, is het in verband met de vereiste onpartijdigheid van de deskundige (art. 8:34 lid 1 Awb) niet toegestaan dat het onderzoek wordt uitgevoerd door een medisch deskundige die eerder één van partijen heeft bijgestaan.²⁴³ De bestuursrechter is nog vrijer dan de civiele rechter in de keuze van de persoon van de deskundige, omdat hij niet verplicht is maar bevoegd tot overleg met partijen over de persoon van de te benoemen deskundige (art. 8:47 lid 3 Awb). Het is onduidelijk welke gezichtspunten de bestuursrechter in aanmerking neemt bij de keuze om partijen al dan niet te raadplegen over de per-

soon van de te benoemen deskundige. Zo is bijvoorbeeld niet bekend of de bestuursrechter bij deze keuze meeweegt of hij verwacht dat partijen het wel of niet eens zullen kunnen worden over de persoon van de te benoemen deskundige. Denkbaar is dat deze verwachting een rol speelt in bijvoorbeeld medische zaken waarin in geschil is of bepaalde medisch moeilijk objectiverbare klachten aanleiding geven tot arbeidsongeschiktheid, als op voorhand bekend is dat medici van mening verschillen over de medische objectiverbaarheid van die klachten.

Ook de bestuursrechter die een deskundige nodig heeft, kan, evenals de civiele rechter, nog niet zoeken in een landelijk toegankelijk register waarin aandacht is voor kwaliteitsbewaking vanuit het perspectief van de rechtspraak. Wel is inmiddels de Deskundigenindex beschikbaar (par. 2.3.3.3). Zicht op de beschikbaarheid en de kwaliteiten van deskundigen is meestal afhankelijk van lokale ervaringen. De hoeveelheid zaken waarin de bestuursrechter advies inwint bij medisch deskundigen en daarmee de lokale ervaring met deskundigen is, naar onder bestuursrechters valt te vernemen, afgenomen sinds de invoering van de bezwaarprocedure in arbeidsongeschiktheidszaken in 1997. Voordien, toen de bestuursrechter vaker dan thans medisch deskundigen benoemde, was het in de meeste arrondissementen gebruikelijk dat bestuursrechters en medisch deskundigen regelmatig bijeenkwamen om organisatorische en vakinhoudelijke informatie uit te wisselen. Dat was, naast de kritische beschouwing van in een zaak aangetroffen adviezen, voor de bestuursrechter een natuurlijke gelegenheid voor kwaliteitsbewaking van de rechtspraak met gebruik van adviezen van medisch deskundigen. In sommige arrondissementen vinden deze bijeenkomsten niet meer, of minder regelmatig plaats sinds er aanzienlijk minder medisch deskundigen worden benoemd. Verder is in kringen van bestuursrechters een veelgehoord geluid dat het moeilijk is geschikte medisch deskundigen te vinden omdat het

²⁴² Zie Freriks en Robbe 2001, p. 103, en de daar vermelde rechtspraak.

²⁴³ CRvB 21 augustus 2001, LJN AD5991.

honorarium onredelijk laag wordt gevonden. Het honorarium van alle medisch deskundigen is gekoppeld aan het honorarium van de psychiater,²⁴⁴ dat weer is afgeleid van de tarieven van de psychiater die een patiënt behandelt. Er zijn volgens informatie van de Orde van Medisch Specialisten nogal wat medische specialismen met een hoger uurtarief dan het uurtarief van de psychiater en de bestuursrechter die een medisch deskundige nodig heeft, heeft veelvuldig behoefte aan andere dan psychiatrische expertise.

De tariefstructuur

Het tarief van de arts die als deskundige in opdracht van de bestuursrechter rapporteert, is geregeld in de Wet tarieven in strafzaken (WTS), het Besluit tarieven in strafzaken 2003 (BTS), Ministeriële voorschriften tarieven in strafzaken en diverse circulaires van het Ministerie van Justitie.²⁴⁵ In het BTS is het uurtarief bepaald van de psychiater, andere artsen en de psycholoog in strafzaken. Het uurtarief van de psychiater (art. 2 lid 1 onder a BTS) bedraagt met ingang van 1 januari 2006 tot uiterlijk 1 januari 2010 maximaal EUR 99,11. De verhoging van het uurtarief van de psychiater van EUR 81,23 naar EUR 99,11 heeft plaatsgevonden bij de 'Circulaire verhoging tarieven in strafzaken, voor wat betreft tarieven voor werkzaamheden en tijdverzuim psychiaters' (Stcrt. 2005, 245, p. 44). Met deze verhoging sloot het tarief volgens de Minister van Justitie aan op de hoogte van salarissen voor psychiaters volgens de CAO GGz. Het uurtarief van andere artsen is EUR 81,23 (art. 6 BTS). Dit bedrag is sinds 1 oktober 2003 niet gewijzigd. Het aantal uren dat voor vergoeding in aanmerking komt, is ten aanzien van de psychiater gemaximeerd (art. 2 lid 2 BTS). Werkzaamheden waarvoor geen speciaal tarief is bepaald, vallen onder het uurtarief van maximaal EUR 81,23. De vergoeding van verrichtingen van medische aard is niet gefixeerd. Deze worden vergoed volgens de tarieven die zijn vastgesteld door de Nederlandse Zorgautoriteit (art. 6 BTS).

Het uurtarief van de psychiater die optreedt als medisch deskundige sluit redelijk aan bij het uurtarief van de psychiater die werkzaamheden verricht uit hoofde van een medische behandelingsovereenkomst. De tarieven van medisch specialisten lopen per specialisme uiteen. Het tarief van de psychiater behoort ten opzichte van de overige specialismen tot de laagste tarieven. In het bestuursrecht worden naast psychiaters allerlei andere medisch specialisten als deskundige benoemd, onder wie ook specialisten met een aanzienlijk hoger uurtarief dan de psychiater. Hun uurtarief als deskundige op grond van het BTS sluit niet aan bij hun uurtarief in het kader van de medische behandelingsovereenkomst. In januari 2007 hebben de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de Orde van Medisch Specialisten overeenstemming bereikt over een onderbouwd normatief uurtarief. Dit uurtarief, dat naar verwachting vanaf 1 januari 2008 zal gelden voor alle specialismen, bedraagt EUR 132,50, prijspeil 2006.²⁴⁶ Onbekend is of van overheidswege aan de vaststelling van dit uurtarief gevolgen worden verbonden voor het uurtarief van de medisch deskundige volgens de Wet tarieven in strafzaken. Wel is duidelijk dat ook in het strafrecht de tarieven van deskundigen op de agenda staan. Mede in het kader van de ontwikkeling van het Nederlands Register van Gerechtelijk Deskundigen door het Ministerie van Justitie²⁴⁷ hebben deskundigen, onder meer vanuit de Vereniging van Pro Justitia Rapporteurs, aan het Ministerie van Justitie laten weten dat de honorering niet marktconform is en er te weinig geschikte deskundigen beschikbaar zijn.

Aanwijzingen dat al geruime tijd een knelpunt met betrekking tot de tarieven bestaat

Dat het honorarium van de deskundige door de sectoren bestuursrecht als te laag wordt ervaren, is niet nieuw. Medio 2005 is de kwestie aan de orde gesteld in het Landelijk Overleg van voorzitters van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken (LOVB). Bij brief van 16 december

²⁴⁴ Art. 8:36 Awb jo Wet tarieven in strafzaken en Besluit tarieven in strafzaken.

²⁴⁵ De strafrechtelijke voorschriften zijn van overeenkomstige toepassing op grond van art. 8:36 lid 1 Awb.

²⁴⁶ Kamerstukken II 2006-2007 30800 XVI nr. 129.

²⁴⁷ Zie www.justitie.nl > Onderwerpen > Recht en rechtsbijstand > Deskundigenregister.

2005 heeft het 'Zevenmansoverleg', het periodieke overleg tussen de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken, de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, de aandacht van de Raad voor de rechtspraak gevraagd voor problemen met betrekking tot de inschakeling van medisch deskundigen. In de brief is vermeld dat de tarieven in de praktijk niet meer marktconform blijken te zijn en dat het hierdoor soms lastig is om medische deskundigen te vinden die bereid zijn om tegen het wettelijke tarief hun werkzaamheden te verrichten. Het Zevenmansoverleg heeft de Raad voor de rechtspraak verzocht er bij de Minister van Justitie op aan te dringen de tarieven van medische deskundigen te verhogen, zodat deze aansluiten bij elders gebruikelijke tarieven. Dit is geschied bij brief van 9 maart 2006. De Raad voor de rechtspraak heeft aan de Minister van Justitie bericht dat er vanuit bestuursrechtelijk overleg van de gerechten en de Afdeling Bestuursrechtspraak bij de Raad is aangedrongen op verhoging van de vergoeding aan medische specialisten voor door hen aan de gerechten uitgebrachte deskundigenberichten. Hierbij is vermeld dat de gerechten te kennen hebben gegeven dat de wettelijke tarieven niet meer marktconform zijn en constateren dat het daardoor soms lastig is om medisch deskundigen bereid te vinden tot het uitbrengen van een deskundigenbericht. De Raad heeft de Minister meegedeeld zich hierachter te scharen. Op 4 juli 2006 heeft op initiatief van de Rechtspraak een overleg plaatsgevonden over dit onderwerp tussen vertegenwoordigers van de Raad voor de rechtspraak, de KNMG en de Orde van Medisch Specialisten. In dit overleg is informatie uitgewisseld over de signalen die van individuele medisch specialisten in de praktijk over de tarieven worden vernomen en over de tariefstructuur van medisch specialisten in het kader van een behandelingsovereenkomst. In dit overleg kwam onder andere ter sprake dat medisch specialisten ook bij de Orde en de KNMG herhaaldelijk melden dat het tarief van de

medisch deskundige te zeer afwijkt van wat als aanvaardbaar wordt ervaren gezien de aard en inhoud van het deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter. Vanuit de Orde werd gemeld dat het tarief van de medisch deskundige in het verleden herhaaldelijk en zonder succes door de Orde ter sprake is gebracht bij de Minister van Volksgezondheid.

Een en ander heeft niet tot aanpassing van de tarieven geleid.

2.8.3.4.2 De deskundige met betrekking tot ruimtelijke ordening en milieu: StAB

De bestuursrechter die een deskundigenadvies nodig heeft in zaken met betrekking tot milieu en ruimtelijke ordening, maakt voornamelijk gebruik van de deskundigheid van de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak voor Milieu en Ruimtelijke Ordening (StAB). Het gaat veelal om advisering over technische vragen, bijvoorbeeld bij de toepassing van (geur)emissienormen en geluidsnormen, maar StAB houdt zich bijvoorbeeld ook bezig met waardedalingen van objecten als gevolg van ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de wijze waarop StAB in bestuursrechtelijke procedures functioneert. Daartoe wordt ingegaan op het ontstaan van StAB, de wettelijke grondslag van StAB en de wijze waarop StAB is georganiseerd en volgens bestaande onderzoeksgegevens functioneert. Daarnaast komt in deze paragraaf aan de orde of ten aanzien van de inzet van de StAB als deskundige dezelfde problemen rijzen (en oplossingen beschikbaar zijn) als in andere zaken waarin de bestuursrechter van deskundigenberichten gebruik maakt. In dit verband worden de werkzaamheden van StAB besproken in relatie tot de eisen die in rechtspraak en wetgeving aan de inzet van deskundigen worden gesteld (par. 2.8.3.2).

Ontstaansgeschiedenis StAB

StAB is opvolger van een tweetal adviseurs in het

bestuursrecht, het Bureau Adviseur Beroepen Milieubeheer (BABM), vanouds adviseur in zaken op het terrein van het milieurecht, en het Bureau van de Adviseur ten behoeve van de Raad van State (BARST), adviseur in ruimtelijke ordeningszaken. StAB is met name opgericht om tegemoet te komen aan de wens tot versterking van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de deskundige die in opdracht van de rechter adviseert.²⁴⁸ De voorgangers van StAB, BARST en BABM, vielen beide onder de verantwoordelijkheid van de Minister van VROM. StAB is weliswaar opgericht door en wordt gefinancierd uit de begroting van de Minister van VROM,²⁴⁹ maar heeft de rechtsvorm van een stichting. Daardoor is meer afstand tot de Minister van VROM en zijn ambtenaren ontstaan dan BARST en BABM hadden.²⁵⁰

Bijzonder aan de positie van de StAB als deskundige is de wettelijke verankering. Paragraaf 20.5 Wet milieubeheer (Wm) bevat regels die betrekking hebben op de positie van de StAB, zonder dat deze naam overigens in de wet zelf is neergelegd. Een namens de Staat op te richten stichting heeft tot taak aan de bestuursrechter op diens verzoek een deskundigenbericht uit te brengen inzake beroepen op grond van artikel 20.1 van de Wm (art. 20.15 Wm). Dit betreft allereerst beroepen tegen besluiten die rechtstreeks uit de Wm zelf voortvloeien (meestal milieuvergunningen), maar ook beroepen tegen besluiten genomen op grond van andere met name genoemde wetten (art. 20.1 lid 3), zoals de Wet Geluidshinder, de Grondwaterwet, de Wet verontreiniging oppervlaktewateren, de Wet inzake de luchtverontreiniging of de Wet Bodembescherming. Daarnaast brengt de stichting op

verzoek van de bestuursrechter een deskundigenbericht uit inzake beroepen op grond van andere wetten voor zover het onderwerpen betreft die samenhangen met aspecten van het milieubeheer waarvoor de minister van VROM verantwoordelijk is (art. 20.15 Wm).

De Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) bevat een met artikel 20.15 Wm vergelijkbare bepaling. De stichting heeft tot taak aan de bestuursrechter op diens verzoek een deskundigenbericht uit te brengen inzake beroepen op grond van deze wet (art. 57a WRO). Daaraan is toegevoegd dat de Stichting op verzoek van de bestuursrechter tevens een deskundigenbericht uitbrengt inzake beroepen op grond van andere wetten, voor zover het onderwerpen betreft die samenhangen met de ruimtelijke ordening. Een recent voorbeeld biedt een uitspraak in een zaak waarin advies van StAB is ingewonnen over de toepassing van de Spoedwet wegverbreding.²⁵¹

Het juridische kader waarbinnen StAB haar werkzaamheden verricht, wordt verder gevormd door de wettelijke bepalingen van het bestuursprocesrecht (par. 2.8.2), landelijke procesregelingen afkomstig van de rechterlijke macht (o.a. van belang in verband met termijnen) en de eisen die in de rechtspraak aan deskundigenadvisering worden gesteld (par. 2.8.3.2.3). Anders gezegd: de eisen die in het algemeen gelden voor de inzet van deskundigen door de bestuursrechter, zijn ook op de adviezen van StAB van toepassing.

Onpartijdigheid

Hoewel onafhankelijkheid van de deskundige op zichzelf volgens de Awb niet is vereist, is onafhan-

²⁴⁸ Daarop was in de literatuur van verschillende kanten aangedrongen. Zie voor een beknopt overzicht Van den Berg 1999, p. 126; Freriks en Robbe 2001, p. 24. Ook de Raad van State had erop aangedrongen (Kamerstukken II 1993/94, 23 770, nr. 3, p. 3-4). In oudere literatuur zijn wel andere varianten geopperd om de onafhankelijkheid van de deskundige beter te verankeren, zoals het onderbrengen van de adviseurstaak bij de Raad van State. Zie bijv. Van den Berg 1999, p. 125-127; Widdershoven e.a. 1991, p. 324-325. Sinds de oprichting van StAB wordt over het onderwerp in de literatuur niet meer gediscussieerd.

²⁴⁹ Zowel de Wm als de WRO bevatten een grondslag voor subsidieverstreking aan StAB overeenkomstig bij of krachtens AMvB te stellen voorschriften (Besluit van 25 september 1995, houdende voorschriften omtrent het verstrekken van subsidie aan de stichting bedoeld in artikel 57 van de wet op de Ruimtelijke Ordening en artikel 20.14 van de Wet milieubeheer (Besluit subsidiëring stichting advisering bestuursrechtspraak milieu en ruimtelijke ordening)). De subsidie wordt verstrekt door de Minister van VROM.

²⁵⁰ Kamerstukken II 1993/94, 23 770, nr. 3, p. 4-5.

²⁵¹ ABRvS 13 april 2005, LJN AT3751.

kelijkheid bij de wettelijke verankering van StAB door de reeds aangeduide ontstaansgeschiedenis wel een thema geweest. Dit heeft geleid tot het voorschrift dat personen die deel uitmaken van de organen van de stichting en het personeel van de stichting, geen functies en betrekkingen mogen vervullen waarvan de uitoefening ongewenst is met het oog op de handhaving van de onpartijdigheid en onafhankelijkheid van de stichting dan wel het vertrouwen daarin (art. 20.16 Wm en 57b WRO). StAB heeft ter uitwerking hiervan over dit onderwerp nadere regels opgesteld in de vorm van een gedragscode. Deze heeft onder andere betrekking op de contacten van de adviseur met het bevoegd gezag, appellanten en anderen. Ook is bijvoorbeeld opgenomen dat adviseurs geen zaken behandelen ten aanzien van de gemeenten waarin zij wonen of waarmee zij een zakelijke relatie hebben, bijvoorbeeld als lid van een commissie voor de behandeling van bezwaar- en beroepschriften. StAB heeft een reglement ten aanzien van nevenfuncties en houdt een register van nevenfuncties van haar medewerkers bij. Verder geldt ook voor StAB het vereiste van onpartijdigheid (art. 8:34 lid 1 Awb). Doordat StAB een rechtspersoon is en zij het onderzoek slechts feitelijk door natuurlijke personen kan laten verrichten, zijn in de praktijk zowel StAB als haar medewerkers die het onderzoek verrichten en het advies opstellen aan de eis van onpartijdigheid gebonden.

Benoeming en opdracht

De genoemde wettelijke bepalingen in de Wm en de WRO beschrijven de taak van StAB en de terreinen waarover de werkzaamheden van StAB zich kunnen uitstrekken, maar vormen niet de grondslag voor de daadwerkelijke inzet van de deskundigheid van StAB in een concrete zaak. De inzet van StAB als deskundige in een bestuursrechtelijke procedure vindt zijn grondslag in het algemene art. 8:47 Awb.

In verreweg de meeste gevallen wordt StAB ingeschakeld door de ABRvS, rechtsprekend in eerste aanleg. Deze is namelijk in zaken op het

terrein van milieu en ruimtelijke ordening op grond van bijzondere wetten in de meeste gevallen in eerste en enige aanleg de bevoegde bestuursrechter (par. 2.8.1). Artikel 36 Wet op de Raad van State (WRvS) verklaart de bepalingen van hoofdstuk 8 Awb van toepassing op het beroep bij de ABRvS. In een veel geringer aantal gevallen maken bestuursrechters bij de rechtbanken van de deskundigheid van StAB gebruik. Een enkele keer schakelt de ABRvS in hoger beroep StAB als deskundige in. Uit het jaarverslag van StAB van 2005 bijvoorbeeld blijkt dat StAB toen in totaal 413 opdrachten van de rechter heeft ontvangen om te adviseren, waarvan 260 in milieuzaken en 153 in zaken met betrekking tot ruimtelijke ordening. Het aantal adviesaanvragen van de rechtbanken bedroeg in 2005 37 stuks.

In de jaarverslagen van StAB²⁵² is telkens de jaarlijkse instroom en uitstroom van deskundigenadviezen opgenomen. Ook is daarin in grote lijnen de omvang vermeld van de werkzaamheden die met de adviezen waren gemoeid. In de jaren tussen 2001 en 2005 heeft StAB jaarlijks in ongeveer 20 procent van de zaken die door de ABRvS zijn afgedaan een advies uitgebracht.

StAB adviseert uitsluitend in opdracht van de (bestuurs)rechter en niet in opdracht van particulieren of bestuursorganen. Dit stemt overeen met de wettelijke taakomschrijving (art. 20.15 Wm en art. 57a WRO), zij het dat deze niet verplicht tot de genoemde beperking.²⁵³ Adviezen worden een enkele keer in opdracht van de strafrechter of de civiele rechter uitgebracht. De werkzaamheden van StAB beginnen dus altijd met de inschakeling van StAB als deskundige door de rechter en diens verzoek een deskundigenbericht in een bepaalde zaak uit te brengen. Van de benoeming door de bestuursrechter van StAB als deskundige blijkt uit de uitspraak. Bij de benoeming van StAB moet evenals bij de benoeming van andere deskundigen de opdracht te worden vermeld en de termijn waarbinnen de deskundige verslag dient uit te bren-

²⁵² www.stab.nl.

²⁵³ Zie ook Jaarverslag StAB 2005, p. 17.

gen (art. 8:47 lid 2 Awb). De opdracht aan de StAB is in de praktijk algemeen geformuleerd of bestaat uit concrete vragen. Zowel in ruimtelijke ordeningszaken als in milieuzaken wordt in verreweg de meeste gevallen een algemene vraag gesteld.²⁵⁴ De hiervoor gebruikte standaardformule luidt: "Ik verzoek u een onderzoek in te stellen als bedoeld in artikel 8:47 van de Algemene wet bestuursrecht en uw bevindingen in een verslag kenbaar te maken. Het onderzoek dient zich met name te richten op de aan het geschil ten grondslag liggende feiten en omstandigheden." In de rechterlijke uitspraak wordt in het algemeen niet vermeld welke onderzoeksoopdracht of specifieke vragen aan de StAB als deskundige zijn gesteld. Slechts wanneer dit tot discussie leidt en daarop door de rechter afzonderlijk wordt gereageerd, blijkt (een deel van) de vraagstelling uit de uitspraak.²⁵⁵

Ook de gestelde termijn blijkt in het algemeen niet uit de uitspraak, noch de datum waarop de deskundige is benoemd. Gewoonlijk zijn de datum waarop beroep is ingesteld, de datum waarop het deskundigenadvies is uitgebracht en de datum van de uitspraak vermeld. Uit het jaarverslag van StAB van 2005 blijkt dat de gemiddelde behandeltijd van de in 2005 uitgebrachte adviezen 2,58 maanden bedroeg. Vrijwel alle adviezen zijn binnen de met de Raad van State afgesproken termijn afgehandeld.²⁵⁶ De gemiddelde doorlooptijd van StAB-adviezen is sinds 1999 aanzienlijk gedaald.²⁵⁷

Totstandkoming van het advies

Het advies van StAB is het resultaat van een door medewerkers van StAB verricht onderzoek. De stukken van het dossier zijn bestudeerd, meestal is eigen onderzoek ter plaatse verricht en heeft StAB contact gehad met in de zaak betrokken

burgers en bestuursorganen. Waar mogelijk wordt onderzoek ter plaatse verricht door middel van een bezoek aan het bedrijf of plangebied waarop de zaak betrekking heeft. Aan eigen onderzoek ter plaatse wordt door StAB groot gewicht toegekend omdat het voor de adviseur van StAB in veel gevallen een belangrijke rol speelt bij de beoordeling van het geschil. In het dossieronderzoek, dat vooraf gaat aan een onderzoek ter plaatse, speelt de vraagstelling van de rechter een rol. StAB dient zich te concentreren op onderzoek naar en advisering ten aanzien van de feiten die relevant zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag.

Desalniettemin wordt bij ontvangst van het dossier ook nagegaan of zich formele juridische gebreken voordoen, zoals termijnoverschrijdingen of problemen rond de ontvankelijkheid van appellanten.²⁵⁸ De procedureel-juridische aspecten worden in milieuzaken veelal oppervlakkiger getoetst als de rechter een gerichte vraag voorlegt, omdat dan door de rechter al uitvoerig naar het dossier is gekeken.²⁵⁹

Procedureel-juridische aspecten spelen bij ruimtelijke ordeningszaken een wat grotere rol, terwijl bij milieuzaken veelal juist technische materie vaker aan de orde is.²⁶⁰ Bij juridische gebreken die naar verwachting van StAB fataal kunnen zijn, wordt met de opdrachtgever overlegd. Soms volgt intrekking van de adviesaanvraag. Andere juridisch relevante gebreken worden geconstateerd in het advies, maar blijven daarin in het algemeen verder buiten beschouwing.²⁶¹

Een StAB-advies is gewoonlijk volgens een vast stramien opgebouwd. In het advies worden de feiten beschreven zoals die volgens StAB vaststaan. Het gaan dan bijvoorbeeld om gegevens van een bestemmingsplan, de ligging van een plangebied, de beschrijving van de activiteiten

²⁵⁴ Freriks en Robbe 2001, p. 81; Van den Broek, De Gier & Veldkamp 2006, p. 15.

²⁵⁵ In 2001 is door de ruimtelijke ordeningskamer van de ABRvS het voornemen kenbaar gemaakt om meer gerichte vragen te stellen. Of dit ook daadwerkelijk het geval is geweest, laat zich zonder nader onderzoek niet vaststellen. Zie Freriks en Robbe 2001, p. 82.

²⁵⁶ Jaarverslag StAB 2005, p. 48.

²⁵⁷ In 1999 was de gemiddelde doorlooptijd in RO-zaken 4,9 maanden en in milieuzaken 9,6 maanden, in 2001 (ten tijde van het onderzoek van Freriks en Robbe) in RO-zaken 4,9 maanden en in milieuzaken 4,5 maanden en in 2005 in RO-zaken 2,7 maanden en in milieuzaken 2,5 maanden.

²⁵⁸ Freriks en Robbe 2001, p. 52; Van den Broek, De Gier & Veldkamp 2006, p. 21.

²⁵⁹ Freriks en Robbe 2001, p. 52.

²⁶⁰ Freriks en Robbe 2001, p. 93-94.

²⁶¹ Freriks en Robbe 2001, p. 53.262

van een inrichting of de afstand tot omwonenden. Ook is in het advies een omschrijving van het bestreden besluit opgenomen.²⁶² Daarna volgt een gedeelte waarin inhoudelijk op de zaak en de door de rechter gestelde vragen wordt ingegaan. Concrete onderzoeksvragen van de rechter worden vermeld. Indien geen concrete vragen door de rechter zijn gesteld, wordt de omvang van het advies voor een belangrijk deel bepaald door de bezwaren die tegen het betreden besluit zijn aangevoerd. Deze worden door de adviseur veelal afzonderlijk besproken. Daarbij wordt een selectie gemaakt op basis van de noodzaak van een deskundig oordeel. Zo wordt bij milieuzaken veelal alleen of voornamelijk ingegaan op technische materie.²⁶³ De conclusies aan het eind betreffen de beantwoording van de gestelde vraag op basis van de volgens StAB vaststaande feiten en omstandigheden. StAB wil niet treden in de beoordeling van het juridische geschil.²⁶⁴ Of en in welke mate het advies de juridische beoordeling nadert, is echter mede afhankelijk van de vraagstelling van de rechter.

Gebruik van het advies in de uitspraak

Een StAB-advies vervult verschillende functies bij de totstandkoming van de rechterlijke uitspraak. Uiteraard geeft het eerst en vooral een overzicht van de feiten en de in het geding zijnde belangen. Deze worden daartoe geïnventariseerd en zonodig geordend.²⁶⁵ Waar nodig wordt technische of andere specifiek deskundige informatie verstrekt. In de tweede plaats dient een StAB-advies ertoe een onpartijdig advies te geven over de betekenis van wettelijke voorschriften voor de relevante feiten en omstandigheden in een zaak. Dit omvat nogal eens een waardering en uitleg van regelgeving. Ten derde kan een StAB-advies dienen om het beleidsmatige kader van het geschil te schetsen, gezien vanuit de deskundigheid van StAB.²⁶⁶ Dit aspect speelt met name in ruimtelijke ordeningszaken.²⁶⁷ Het deskundigenbericht van StAB wordt door de

rechter vrijwel altijd gebruikt bij de vaststelling van de feiten. In het algemeen is in de adviezen van StAB een duidelijke scheiding aangebracht tussen feitelijke vragen en rechtsvragen.²⁶⁸ De rechter gaat in grote mate af op de (technische) feiten zoals door StAB vermeld en gebruikt die feiten voor zover relevant bij de beantwoording van juridische vragen. Soms lijkt dit onderscheid minder nadrukkelijk aanwezig te zijn en lijkt het deskundigenbericht mede in te gaan op vragen naar de juridische kwalificatie van feiten of op andere juridische vragen. In hoeverre dit mede een gevolg is van de formulering van de vraagstelling is onduidelijk. Een voorbeeld waarin de grens tussen een feitelijke vraag en een juridische kwalificatie werd verkend, biedt de uitspraak van de ABRvS van 14 augustus 2002. In deze zaak stond de vraag centraal of door een bestemmingsplanwijziging appellant in een planologisch nadeliger situatie was komen te verkeren. Het antwoord op die vraag was relevant voor de toekenning van eventuele schadevergoeding op grond van art. 49 WRO. StAB kwam tot de conclusie dat geen sprake was van ingevolge artikel 49 WRO te vergoeden schade en gaf daarmee antwoord op dezelfde vraag als de vraag waarover de rechter na ontvangst van het StAB-advies moest oordelen.²⁶⁹

Soms vermeldt de rechter in de rechtsoverwegingen uitdrukkelijk (onderdelen van) het StAB-advies. Het komt echter ook voor dat slechts verwezen wordt naar de stukken en het verhandelde ter zitting, zonder dat afzonderlijke verwijzing naar het StAB-advies plaatsvindt. In een zaak waarin werd geklaagd dat de rechtbank de conclusies van StAB zonder nadere motivering had overgenomen en had volstaan met verwijzing naar de deskundigheid en onpartijdigheid van StAB, heeft de ABRvS geoordeeld dat uit de uitspraak, gelezen in samenhang met het advies waarvan de rechtbank de conclusies geheel tot de hare had gemaakt, voldoende duidelijk bleek om

²⁶² Freriks en Robbe 2001, p. 53; Van den Broek, De Gier & Veldkamp 2006, p. 16 e.v.

²⁶³ Freriks en Robbe 2001, p. 91-92.

²⁶⁴ Freriks en Robbe 2001, p. 53; Van den Broek, De Gier & Veldkamp 2006, p. 20.

²⁶⁵ Jaarverslag StAB 2005, p. 7; Freriks en Robbe 2001, p. 48.

²⁶⁶ Jaarverslag StAB 2005, p. 7.

²⁶⁷ Freriks en Robbe 2001, p. 48.

²⁶⁸ Zie het jurisprudentieonderzoek van Freriks en Robbe, in het bijzonder p. 104 e.v.

²⁶⁹ ABRvS 15 augustus 2002, LJN AE6471.

welke redenen de rechtbank had geoordeeld dat de kritiekpunten van appellant geen aanleiding voor haar vormden om tot een ander beslissing te komen dan in de uitspraak was neergelegd.²⁷⁰

Ten slotte kan worden gewezen op een aantal uitspraken waarin vragen rezen over de positie van StAB als metadeskundige. In deze onderling vrijwel vergelijkbare zaken ging het telkens om tegenstrijdige deskundigenadviezen ten aanzien van planologische schade als gevolg van herziening van een bestemmingsplan. Zowel het bestuursorgaan als de wederpartij had een deskundigenadvies ingewonnen. Wegens tegenstrijdigheden in de adviezen van de door partijen ingeschakelde deskundigen werd door de rechtbank StAB als (meta)deskundige benoemd. De rechtbank volgde in elk van deze gevallen de waardebeoordeling van StAB. In hoger beroep werd geoordeeld dat niet was aangetoond dat het deskundigenrapport van de door het bestuursorgaan ingeschakelde deskundige (i.c. de Stichting advisering onroerende zaken (SAOZ)) zodanige gebreken vertoonde dat het bestuursorgaan daarop had mogen afgaan. Voorop moest worden gesteld dat SAOZ een onafhankelijke deskundige op het gebied van planschade is en dat het bestuursorgaan daarop in beginsel mocht afgaan.²⁷¹ Deze zaken laten zien dat de rechter in geval van tegenstrijdige deskundigenadviezen een keuze voor gebruik van het ene of andere deskundigenadvies in de uitspraak soms nader moet motiveren. Zij laten ook zien dat dit problematisch kan zijn voor de rechter als aan de door de rechter benoemde deskundige is overgelaten welk onderzoek naar welke vraag wordt verricht en het deskundigenadvies van de deskundige die door de rechter is benoemd, onvoldoende bouwstenen levert waarmee de rechter zijn keuze toereikend kan motiveren. Kennelijk had StAB, bezien vanuit het perspectief van de rechter in hoger beroep, in de eigen berekening te weinig aandacht geschonken aan de weerlegging van de berekening van de deskundige die door het bestuursorgaan was ingeschakeld.

2.8.3.5 Vraagstelling en regie van de rechter tijdens het deskundigenonderzoek

De bestuursrechter is vrij in de keuze van de vraagstelling. Soms kiest hij voor gerichte vragen, soms voor één algemene vraag die de deskundige de vrijheid geeft het onderzoek te doen dat hem goedgeeft. Naarmate de onderzoeksopdracht ruimer is geformuleerd, laat de rechter de regie over het deskundigenonderzoek meer over aan de deskundige.

De bestuursrechter heeft, anders dan de civiele rechter, niet de wettelijke mogelijkheid te kiezen of hij de regie over het deskundigenonderzoek in eigen hand houdt dan wel geheel of ten dele aan de deskundige overlaat (art. 198 lid 2 Rv). Toch handelt de bestuursrechter wel in de geest van deze bepaling. Zo is het gebruikelijk dat de rechter de regie over het medisch deskundigenonderzoek in zaken met betrekking tot sociale zekerheid in hoge mate aan zich houdt. Hij wordt door de deskundige tijdens het onderzoek op de hoogte gehouden van procedurele en inhoudelijke aspecten van het onderzoek op het vakgebied van de deskundige waarover de rechter de regie wil houden. Zo dient de deskundige contact op te nemen met de rechtbank als hij overweegt een advies uit te brengen op basis van de stukken omdat hij een nieuw onderzoek van de betrokkene niet nodig vindt.²⁷² Gewoonlijk roept de deskundige de te onderzoeken persoon wel op voor onderzoek. Als de betrokkene dan niet verschijnt zonder tijdig een geldige reden door te geven, behoort de deskundige contact op te nemen met de rechtbank alvorens over vervolgstappen in zijn onderzoek te beslissen.²⁷³ De ABRvS daarentegen pleegt bij benoeming van de StAB de regie van het onderzoek geheel over te laten aan de StAB, zelfs met betrekking tot de onderzoeksvragen. In veel gevallen volstaat de ABRvS met de algemene opdracht aan de StAB om in de zaak advies uit te brengen. Daarmee krijgt StAB niet alleen de procedurele regie over het onderzoek, maar in belangrijke mate ook inhoudelijke regie van en invloed op het geschil.

²⁷⁰ ABRvS 19 april 2006, LJN AW2291.

²⁷¹ ABRvS 19 april 2006, LJN AW2291.

²⁷² Informatiemap medische deskundigen van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken, oktober 2002 versie 1, onder 2.5. In plaats van de Informatiemap wordt een leidraad deskundigen voor het medisch deskundigenonderzoek in bestuursrechtelijke zaken ontwikkeld, die naar verwachting medio 2008 verschijnt.

²⁷³ Informatiemap medische deskundigen van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken, oktober 2002 versie 1, 2.9.

StAB pleegt partijen tijdens het deskundigenonderzoek gelegenheid te geven opmerkingen te maken en verzoeken te doen. De bestuursrechter die de regie geheel aan zich houdt en partijen geen gelegenheid biedt bij de deskundige opmerkingen te maken en verzoeken te doen, zal, zeker indien de onderzoeksvraag dezelfde is als het besispunt van de bestuursrechter en de deskundige adviseert over kwesties buiten de kennis en ervaring van de rechter, bij inhoudelijke, gemotiveerde betwisting van het deskundigenadvies onder omstandigheden de verplichting kunnen hebben aanvullend deskundigenonderzoek te gelasten of de deskundige ter zitting te horen.²⁷⁴

2.8.3.6 Gebruik van deskundigenadvies in een rechterlijke uitspraak

De Awb bevat geen bepalingen voor het gebruik van het advies van de door de rechter benoemde deskundige in de rechterlijke uitspraak, afgezien van de algemene norm dat de rechter de gronden van zijn beslissing moet vermelden (art. 8:77 lid 1 Awb).

Zowel de CRvB als de ABRvS zijn van oordeel dat de rechter een advies dat is uitgebracht door een deskundige in opdracht van de rechter, behoort te volgen, tenzij bijzondere omstandigheden tot een ander oordeel moeten leiden.²⁷⁵ Indien een deskundigenbericht gemotiveerd wordt betwist met een rapport van een door een partij ingeschakelde deskundige, verlangt de CRvB van de rechter in eerste aanleg die het deskundigenbericht aan de beslissing ten grondslag legt, dat hij de door de rechter benoemde deskundige confronteert met het partijrapport.²⁷⁶ Freriks en Robbe betogen dat de rechter die uitspraak doet nadat in zijn opdracht een deskundigenadvies is uitgebracht, de deskundige ter zitting moet horen in de gevallen waarin een partij een gemotiveerd verzoek daartoe doet en waarin het advies van grote betekenis is voor de uitspraak.²⁷⁷ De rechter heeft de bevoegdheid

om ambtshalve of op verzoek van partijen deskundigen ter zitting te horen (art. 8:60 lid 1 Awb). Wel merken zij op dat het twijfelachtig is of een verplichting tot oproeping door de rechter ook kan worden aangenomen indien de betrokkene zonder goede reden geen gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid een schriftelijke zienswijze omtrent het advies naar voren te brengen.²⁷⁸ Zoals hiervoor herhaaldelijk naar voren is gekomen, is, evenals in het civiele recht, het motiveringsbeginsel leidend bij de mate waarin de rechter het gebruik van het deskundigenadvies behoort te motiveren.

2.9 Empirisch onderzoek

2.9.1 Inleiding

In het hiervoor aangehaalde onderzoek van Freriks en Robbe is met behulp van door StAB uitgebrachte adviezen empirisch onderzoek verricht. Ook anderszins wordt in de rechtspraak wel empirisch onderzoek met behulp van dossiers verricht. Verder vinden klantwaarderingsonderzoeken plaats. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van gegevens uit empirisch onderzoek voor zover ze relevant zijn met het oog op dit onderzoek. Deze gegevens hebben gemeenschappelijk dat ze beperkingen hebben waar het de mogelijkheid betreft om er betrouwbare conclusies aan te verbinden. De beperkingen hangen deels samen met het feit dat aan onderzoekers in veel gevallen slechts een geringe hoeveelheid gegevens ter beschikking stonden en deels met het feit dat er weinig onderzoek voorhanden is. Er is slechts in geringe mate een referentiekader waarin verkregen onderzoeksresultaten kunnen worden gezien. De positieve keerzijde hiervan is dat de gegevens met deze kanttekening bij gebrek aan ander empirisch materiaal een waardevolle bijdrage leveren aan de verdere gedachtevorming over het onderwerp van dit onderzoek.

²⁷⁴ Freriks en Robbe 2001, p. 33-36.

²⁷⁵ Bijv. CRvB 22 oktober 2002, LJN AF4022; ABRvS 3 maart 2004, JB 2004/158; CRvB 21 juli 2006, LJN AY5328; CRvB 7 november 2007, LJN BB7474.

²⁷⁶ Bijv. CRvB 21 juli 2006, LJN AY5328; CRvB 12 juni 2007, LJN BA7320.

²⁷⁷ Freriks en Robbe 2001, p. 43.

²⁷⁸ Freriks en Robbe 2001, p. 43.

2.9.2 Klantwaarderingsonderzoek van Prisma

Methode

Prisma, een gemeenschappelijke landelijke dienst van de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie met als taak het doen van onderzoek naar het functioneren van de rechterlijke organisatie en advisering over mogelijkheden tot verbetering, heeft in het rapport 'Iets duidelijker a.u.b.' in juli 2006 verslag gedaan van klantwaarderingsonderzoeken onder gerechten in de periode 2003-2005 en daarin de resultaten betrokken van eerder klantwaarderingsonderzoek, waarover in juli 2004 was gerapporteerd. Het rapport is tot stand gekomen op verzoek van de Raad voor de rechtspraak. In het onderzoek is aan professionele partners en aan rechtzoekende burgers gevraagd naar onder andere diverse onderdelen van het rechterlijk functioneren, waaronder de deskundigheid van de rechter. Deze gegevens uit het rapport van 2006 worden hierna belicht, omdat zij relevantie zouden kunnen hebben voor het gebruik dat de rechter maakt van eigen kennis en ervaring en van kennis en ervaring van deskundigen, die door de rechter zijn benoemd of evenals de rechter met rechtspraak zijn belast. De door Prisma verzamelde gegevens hebben betrekking op het bestuursrecht, familierecht, handelszaken, vreemdelingenzaken, kantonzaken en strafzaken. De meeste gegevens zijn in het rapport van Prisma in totaal weergegeven en per rechtsgebied of sector van de gerechten uitgesplitst.

In klantwaarderingsonderzoek van Prisma wordt gewerkt met schriftelijke vragenlijsten en gestructureerde interviews. De analyse van Prisma in 'Iets duidelijker a.u.b.' gaat vergezeld van zes bijlagen waarin de gegevens zijn verzameld. Bijlage 1 bevat de gegevens die zijn verzameld onder professionele partners tussen 2003 en 2005. In Bijlage 2 zijn deze uitgesplitst naar de sectoren van de gerechten. Bijlage 3 geeft de trend weer van de eerste en de tweede meting

en bevat dan ook tevens gegevens uit de jaren 2001-2002. Bijlagen 4, 5 en 6 zijn op dezelfde wijze opgezet en bevatten de gegevens die zijn verzameld onder rechtzoekende burgers. De verzamelde gegevens in de periode 2003-2005 hebben betrekking op 14 van de 19 rechtbanken en 4 van de 5 gerechtshoven.²⁷⁹ De rechtbanken zijn onderverdeeld in 10 zogenoemde maatrechtbanken²⁸⁰ en 4 overige rechtbanken.²⁸¹ De verzamelde gegevens van de bijlagen 1 en 2 zijn afkomstig van respectievelijk 3.838 en 3.972 professionele partners en die van de bijlagen 4 en 5 van respectievelijk 1.107 en 902 rechtzoekende burgers.

Professionele partners

De geraadpleegde professionele partners zijn afkomstig uit kringen van advocaten, professioneel gemachtigden van onder andere bestuursorganen, deskundigen en officieren van justitie.²⁸² Prisma vermeldt dat uit statistische analyses die zijn opgenomen in 'De zaken meer op orde', een rapport van Prisma van april 2006, is gebleken dat de tevredenheid van professionele partners over het rechterlijke functioneren in grote mate samenhangt met de algemene tevredenheid over de rechtspraak. Op veel aspecten van het rechterlijk functioneren worden de rechters van de maatrechtbanken significant hoger gewaardeerd dan de rechters van de hoven en de overige rechtbanken. De enige uitzondering hierop is de waardering voor de deskundigheid van de rechter. Daarop 'scoren' de hoven met 78% tevreden respondenten hoger dan de maatrechtbanken die op het gemiddelde van 76% zitten en scoren de overige rechtbanken met 74% significant lager dan de anderen. Dit is overigens, zo meldt Prisma, in strijd met nogal wat opmerkingen die op open vragen worden gemaakt waarbij de professionele klanten van mening zijn dat de kleine rechtbanken ene prettiger werkwijze/sfeer hebben, maar dat de grotere rechtbanken meer deskundigheid in huis zouden hebben.²⁸³ De tevredenheid over 'het optreden van de rechter alles overziende' in de bestuurs-

²⁷⁹ Amsterdam, Arnhem, Den Haag en Leeuwarden.

²⁸⁰ Alkmaar, Almelo, Assen, Dordrecht, Groningen, Leeuwarden, Maastricht, Middelburg, Roermond en Zutphen.

²⁸¹ Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Zwolle.

²⁸² 'Iets duidelijker a.u.b.' p. 7.

sector en bij de vreemdelingenkamer is met 88% significant hoger dan in de andere sector. De sector handel scoort hierop met 74% het laagst. Het is opgevallend dat de tevredenheid over deskundigheid van de rechters in de sector handel met 69% significant naar beneden afwijkt van die in de andere sectoren.²⁸⁴

Rechtzoekende burgers

Niet in alle gerechten zijn steeds rechtzoekenden in het onderzoek naar de waardering van klanten betrokken. In 2003 hebben 205 rechtzoekenden deelgenomen aan het onderzoek in de overige gerechten en in 2004 149. In 2005 hebben 753 rechtzoekenden deelgenomen aan het onderzoek van de maatrechtbanken. In totaal betreft het dus 1.107 burgers in de jaren 2003-2005.²⁸⁵

Het onderzoek onder rechtzoekende burgers kent diverse varianten, anders dan het onderzoek onder professionele partners. De resultaten laten zich daarom moeilijker vergelijken. Alleen voor de maatrechtbanken is een goede vergelijking mogelijk tussen de eerste meting tot 2003 en de tweede meting tussen 2003 en 2005, met respectievelijk 904 en 650 respondenten. De waardering voor het rechterlijk functioneren is in de tweede meting toegenomen ten opzichte van de eerste meting. Onderdeel hiervan is de waardering voor de deskundigheid van de rechter. Deze bedroeg tussen 2003 en 2005 in de maatrechtbanken 78% en in de overige gerechten 79%. Uitgesplitst per rechtsgebied/sector is de waardering 75% in bestuursrecht, 81% in het familierecht en in handelszaken, 67% in vreemdelingenzaken, 80% in kantonzaken en 74% (volgens Prisma significant lager dan het gemiddelde) in strafzaken.²⁸⁶

2.9.3 Doorlooptijdenonderzoek

Eshuis heeft in 2005 en 2007 verslag gedaan van onderzoek naar de ontwikkeling van de doorlooptijd in handelszaken, die worden behandeld

door de civiele sector van de rechtbank.²⁸⁷ De onderzoeksgegevens uit 2005 maken deel uit van een groter onderzoek dat in opdracht van de Raad voor de rechtspraak plaatsvindt en waarvan de resultaten in 2007 zijn gepubliceerd. Hoofddoel van het grotere onderzoek is lering te trekken uit de resultaten van gepleegde interventies, gericht op de versnelling van de procesgang in handelszaken (zoals een aanscherping van termijnbewaking of een toename van het gebruik van de comparitie na antwoord: wat werkt, wat werkt niet, en welke condities en omstandigheden zijn op de werking van interventies van invloed? De kern van het grotere onderzoek is niet de vraag of zaken te lang duren en hoe erg dat is. Het gaat erom vast te stellen welke maatregelen het meest geschikt zijn om doorlooptijden terug te brengen en welke randvoorwaarden of condities daarbij gelden. In 2005 heeft Eshuis zich beperkt tot een beschrijving van de procesgang in bodemzaken in 2003 en een vergelijking daarvan met de procesgang in de jaren 1994-1996.²⁸⁸ Omdat de vergelijking geen gegevens in rechtstreekse relatie met deskundigenonderzoek bevat, blijft die hier verder buiten beschouwing. De door Eshuis gebruikte gegevens zijn gebaseerd op een statistische analyse van het procesverloop van ruim 8.500 handelszaken, afgedaan in de tweede helft van 2003 door een civiele sector van een rechtbank. De steekproef omvat ruim een kwart van de jaarproductie van de civiele sectoren.

Onder 'doorlooptijd' verstaat Eshuis de totale tijd in dagen (alle dagen van de week meegerekend) die verstrijkt vanaf het moment dat een zaak wordt aangebracht tot de afdoening in eerste aanleg. De dag van de eerste rolzitting is als startpunt genomen en de datum van het eindvonnis als eindpunt. Doorlooptijd wordt onderscheiden van 'behandeltijd', de tijd die de rechter en partijen zich daadwerkelijk bezighouden met het dossier. De behandeltijd en de tijd waarin het dossier ligt te wachten op verdere behandeling vormt samen de doorlooptijd. Als

²⁸³ 'Iets duidelijker a.u.b.' p. 8.

²⁸⁴ 'Iets duidelijker a.u.b.' p. 9 en Bijlage 1 p. 15.

²⁸⁵ 'Iets duidelijker a.u.b.' p. 13.

²⁸⁶ 'Iets duidelijker a.u.b.' Bijlage 4 en 5 p. 20-21.

²⁸⁷ Eshuis 2005; Eshuis 2007.

²⁸⁸ Eshuis 2005, p. 9-10.

voorbeeld van wachttijd noemt Eshuis de tijd waarin wordt gewacht op onderzoek door derden, waaronder deskundigenonderzoek.²⁸⁹

Deskundigenonderzoek kan volgens hem veel tijd kosten.²⁹⁰ Eshuis noemt het deskundigenonderzoek een vorm van nader onderzoek, naast de enquête en de plaatsopneming. Nader onderzoek en speelveldwijzigingen (zoals een wijziging van eis, opwerpen van een incident of instellen van een eis in reconventie) noemt hij samen complexiteitverhogende factoren die met langere doorlooptijden gepaard blijken te gaan. In ongeveer de helft van de onderzochte contradictoire zaken is sprake van complexiteitverhogende factoren. Deskundigenonderzoek heeft hij aangetroffen in 4% van de onderzochte zaken. Hoewel deskundigenonderzoek minder frequent voorkomt, signaleert Eshuis evenals bij de andere vormen van nader onderzoek een enorm effect ervan op doorlooptijden. Procedures met nader onderzoek hebben al snel een doorlooptijd van twee jaar of meer. Als zowel sprake is van wijziging van het speelveld als van nader onderzoek, loopt de doorlooptijd verder op richting drie jaar.²⁹¹ Daarnaast is de doorlooptijd langer naarmate het financieel belang hoger is.²⁹²

Bauw en Van Dijk vermelden dat uit onderzoek blijkt dat doorlooptijden in de eerste plaats de resultante zijn van de wijze waarop de procesgang in een bepaald zaakstype is ingericht. Deze inrichting vindt haar beslag in het procesrecht, dat de uitgangspunten daarvoor geeft, en in de procesreglementen van de gerechten, die daaraan verdere uitwerking geven. Gezamenlijk bepalen zij het verloop van een procedure en – meer of minder volledig – de daarbij geldende termijnen. Het is volgens hen dan ook niet mogelijk om een aanzienlijke verkorting van doorlooptijden te bereiken door de behandeltijd te verkleinen. Zij vinden dat bovendien uit het oogpunt van kwaliteit in juridisch-technische zin

en in de zin van bejegening onwenselijk.

Versnelling moet volgens hen komen uit verkorting van de tijd dat dossiers liggen te wachten, hetzij op handelingen van procespartijen, hetzij op benoeming van een deskundige of verschijning van een deskundigenrapport, hetzij op behandeling van de zaak door de rechter. Zij verwachten dat een substantiële verkorting van doorlooptijden mogelijk is door een strakkere regievoering waar het procesrecht dat toelaat, zoals de organisatie van de deskundigenbenoeming. Zij denken aan een eenduidige en efficiënte werkwijze die waar mogelijk wordt ondersteund door handige IT-voorzieningen, zoals een databank met gegevens van deskundigen, en aan strakkere handhaving van termijnen.²⁹³

Al met al is wel duidelijk dat deskundigenonderzoek tot langere doorlooptijden bijdraagt, maar over de oorzaken daarvan is weinig bekend. Worden termijnen voor betaling van een voorschot wel of niet gesteld en wel of niet gehandhaafd? Wordt de deskundige voortvarend genoeg benaderd door partijen, de rechter of de griffier? Worden de door Bauw en Van Dijk genoemde regels van het procesrecht die aan beperking van doorlooptijden kunnen bijdragen wel gehandhaafd, maar gaat het grotendeels om vertragende factoren die inherent zijn aan nader onderzoek in een procedure? Er zijn geen onderzoeksgegevens voorhanden waarmee dergelijke vragen kunnen worden beantwoord. Wel is in de afgelopen jaren de aandacht in de Rechtspraak toegenomen voor de betekenis van deskundigenonderzoek voor rechterlijke uitspraken. Dat leidt tot kwaliteitsimpulsen vanuit de gerechten zelf. Ten behoeve van het deskundigenonderzoek in zaken waarin de civiele rechter een deskundige benoemt, is bijvoorbeeld de Leidraad deskundigen in civiele zaken ontwikkeld, waarmee deskundigen inzicht wordt verschaft in de procesrechtelijk georiënteerde verwachtingen van de rechter en partijen met betrekking tot een deskundigenonderzoek.

²⁸⁹ Eshuis 2005, p. 10.

²⁹⁰ Eshuis 2005, p. 10.

²⁹¹ Eshuis 2005, p. 22-23; Eshuis 2007, p. 171.

²⁹² Eshuis 2005, p. 24.

²⁹³ Bauw en Van Dijk 2005, p. 56.

2.9.4 Onderzoek in het bestuursrecht

Marseille heeft onderzoek gedaan naar de effectiviteit van bestuursrechtspraak²⁹⁴ en De Jong naar het tijdsbeslag van beroepsprocedures in eerste aanleg in het bestuursrecht. Op beide onderzoeken wordt hierna ingegaan voor zover relevant in verband met de inschakeling van deskundigen door de bestuursrechter.

Het onderzoek van Marseille

Marseille heeft onder andere onderzocht in hoeveel zaken de bestuursrechter een deskundige benoemt op grond van art. 8:47 Awb, welke factoren hierbij een rol spelen en welke gevolgen een benoeming heeft voor het verdere verloop van de procedure. Het onderzoek heeft zich beperkt tot arbeidsongeschiktheidszaken en bouwzaken in vijf rechtbanken, waarvan twee in het noorden en oosten, twee in het midden en westen en één in het zuiden van het land.²⁹⁵ Drie van de vijf rechtbanken behoren, gemeten naar de instroom van zaken in het Programma Versterking Rechterlijke Organisatie 2000, tot de tien grotere rechtbanken en de andere twee tot de negen kleinere rechtbanken. De steekproef betrof in totaal 311 in 1998 in de vijf rechtbanken aanhangig gemaakte arbeidsongeschiktheids- en bouwzaken. In 26% van de arbeidsongeschiktheidszaken en in 0% van de bouwzaken benoemden de vijf rechtbanken een deskundige op grond van art. 8:47 Awb.²⁹⁶ Volgens Marseille zijn de vijf rechtbanken redelijk representatief voor de negentien rechtbanken als wordt gekeken naar de kenmerken grootte gezien de instroom van zaken, plaats in het land en werkvoorraad.

Marseille heeft aandacht besteed aan de vraag of het handelen van de indiener een bepalende factor is bij de benoeming van een deskundige in arbeidsongeschiktheidszaken. Sommige eisers vragen de rechtbank expliciet om benoeming benoemen van een deskundige en het komt ook voor dat een deskundigenrapport bij het beroep-schrift wordt gevoegd. Hebben die handelingen

invloed op de beslissing van de rechtbank?

Volgens Marseille bestaat er geen verband tussen een verzoek om een deskundigenonderzoek en de benoeming door de rechtbank van een deskundige.²⁹⁷ Tussen overlegging van een rapport van een deskundige door de indiener van het beroep en de beslissing van de rechtbank om een deskundige te benoemen vond hij wel een verband. In de helft van de gevallen waarin de eiser een deskundigenrapport overlegde, benoemde de rechtbank een deskundige. In de gevallen waarin de eiser niet met een deskundigenrapport kwam, werd slechts in 20% van de gevallen een deskundige benoemd.²⁹⁸

Er bleken grote verschillen te bestaan in de hoeveelheid deskundigenbenoemingen per rechtbank. Waar de ene rechtbank in meer dan de helft van de arbeidsongeschiktheidszaken een deskundige inschakelde, gebeurde dat bij een andere rechtbank slechts in 1 van de 28 zaken.²⁹⁹ Marseille heeft onderzocht of deze verschillen moesten worden gezien als uitvloeisel van een verschillend beleid of dat zij hun verklaring vonden in het feit dat bij de ene rechtbank meer eisers te vinden te zijn die een deskundigenrapport overleggen dan bij de andere rechtbanken. Uit zijn onderzoek blijkt dat de mate waarin eisers deskundigen inschakelden ter onderbouwing van hun beroepsgronden per rechtbank nogal verschilde. Volgens Marseille weerspiegelen de verschillen zich maar ten dele in de verschillen tussen de rechtbanken voor wat betreft de benoeming door de rechtbank van deskundigen. Bij sommige rechtbanken was er een duidelijk verband tussen de mate waarin deskundigenrapporten werden overgelegd en deskundigen werden benoemd. Bij andere rechtbanken was een dergelijk verband geheel afwezig. Volgens Marseille kan derhalve worden aangenomen dat zowel de activiteit van de indiener van het beroep als het beleid van de rechtbank van invloed zijn op de inschakeling van deskundigen in het vooronderzoek.³⁰⁰

²⁹⁴ Marseille 2004.

²⁹⁵ Zie voor verdere onderzoeksgegevens Marseille 2004, hoofdstuk 3.

²⁹⁶ Marseille 2004, p. 75.

²⁹⁷ Marseille 2004, p. 77.

²⁹⁸ Marseille 2004, p. 77.

²⁹⁹ Marseille 2004, p. 78.

³⁰⁰ Marseille 2004, p. 79.

Marseille heeft onderzoek gedaan naar de discussie over het resultaat van het deskundigenonderzoek.³⁰¹

Wanneer de rechter het rapport van de deskundige ontvangt, krijgen de bij het geschil betrokken partijen de gelegenheid daarop te reageren. Soms vormt de reactie van partijen of de rapportage zelf aanleiding voor de rechter om de deskundige nadere vragen te stellen over zijn rapportage. Als dat gebeurt krijgen partijen nog de kans ook daarop hun reactie te geven. Ten slotte komt het voor, zij het volgens Marseille niet vaak, dat de inhoud van het rapport of de reactie daarop de rechter er toe brengt een tweede deskundige te benoemen.

In het onderzoek van Marseille was bij 35 van de 37 beroepszaken waarin sprake was van de benoeming van een deskundige het procedurele verloop bekend. Bij 23 van de 35 zaken bleef het onderzoek beperkt tot het uitbrengen van een rapportage door de deskundige en de reactie daarop van partijen (2 stappen).

In 7 van de 35 gevallen werd de deskundige gevraagd om een nadere reactie op de reactie van partijen, waarna partijen weer de gelegenheid kregen hun reactie te geven op de nadere reactie van de deskundige (4 stappen).

Het kwam 4 keer voor dat het rapport voor de rechtbank aanleiding vormde om nadere vragen aan de deskundige te stellen, zodat partijen pas om hun reacties werd gevraagd nadat de deskundige zijn rapport had aangevuld (3 stappen). Ten slotte kwam het 1 keer voor dat het rapport van de deskundige aanleiding vormde voor nadere vragen van de rechtbank aan de deskundige en dat de reacties van partijen op het aanvullende rapport opnieuw aanleiding vormden voor vragen aan de deskundige (5 stappen).³⁰²

Uit Marseilles onderzoek komt verder naar voren dat de discussie over het deskundigenrapport uitvoeriger was naarmate het oordeel van de deskundige sterker afweek van de feiten zoals vastgesteld door het bestuursorgaan in het bestreden besluit.³⁰³

Ook de tijd die het vooronderzoek in beslag nam, is in het onderzoek van Marseille betrokken. Dit was in de onderzochte zaken gemiddeld ongeveer tien maanden. In veel zaken nam het onderzoek aanzienlijk meer tijd in beslag. In 10% van de onderzochte beroepszaken was het vooronderzoek na 19 maanden nog steeds niet afgerond.³⁰⁴ Volgens Marseille is de lange duur verrassend, als in aanmerking wordt genomen dat de rechter het vooronderzoek in 60% van de gevallen alleen benut voor de bestudering van de gedingstukken. Dat roept de vraag op in hoeverre de gemiddelde duur van het vooronderzoek wordt beïnvloed door de tijd die extra activiteiten, zoals stukken opvragen of deskundigen onderzoek laten verrichten, in beslag nemen. De gemiddelde tijdsduur die het bestuursorgaan in de onderzochte zaken nodig had om te voldoen aan een verzoek van de rechtbank om nadere stukken, was 14 dagen.³⁰⁵ Een verzoek van de rechter tot verstrekking van informatie nam gemiddeld 26 dagen in beslag, bijna twee keer zo veel tijd.³⁰⁶ De inschakeling van een deskundige in het vooronderzoek leidde tot aanzienlijk langere doorlooptijden, want een deskundigenonderzoek duurde in de onderzochte zaken gemiddeld bijna een half jaar. Dat was niet alleen het gevolg van het feit dat er altijd een bepaalde hoeveelheid tijd lag tussen het moment dat de deskundige de opdracht kreeg en hij deze uitvoerde en rapporteerde, maar ook van het feit dat de rapportage van de deskundige tot een levendige discussie tussen partijen kon leiden, die een aanzienlijke hoeveelheid tijd in beslag nam.³⁰⁷ Het deskundigenrapport in opdracht van de rechter was gemiddeld 73 dagen na de opdracht gereed. De overige 94 dagen van de in totaal 167 dagen die gemiddeld met het deskundigenrapport waren gemoeid, kwamen voor rekening van de reacties van partijen op het rapport van de deskundige en hun onderlinge discussie in het vervolg daarop. Soms betrof de rechter ook de deskundige in de discussie, in welk geval het allemaal nog langer

³⁰¹ Marseille 2004, p. 79.

³⁰² Marseille 2004, p. 80.

³⁰³ Marseille 2004, p. 80.

³⁰⁴ Marseille 2004, p. 81.

³⁰⁵ Marseille 2004, p. 81.

³⁰⁶ Marseille 2004, p. 82.

³⁰⁷ Marseille 2004, p. 82.

duurde. Marseille concludeert dat de tijd die het deskundigenonderzoek en alles wat daarmee te maken heeft kost, voor ruim de helft in beslag wordt genomen door de discussie na afloop van het deskundigenonderzoek.

Opmerkelijk is ook dat het gebruik van de bevoegdheid ex art. 8:47 Awb een groter effect had op de tijdsduur van de procedure dan verwacht zou worden op basis van de gemiddelde duur van het deskundigenonderzoek zelf en de nasleep ervan. Waar tussen het begin en het eind van het onderzoek gemiddeld 167 dagen lagen, duurde het vooronderzoek in die gevallen waarin artikel 8:47 Awb was toegepast, gemiddeld 254 dagen langer dan een vooronderzoek waarin van toepassing van art. 8:47 geen sprake was.

Ten slotte komt uit het onderzoek van Marseille naar voren dat gebruik van de rechterlijke bevoegdheid tot benoeming van een deskundige in het kader van het vooronderzoek mogelijk beduidend vaker leidt tot aanvaarding door de indiener van de ongegrondverklaring van zijn beroep. In de gevallen waarin de rechtbank geen deskundige benoemde, leidde namelijk bijna de helft van de ongegrondverklaringen van het beroep in arbeidsongeschiktheidszaken tot aanwending van een rechtsmiddel. In procedures waarin wel een deskundige was benoemd, gebeurde dit slechts in drie van de vijftien gevallen.³⁰⁸ Volgens Marseille aanvaardt de burger een voor hem negatief oordeel van de rechter gemakkelijker, als dat wordt onderbouwd door een gedegen onderzoek naar de door het bestuursorgaan ten behoeve van het bestreden besluit vastgestelde feiten.³⁰⁹ Het bestuursorgaan ging van een uitspraak waarin het bestreden besluit in arbeidsongeschiktheidszaken werd vernietigd, in de door Marseille onderzochte zaken niet vaker in hoger beroep al naar gelang de rechter wel of geen deskundige had ingeschakeld.³¹⁰

Het onderzoek van De Jong

De Jong heeft onderzoek gedaan naar het tijdsbeslag van beroepsprocedures in eerste aanleg in het bestuursrecht.³¹¹ De onderzoeksvraag was in hoeverre het handelen van procespartijen en kenmerken van de rechtbank de doorlooptijd beïnvloeden van bestuursrechtelijke beroepszaken in eerste aanleg en hoe partijen de doorlooptijd ervaren. Hij heeft bij eisers en verweerders empirische gegevens verzameld in zaken die aanhangig waren bij de sector bestuursrecht van een rechtbank. Zeven rechtbanken hebben aan het onderzoek meegewerkt, waaronder zowel kleine, middelgrote als grote rechtbanken. Bij de rechtbanken zelf heeft hij geen nadere gegevens verzameld. In het onderzoek zijn uitsluitend zaken betrokken waarin een bouwwerk ter discussie staat. In geen van de zaken die in het onderzoek betrokken waren, is door de rechter een deskundige benoemd. Uit het onderzoek bleek ook dat door de eisende partij slechts in een gering aantal zaken een rapport van een deskundige werd overgelegd.³¹²

³⁰⁸ Marseille 2004, p. 156.

³⁰⁹ Marseille 2004, p. 160.

³¹⁰ Marseille 2004, p. 156.

³¹¹ De Jong 2004.

³¹² De Jong 2004, p. 125.

Onderzoek met behulp van vragenlijsten

3.1 Inleiding

Een onderzoek waarin knelpunten en suggesties ter verbetering bij de inzet van deskundigen worden geïnventariseerd, roept niet alleen de vraag op of er een probleem is, maar ook wat de omvang is van een eventueel probleem.³¹³ In hoofdstuk 1 is vermeld dat gebruik is gemaakt van vragenlijsten, die zijn uitgezet in de gerechten. Hiermee is getracht een beeld te krijgen van de beleving die betrokkenen bij de Rechtspraak hebben van het probleem en de omvang ervan. In dit hoofdstuk worden de resultaten van dit gedeelte van het onderzoek beschreven. Zoals hierna nader uiteen wordt gezet, geeft dit hoofdstuk niet meer dan een impressie. Met name op de vraag naar de omvang van het probleem valt bij de huidige stand van gegevensverzameling door de Rechtspraak geen betrouwbaar antwoord te geven. Aan de zaaksregistratiegegevens van de rechtspraak zijn niet systematisch gegevens over het aantal door de rechter benoemde deskundigen te ontlelen. Er zijn nauwelijks gegevens voorhanden over het aantal deskundigen dat bij de behandeling van civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken door de rechter wordt benoemd.³¹⁴ In dit onderzoek is de focus gericht op de kwaliteit van de inzet van deskundigen, waarvan de kwantiteit niet steeds los kan worden gezien. Gelet op de praktische complicaties en de tijdrovendheid van de verkrijging van betrouwbare, systematisch verzamelde gegevens, is ervoor gekozen te volstaan met een vorm van gegevensverzameling waarmee een indruk kan worden verkregen van het aantal door rechters benoemde deskundigen en van de beleving van eventuele knelpunten. Het spreekt voor zich dat dit gepaard gaat met beperkingen en de uitkomsten met de nodige voorzichtigheid moeten worden bezien.

3.2 Methode

3.2.1 Dataverzameling

Begin november 2006 zijn met toestemming van de Raad voor de rechtspraak een introductiebrief en een vragenlijst gezonden aan:

- de voorzitters van de sectoren civiel recht van de rechtbanken (LOVC),
- de voorzitters van de sectoren kanton van de rechtbanken (LOK),
- de voorzitters van de sectoren civiel recht van de hoven (LOVC-hoven),
- de voorzitters van de sectoren/teams familie- en jeugdrecht van de rechtbanken en de hoven (LOVF),
- de voorzitters van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken (LOVB),
- de Centrale Raad van Beroep (CRvB),
- het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBB),
- de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS).

In de introductiebrief is het onderzoek kort aangeduid en is een verzoek gedaan om mee te werken aan het onderzoek door de vragenlijst in te vullen. In de vragenlijst is het onderzoek nogmaals kort aangeduid en is een korte instructie gegeven ten behoeve van degene die de vragenlijst daadwerkelijk invult. Tevens is vermeld dat de respons anoniem zou worden verwerkt. Aan de geadresseerden is verzocht de vragenlijst vóór half december 2006 te retourneren. Begin februari 2007 is een rappel verstuurd aan de geadresseerden van wie nog niets was vernomen. Van geen van de sectoren kanton was op dat moment een reactie ontvangen. Met de voorzitter van het LOK heeft overleg plaatsgevonden, waarin naar voren werd gebracht dat de sectoren kanton weinig deskundigen benoemen. De inschatting was dat geen essentiële informa-

³¹³ Toen tot het onderzoek met behulp van vragenlijsten werd besloten, was de dissertatie van Eshuis nog niet verschenen, waarin onder andere informatie is te vinden over de mate waarin deskundigenonderzoek in civiele zaken plaatsvindt (Eshuis 2007).

³¹⁴ Eshuis 2007; De Jong 2004; Marseille, De Graaf & Smit 2007.

3

tie zou worden gemist wanneer geen informatie van de sectoren kanton werd verkregen. Vervolgens is geen rappel gezonden aan de voorzitters van de sectoren kanton. De in par. 2.3.3.7 gesignaleerde aspecten van de benoeming van een deskundige door de sector kanton zijn zodoende niet nader onderzocht. In november 2007 is de dataverzameling beëindigd.

3.2.2 Vragenlijst

Ten behoeve van het onderzoek zijn twee vragenlijsten ontwikkeld, namelijk één toegespitst op de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak en één toegespitst op de inzet van deskundigen in de rechtspraak in het bestuursrecht (bijlage 4). Beide vragenlijsten bevatten vijf gesloten vragen. Per vraag zijn mogelijke antwoordcategorieën gegeven. Hiervan afwijkende antwoorden konden worden ingevuld bij de optie 'Anders, namelijk'.

De verschillen tussen de beide vragenlijsten betreffen in hoofdzaak de antwoordopties bij de vragen één, vier en vijf. Daarnaast verschillen de relevante wetsbepalingen waarnaar is verwezen in de toelichting bij de vragenlijst.

In de eerste twee vragen is verzocht een schatting te geven van het aantal deskundigen dat per soort deskundigheid in 2005 in rechterlijke uitspraken van leden van de sector of het college is benoemd, en te schatten of het aantal benoemde deskundigen in 2005 afweek van het aantal benoemde deskundigen in 2003 en 2004. Met de derde vraag werd geïnformeerd of er in de sector of het college knelpunten werden ervaren rondom deskundigenonderzoek. Indien op deze vraag een bevestigend antwoord werd gegeven, werd met vraag vier en vijf nader onderzocht op welke drie deskundigheidsgebieden deze knelpunten werden ervaren en welke vijf knelpunten dat waren, in volgorde van ernst. Indien werd geantwoord dat er geen knelpunten werden ervaren, was de vragenlijst met het ant-

woord op de derde vraag volledig ingevuld. De deskundigheidsgebieden waren in vraag 4 in alfabetische volgorde opgenomen in een tabel, waarin de mogelijkheid werd geboden zelf deskundigheidsgebieden aan te vullen. Knelpunten waren in vraag 5 in een tabel opgenomen in de chronologische volgorde waarin zij zich kunnen voordoen rondom een deskundigenonderzoek. Ook hier werd gelegenheid geboden zelf aanvullingen te doen ('anders, nl. ...').

In vraag 4 en 5 werd gevraagd naar de mate waarin knelpunten werden ervaren en werd gevraagd dit te vermelden op een schaal van 1 tot 3, respectievelijk 1 tot 5. In beide gevallen was 1 het getal waarmee het sterkst ervaren knelpunt werd aangeduid. Bij de berekening van de resultaten hebben de onderzoekers de scores omgezet. Bij vraag 4 werd score 1 gerekend als een 3, score 2 als een 2 en score 3 als een 1. Bij vraag 5 werd score 1 gerekend als een 5, score 2 als een 4, score 3 als een 3, score 4 als een 2 en score 5 als een 1. Deze omzetting was nodig om het gemiddelde op een numerieke schaal te kunnen berekenen.

3.3 Resultaten

3.3.1 Resultaten van de vragenlijsten met betrekking tot civielrechtelijke zaken

De vragenlijst met betrekking tot civielrechtelijke zaken is, zoals vermeld in par. 3.2.1, onder andere uitgezet bij negentien sectoren civiel recht en negentien sectoren/teams familierecht van de rechtbanken. In sommige rechtbanken worden handelszaken en familierechtelijke zaken daadwerkelijk in aparte afdelingen (sector civiel, respectievelijk sector of team familie) behandeld. In andere rechtbanken is dat niet het geval. Van de in totaal achtendertig verspreide vragenlijsten zijn er uit zeventien rechtbanken eenentwintig retour ontvangen. Elf hiervan hadden steeds betrekking op de benoeming van deskundigen in zowel handelszaken als familierech-

telijke zaken van een rechtbank. Vier rechtbanken hebben afzonderlijke vragenlijsten geretourneerd voor handelszaken en familiezaken. Eén rechtbank heeft uitsluitend een vragenlijst voor familiezaken geretourneerd en één rechtbank uitsluitend een vragenlijst voor handelszaken.

Sectoren civiel recht en familierecht van de rechtbanken: aantallen

In vraag 1 werd verzocht een schatting te geven van het aantal deskundigen dat per deskundigheidsgebied in 2005 was benoemd. Op vier van de eenentwintig geretourneerde vragenlijsten is aangetekend dat het niet mogelijk was om deze schatting te maken. Op de overige zeventien geretourneerde vragenlijsten zijn in antwoord op vraag 1 schattingen vermeld.

Na inventarisatie van de respons van de sectoren civiel recht en sectoren/teams familierecht van de rechtbanken, heeft databewerking plaatsgevonden. Zoals hiervoor toegelicht, verschilden per rechtbank of gegevens werden verstrekt met betrekking tot zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken, en, zo ja, of dit op één of twee vragenlijsten geschiedde. Het streven was de gegevens toch zo eenvormig mogelijk te verwerken. Er is voor gekozen de ontvangen gegevens steeds zo veel mogelijk terug te brengen tot één

set gegevens per rechtbank. Daartoe is zo veel mogelijk achterhaald op welk soort zaken (civielrechtelijk en/of familierechtelijk) de verstrekte gegevens betrekking hadden. Indien een rechtbank zowel de vragenlijst voor handelszaken als de vragenlijst voor familierechtelijke zaken had geretourneerd, werden de aantallen deskundigen van beide ingevulde vragenlijsten bij elkaar opgeteld (vraag 1). Verder heeft een team familiezaken van één rechtbank gegevens doen verstrekken door individuele rechters in plaats van ze in de vragenlijst te verzamelen. Ten behoeve van de verwerking zijn deze gegevens, voor zover ze betrekking hadden op vraag 1, gemiddeld en teruggebracht tot één antwoord.

De bij vraag 1 verkregen gegevens zijn ook anderszins bewerkt om een uitspraak te kunnen doen over het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen. Van een aantal rechtbanken zijn hierover namelijk geen gegevens verkregen. Door middel van extrapolatie zijn de ontbrekende aantallen geschat met behulp van de gegevens die wel bekend waren, om een beeld te krijgen van de betekenis van de wel ontvangen gegevens voor het geheel. Dit is als volgt gedaan. Eerst zijn aan de hand van de door Van Velthoven vermelde aantallen afgehandelde zaken³¹⁵ de rechtbanken verdeeld in de categorieën klein, middelgroot en groot (tabel 1).

Tabel 1 Verdeling sectoren civiel recht van de rechtbanken in klein, middelgroot en groot

Kleine rechtbanken	Middelgrote rechtbanken	Grote rechtbanken
Alkmaar	Arnhem	Amsterdam
Almelo	Breda	Rotterdam
Assen	Haarlem	's-Gravenhage
Dordrecht	Maastricht	
Groningen	's-Hertogenbosch	
Leeuwarden	Utrecht	
Middelburg	Zwolle	
Roermond		
Zutphen		

³¹⁵ Van Velthoven 2007, p. 17.

In de categorie kleine rechtbanken heeft extrapolatie plaatsgevonden. In deze categorie hadden zes van de negen rechtbanken een vragenlijst geretourneerd, die steeds betrekking had op zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken. Met behulp van deze gegevens zijn de ontbrekende gegevens geschat: de in 2005 benoemde aantallen deskundigen van drie rechtbanken. Eerst zijn de aantallen van de zes geretourneerde vragenlijsten bij elkaar opgeteld, wat uitkwam op een totaal van 424 deskundigen, met een gemiddelde van 70.7 per rechtbank. Toen zijn de aantallen afgehandelde zaken³¹⁶ van deze zes rechtbanken opgeteld, wat een totaal van 35.910 zaken opleverde. Het totaal aantal benoemde deskundigen (424) is gedeeld door het totaal aantal afgehandelde zaken (35.910) en gaf een percentage van 1.18 benoemde deskundigen per zaak. Dit percentage is vermenigvuldigd met het aantal afgehandelde zaken per rechtbank van de drie rechtbanken waarvan gegevens ontbraken. Dit resulteerde ten aanzien van deze drie rechtbanken in een getal per rechtbank.

Veronderstellenderwijs is aangenomen dat deze getallen zouden zijn genoemd door de drie rechtbanken in antwoord op de eerste vraag, als zij de vragenlijst hadden geretourneerd. De aantallen van de zes en de drie rechtbanken zijn bij elkaar opgeteld en dat gaf een totaal van 675 deskundigen, met een gemiddelde van 75.0 per rechtbank. De negen kleine rechtbanken hebben in 2005 naar schatting dus 675 deskundigen in civielrechtelijke en familierechtelijke zaken benoemd.

Bij de middelgrote en de grote rechtbanken was het niet mogelijk ontbrekende gegevens door middel van extrapolatie aan te vullen.

Van vier middelgrote rechtbanken zijn gegevens ontvangen die betrekking hadden op zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken. Van twee andere middelgrote rechtbanken zijn gegevens ontvangen die uitsluitend betrekking

hadden op civielrechtelijke zaken. Weer van twee andere middelgrote rechtbanken zijn gegevens ontvangen die uitsluitend betrekking hadden op familierechtelijke zaken. Hiermee waren de antwoorden op de eerste vraag te onvolledig om de ontbrekende gegevens door middel van extrapolatie aan te kunnen vullen. Van de drie grote rechtbanken zijn van één rechtbank gegevens ontvangen die zowel op civielrechtelijke als familierechtelijke zaken betrekking hadden. Van de andere twee grote rechtbanken zijn alleen gegevens over familierechtelijke zaken ontvangen. Aangezien de meeste deskundigen in civielrechtelijke zaken worden benoemd, geven de antwoorden van de drie grote rechtbanken op de eerste vraag zodoende relatief weinig informatie over het aantal in 2005 naar schatting benoemde deskundigen.

Met betrekking tot de middelgrote en de grote rechtbanken heeft extrapolatie dus niet plaatsgevonden en zijn alleen de werkelijk opgegeven aantallen betrokken in de verwerking van de antwoorden op de eerste vraag.

Na optelling van de aantallen benoemde deskundigen van de kleine, middelgrote en grote rechtbanken komt de schatting van het totale aantal in 2005 door de sectoren civiel en de sectoren/teams familie van de rechtbanken benoemde deskundigen uit op 1.453.³¹⁷

Aangenomen is dat deskundigen (vrijwel) uitsluitend in contradictoire zaken worden benoemd. Het geschatte aantal in 2005 benoemde deskundigen is vervolgens afgezet tegen het totaal aantal afgehandelde contradictoire zaken in 2005, met behulp van de cijfers van Van Velthoven³¹⁸ berekend op 63.159 zaken. Aan de hand van de gevonden getallen komt de schatting van het aantal deskundigen dat in 2005 door de sectoren civiel en de sectoren/teams familie van de rechtbank is benoemd uit op 2.3% van het totale aantal door hen afgehandelde contradictoire zaken.

³¹⁶ Van Velthoven 2007, p. 17. Omdat het aantal afgehandelde zaken slechts als rekenhulp werd gebruikt, hoefde bij deze berekening nog geen onderscheid te worden gemaakt tussen contradictoire zaken en verstekzaken.

³¹⁷ Worden alleen de werkelijk verkregen gegevens van de zes kleine rechtbanken in de optelling betrokken en de door extrapolatie berekende gegevens van de andere drie kleine rechtbanken weggelaten, dan komt het totaal uit op 1.202 deskundigen.

³¹⁸ Van Velthoven 2007 p. 54.

Bij dit alles passen de nodige kanttekeningen. Zo is uit de verkregen gegevens niet op te maken of meerdere deskundigen per zaak waren benoemd. Dat zou het percentage zaken waarin deskundigen een rol speelden verder verkleinen. Ook is de berekening in zodanige mate op schattingen gebaseerd, dat de uitkomst niet meer dan een indicatie geeft van de beleving van degenen die de vragenlijsten hebben ingevuld ten aanzien van het aantal in een jaar door de sector of het team benoemde deskundigen. Verder is het totale aantal wat de kleine rechtbanken betreft gebaseerd op alle rechtbanken, en wat de middelgrote en grote rechtbanken betreft gebaseerd op onvolledige gegevens. Om aan dit punt enigszins tegemoet te komen, zijn hierna in tabel 2 niet alleen de totalen vermeld, maar zijn de aantallen tevens uitgesplitst naar de kleine, middelgrote en grote rechtbanken.

De indruk dat de schattingen niet meer dan indicatief zijn, wordt versterkt doordat aan een aantal individuele rechters met meer dan tien jaar werkervaring in handelszaken op allerlei rechtsgebieden is gevraagd een schatting te geven van het aantal deskundigen dat zij jaarlijks benoemen, waarbij geen melding is gemaakt van voormelde uitkomst van de verwerking van de geschatte gegevens. Dan worden stevast percentages tussen 5% en 10% genoemd. De individuele beleving van het aantal benoemde deskundigen is bij hen kennelijk anders dan in de vragenlijsten is terug te vinden. Zoals vermeld in par. 2.9.3, vond Eshuis in onderzoek naar doorlooptijden een percentage van 4%. Verschillen kunnen bijvoorbeeld worden veroorzaakt doordat een aanzienlijke hoeveelheid gegevens van de benoeming van deskundigen in handelszaken van de middelgrote en grote rechtbanken ontbreekt, en doordat het wellicht moeilijk is om per sector of team een beredeneerde schatting over een heel jaar te geven. De inventarisatie van de gegevens die met de vragenlijsten zijn verkregen, is dan ook niet meer dan een eerste poging om de inzet van deskundigen te kwantificeren, op basis waarvan geen nauwkeurige en valide

uitspraken kunnen worden gedaan. Dit zal hierna telkens opnieuw blijken bij de bespreking van de antwoorden op de overige vragen van de vragenlijsten.

Sectoren civiel recht en familierecht van de rechtbanken: trend over de jaren 2003, 2004 en 2005

Bij vraag 2 werd gevraagd naar de trend van het aantal benoemde deskundigen over de jaren 2003, 2004 en 2005. In totaal hebben zestien rechtbanken deze vraag beantwoord.

Tien rechtbanken hebben op één vragenlijst voor zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken geantwoord. Vier rechtbanken hebben op twee vragenlijsten afzonderlijk voor civielrechtelijke als familierechtelijke zaken geantwoord, van wie er drie voor beide typen zaken hetzelfde antwoord gaven. De vierde rechtbank gaf voor civielrechtelijke zaken aan dat het aantal in 2005 benoemde deskundigen in grote lijnen overeenkwam met dat van 2003 en 2004, maar voor familierechtelijke zaken dat in 2005 substantieel meer deskundigen zijn benoemd dan in 2003 en 2004. Een vijftiende rechtbank heeft weliswaar uitsluitend gegevens verschaft over civielrechtelijke zaken, maar uit het antwoord op vraag 1 bleek dat deze middelgrote rechtbank zoveel deskundigen had benoemd in 2005, dat het aantal in familierechtelijke zaken benoemde deskundigen verhoudingsgewijs naar verwachting substantieel kleiner moet zijn geweest. Het antwoord van deze rechtbank op vraag 2 is daarom als een volledig antwoord van deze rechtbank aangemerkt. Een zestiende rechtbank heeft geen eenduidig antwoord gegeven en wordt daarom hier buiten beschouwing gelaten. Het resultaat is dat het antwoord op vraag 2 van veertien rechtbanken kan worden gebruikt om een indicatie te geven van de tendens van het aantal benoemde deskundigen in de jaren 2003, 2004 en 2005. Zeven van deze veertien rechtbanken hebben geantwoord dat het aantal in 2005 benoemde deskundigen in grote lijnen overeenkwam met dat van 2003 en 2004. Vier

van de veertien rechtbanken hebben vermeld dat in 2005 substantieel meer deskundigen zijn benoemd dan in 2003 en 2004. Drie van de veertien rechtbanken hebben opgegeven dat de jaren 2003, 2004 en 2005 een sterk wisselend beeld vertonen.

De antwoorden geven geen aanleiding tot verdere interpretatie in dit onderzoek, omdat onbekend is op welke getallen de antwoorden met betrekking tot de jaren 2003 en 2004 zijn gebaseerd.

Sectoren civiel recht en familierecht van de rechtbanken: soort deskundigheidsgebied

In vraag 1 is verder gevraagd het aantal in 2005 naar schatting benoemde deskundigen zo veel mogelijk te specificeren per deskundigheidsgebied. Bij de verwerking van de antwoorden is geprobeerd vast te stellen op welk deskundigheidsgebied in 2005 de meeste deskundigen zijn benoemd. De aantallen deskundigen die door de rechtbanken zijn vermeld in antwoord op vraag 1 zijn gecategoriseerd naar deskundigheidsgebied overeenkomstig de tabel die in vraag 4 is gebruikt. Vervolgens is per deskundigheidsgebied het totaal en het gemiddelde aantal benoemde deskundigen berekend.

Zoals in tabel 2 is vermeld, is opgegeven dat medisch deskundigen het meest zijn benoemd, gevolgd door financieel deskundigen. Zij worden op de voet gevolgd door bouwdeskundigen. Twaalf rechtbanken die civielrechtelijke gegevens hebben verschaft, hebben in totaal 226 medisch deskundigen benoemd (gemiddeld 18.8 per rechtbank). De zestien rechtbanken die informatie hebben verstrekt over zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken hebben in totaal 205 financieel deskundigen benoemd (gemiddeld 12.8 per rechtbank) en 184 taxateurs onroerend goed (gemiddeld 11.5 per rechtbank).

In de tabellen 2a, 2b en 2c zijn met gebruik van de verdeling van de rechtbanken in klein, middelgroot en groot (tabel 1) de aantallen deskun-

digen per deskundigheidsgebied berekend die volgens opgave van de kleine, middelgrote en grote rechtbanken in 2005 zijn benoemd.

In tabel 2a zijn de gegevens betrokken van zes van de negen kleine rechtbanken. Zes van de negen kleine rechtbanken hebben in civielrechtelijke en familierechtelijke zaken in totaal 99 taxateurs onroerend goed benoemd (met een gemiddelde van 16.5 deskundigen per rechtbank), eenennegentig financieel deskundigen (gemiddeld 15.2 per rechtbank), en vierenvijftig bouwdeskundigen (gemiddeld 9.0 per rechtbank).

Tabel 2b bevat de verkregen gegevens van de zeven middelgrote rechtbanken. Van vier middelgrote rechtbanken zijn gegevens ontvangen die betrekking hebben op zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken. Van een andere middelgrote rechtbank zijn gegevens ontvangen die uitsluitend betrekking hebben op civielrechtelijke zaken. Van weer twee andere middelgrote rechtbanken zijn gegevens ontvangen die uitsluitend betrekking hebben op familierechtelijke zaken. Door de vijf middelgrote rechtbanken die gegevens met betrekking tot civielrechtelijke zaken hebben verschaft, zijn in totaal 130 medisch deskundigen (gemiddeld 26.0 per sector civiel) en 99 bouwdeskundigen (gemiddeld 19.8 per sector civiel) benoemd. Van het totaal van 130 medisch deskundigen, waren er 64 door één van die vijf rechtbanken benoemd. De zeven middelgrote rechtbanken die gegevens met betrekking tot civielrechtelijke en/of familierechtelijke zaken hebben verstrekt, hebben in totaal 86 (gemiddeld 12.3 per rechtbank) financieel deskundigen benoemd.

Tabel 2c bevat de verkregen gegevens van de drie grote rechtbanken. Van één grote rechtbank zijn gegevens ontvangen die zowel op civielrechtelijke als familierechtelijke zaken betrekking hebben. De sector civiel van deze grote rechtbank recht heeft 51 medisch deskundigen benoemd, en 29 bouwdeskundigen. Van de andere twee grote rechtbanken zijn alleen gegevens over familierechtelijke zaken ontvangen. In totaal hebben de drie grote rechtbanken opge-

geven in civielrechtelijke en/of familierechtelijke zaken 28 financieel deskundigen te hebben benoemd (gemiddeld 9.5 financieel deskundige per rechtbank).

In de tabellen 2, 2a, 2b en 2c zijn per deskundigheidsgebied vermeld: het totale aantal benoemde deskundigen, verkregen door optelling van de gegevens die waren verstrekt door de (zeventien) rechtbanken, het gemiddelde aantal benoemde deskundigen (nl. het totaal gedeeld door het aantal rechtbanken dat gegevens had verstrekt), en het grootste door een sector genoemde aantal in 2005 per deskundigheidsgebied benoemde deskundigen. Het kleinste aantal is niet opgenomen, omdat dat in de meeste gevallen nul was.

Tabel 2 Schattingen per deskundigheidsgebied van (zestien van negentien) kleine, middelgrote en grote rechtbanken, sectoren civiel recht (twaalf van zestien) plus sectoren/teams familierecht (vijftien van zestien):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***
Medisch deskundige	226	18.8	64
Financieel deskundige	205	12.8	36
Taxateur onroerend goed	184	11.5	35
Bouwdeskundige	182	15.2	43
DNA deskundige	93	6.2	27
Arbeidsdeskundige	58	4.8	17
Handschriftdeskundige	31	1.9	6
Schade-expert	30	2.5	9
Forensisch mediator	22	1.5	12
Fiscaal deskundige	11	0.7	4
ICT – deskundige	10	0.8	3
Verkeers- of motorrijtuigen-deskundige	10	0.8	2
Landbouwdeskundige	6	0.5	0
Milieudeskundige	2	0.2	1
Deskundige Ruimtelijke Ordening	0	0.0	0
Overig	132	8.3	63
Totaal	1202	86.5	

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,

** het gemiddeld per rechtbank in 2005 benoemde aantal deskundigen,

*** het grootste door een rechtbank (sector civiel en/of team familie) genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Tabel 2a Schattingen per deskundigheidsgebied van zes van de negen kleine rechtbanken, sectoren civiel recht inclusief familierecht:

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***
Taxateur onroerend goed	99	16.5	35
Financieel deskundige	91	15.2	32
Bouwdeskundige	54	9.0	19
Medisch deskundige	45	7.5	12
DNA deskundige	30	5.0	27
Arbeidsdeskundige	17	2.8	6
Handschriftdeskundige	12	2.0	4
Schade-expert	12	2.0	9
Fiscaal deskundige	6	1.0	4
Landbouwdeskundige	6	1.0	6
ICT – deskundige	4	0.7	2
Forensisch mediator	3	0.5	3
Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	3	0.5	2
Milieudeskundige	1	0.2	1
Deskundige Ruimtelijke Ordening	0	0.0	0
Overig	41	6.8	31
Totaal	424	70.7	

Tabel 2b Schattingen per deskundigheidsgebied van de zeven middelgrote rechtbanken, sectoren civiel recht (vijf van zeven) en/of sectoren/teams familierecht (zes van zeven):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***
Medisch deskundige	130	26.0	64
Bouwdeskundige	99	19.8	43
Financieel deskundige	86	12.3	36
Taxateur onroerend goed	80	11.4	19
DNA deskundige	42	7.0	17
Arbeidsdeskundige	27	5.4	17
Handschriftdeskundige	17	2.4	6
Forensisch mediator	14	2.3	12
Schade-expert	14	2.8	9
Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	6	1.2	2
Fiscaal deskundige	5	0.7	4
ICT – deskundige	5	1.0	3
Milieudeskundige	1	0.2	1
Deskundige Ruimtelijke Ordening	0	0.0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0
Overig	27	3.9	12
Totaal	553	96.4	

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per rechtbank in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste door een rechtbank genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

**Tabel 2c Schattingen per deskundigheidsgebied van de drie grote rechtbanken, sectoren
civiel recht (één van drie) en/of sectoren/teams familierecht (drie van drie):**

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***
Medisch deskundige	51	51.0	50
Bouwdeskundige	29	29.0	29
Financieel deskundige	28	9.5	26
DNA deskundige	21	7.0	11
Arbeidsdeskundige	14	14.0	14
Forensisch mediator	5	1.7	5
Taxateur onroerend goed	5	1.7	3
Schade-expert	4	4.0	4
Handschriftdeskundige	2	0.7	1
ICT – deskundige	1	1.0	1
Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	1	1.0	1
Deskundige Ruimtelijke Ordening	0	0.0	0
Fiscaal deskundige	0	0.0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0
Milieudeskundige	0	0.0	0
Overig	64	21.3	63
Totaal	225	141.9	

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per rechtbank in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste door een rechtbank genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Sectoren civiel recht en familierecht van de rechtbanken: knelpunten

Wie in antwoord op vraag 3 had vermeld dat er in de sector knelpunten werden ervaren rondom de inzet van deskundigen, kreeg als vraag 4 voorgelegd op welke drie deskundigheidsgebieden de knelpunten het sterkst werden ervaren en als vraag 5 welke vijf knelpunten het sterkst werden ervaren.

Verkregen gegevens in antwoord op vraag 4 en 5

Twee van de negentien rechtbanken hebben bij vraag 4 vermeld knelpunten niet op een specifiek vakgebied te ervaren, maar in het algemeen. Dertien van de negentien rechtbanken hebben bij vraag 4 scores ingevuld. Van deze dertien hebben twaalf rechtbanken gegevens verstrekt

met betrekking tot civielrechtelijke en familierechtelijke zaken, en heeft één rechtbank uitsluitend gegevens ingevuld met betrekking tot civielrechtelijke zaken. Zestien van de negentien rechtbanken hebben vraag 5 beantwoord. Vijftien van deze zestien rechtbanken hebben bij vraag 5 knelpunten gescoord voor zowel civielrechtelijke als familierechtelijke zaken. Eén van de zestien heeft uitsluitend knelpuntenscores ingevuld met betrekking tot civielrechtelijke zaken.

Terugbrengen van verkregen gegevens tot één set per rechtbank

Zoals eerder is uitgelegd verschilde per rechtbank of de gegevens met betrekking tot civielrechtelijke en familierechtelijke zaken door een

rechtbank werden verstrekt op één of twee vragenlijsten. Vier rechtbanken hebben bij vraag 4 en 5 afzonderlijke vragenlijsten ingevuld voor civielrechtelijke en familierechtelijke zaken. De gegevens van deze vier rechtbanken zijn zo veel mogelijk teruggebracht tot één set gegevens per rechtbank. Daartoe is zo veel mogelijk de verhouding tussen het aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke zaken en het aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken vastgesteld, waarna deze verhouding als weging is toegepast op de knelpuntenscores. Hierna wordt voor deze vier rechtbanken per rechtbank beschreven hoe de gegevens zijn teruggebracht tot één set gegevens.

Van één van de vier rechtbanken die gegevens met betrekking tot civielrechtelijke en familierechtelijke zaken gescheiden hadden verstrekt, was het aantal benoemde deskundigen bekend van zowel de sector civiel recht als van de sector familierecht. De verhouding van het aantal benoemingen in civielrechtelijke zaken tot het aantal benoemingen in familierechtelijke zaken is bij deze rechtbank vastgesteld op twee staat tot één. De knelpuntenscores die deze rechtbank apart had opgegeven voor civielrechtelijke en familierechtelijke zaken zijn vervolgens in dezelfde verhouding van twee staat tot één gewogen. Dit houdt in dat de knelpuntenscores, opgegeven door de sector civiel recht, twee keer zijn meegeteld en dus zijn vermenigvuldigd met twee, en de knelpuntenscores opgegeven door de sector familierecht één keer zijn meegeteld. Vervolgens zijn de (met twee vermenigvuldigde) knelpuntenscores van de sector civiel recht opgeteld bij de (enkelvoudige) knelpuntenscores van sector familierecht. De uitkomst van deze som is gedeeld door drie. Deze berekening is toegepast op de knelpuntenscores per vakgebied (vraag 4) en per knelpunt (vraag 5). Het resultaat is dat de twee aparte knelpuntenscores per vakgebied en per knelpunt zijn teruggebracht tot één knelpuntenscore per vakgebied en per knelpunt.

Van een andere rechtbank die afzonderlijk gege-

vens had verschaft voor civielrechtelijke en familierechtelijke zaken, was alleen het aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken bekend. Bij gebrek aan een objectieve verhouding tussen het aantal benoemingen in civielrechtelijke zaken en het aantal benoemingen in familierechtelijke zaken, is de weging van knelpuntenscores voor deze rechtbank berekend. Aangezien het aantal benoemingen in familierechtelijke zaken relatief groot was, is de knelpuntenscore die is ingevuld door de sector civiel recht even zwaar meegewogen als de knelpuntenscore die is ingevuld door de sector familierecht. Dat wil zeggen dat de knelpuntenscore van de sector civiel is opgeteld bij de knelpuntenscore van de sector familierecht en dat de uitkomst van deze optelsom is gedeeld door twee. Deze berekening resulteerde in een knelpuntenscore voor die rechtbank, per vakgebied (vraag 4) en per knelpunt (vraag 5).

Van weer een andere rechtbank die afzonderlijk gegevens had verschaft voor civielrechtelijke en familierechtelijke zaken, was ook alleen het aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken bekend. Zonder een objectieve verhouding tussen het aantal benoemingen in civielrechtelijke zaken en het aantal benoemingen in familierechtelijke zaken is ook voor deze rechtbank de weging van knelpuntenscores berekend. Het opgegeven aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken is relatief klein. Bovendien heeft deze rechtbank vermeld bij de inzet van deskundigen in familierechtelijke zaken geen knelpunten te ervaren. Wegens het geringe aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken is het feit dat geen knelpunten werden ervaren, niet meegewogen in de berekening van de knelpuntenscore, en zijn de knelpuntenscores ingevuld door de sector civiel recht geteld als volwaardige respons voor deze rechtbank.

Van de laatste van de vier rechtbanken die afzonderlijk knelpunten hadden verstrekt met betrekking tot civielrechtelijke en familierechtelijke zaken was alleen het aantal benoemde deskun-

digen van de sector familierecht bekend. Doordat het aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke zaken onbekend was, kon geen objectieve weging worden bepaald voor de knelpuntenscores met betrekking tot civielrechtelijke en familierechtelijke zaken. Het aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken was zo klein, dat aangenomen is dat het aantal benoemde deskundigen in familierechtelijke zaken substantieel kleiner moet zijn geweest dan het vermoedelijke aantal benoemingen in civielrechtelijke zaken. Om deze reden zijn de knelpuntenscores die door deze rechtbank zijn ingevuld met betrekking tot familierechtelijke zaken, niet meegewogen. De knelpuntenscores die door deze rechtbank zijn opgegeven met betrekking tot civielrechtelijke zaken, is verwerkt als de volwaardige respons van deze rechtbank. Als laatste was er één rechtbank die uitsluitend gegevens had verschaft met betrekking tot civielrechtelijke zaken. Ook voor deze rechtbank is een weging toegekend aan de opgegeven knelpuntenscore. Deze is bepaald aan de hand van de verhouding tussen het aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke zaken en familierechtelijke zaken. Deze rechtbank had alleen met betrekking tot civielrechtelijke zaken het aantal benoemde deskundigen opgegeven, zodat de weging van de opgegeven knelpuntenscores moest worden beredeneerd. Het opgegeven aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke zaken is groot en naar verwachting substantieel groter dan het aantal benoemingen in de sector familierecht. Daarom zijn de opgegeven knelpuntenscores gewogen als de volwaardige respons van deze rechtbank.

Resultaten vraag 4

Nadat alle gegevens waren teruggebracht tot één set gegevens per rechtbank, zijn bij vraag 4 de knelpuntenscores van de dertien rechtbanken opgeteld per vakgebied en vervolgens gemiddeld. Zoals in tabel 3 is weergegeven, werden de meeste knelpunten ervaren op het

medische deskundigheidsgebied, met een score van 1.67 op een schaal van nul tot drie (nul scoort een deskundigheidsgebied waarbij geen knelpunten worden ervaren, drie scoort een deskundigheidsgebied waarbij knelpunten het sterkst worden ervaren). Ook op het financiële deskundigheidsgebied (score 1.17) en op gebied van bouwdeskundigen (score 0.72) werden knelpunten ervaren.

Resultaten vraag 5

Bij vraag 5 zijn de knelpuntenscores van de zestien rechtbanken per knelpunt opgeteld en vervolgens gemiddeld. In tabel 4 is te zien dat als sterkste knelpunt werd ervaren dat de begroting en de inning van het voorschot te veel vertraging opleveren, met een score van 2.43 op een schaal van nul tot vijf (nul scoort een knelpunt dat niet als knelpunt wordt ervaren en vijf scoort een knelpunt dat het sterkst wordt ervaren). Verder werd ingevuld dat het moeilijk is een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen (score 2.06), dat er voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie is over de deskundigheid van de te benoemen persoon (score 1.84), dat het te lang duurt voordat het rapport wordt ingeleverd (score 1.81), en dat de doorlooptijd te lang wordt wanneer in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd (score 1.80).

Uit de gemiddelde knelpuntenscores is af te leiden dat de sectoren civiel/familie van de rechtbanken redelijk wat diversiteit vertonen en er niet enkele knelpunten zijn die door een aanzienlijk aantal sectoren gemeenschappelijk als zeer sterk worden ervaren. De hoogste vijf scores zijn namelijk niet zeer hoog, afgezet tegen een schaal van 0 tot 5. Ook wordt op alle knelpunten in enigerlei mate gescoord. Anders gezegd: de vijf keuzes die de sectoren civiel/familie hebben gemaakt uit een reeks opties van meer dan twintig antwoorden, zijn over die reeks verspreid en beperken zich niet tot steeds dezelfde knelpunten.

Op enkele geretourneerde vragenlijsten was bij ‘anders, nl. ..’ een knelpunt toegevoegd. Zo noemde een rechtbank als knelpunt dat partijen niet tot een gemeenschappelijk voorstel komen voor de te benoemen persoon en bezwaar maken tegen elkaars voorstellen, maar hun bezwaren niet motiveren, zodat de rechter er weinig mee kan. De score die de rechtbank had vermeld ten aanzien van de mate waarin het knelpunt wordt ervaren, komt, als het knelpunt

zou worden opgenomen in tabel 4, omgerekend neer op 0.31. Een andere rechtbank voegde als knelpunt toe dat de rechter onvoldoende is toegerust en niet in de positie is om de offerte van een deskundige te beoordelen en te accepteren, hetgeen soms een vreemde discussie geeft. De score die de rechtbank had vermeld ten aanzien van de mate waarin het knelpunt wordt ervaren, komt, als het knelpunt zou worden opgenomen in tabel 4, omgerekend neer op 0.19.

Tabel 3 Gemiddelde knelpuntenscore van de sectoren civiel en sectoren/teams familie van de (dertien van negentien) rechtbanken per deskundigheidsgebied

Vakgebieden	Gemiddelde knelpuntenscore
Medisch deskundige	1.67
Financieel deskundige	1.17
Bouwdeskundige	0.72
Handschriftdeskundige	0.54
Fiscaal deskundige	0.42
Arbeidsdeskundige	0.38
Landbouwdeskundige	0.38
Taxateur onroerend goed	0.35
DNA-deskundige	0.31
Ict-deskundige	0.31
Deskundige in ruimtelijke ordening	0.15
Milieudeskundige	0.15
Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	0.15
Schade-expert	0.08
Forensisch mediator	0.04

Score op een schaal van 0 tot 3. Een deskundigheidsgebied waarop geen knelpunten worden ervaren, scoort 0, en een deskundigheidsgebied waarop knelpunten het sterkst worden ervaren, scoort 3.

Tabel 4 Gemiddelde knelpuntenscore van de sectoren civiel en sectoren/teams familie van de (zestien van negentien) rechtbanken per knelpunt.

Knelpunten	Gemiddelde knelpuntscore
1. De begroting en inning van het voorschot leveren te veel vertraging op	2.43
2. Het is moeilijk om een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen	2.06
3. Er is voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon	1.84
4. Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd	1.81
5. Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang	1.80
6. De deskundige gaat niet goed om met het civielrechtelijke voorschrift dat hij aan partijen gelegenheid geeft voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken.	1.67
7. De kosten van het deskundigenonderzoek zijn te hoog	1.47
8. Een partij werkt niet (voldoende) mee aan het onderzoek	1.16
9. Als er een deskundige moet worden benoemd, ontstaat er discussie over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige	1.00
10. De rechter heeft te weinig inzicht op het verloop van het deskundigenonderzoek	0.75
11. De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen	0.75
12. De deskundige treedt buiten het kader van de gestelde vragen	0.69
13. Het is voor de verdere beslissing nodig aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen omdat het rapport niet deugdelijk is	0.69
14. De deskundige doet onderzoek ter plaatse zonder partijen daarin te betrekken	0.52
15. Het is moeilijk de vragen aan de deskundige juist en volledig te formuleren	0.44
16. Na de benoeming ontstaat een geschil over de onpartijdigheid van de deskundige	0.38
17. Het deskundigenrapport is onbruikbaar. Er moet een andere deskundige worden benoemd om een nieuw rapport op te stellen	0.38
18. De afwikkeling van de kosten levert problemen op	0.38
19. Tijdens het deskundigenonderzoek wordt de rechter te pas en te onpas door de deskundige of een partij benaderd	0.31
20. De deskundige gebruikt te veel vakjargon	0.25
21. Het honorarium van de deskundige is te laag	0.13

Score op een schaal van 0 tot 5. Een 0 scoort een knelpunt dat niet als zodanig wordt ervaren.

Een 5 scoort een knelpunt dat het sterkst wordt ervaren.

Sectoren civiel recht van de hoven

De civielrechtelijke vragenlijst is niet alleen toegezonden aan de rechtbanken, zoals hiervoor is besproken, maar ook aan de sectoren civiel recht van de vijf hoven. Eén hof heeft laten weten de vragen niet te kunnen beantwoorden. Eén hof heeft de vragenlijst grotendeels ingevuld. Twee

hoven hebben een deel van de vragen beantwoord. Uit de ontvangen reacties is niet af te leiden in hoeverre de antwoorden betrekking hebben op civielrechtelijke en/of familierechtelijke zaken. Al met al was moeilijk te beoordelen in hoeverre de ontvangen gegevens onderling vergelijkbaar waren.

Sectoren civiel recht van de hoven: aantallen

Drie hoven hebben in antwoord op vraag 1 een schatting gegeven van het aantal in 2005 benoemde deskundigen. Opgeteld gaat het om 108 deskundigen. Dit aantal is niet geëxtrapoleerd, omdat de beschikbare gegevens beperkt waren en onzeker was in hoeverre deze onderling vergelijkbaar waren. Twee hoven hebben de aantallen gespecificeerd per deskundigheidsgebied.

Geen van de hoven heeft in antwoord op vraag 2 vermeld of het in 2005 benoemde aantal deskundigen overeenkomt met de jaren 2003 en 2004.

Sectoren civiel recht van de hoven: soort deskundigheidsgebied

Zoals hiervoor beschreven, hebben twee hoven de aantallen deskundigen gespecificeerd naar deskundigheidsgebied. Deze aantallen zijn gecategoriseerd en opgeteld per deskundigheidsgebied, waaruit duidelijk werd dat deze twee hoven het meest financieel deskundigen hebben benoemd en daarna het meest medisch deskundigen.

Sectoren civiel recht van de hoven: knelpunten

Twee hoven hebben in antwoord op vraag 4 vermeld op welke drie deskundigheidsgebieden knelpunten het sterkst werden ervaren. Eén hof heeft laten weten dat knelpunten niet op een bepaald deskundigheidsgebied werden ervaren, maar in het algemeen. De andere twee hoven, van wie de scores zijn gemiddeld per deskundigheidsgebied en per knelpunt, vermeldde de knelpunten met betrekking tot medisch deskundigen het sterkst te ervaren. Omgerekend kwam hun opgave neer op een knelpuntenscore van 2.0 (0 = er worden geen knelpunten ervaren, 3 = een deskundigheidsgebied waarop knelpunten het sterkst worden ervaren). Eén van de twee hoven vond knelpunten met betrekking tot landbouwdeskundigen zwaar wegen. Omgerekend leverde dit een score op van 1.0 (op dezelfde schaal van 0 tot 3).

Drie hoven hebben in antwoord op vraag 5 aangekend welke vijf knelpunten het sterkst werden ervaren. De knelpuntenscores zijn opgeteld en gemiddeld per knelpunt. De gemiddelde knelpuntenscores per knelpunt zijn te zien in tabel 5. Twee hoven scoorden het hoogst op het knelpunt dat het moeilijk is om een geschikte deskundige te vinden. Dit leverde een knelpuntenscore op van 2.5 (0 = er worden geen knelpunten ervaren, 5 = een knelpunt dat het sterkst wordt ervaren). Twee hoven gaven op dat de begroting/inning van het voorschot te veel vertraging oplevert, met een score 2.3 (op dezelfde schaal van 0 tot 5).

Eén hof vermeldde vier knelpunten die het sterkst (en alle vier even sterk) werden ervaren, waaronder het reeds genoemde knelpunt met betrekking tot het voorschot, en daarnaast het knelpunt dat de doorlooptijd te lang wordt van een zaak waarin een deskundige wordt geraadpleegd (score 1.7), dat het te lang duurt voordat het rapport wordt ingeleverd (score 1.7) en dat de afwikkeling van de kosten problematisch is (score 1.7). Een ander hof gaf op als sterkste knelpunt te ervaren dat er discussie is over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige (score 1.7). Door weer een ander hof werd aangekend dat het sterkst ervaren knelpunt was dat de deskundige niet goed omgaat met het voorschrift over opmerkingen en verzoeken (score 1.7). Andere knelpunten die door één of meer hoven van een score zijn voorzien waren onder andere dat een partij niet voldoende meewerkt aan het onderzoek (score 1.3), dat het rapport onbruikbaar is (1.3), dat de rechter te pas en te onpas door de deskundige wordt benaderd (score 1.0) en dat de reactie die partijen bij de rechter op het rapport geven, aanleiding is om nadere vragen aan de deskundige te stellen alvorens verder te beslissen (1.0).

Tabel 5 Gemiddelde knelpuntenscore van de sectoren civiel en sectoren/teams familie van de (drie van vijf) hoven per knelpunt.

Knelpunten	Gemiddelde knelpuntscore
1. Het is moeilijk om een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen	3.3
2. De begroting en inning van het voorschot leveren te veel vertraging op	3.0
3. Als er een deskundige moet worden benoemd, ontstaat er discussie over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige	1.7
4. De deskundige gaat niet goed om met het civielrechtelijke voorschrift dat hij aan partijen gelegenheid geeft voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken	1.7
5. Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang	1.7
6. Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd	1.7
7. De afwikkeling van de kosten levert problemen op	1.7
8. Een partij werkt niet (voldoende) mee aan het onderzoek	1.3
9. Het is voor de verdere beslissing nodig aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen omdat het rapport niet deugdelijk is	1.3
10. Tijdens het deskundigenonderzoek wordt de rechter te pas en te onpas door de deskundige of een partij benaderd	1.0
11. De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen	1.0
12. Het is moeilijk de vragen aan de deskundige juist en volledig te formuleren	0.7
13. De kosten van het deskundigenonderzoek zijn te hoog	0.3
14. Er is voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon	0.0
15. Na de benoeming ontstaat een geschil over de onpartijdigheid van de deskundige	0.0
16. De deskundige doet onderzoek ter plaatse zonder partijen daarin te betrekken	0.0
17. De deskundige treedt buiten het kader van de gestelde vragen	0.0
18. De rechter heeft te weinig zicht op het verloop van het deskundigenonderzoek	0.0
19. Het deskundigenrapport is onbruikbaar. Er moet een andere deskundige worden benoemd om een nieuw rapport op te stellen	0.0
20. De deskundige gebruikt te veel vakjargon	0.0
21. Het honorarium van de deskundige is te laag	0.0

Score op een schaal van 0 tot 5. Een 0 scoort een knelpunt dat niet als zodanig wordt ervaren.

Een 5 scoort een knelpunt dat het sterkst wordt ervaren.

3.3.2 Resultaten van de vragenlijsten met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken

De vragenlijst met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken is, zoals vermeld in par. 3.2.1, onder andere toegezonden aan negentien sectoren

bestuursrecht van de rechtbanken. Zestien sectoren bestuursrecht hebben een ingevulde vragenlijst geretourneerd. Eén van de zestien heeft meerdere vragenlijsten teruggestuurd, ingevuld door verschillende personen. Deze antwoorden zijn in overleg met de betrokken sector bewerkt tot één set gegevens van deze sector.

Sectoren bestuursrecht van de rechtbanken: aantallen

In vraag 1 werd verzocht een schatting te geven van het aantal deskundigen dat per deskundigheidsgebied in 2005 was benoemd. Om een beeld te krijgen van het totale aantal deskundigen dat in 2005 door de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken is benoemd, zijn de van zestien sectoren bestuursrecht verkregen schattingen van het aantal in 2005 benoemde deskundigen, geëxtrapoleerd naar de ontbrekende schattingen van drie sectoren bestuursrecht. Eerst zijn de rechtbanken met behulp van de in 2005 afgehandelde aantallen zaken³¹⁹ verdeeld in de categorieën klein, middelgroot en groot (tabel 6). Ten opzichte van de verdeling van de sectoren civiel recht (tabel 1) staan de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken Alkmaar en Zwolle hier in een andere categorie.

bestuursrecht in een categorie. Daarna is het vermenigvuldigd met het bij die ontbrekende sector(en) bestuursrecht behorende aantal afgehandelde zaken.³²¹ De uitkomst van deze som is het geëxtrapoleerde aantal benoemde deskundigen per ontbrekende schatting van een sector bestuursrecht. De toepassing van deze methode in de categorie kleine rechtbanken gaf een totaal van 234 door zeven sectoren bestuursrecht benoemde deskundigen, met een gemiddelde van 33.4 deskundigen per rechtbank, bij een totaal van 10.244 door hen afgehandelde zaken.³²² Dit gaf als rekenhulp een percentage van 2.28 (percentage zaken waarin een deskundige was benoemd). Het percentage benoemde deskundigen, vermenigvuldigd met het aantal afgehandelde zaken van de sectoren bestuursrecht waarvan de gegevens ontbraken, resulteerde voor deze twee sectoren in een berekend

Tabel 6   Verdeling sectoren bestuursrecht van de rechtbanken in klein, middelgroot en groot.

Kleine rechtbanken	Middelgrote rechtbanken	Grote rechtbanken
Almelo	Alkmaar	Amsterdam
Assen	Arnhem	Rotterdam
Dordrecht	Breda	's-Gravenhage
Groningen	Haarlem	
Leeuwarden	Maastricht	
Middelburg	's-Hertogenbosch	
Roermond	Utrecht	
Zutphen		
Zwolle		

In de categorie kleine rechtbanken hadden zeven van de negen sectoren bestuursrecht de vragenlijst geretourneerd, en in de categorie middelgrote rechtbanken zes van de zeven. De ontbrekende gegevens zijn als volgt geschat. De verkregen gegevens in een categorie zijn bij elkaar opgeteld en gedeeld door het totaal aantal afgehandelde zaken³²⁰ van de sectoren bestuursrecht die de vragenlijst hadden geretourneerd. Hiermee werd een percentage per categorie verkregen. Dit percentage is geëxtrapoleerd naar de ontbrekende sector(en)

aantal benoemde deskundigen van in totaal 74. Het door zeven sectoren bestuursrecht geschatte aantal (234) en het voor twee sectoren berekende aantal (74) geeft voor de sectoren bestuursrecht van de negen kleine rechtbanken een totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen van 308, met een gemiddelde van 34.2 deskundigen per sector bestuursrecht. In de categorie middelgrote rechtbanken ontbraken de gegevens van één sector bestuursrecht. Het totaal in 2005 door zes sectoren bestuursrecht van de middelgrote rechtbanken

³¹⁹ Het in 2005 afgehandelde aantal zaken per rechtbank is ontleend aan het productieoverzicht bestuursrecht: consolidatietest 2005, dat de Raad voor de rechtspraak ter beschikking van de onderzoekers heeft gesteld.

³²⁰ Bron: productieoverzicht bestuursrecht: consolidatietest 2005.

³²¹ Bron: productieoverzicht bestuursrecht: consolidatietest 2005.

³²² Bron: productieoverzicht bestuursrecht: consolidatietest 2005.

benoemde deskundigen was 223, met een gemiddelde van 37.2 deskundigen per rechtbank. Het totaal aantal afgehandelde zaken van deze zes sectoren bestuursrecht was 18.841.³²³ Dit gaf als rekenhulp een percentage van 1.18 (percentage zaken waarin een deskundige was benoemd). Dit percentage is vermenigvuldigd met het aantal afgehandelde zaken van de sector bestuursrecht waarvan geen gegevens waren verkregen, en resulteerde voor deze sector bestuursrecht in een aantal benoemde deskundigen van 26.

Het door zes sectoren bestuursrecht geschatte aantal (223) en het voor één sector berekende aantal (26) geeft voor de sectoren bestuursrecht van de middelgrote rechtbanken een totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen van 249, met een gemiddelde van 35.5 deskundigen per middelgrote rechtbank.

In de categorie grote rechtbanken zijn volgens de schattingen van deze drie sectoren bestuursrecht in 2005 in totaal 178 deskundigen benoemd.

Opgeteld hebben de negentien sectoren bestuursrecht van de rechtbanken in 2005 naar schatting in totaal 735 deskundigen benoemd.

Vervolgens is getracht een beeld te krijgen van het percentage zaken waarin deskundigen worden benoemd. Problematisch was hier dat onbekend is of de 735 deskundigen in 735 zaken waren benoemd, of dat er ook zaken bij waren waarin meerdere deskundigen per zaak waren benoemd. Om toch een indruk te krijgen, is veronderstellenderwijs aangenomen dat één deskundige per zaak is benoemd. Aangenomen is verder dat deskundigen (vrijwel) uitsluitend worden benoemd in zaken die ten gronde worden behandeld. Het aantal ten gronde behandelde zaken is berekend door de aantallen zaken waarin het beroep kennelijk ongegrond, kennelijk niet ontvankelijk of niet ontvankelijk is verklaard, af te trekken van het totaal aantal behan-

delde (reguliere) bestuursrechtelijke zaken.³²⁴

Het totale aantal in 2005 ten gronde behandelde (reguliere) bestuursrechtelijke zaken kwam uit op 40.516 zaken. Het geschatte aantal deskundigen (759), gedeeld door het aantal ten gronde behandelde zaken (40.516), leidt tot de conclusie dat de sectoren bestuursrecht naar schatting in 2005 in 1.9% van het aantal ten gronde behandelde (reguliere) bestuursrechtelijke zaken een deskundige hebben benoemd.

Evenals met betrekking tot de benoeming van deskundigen in civielrechtelijke zaken, geeft deze uitkomst niet meer dan een indicatie van het aantal in 2005 benoemde deskundigen. De berekening is immers gebaseerd op schattingen. Bovendien ligt aan de berekening de veronderstelling ten grondslag dat één deskundige per zaak is benoemd. Het percentage daalt als in werkelijkheid meerdere deskundigen per zaak zijn benoemd.

Sectoren bestuursrecht van de rechtbanken: trend over 2003, 2004 en 2005

In vraag 2 werd gevraagd of de aantallen benoemde deskundigen in 2005 afwijken van de jaren 2003 en 2004. Zestien van de negentien sectoren bestuursrecht van de rechtbanken hebben deze vraag beantwoord. Negen van de zestien hebben vermeld dat het in 2005 benoemde aantal deskundigen in grote lijnen overeen kwam met de aantallen in de jaren 2003 en 2004. Twee sectoren bestuursrecht hebben geantwoord dat in 2005 minder deskundigen zijn benoemd dan in 2003 en 2004 en drie sectoren bestuursrecht dat in 2005 meer deskundigen zijn benoemd dan in 2003 en 2004. Twee sectoren bestuursrecht hebben genoteerd dat de aantallen benoemingen over de drie jaren een sterk wisselend beeld vertoonden. De antwoorden geven geen aanleiding tot verdere interpretatie in dit onderzoek, omdat onbekend is op welke getallen de antwoorden met betrekking tot de jaren 2003 en 2004 zijn gebaseerd.

³²³ Bron: productieoverzicht bestuursrecht: consolidatietest 2005.

³²⁴ De aantallen zaken waarin het beroep kennelijk ongegrond, kennelijk niet ontvankelijk of niet ontvankelijk is verklaard, zijn ontleend aan het Overzicht uitstroom bodemzaken en afdoening bestuursrecht 2005, dat de Raad voor de rechtspraak ter beschikking van de onderzoekers heeft gesteld.

**Sectoren bestuursrecht van de rechtbanken:
soort deskundigheidsgebied**

In vraag 1 werd ook gevraagd het aantal in 2005 naar schatting benoemde deskundigen zo veel mogelijk te specificeren per deskundigheidsgebied. Bij de verwerking van de antwoorden is bezien op welk deskundigheidsgebied in 2005 de meeste deskundigen zijn benoemd. De door zestien sectoren bestuursrecht geschatte aantallen deskundigen (in totaal 635) zijn gecategoriseerd naar deskundigheidsgebied overeenkomstig de tabel die in vraag 4 is gebruikt. Vervolgens is per deskundigheidsgebied het totaal en het gemiddelde aantal benoemde deskundigen berekend. Met gebruik van de verdeling van de rechtbanken in klein, middelgroot en groot (tabel 6) zijn de aantallen deskundigen per deskundigheidsgebied berekend die volgens opgave van de kleine, middelgrote en grote rechtbanken in 2005 zijn benoemd. In de tabellen 7, 7a, 7b en 7c zijn per deskundigheidsgebied vermeld: het totale aantal benoemde deskundigen, verkregen door optelling van de gegevens die waren verstrekt door zestien sectoren bestuursrecht, het gemiddelde aantal benoemde deskundigen, het grootste door een sector genoemde aantal in 2005 per deskundigheidsgebied

benoemde deskundigen en het kleinste aantal. Zoals in tabel 7 is vermeld, hebben de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken voornamelijk medisch deskundigen benoemd (604, gemiddeld 37.8 per rechtbank) en verhoudingsgewijs een gering aantal deskundigen in ruimtelijke ordening (21) en arbeidsdeskundigen (3). In tabel 7a zijn de gegevens betrokken van zeven van de negen kleine sectoren bestuursrecht. Deze zeven hebben in 2005 in totaal 223 medisch deskundigen benoemd. Terwijl het gemiddelde ligt op 31.9 medisch deskundigen per sector, is het hoogste door één sector opgegeven aantal 97 medisch deskundigen. Tabel 7b bevat de gegevens van zes van de zeven middelgrote sectoren bestuursrecht. Deze zes hebben in 2005 in totaal 211 medisch deskundigen benoemd. Het gemiddelde is 35.2 medisch deskundigen per sector. Het hoogste door één sector opgegeven aantal is 81 medisch deskundigen. Tabel 7c bevat de gegevens van de drie grote sectoren bestuursrecht. Deze drie hebben in 2005 in totaal 170 medisch deskundigen benoemd. Het gemiddelde is 56.7 per sector. Het hoogste door één sector opgegeven aantal is 72 medisch deskundigen.

Tabel 7 Schattingen per deskundigheidsgebied van de kleine, middelgrote en grote rechtbanken, sectoren bestuursrecht (zestien van negentien):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***	Kleinste
Medisch deskundige	604	37.8	97	7
Deskundige in ruimtelijke ordening	21	1.3	7	0
Arbeidsdeskundige	3	0.2	1	0
Financieel deskundige	0	0.0	0	0
Fiscaal deskundige	0	0.0	0	0
Forensisch deskundige	0	0.0	0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0	0
Milieudeskundige	0	0.0	0	0
Schade-expert	0	0.0	0	0
Taxateur onroerend goed	0	0.0	0	0
Telecommunicatiedeskundige	0	0.0	0	0
Overig	7	0.4	5	0
Totaal	635	39.7		

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per sector in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste, resp. iv) het kleinste door een sector genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Tabel 7a Schattingen per deskundigheidsgebied van de kleine rechtbanken, sectoren bestuursrecht (zeven van negen):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde*	Grootste*	Kleinste
Medisch deskundige	223	31.9	97	7
Deskundige in ruimtelijke ordening	8	1.1	5	0
Arbeidsdeskundige	1	0.1	1	0
Financieel deskundige	0	0.0	0	0
Fiscaal deskundige	0	0.0	0	0
Forensisch deskundige	0	0.0	0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0	0
Milieudeskundige	0	0.0	0	0
Schade-expert	0	0.0	0	0
Taxateur onroerend goed	0	0.0	0	0
Telecommunicatiedeskundige	0	0.0	0	0
Overig	2	0.3	2	0
Totaal	234	33.4		

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per sector in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste, resp. iv) het kleinste door een sector genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Tabel 7b Schattingen per deskundigheidsgebied van de middelgrote rechtbanken, sectoren bestuursrecht (zes van zeven):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***	Kleinste
Medisch deskundige	211	35.2	81	14
Deskundige in ruimtelijke ordening	6	1.0	3	0
Arbeidsdeskundige	1	0.2	1	0
Financieel deskundige	0	0.0	0	0
Fiscaal deskundige	0	0.0	0	0
Forensisch deskundige	0	0.0	0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0	0
Milieudeskundige	0	0.0	0	0
Schade-expert	0	0.0	0	0
Taxateur onroerend goed	0	0.0	0	0
Telecommunicatiedeskundige	0	0.0	0	0
Overig	5	0.8	5	0
Totaal	223	37.2		

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per sector in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste, resp. iv) het kleinste door een sector genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Tabel 7c Schattingen per deskundigheidsgebied van de grote rechtbanken, sectoren bestuursrecht (drie van drie):

Deskundigen	Totaal*	Gemiddelde**	Grootste***	Kleinste****
Medisch deskundige	170	56.7	72	42
Deskundige in ruimtelijke ordening	7	2.3	7	0
Arbeidsdeskundige	1	0.3	1	0
Financieel deskundige	0	0.0	0	0
Fiscaal deskundige	0	0.0	0	0
Forensisch deskundige	0	0.0	0	0
Landbouwdeskundige	0	0.0	0	0
Milieudeskundige	0	0.0	0	0
Schade-expert	0	0.0	0	0
Taxateur onroerend goed	0	0.0	0	0
Telecommunicatiedeskundige	0	0.0	0	0
Overig	0	0.0	0	0
Totaal	178	59.3		

* het totaal aantal in 2005 benoemde deskundigen,
** het gemiddeld per sector in 2005 benoemde aantal deskundigen,
*** het grootste, resp.
**** het kleinste door een sector genoemde aantal in 2005 benoemde deskundigen.

Sectoren bestuursrecht van de rechtbanken: knelpunten

Wie in antwoord op vraag 3 had vermeld dat er in de sector knelpunten werden ervaren rondom de inzet van deskundigen, kreeg als vraag 4 voorgelegd op welke drie deskundigheidsgebieden de knelpunten het sterkst werden ervaren en als vraag 5 welke vijf knelpunten het sterkst werden ervaren. Zestien sectoren bestuursrecht hebben deze vragen beantwoord. Per deskundigheidsgebied (tabel 8) en per knelpunt (tabel 9) is het gemiddelde berekend.

Zoals in tabel 8 is vermeld, werden de meeste knelpunten ervaren op het medische deskundigheidsgebied. De gemiddelde score voor dit vakgebied is 2.69 op een schaal van 0 tot 3 (0 = geen knelpunten, 3 = deskundigheidsgebied waarop knelpunten het sterkst worden ervaren). Vermelding verdient dat dertien van de zestien sectoren bestuursrecht hebben opgegeven dat

zij de knelpunten op medisch deskundigheidsgebied het sterkst ervaren.

In tabel 9 is te zien dat het meest problematische knelpunt was dat het moeilijk is een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen. Dit knelpunt scoorde 3.69 op een schaal van 0 tot 5 (0 = geen knelpunt, 5 = het knelpunt dat het sterkst werd ervaren). Vijftien van de zestien rechtbanken gaven op dit als knelpunt te ervaren. Negen van hen gaven op dit knelpunt het sterkst te ervaren. Verder scoorden de knelpunten dat het honorarium van de deskundige te laag is (3.00), dat de doorlooptijd te veel oploopt (2.24), dat het te lang duurt voordat het rapport wordt ingeleverd (2.04), en dat de reactie die partijen bij de rechter op het rapport geven, aanleiding is om de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen (1.56).

Op één geretourneerde vragenlijst was bij 'anders, nl.' ingevuld dat de deskundige onvoldoende ervaring heeft met schattingszaken en te veel rapporteert vanuit het perspectief van de behandelend arts. Dit knelpunt zou, gelet op de score die deze sector bestuursrecht aan het knelpunt gaf, in tabel 8 omgerekend een score van 0.19 hebben gekregen.

Met de vragenlijst is niet gevraagd of er een verband bestaat tussen bepaalde knelpunten. Op twee vragenlijsten is echter spontaan een mede-

deling toegevoegd die erop duidde dat er een verband werd ervaren tussen het knelpunt dat het moeilijk is om een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen en het knelpunt dat het honorarium van de deskundige te laag is. Op de ene vragenlijst is toegevoegd dat het aantal beschikbare deskundigen onaanvaardbaar is afgenomen doordat het honorarium te laag is. Op de andere vragenlijst is vermeld dat het tarief vastligt, maar de declaraties steeds hoger worden en dat dit tot problemen leidt bij de afwikkeling van de nota's.

Tabel 8 Gemiddelde knelpuntenscore van de sectoren bestuursrecht van de (zestien van negentien) rechtbanken per deskundigheidsgebied.

Vakgebieden	Gemiddelde knelpuntenscore
Medisch deskundige	2.69
Taxateur onroerend goed	0.39
Deskundige in ruimtelijke ordening	0.29
Arbeidsdeskundige	0.25
Financieel deskundige	0.19
Overig, nl. verkeersdeskundige	0.19
Landbouwdeskundige	0.13
Schade-expert	0.10
Fiscaal deskundige	0.06
Forensisch mediator	0.06
Milieudeskundige	0.06
Telecommunicatiedeskundige	0.06

Score op een schaal van 0 tot 3. Een deskundigheidsgebied waarop geen knelpunten worden ervaren, scoort 0, en een deskundigheidsgebied waarop knelpunten het sterkst worden ervaren, scoort 3.

Tabel 9 Gemiddelde knelpuntenscore van de sectoren bestuursrecht van de (zestien van negentien) rechtbanken per knelpunt.

Knelpunten	Gemiddelde knelpuntscore
1. Het is moeilijk een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen	3.69
2. Het honorarium van de deskundige is te laag	3.00
3. Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang	2.24
4. Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd	2.04
5. De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen	1.56
6. Het is voor de verdere beslissing nodig aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen omdat het rapport niet deugdelijk is	1.03
7. Er is voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon	0.91
8. De afwikkeling van de kosten levert problemen op	0.48
9. De kosten van deskundigenonderzoek zijn te hoog	0.40
10. Het is moeilijk de vragen aan de deskundige juist en volledig te formuleren	0.39
11. De deskundige treedt buiten het kader van de gestelde vragen	0.25
12. Als er een deskundige moet worden benoemd, ontstaat er discussie over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige	0.25
13. De deskundige gebruikt te veel vakjargon	0.15
14. Na de benoeming ontstaat een geschil over onpartijdigheid van de deskundige	0.13
15. Het deskundigenrapport is onbruikbaar. Er moet een andere deskundige worden benoemd om een nieuw rapport op te stellen.	0.13
16. Een partij werkt niet (voldoende) mee aan het onderzoek	0.13
17. De rechter heeft te weinig zicht op het verloop van het deskundigenonderzoek	0.10
18. Tijdens het deskundigenonderzoek wordt de rechter te pas en te onpas door de deskundige of een partij benaderd	0.06
19. Partijen hebben niet het wettelijk recht om opmerkingen te maken en verzoeken te doen bij de deskundige	0.06
20. Het inzage- en blokkeringsrecht levert in medische zaken problemen op	0.06
21. De deskundige doet onderzoek ter plaatse zonder partijen daarin te betrekken	0.06
22. De begroting en inning van het voorschot leveren te veel vertraging op	0.06

Score op een schaal van 0 tot 5. Een 0 betekent dat iets niet als knelpunt wordt ervaren. Een 5 scoort een knelpunt dat het sterkst wordt ervaren.

Appelcolleges

De vragenlijst met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken is toegezonden aan de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het Bedrijfsleven. Twee appelcolleges hebben een ingevulde vragenlijst geretourneerd. Eén appelcollege heeft laten weten in de

afgelopen jaren geen deskundigen te hebben benoemd. Met toestemming van de Centrale Raad van Beroep worden de gegevens die de Centrale Raad van Beroep op de vragenlijst heeft ingevuld, niet geanonimiseerd verwerkt, zodat de gegevens kunnen worden vergeleken met de gegevens van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken.

Appelcolleges: aantallen

Beide appelcolleges die de vragenlijst hebben geretourneerd, hebben vraag 1 beantwoord. De Centrale Raad van Beroep heeft opgegeven in 2005 in totaal 104 medisch deskundigen en twee arbeidsdeskundigen te hebben benoemd.

Het andere appelcollege heeft geen gegevens over 2005 verstrekt, maar heeft opgegeven in 2006 in totaal 316 deskundigen te hebben benoemd. Omdat geanonimiseerde verwerking van de geretourneerde vragenlijsten is toegezegd en de appelcolleges door hun respectieve bevoegdheden deskundigen op onderscheiden deskundigheidsgebieden benoemen, kan hier niet nader worden gespecificeerd hoe de aantallen in dit appelcollege over de deskundigheidsgebieden zijn verdeeld.

Beide appelcolleges hebben vermeld dat het aantal benoemde deskundigen in de jaren 2003, 2004 en 2005 niet wezenlijk verschilt.

mogelijk de deskundigheidsgebieden waarop knelpunten het sterkst worden ervaren en de sterkst ervaren knelpunten overigens geanonimiseerd te vermelden. Dit blijft daarom achterwege.

Appelcolleges: knelpunten

Op één van de twee geretourneerde vragenlijsten is vermeld dat geen knelpunten werden ervaren. De knelpunten die de Centrale Raad van Beroep heeft opgegeven hebben betrekking op medisch deskundigen en arbeidsdeskundigen. Aan beide vakgebieden was een knelpuntenscore van 2 toegekend op een schaal van 0 tot 3 (0 = deskundigheidsgebied waarop geen knelpunten worden ervaren, 3 = deskundigheidsgebied waarop knelpunten het sterkst worden ervaren). Als sterkst ervaren knelpunt werd opgegeven dat deskundigen moeilijk te vinden zijn. De daarop volgende knelpunten in aflopende mate van sterkte waren dat het honorarium voor deskundigen te laag is, dat er onvoldoende informatie is over de deskundigheid van te benoemen personen, dat er discussie is over de aansprakelijkheidsbeperking van deskundigen, en dat de doorlooptijd te lang wordt als een deskundige wordt ingeschakeld.

Gezien de uiteenlopende competenties van de appelcolleges en de uiteenlopende gebieden waarop zij deskundigen benoemen, is het niet

Expertmeetings

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van twee expertmeetings met advocaten, deskundigen en rechters. De expertmeetings vonden plaats om knelpunten en suggesties met betrekking tot de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak te verkennen en te inventariseren. Eén expertmeeting vond plaats rondom medisch deskundigenonderzoek en één rondom financieel deskundigenonderzoek. Hierna wordt eerst de methode nader toegelicht (par. 4.2). Daarna worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd van de expertmeetings met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek (par. 4.3) en het financieel deskundigenonderzoek (par. 4.4).

4.2 Methode

4.2.1 Deelnemers

Voor de expertmeetings zijn advocaten, deskundigen en leden van de rechterlijke macht uitgenodigd ten aanzien van wie bekend was of werd verondersteld dat zij ervaring hadden met de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak. De focus lag op de inzet van deskundigen in medisch en financieel deskundigenonderzoek. Voor zover medisch deskundigen tevens ervaring hadden met de inzet van deskundigen in de bestuursrechtelijke rechtspraak, is hiermee rekening gehouden bij het stellen van vragen.

Deelnemers zijn eerst telefonisch benaderd, waarna de uitnodiging schriftelijk is bevestigd. Een week voor de expertmeeting is achtergrondinformatie over het onderzoek aan de deelnemers toegezonden.

In totaal hebben tweeëntwintig personen meegewerkt aan de expertmeetings.

Aan de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek hebben vier leden van de rechterlijke macht, vier advocaten en drie deskundigen deelgenomen. Aan de expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek hebben drie leden van de rechterlijke macht, drie advocaten en vijf deskundigen deelgenomen. Met het oog op de geanonimiseerde verwerking van de resultaten worden de leden van de rechterlijke macht in de weergave van de resultaten van de expertmeetings allen als rechter aangeduid.

De namen en functies van de deelnemers zijn met hun toestemming vermeld op de lijst van deelnemers aan de expertmeetings (bijlage 4).

4.2.2 Opzet

Bij de keuze om de expertmeetings te concentreren rond de inzet van deskundigen in medisch en financieel deskundigenonderzoek is verondersteld dat dit de twee deskundigheidsgebieden waren waarop in de Rechtspraak de meeste knelpunten worden ervaren. Deze veronderstelling is met behulp van de in hoofdstuk 3 besproken vragenlijsten onderzocht. De uitkomsten van hoofdstuk 3 bevestigen in grote lijnen de juistheid van de veronderstelling.

Voorafgaand aan de expertmeetings is ten behoeve van de deelnemers met behulp van de uitkomsten van het literatuuronderzoek, de brainstormsessie en de vragenlijsten een lijst van mogelijke onderwerpen ontwikkeld ter oriëntatie, waarin de chronologie van een deskundigenonderzoek is aangehouden. Deze zag er als volgt uit.

Tabel 10 Expertmeetings:
lijst van mogelijke onderwerpen

1.	Inzet deskundige
1.1	Benoeming deskundige
1.2	Keuze vakgebied
1.3	Vraagstelling
	Hoor en wederhoor
2.	Deskundigenonderzoek
2.1	Uitvoering
2.2	Contact
2.1.1	Deskundige & partijen
	- Hoor en wederhoor
	- Medewerking partijen
2.1.2	Deskundige & rechter
2.1.3	Rechter & partijen
2.3	Doorlooptijd
3.	Afwikkeling
3.1	Rapport
3.2	Hoor en wederhoor
3.3	Kosten
3.4	Doorlooptijd
3.5	Uitspraak

In de uitnodiging zijn de mogelijke onderwerpen kort aangeduid. De lijst van mogelijke onderwerpen is in de expertmeetings gebruikt om de discussie op gang te brengen en te faciliteren.

De expertmeetings begonnen met de vraag of de onderzoekers een bandopname mochten maken en met de mededeling dat de resultaten van de expertmeeting geanonimiseerd zouden worden verwerkt. Vervolgens is de achtergrond en het doel van het onderzoek toegelicht. De lijst van mogelijke onderwerpen is aan de deelnemers getoond. De discussie heeft plaatsgevonden aan de hand van de onderwerpen die de deelnemers ter sprake brachten. Tijdens de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek is de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken zijdelings aan de orde gekomen. De expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigen-

onderzoek heeft alleen betrekking gehad op de inzet van deskundigen in het civiele recht. In beide expertmeetings kwamen niet alle onderdelen van de lijst met mogelijke onderwerpen aan de orde. De resultaten van de expertmeetings worden hierna beschreven.

De expertmeetings hebben plaatsgevonden in januari 2007 en duurden elk ongeveer twee uur. Van de expertmeetings is met toestemming van de deelnemers een bandopname gemaakt ten behoeve van de verslaglegging. Aan het slot van de expertmeetings ontvingen de deelnemers als dank een fles wijn.

4.3

Resultaten van de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek

4.3.1

Inschakeling van een deskundige

4.3.1.1

De keuze van de te benoemen persoon

Advocaten en rechters zeiden dat het een knelpunt is om een deskundige te vinden die beschikt over de in een zaak benodigde deskundigheid en bereid is de zaak te doen. Een advocaat merkte op dat bij medici de prioriteit om als deskundige op te treden laag ligt, terwijl accountants een benoeming als deskundige zien als eervol. Iemand anders zei dat accountants mede als deskundige willen optreden om zelf de normen op hun vakgebied hoog te houden en de professionele standaard te kunnen formuleren. Daarmee hebben zij tevens invloed op de reikwijdte van aansprakelijkheid op hun vakgebied. Bij medisch deskundigen lijkt, zoals Giard aan de orde heeft gesteld op de KNMG-studiemiddag in juni 2006 ‘De dokter als deskundige’,³²⁵ nog onvoldoende te zijn doorgedrongen dat met gemotiveerde rapporten van deskundigen de professionele standaard kan worden genor-

325
www.knmg.artsennet.nl.

meer en dat daarvan normerende werking kan uitgaan op de reikwijdte van beroepsaansprakelijkheid. Een deskundige zei dat sommige artsen niet als deskundige willen worden benoemd op de grond dat zij niet willen oordelen over hun collega's. Een deskundige zei dat er artsen zijn die meer deskundigenonderzoek verrichten dan patiënten behandelen. Dit is geen goede zaak, omdat het belangrijk is voldoende praktijkkennis en ervaring te hebben, zeker als het gaat om de vraag of er een fout is gemaakt. Om dezelfde reden kan het bezwaarlijk zijn wanneer een hoogleraar als deskundige wordt benoemd die te ver van de dagelijkse praktijk afstaat. Een deskundige zei dat het moeilijk is de deskundigheid van een deskundige in te schatten. Het is goed dat er door de Werkgroep medisch specialistische rapportage in samenwerking met de KNMG een richtlijn wordt ontwikkeld met algemene criteria voor een deskundigenonderzoek en een deskundigenrapport.³²⁶ Daarnaast zou deze deskundige het goed vinden als er een register tot stand wordt gebracht waarin deskundigen op basis van algemene kwaliteitscriteria kunnen worden ingeschreven.

Een deskundige zei dat juristen onvoldoende weten wie deskundig is en wanneer iemand deskundig is. De ontwikkelingen in de medische vakgebieden gaan zo snel, dat de normale deskundigheid van een arts op zijn vakgebied lang niet altijd volstaat om als deskundige op te treden in een medische aansprakelijkheidszaak. Binnen een vakgebied zou beter moeten worden gezocht naar een persoon die daadwerkelijk de voor de beoordeling van een zaak benodigde (super)specialistische kennis heeft.

Een andere deskundige vond het problematisch dat verzekeraars zoveel deskundigen inschakelen, dat zij weten welke deskundige welke opvattingen heeft en daarmee rekening kunnen houden bij de keuze van een deskundige.

Op de vraag hoe rechters een deskundige kiezen, antwoordde een rechter dat rechters het liefst zien dat partijen het eens zijn of worden over de te benoemen persoon. Als partijen het

niet eens worden, zijn er diverse mogelijkheden. De rechter kan de bezwaren van partijen tegen elkaars voorstellen juridisch beoordelen en het voorstel van één partij volgen. Ook kan hij de voorstellen van partijen terzijde stellen en een niet door partijen genoemde persoon benoemen. Beide opties hebben voor- en nadelen. Het probleem is dat een rechter niet objectief kan verifiëren waarom een partij bezwaar heeft tegen een deskundige. De rechter wil een voorstel niet passeren als een partij slechts bezwaar maakt tegen de voorgestelde persoon op de grond dat deze door de wederpartij is voorgesteld. Een enkele keer wordt ervoor gekozen twee deskundigen op hetzelfde vakgebied te benoemen, maar dat heeft als nadeel het risico op tegenstrijdige rapporten. Twee rechters zeiden dat rechters uit armoede wel eens in de eigen werk- en privé-omgeving rondvragen naar geschikte deskundigen.

Een advocaat merkte op dat hij graag zou zien dat de rechter bij de keuze van de deskundige zou worden bijgestaan door een medisch adviseur.

Een rechter zei dat hij wel eens aan partijen vraagt geen voorstellen te doen voor de te benoemen persoon als partijen het niet eens zijn, om de speelruimte van de rechter bij de keuze van de deskundige niet te beperken.

Een advocaat zei dat partijen sneller een compromis bereiken over een deskundige als onzeker is wie de rechter gaat benoemen. Voor advocaten is het een tombola hoe de rechter een deskundige kiest. Als daarbij wordt bedacht dat 50% van de schadelast over moeilijk objectiveerbare klachten gaat waarover deskundigen nogal eens verschillend rapporteren, is voor een partij van groot belang wie als deskundige wordt benoemd.

Een deskundige merkte op dat een criterium om de benoeming te aanvaarden is of hij de collega goed kent tegen wie de zaak loopt. Nederland is zo klein dat artsen elkaar bijna altijd wel in enige mate kennen.

³²⁶ Deze richtlijn is inmiddels gepubliceerd als WMSR-richtlijn op www.knmg.nl.

4.3.1.2 De vraagstelling

Enkele deelnemers zeiden dat zij sinds de beschikbaarheid van een studiemodel van de zogenoemde IWMD-vraagstelling 'Causaal verband na ongeval',³²⁷ weinig knelpunten meer ervaren met betrekking tot de vraagstelling in zaken waarin het causaal verband na ongeval in geschil is. De meeste aanwezige deskundigen zeiden dat zij de vraagstelling in medische aansprakelijkheidszaken als problematisch ervaren, zowel in zaken waarin zij door de rechter als deskundige worden benoemd als in zaken waarin zij buiten rechte door (een) partij(en) worden gevraagd om vragen te beantwoorden. Een deskundige zei dat soms uit het dossier blijkt dat de medisch adviseur die de vraagstelling heeft geconcipeerd, de zaak niet met voldoende deskundigheid heeft behandeld en de vraagstelling daardoor problematisch is. Soms slaat de steller van de vraag de plank mis in de analyse van het probleem dat ten grondslag ligt aan de vraagstelling. Fouten in de vraagstelling worden volgens een deskundige niet alleen veroorzaakt doordat juristen er niet in slagen een medisch probleem in een juridische procedure goed in kaart te brengen, maar ook doordat juristen onvoldoende weten wie deskundig is en wanneer iemand deskundig is. Eén van de deskundigen zei dat hij vraagstellingen waarin het medische probleem onderbelicht is gebleven, het liefst direct terug zou sturen aan de opdrachtgever met de mededeling '*ga eens nadenken over de vraagstelling*'. Een andere arts zei dat bij de totstandkoming van het rapport meestal blijkt dat de vraagstelling toch ter zake dienend is, of, als dat niet zo is, voldoende ruimte biedt om het daadwerkelijke medische probleem in een zaak op tafel te leggen en te analyseren. Eén van de deskundigen zag een knelpunt in de gebruikelijke restvraag of de deskundige nog andere opmerkingen heeft die voor de verdere beoordeling van het geschil relevant kunnen zijn, en zei dat deze vraag niet duidelijk maakt wat er van de deskundige wordt verlangd. Een andere deskun-

dige wees erop dat de vraagstelling in medische aansprakelijkheidszaken in veel gevallen niet alleen betrekking heeft op de vraag of er een fout is gemaakt, maar ook op de vraag of er causaal verband is tussen een eventuele fout en de gestelde schade. De laatste vraag ligt lang niet altijd op het deskundigheidsgebied van de deskundige op wiens vakgebied eventueel een fout is gemaakt, maar wordt soms toch aan deze deskundige voorgelegd. Een deskundige behoort tuchtrechtelijk gezien vragen over kwesties buiten zijn vakgebied niet te beantwoorden. Ontwikkeling van een studiemodel van een vraagstelling in medische aansprakelijkheidszaken werd door een advocaat niet als mogelijke oplossing gezien, op de grond dat de vraagstelling in zulke zaken sterk op de casus pleegt te worden toegesneden.

Een rechter noemde als knelpunt dat de rechter afhankelijk is van de deskundige. De rechter gaat op de deskundige af bij gebrek aan een alternatief. Riskant is dat de rechter zelf lang niet altijd de kennis heeft om de juistheid van een deskundigenrapport te beoordelen, terwijl de buitenwereld dat soms wel van de rechter lijkt te verwachten.

4.3.2 Uitvoering van het deskundigenonderzoek en contact tussen deskundige, partijen en rechter

4.3.2.1 Communicatie tussen partijen, rechter en deskundige

Enkele rechters zagen knelpunten in de communicatie. Volgens hen verwoorden partijen en deskundigen niet altijd eenvoudig genoeg en in gewoon Nederlands waar het in de zaak om draait. De voorstellen van partijen voor de vraagstelling zijn soms onbegrijpelijk geformuleerd. Ook tijdens het onderzoek, in het rapport en in het processuele debat over het rapport doen zich misverstanden over de betekenis van gebruikte termen en communicatieproblemen voor. Het gaat niet alleen om woordgebruik,

³²⁷ Het studiemodel is te vinden op internet: www.rechten.vu.nl/iwmd.

maar meer in het algemeen om begrijpelijk formuleren. Een woordenboek biedt daarom lang niet altijd een uitkomst, al zou het helpen als deskundigen achter medische termen tussen haakjes de Nederlandse vertaling zouden plaatsen. Belemmeren communicatieproblemen de voortgang van de procedure, dan helpt het meestal om op te schrijven dat er mogelijk een misverstand in de communicatie is ontstaan en daarover in een zitting met elkaar te spreken.

4.3.2.2 Informatieverstrekking

Advocaten zeiden knelpunten te ervaren rond de informatieverstrekking van partijen aan de deskundige, zoals het overleggen van de patiëntenkaart. Vooral bij moeilijk objectievebare klachten en bij medische aansprakelijkheid is die informatie volgens hen van belang, om bij de beoordeling van de schade een vergelijking te kunnen maken tussen de situatie met letsel en de hypothetische situatie zonder letsel. Het komt voor dat bij de aansprakelijke partij achteraf informatie bekend wordt die relevant had kunnen zijn voor de beoordeling. Een advocaat meende dat de benadeelde de volledige medische informatie zou moeten overleggen en dat de wederpartij met de verkregen informatie zorgvuldig en terughoudend om moet gaan. Een deskundige vond dat het aan de deskundige is om te signaleren dat hij onvoldoende informatie heeft gekregen. Een advocaat meende daarentegen dat het voornamelijk de verantwoordelijkheid is van partijen om de relevante informatie op tafel te leggen.

Een arts zei dat deskundigen in Nederland aan de KNMG-richtlijnen zijn gebonden, die voorschrijven dat een deskundige alleen vragen mag stellen over de diagnose en de behandeling en niet te ver terug in de historie van de patiënt mag gaan. Een deskundige heeft door die richtlijnen maar beperkte mogelijkheden om informatie op te vragen en moet daarin volgens hem worden beschermd door de rechter.

4.3.2.3 Opmerkingen en verzoeken

Een deskundige heeft bepleit dat de rechter de deskundige door goede voorlichting moet behoeden voor fouten, bijvoorbeeld door de deskundige te informeren dat hij gelegenheid moet bieden tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken, of hij in een medische aansprakelijkheidszaak met de benadeelde en de aangeklaagde arts mag spreken, en of hij het inzage- en blokkeringsrecht in acht moet nemen. Enkele rechters merkten op dat het herhaaldelijk voorkomt dat aan partijen door de deskundige geen gelegenheid blijkt te zijn gegeven tot opmerkingen en verzoeken, ondanks de nadruk die daarop in de voorlichting van deskundigen wordt gelegd. Het komt ook wel voor dat een deskundige rekening heeft gehouden met opmerkingen of verzoeken die de wederpartij niet blijkt te kennen, of dat uit het rapport blijkt dat een partij onvolledige informatie aan de deskundige heeft verstrekt. Een arts zei dat van de deskundige teveel wordt verlangd. De deskundige is geen jurist.

Een advocaat meende dat partijen eerder gelegenheid tot opmerkingen en verzoeken zouden moeten krijgen dan naar aanleiding van het concept-rapport. Als de mening van de deskundige is gevormd, is hij geneigd niet veel meer met het commentaar van partijen te doen. Een rechter kan de verzoeken van partijen nog eens extra onder de aandacht van de deskundige brengen, maar de kans is gering dat de deskundige nog van mening verandert of extra onderzoek doet, aldus deze advocaat. Dit werd door anderen als een knelpunt herkend in gevallen waarin de deskundige op basis van onvolledige informatie of op basis van informatie van één partij blijkt te hebben gerapporteerd en hem wordt gevraagd zijn mening te heroverwegen op basis van volledige informatie.

Hoewel er knelpunten werden ervaren rondom de ronde van opmerkingen en verzoeken, vond niemand het een goed idee om die ronde af te schaffen of te verplaatsen naar het processuele

debat bij de rechter, ook niet als de deskundige daarbij aanwezig zou zijn (par. 4.3.3.2). Het werd essentieel geacht voor de verdere behandeling van de zaak en efficiënt dat partijen hun opmerkingen naar aanleiding van het concept-rapport schriftelijk, met bijstand van hun medisch adviseur, bij de deskundige kunnen maken, en dat de deskundige daar weloverwogen schriftelijk op kan reageren. Advocaten zeiden dat een mondelinge ronde bij de rechter in aanwezigheid van de deskundige, in plaats van de huidige schriftelijke ronde bij de deskundige, bovendien extra kosten zal genereren. Zij verwachtten dat, als dit de enige gelegenheid zou zijn om opmerkingen te maken bij de deskundige, partijen zich ter zitting willen laten bijstaan door hun medisch adviseurs. Geopperd werd dat er dan wellicht zelfs een medisch adviseur aan de rechter zou moeten worden gekoppeld en dat wellicht ledenberoepsgenoten van de tuchtcolleges een rol zouden kunnen krijgen in civiele zaken. De gedachte dat een rechter zich door een medisch adviseur zou moeten laten bijstaan, vond echter geen bijval. Verder wees een rechter erop dat leden van tuchtcolleges niet zonder meer inzetbaar zijn in civiele zaken, omdat een tuchtcollege slechts beslist de tuchtrechtelijke aansprakelijkheid en de civielrechtelijke aansprakelijkheid daarmee niet is gegeven.

4.3.3 Afwikkeling

4.3.3.1 Rapport

Een deskundige zei dat het opvallend is dat deskundigenberichten in Nederland zo weinig wetenschappelijk worden onderbouwd. Volgens hem zou een rapport net als in Duitsland met literatuur(verwijzingen) moeten worden onderbouwd.

Een andere deskundige vond dat het voor een goed rapport belangrijk is om een goed referentiekader te certificeren. Hij zei dat er voor de beoordeling van letselschade in de neurologie een redelijk duidelijk referentiekader bestaat

waaraan deskundigen hun oordeelsvorming kunnen toetsen. In de psychiatrie is het referentiekader echter vaag gebleven. Voor de beoordeling van arbeidsongeschiktheid bestaat er in zowel de neurologie als de psychiatrie een behoorlijk vaag en matig ontwikkeld referentiekader, terwijl voor de beoordeling van rijgeschiktheid zowel in de neurologie als de psychiatrie een behoorlijk referentiekader is vastgesteld. Binnen het strafrecht is de beoordeling van toerekenbaarheid weer weinig geoperationaliseerd, aldus deze deskundige.

Een advocaat zei vervolgens dat hij niet de ervaring heeft dat het referentiekader van de neurologie in geval van moeilijk objectiveerbare klachten een duidelijk referentiekader biedt. Er worden door artsen verschillende stromingen aangehangen en rapporten bevatten op dit punt niet of nauwelijks motivering. Er wordt vrijwel nooit verwezen naar literatuur. Dit klemmt, want voor de casus is meestal doorslaggevend tot welke stroming de neuroloog behoort.

Daarnaast acht deze advocaat het problematisch dat niet bekend is hoe deskundig de deskundige is, waardoor de waarde van het rapport niet goed kan worden beoordeeld. Twee neurologische deskundigenonderzoeken in één casus met dezelfde vragen kunnen twee totaal verschillende rapporten opleveren. Het is dus cruciaal welke deskundige de rechter benoemt.

Een deskundige zei dat bijvoorbeeld lage rugklachten multicausaal kunnen zijn en dat neurologen daardoor tot een verschillend oordeel in een deskundigenbericht kunnen komen. Hij zei dat veel ziektebeelden vaag zijn en dat daaruit is te verklaren dat twee deskundigen in dezelfde casus tot een verschillend rapport komen. Een deskundige die de multicausaliteit van vage ziektebeelden niet onderkent en niet weet hoe hij die moet inbedden in het onderzoek, maar alleen vanuit een mechanistische visie onderzoek doet, kan tot andere uitspraken komen dan een deskundige die wel rekening houdt met multicausaliteit. Deze discussies zijn onder deskundigen helemaal niet zo uitgekristalliseerd als

juristen wel eens lijken te veronderstellen, zei deze deskundige.

4.3.3.2 Hoor en wederhoor

Een advocaat heeft de suggestie gedaan om de deskundige te vragen het rapport tijdens een zitting toe te lichten, dat wil zeggen nadat partijen bij de deskundige gelegenheid hebben gekregen voor opmerkingen en verzoeken en de deskundige het rapport bij de rechter heeft ingeleverd. Partijen en de rechter kunnen dan hun vragen over het rapport aan de deskundige stellen. Dat is des te belangrijker als twee tegenstrijdige rapporten in het dossier aanwezig zijn. Te verwachten valt volgens deze advocaat dat de rechter door een mondelinge toelichting van de deskundige beter tot een oordeel kan komen en zijn oordeel beter kan uitleggen in de uitspraak, mede omdat de rechter niet wordt bijgestaan door een medisch adviseur. Een nadeel kan zijn dat deskundigen te veel tijd op de rechtbank moeten doorbrengen.

De aanwezigheid van de deskundige ter zitting bij aanvang of na afloop van het onderzoek

Naar aanleiding van dit voorstel is in de expertmeeting aan de orde gesteld wat men ervan vond als de deskundige ter zitting wordt uitgenodigd, hetzij voor aanvang van het deskundigenonderzoek, hetzij nadat het rapport is uitgebracht. In deze discussie kwam niet naar voren dat er behoefte was aan een overleg met de deskundige ter zitting voorafgaand aan het onderzoek, bijvoorbeeld over de vraagstelling. Een zitting na afloop van het deskundigenonderzoek in aanwezigheid van de deskundige werd zinvol geacht als er behoefte is aan verduidelijking van (onderdelen van) het rapport. Uit praktisch oogpunt zou het volgens een deskundige goed zijn om de zitting te plannen en de kosten ervan in te calculeren voor aanvang van het deskundigenonderzoek. Een advocaat merkte daarentegen op dat het beste aan de hand van het concept-

rapport kan worden beslist of het nodig is een deskundige ter zitting te horen. Weliswaar is de mening van de deskundige dan al gevormd, maar ter zitting kan aan de deskundige waar nodig worden gevraagd het rapport te verduidelijken en partijen kunnen door het stellen van vragen controle uitoefenen op de onderbouwing van het rapport.

Volgens de deelnemers kan een zitting in aanwezigheid van de deskundige tot gevolg hebben dat conclusies na deskundigenbericht niet meer nodig zijn. Benadrukt werd dat een zitting in aanwezigheid van de deskundige tijdig zou moeten worden gepland en op tijd zou moeten beginnen.

Een advocaat stelde voor een comparitie na voorlopig deskundigenbericht in te voeren.

Voorals de deskundige en/of de medisch adviseurs van partijen hierbij aanwezig kan zijn, kunnen naar zijn inschatting veel zaken in een vroeger stadium worden afgewikkeld. Een andere advocaat zag geen heil in een comparitie na deskundigenbericht, omdat óf partijen het eens zijn met het rapport en de zaak in onderling overleg regelen, óf partijen het niet eens zijn en een comparitie dan niets uithaalt.

In de discussie kwam ook aan de orde of een zitting kan dienen te vervanging van de ronde van opmerkingen en verzoeken bij de deskundige (par. 4.3.2.3). Dit werd door de meesten niet als een bruikbare optie gezien. Advocaten vonden het van belang om hun opmerkingen en verzoeken in overleg met de medisch adviseur op te stellen en deskundigen vonden het belangrijk om voldoende tijd te kunnen besteden aan een afgewogen reactie op de opmerkingen en verzoeken van partijen. Primair reageren leidt niet zonder meer tot een beter debat, zei iemand. Verder was men algemeen van mening dat een mondelinge behandeling in aanwezigheid van de deskundige pas zinvol is nadat het schriftelijke deskundigenrapport is uitgebracht, zowel voor de kwaliteit van de discussie als ter beperking van de kosten.

4.3.3.3 Kosten

De financiële afwikkeling van een deskundigenbericht levert knelpunten op. Soms is de declaratie van de deskundige al voldaan voordat het rapport definitief is. Dit geeft complicaties, bijvoorbeeld als de deskundige heeft verzuimd gelegenheid te bieden voor opmerkingen en verzoeken en hem wordt gevraagd dat alsnog te doen.

Een advocaat dacht dat tijd kan worden bespaard door de kosten niet meer door de griffie te laten afhandelen. De partij die het voorschot heeft voldaan, zou dan verantwoordelijk moeten zijn voor de afhandeling van de eindnota en betaling. Anderen verwachtten dat het in de praktijk moeilijk zal zijn voor een deskundige om betaling te krijgen van een partij die het niet eens is met een rapport, omdat dat soms nu al problemen geeft bij de afhandeling van de kosten door de griffie. Problemen met de betaling doen zich vooral voor als de rechtbank de partij met het voorschot belast die geen belang heeft bij het rapport of als beide partijen met de helft van de kosten worden belast. Een partij die geen belang heeft bij een deskundigenrapport, betaalt soms niet. Als de rechtbank de financiën niet afwikkelt, wordt de deskundige met het incassorisico belast.

Als een knelpunt werd gezien dat de gerechten geen eenvormige werkwijze hebben met betrekking tot de afhandeling van de kosten.

Deskundigen en advocaten vonden het belangrijk dat die er wel komt. De ene rechtbank vraagt eerst aan een deskundige om een voorschot op te geven, waarna partijen daarop mogen reageren. De andere rechtbank begroot een voorschot zonder overleg met partijen. Hetzelfde geldt voor de afhandeling van de eindnota. De kosten van een deskundigenonderzoek zijn de ene keer veel hoger dan de andere keer en daar is niet altijd een oorzaak voor aan te wijzen. De kosten verschillen ook per beroepsgroep van deskundigen. Een advocaat zei dat medisch deskundigen in het algemeen bescheiden declareren in verge-

lijking met andere disciplines. Vooral in aansprakelijkheidskwesties kost een rapport naar zijn inschatting vaak meer tijd dan medisch deskundigen in rekening brengen.

4.3.3.4 Doorlooptijd

Als een knelpunt werd genoemd dat er geen goede termijnbewaking is bij deskundigenonderzoek. De rechter stelt de termijn vast waarbinnen een deskundigenbericht moet worden ingeleverd. De procedure kan aanzienlijke vertraging oplopen als de termijn niet wordt gehaald. De gestelde termijn is lang niet altijd haalbaar, bijvoorbeeld doordat het onderzoek pas mag beginnen nadat het voorschot is betaald en de termijn dan al te kort kan zijn geworden. Het komt ook voor dat een termijn wel reëel is, maar de deskundige het rapport niet tijdig inlevert. De rechtbank kan dan wel rappelleren, maar er zijn geen sancties.

4.4 Resultaten van de expertmeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek

4.4.1 Inschakeling van een deskundige

4.4.1.1 De keuze van de te benoemen persoon

Een rechter heeft opgemerkt dat het aansprakelijkheidsrisico van deskundigen belemmerend werkt bij het vinden van een deskundige. Hij vond dat aansprakelijkheid van deskundigen wettelijk moet worden beperkt.

Van diverse zijden is gezegd dat grote accountantskantoren deskundigenopdrachten als een hoog risico beschouwen. Er is veel te doen over de betaling van de rekeningen. Tijdens het onderzoek voelen accountants zich door advocaten onder druk gezet. Er wordt bedreigd met indiening van klachten bij de tuchtrechter en met

aansprakelijkstelling, of er volgen daadwerkelijk klachten en aansprakelijkstellingen. Ook als dat niet leidt tot gegrondverklaring en aansprakelijkheid, kost de behandeling ervan tijd en geld. Het tuchtrecht is voor de klager laagdrempelig. De procedure bij de tuchtrechter leidt tot hoge kosten voor de accountant. De kosten die de accountant moet maken om op klachten en aansprakelijkstellingen te reageren, vallen niet onder de dekking van de beroepsaansprakelijkheidsverzekering in verband met het hoge eigen risico. De grote accountantskantoren zijn terughoudend geworden in de aanvaarding van benoemingen. Hun accountants zien het als een maatschappelijke verantwoordelijkheid om deskundigenonderzoeken te doen, maar beperken het aantal onderzoeken dat zij willen verrichten. Ook het aantal mensen dat binnen het kantoor de onderzoeken mag doen, is teruggebracht. Eén van de aanwezigen vertelde dat zijn kantoor werkt met algemene voorwaarden die de aansprakelijkheid beperken en die moeten worden ondertekend door beide partijen. Dit kantoor ziet een deskundigenonderzoek als een soort overeenkomst van opdracht. Zonder handtekeningen van partijen wordt het onderzoek niet verricht. Een advocaat vond het een probleem dat een deskundigenonderzoek kan worden getraineerd door een partij die de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige niet wil ondertekenen.

Iemand heeft de suggestie gedaan dat de behandeling van tuchtklachten tegen accountants die als deskundige optreden, zou kunnen worden uitgesteld totdat het deskundigenrapport is afgerond. De accountant kan dan tijdens het deskundigenonderzoek niet meer door een tuchtklacht worden 'gegijseld'. Een deskundige zei dat de meeste tuchtklachten en aansprakelijkstellingen plaatsvinden in deskundigenonderzoeken die niet in opdracht van de rechter worden verricht, maar in opdracht van (een) partij(en). De deskundige die door de rechter wordt benoemd, is in het algemeen minder kwetsbaar. Een rechter zei dat niet alleen des-

kundigen in hun functioneren worden belemmerd door lichtvaardige tuchtklachten en aansprakelijkstellingen, maar ook rechters. De deskundige staakt zijn werkzaamheden, het resultaat van het onderzoek ligt onder vuur en er moet al snel een andere deskundige worden benoemd. Het hof Den Haag heeft in enkele beschikkingen opgenomen dat een partij die tijdens het deskundigenonderzoek een klacht wil indienen tegen een deskundige of een deskundige aansprakelijk wil stellen, dat eerst moet melden aan de rechter. De rechter kan dan na hoor en wederhoor aan die partij voorhouden of het voornemen van die partij, indien verwezenlijkt, zal worden opgevat als handelen in strijd met de verplichting mee te werken aan het deskundigenonderzoek.

Een deskundige dacht dat het geen oplossing is om tuchtklachten pas te gaan behandelen nadat het rapport is afgerond, omdat de objectiviteit van het rapport al die tijd ter discussie staat. Hij zei dat daarmee bovendien een ander knelpunt niet wordt opgelost, namelijk dat het de arbeidsvreugde bederft als een accountant het gevoel krijgt dat hij lichtvaardig met tuchtklachten wordt geconfronteerd.

4.4.1.2 Vraagstelling

Een rechter zei dat rechters vaak de financiële kennis en ervaring missen die nodig is voor de formulering van een goede vraagstelling.

Gewezen is op de werkwijze van de familiekamer van het hof Den Haag, waar ter voorbereiding van een financieel deskundigenonderzoek een regiezitting wordt gehouden. Voor deze zitting worden niet alleen partijen en hun advocaten uitgenodigd, maar ook de deskundige. Tijdens de zitting vindt onder andere overleg plaats over de vraagstelling. De deskundige heeft voorafgaand aan de zitting een plan van aanpak opgesteld voor het deskundigenonderzoek, dat tijdens de regiezitting wordt besproken. De deskundige kan snel de relevante feiten op een rij zetten. Dat is belangrijk, omdat misverstanden tussen par-

tijen over de feiten een bron van problemen zijn. Daarnaast wordt de procesmatige aansturing bepaald, vaak inclusief een tijdschema. Volgens de rechter die op deze werkwijze heeft gewezen, bespaart een regiezitting tijd en geld ten opzichte van de vroegere gang van zaken, die gekenmerkt werd door misverstanden, vertraging en ontsporingen. Het is wel nodig dat rechters worden getraind in de regiefunctie. Om de regiefunctie uit te oefenen hoeft de rechter geen financiële deskundigheid te hebben. Enige affiniteit met het financiële vakgebied volstaat. De beschrijving van de regiezitting werd afgesloten met de aanbeveling om ook in eerste aanleg regiezittingen voorafgaand aan de start van een deskundigenonderzoek te houden.

Door enkele deskundigen is naar voren gebracht dat het naar hun ervaring voor een goed verloop van het deskundigenonderzoek essentieel is dat de juiste vraag wordt gesteld en het speelveld wordt afgebakend, maar dat de vragen van de rechter niet altijd begrijpelijk zijn of zich niet lenen voor beantwoording door de deskundige. Als voorbeeld werd genoemd de juistheidsvraag, die de accountant niet kan beantwoorden, in plaats van de volledigheidsvraag, die hij wel kan beantwoorden. Iemand zei dat 99% van de rechters dit onderscheid niet kent. Een deskundige dacht dat er niet aan te ontkomen is dat een deskundige altijd een interpretatie zal geven van de vraagstelling. Een rechter bracht naar voren dat de deskundige niet op eigen initiatief buiten de vraagstelling behoort te treden. Als de vraag juist is en de deskundige zich in het onderzoek buiten de vraagstelling begeeft, moet de rechter ingrijpen.

Inbreng van deskundige bij formulering van de vraagstelling

Door rechters en deskundigen werd gezegd dat een aanzienlijk aantal problemen met de vraagstelling kan worden vermeden door overleg tussen deskundige en rechter in de fase waarin de vraagstelling wordt geformuleerd. De meningen waren verdeeld over de vraag of dit overleg

rechtstreeks tussen rechter en deskundige kan plaatsvinden, dan wel een regiezitting de voorkeur verdient. Volgens een enkeling beperkt een regiezitting de kans op problemen tijdens het deskundigenonderzoek en daarmee de kans op oplopende kosten. Anderen dachten dat de kosten van een regiezitting zich niet altijd zullen verdragen met het belang van de zaak. Een deskundige opperde dat rechtstreeks overleg tussen rechter en deskundige een regiezitting kan vervangen. Enkele rechters en advocaten zeiden echter het vanuit het perspectief van hoor en wederhoor problematisch te achten als de rechter met de deskundige contact heeft zonder partijen erbij. Als voordeel van een regiezitting noemden zij dat partijen en hun advocaten aanwezig konden zijn bij het overleg tussen de rechter en de deskundige over de vraagstelling. Een deskundige dacht dat een risico van een regiezitting is dat een deskundige de vragen van de ene partij zinvoller vindt dan de vragen van de andere partij, waardoor de andere partij de deskundige direct als partijdig zal kwalificeren.

4.4.2 Uitvoering van het deskundigenonderzoek en contact tussen deskundige, partijen en rechter

4.4.2.1 Informatieverstrekking

Een deskundige zei het moeilijk te vinden om te bepalen of gevoelige informatie die niet bij de onderzoeksvraag betrokken hoeft te worden, maar wel bij de deskundige bekend is, met alle partijen gedeeld moet worden. Een advocaat zei dit als een knelpunt te ervaren. De vraag of deskundigen alle informatie moeten delen, doet zich in de praktijk geregeld voor en is lastig te beantwoorden. Een partij probeert soms door middel van een deskundigenonderzoek de beschikking te krijgen over informatie waarover de wederpartij beschikt. Volgens deze advocaat gaan de rechtbanken verschillend om met de vraag of een deskundige alle informatie met partijen moet delen en zou daar één lijn in moeten komen.

4.4.3 Afwikkeling

4.4.3.1 Rapport en hoor en wederhoor

Een rechter zei dat de meeste rapporten geen processuele fouten (meer) bevatten als er een vonnis in de zaak moet worden gemaakt en dat meestal vooral tussen partijen in discussie is of de rechter het rapport moet volgen. Een andere rechter zei dat wel eens uit een rapport blijkt dat een deskundige het onderzoek niet goed heeft aangepakt. De vraag is of dat reden moet zijn om een andere deskundige te benoemen. Een advocaat vond dat de rechter de deskundige zou moeten horen nadat het rapport is uitgebracht. Een rechter zei dat, als een rapport niet goed bruikbaar is, dat met partijen moet worden besproken. Een comparitie na deskundigenbericht in aanwezigheid van de deskundige is dan een optie. Een andere rechter zei dat al een paar keer te hebben gedaan en het efficiënt te vinden. Een deskundige zei het zinniger te vinden dat het concept-rapport ter zitting wordt besproken. In dat stadium heeft de deskundige zich nog niet vastgelegd met zijn handtekening onder het rapport en kan hij nog flexibel zijn zonder te veel in de verdediging te schieten. Een andere deskundige dacht dat de acceptatie van het rapport bij partijen kan worden bevorderd door een comparitie in aanwezigheid van de deskundige. Beide partijen weten dan dat er zorgvuldig naar wordt gekeken. Een rechter zei dat naar zijn ervaring zaken ter comparitie in aanwezigheid van de deskundige vrijwel steeds worden geschikt. Een andere rechter zag als voordeel van de aanwezigheid van de deskundige ter comparitie dat de deskundige zo nodig ter plekke kan ingaan op argumenten uit het processuele debat van partijen en dat de rechter de reactie van de deskundige kan gebruiken bij de beslissing.

Welke zaken lenen zich voor een comparitie na deskundigenbericht in aanwezigheid van de deskundige? Een rechter zei dat hij alleen deskundigen benoemt in zaken met een groot financieel

belang, omdat een deskundigenonderzoek anders al snel te kostbaar is. Een deskundige vond dat partijen ook in zaken met een gering financieel belang een deskundigenonderzoek moeten kunnen krijgen als de zaak dat nodig heeft. Een andere deskundige zei dat deskundigenonderzoek in kleine zaken vaak onevenredig duur wordt doordat er te weinig informatie voorhanden is waarop een deskundige zich kan baseren. In zaken met een gering financieel belang kan beter gebruik worden gemaakt van andere vormen van geschiloplossing, zonder deskundigenonderzoek.

4.4.3.2 Kosten

Een rechter vond het een knelpunt dat met enige regelmaat tijdens het deskundigenonderzoek blijkt dat het onderzoek veel tijd en geld gaat kosten en de verhouding tussen de kosten van het onderzoek en het belang van de zaak vervolgens zoek kan raken. Soms willen beide partijen dan niet meer verder met een deskundige en moet de rechter de zaak na een half onderzoek verder zien te behandelen. Een deskundige zei dat een deskundige tevoren meestal geen betrouwbare indicatie kan geven van de kosten. Soms lijkt een zaak simpel, maar blijkt tijdens het onderzoek dat er veel vragen rijzen waarnaar onderzoek nodig is. Een andere deskundige zei dat de kans op dergelijke verrassingen tijdens het onderzoek kunnen worden beperkt als de rechter de vragen zo concreet mogelijk formuleert. Een deskundige zei dat de kosten tijdens het onderzoek kunnen oplopen als partijen erg kritisch en vasthoudend blijken te zijn. Verder kunnen de kosten tevoren niet goed worden ingeschat doordat pas tijdens het onderzoek kan worden vastgesteld welke informatie in het onderzoek moet worden betrokken. Ook de mate waarin partijen meewerken aan de informatievoorziening van partijen is van invloed op de kosten. Meestal moet de informatie vooral van één partij komen. Het komt voor dat een partij vragen van de deskundige om informatie onvol-

ledig beantwoordt en de deskundige extra inspanningen moet plegen om de benodigde informatie te verkrijgen. Een deskundige zei dat naarmate een partij minder als een professionele procespartij is aan te merken, de kosten zich moeilijker laten inschatten, bijvoorbeeld doordat de administratie dan minder geordend kan blijken te zijn of de communicatie met partijen meer tijd kan kosten. Iemand zei dat opmerkingen en verzoeken van partijen die voortkomen uit achterdocht, tot hoge kosten kunnen leiden. Een deskundige dacht dat het van belang is dat partijen en de rechter tussentijdse evaluaties krijgen en kunnen zien hoe het staat met het onderzoek en de kosten.

4.4.3.3 Terugkoppeling

Een deskundige zei nooit te worden geïnformeerd over de afloop van de zaak, zodat hij niet op de hoogte raakt van eventuele knelpunten in het rapport. Hij zei het belangrijk te vinden dat de rechter *feedback* geeft op het rapport, omdat van elke zaak wel iets valt te leren. Een rechter zei dat de deskundige eventuele *feedback* op een rapport zou moeten aantreffen in de uitspraak, waarvan hem een kopie zou kunnen worden gezonden.

Een rechter zei dat hij wel eens het concept-rapport van de deskundige met partijen ter zitting bespreekt. Dan kunnen eventuele misverstanden direct worden opgehelderd. Een andere rechter zei nooit een concept-rapport te ontvangen. Een deskundige zei dat hem bijna nooit wordt gevraagd een rapport ter zitting toe te lichten, maar het een goed idee te vinden als dat vaker zou gebeuren. Een rechter vond dat het doel van een zitting niet behoort te zijn dat de deskundige de toelichting geeft die in het rapport behoort te staan.

Geen van de deskundigen zei desgevraagd een evaluatieformulier met het rapport mee te sturen met het verzoek aan de opdrachtgever om het ingevuld te retourneren.

Interviews

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van interviews met advocaten, deskundigen en rechters. De interviews vonden plaats om knelpunten en suggesties met betrekking tot de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak nader te inventariseren, rekening houdend met de resultaten van de vragenlijsten en de expertmeetings en met de wijzigingen in het interviewschema naar aanleiding hiervan. Hierna wordt eerst de methode nader toegelicht (par. 5.2). Daarna worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd van de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek (par. 5.3) en het financieel deskundigenonderzoek (par. 5.4), gevolgd door de resultaten van de vergelijking tussen het model waarin een deskundige de rechter adviseert en het model waarin raden met rechtspraak zijn belast.

5.2 Methode

5.2.1 Deelnemers

Voor de interviews zijn advocaten, deskundigen en rechters benaderd ten aanzien van wie bekend was of werd verondersteld dat zij ervaring hebben met de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak. Ook in deze fase lag de focus op de inzet van deskundigen in medisch en financieel deskundigenonderzoek als de twee deskundigheidsgebieden waarop in de Rechtspraak de meeste knelpunten worden ervaren. Voor zover medisch deskundigen tevens ervaring hadden met de inzet van deskundigen in de bestuursrechtelijke rechtspraak, is hiermee rekening gehouden bij het stellen van vragen. Om meer zicht te krijgen op de voor- en nadelen van het model waarin een deskundige de rechter adviseert en het model waarin personen met

andere dan juridische deskundigheid met rechtspraak zijn belast, zijn raadsheren en raden geïnterviewd die werkzaam zijn in de Pachtkamer van het Hof Arnhem en de Ondernemingskamer van het Hof Amsterdam (hierna: de Pachtkamer, respectievelijk de Ondernemingskamer). Ook zijn hiertoe advocaten geïnterviewd die procederen bij de Pachtkamer of de Ondernemingskamer. De interviews betreffende de Ondernemingskamer zijn eveneens gebruikt om de blik op financieel deskundigenonderzoek te verbreden. Ten behoeve van de verdieping van het inzicht in de werking van het model waarin de deskundige de rechter adviseert, heeft een interview plaatsgevonden met een vertegenwoordiger van de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak, een instituut waarvan de medewerkers tot taak hebben op te treden als deskundige in de rechtspleging. Met een persoon die wetenschappelijk onderzoek heeft gedaan naar doorlooptijden, heeft een interview plaatsgevonden over doorlooptijden en de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak.

Potentiële respondenten zijn eerst per brief benaderd. Vervolgens is telefonisch contact gezocht. In totaal hebben zevenendertig personen meegewerkt aan een interview. Twee van hen zijn gezamenlijk geïnterviewd, de anderen afzonderlijk. Tien personen hadden als raadsheer of raad ervaring met de werkzaamheden van de Ondernemings- of Pachtkamer. De namen en functies van de deelnemers zijn met hun toestemming vermeld op de lijst van geïnterviewde personen (bijlage 6).

5.2.2 Interviewschema

Zoals vermeld in par. 4.2.2 is met behulp van de uitkomsten van het literatuuronderzoek, de brainstormsessie en de vragenlijsten een lijst van mogelijke onderwerpen ontwikkeld ten behoeve van de expertmeetings. Deze lijst van onderwer-

pen is bij de interviews gebruikt als interview-schema. Toegevoegd zijn vragen naar eigen ervaringen van de geïnterviewde personen met het model waarin de deskundige de rechter adviseert, in vergelijking met het model waarin een rechterlijk college mede bestaat uit personen die geen lid zijn van de rechterlijke macht en zijn aangezocht op grond van andere dan juridische deskundigheid.

Het interviewschema zag er als volgt uit:

Tabel 11 Interviewschema.

1.	Inzet deskundige
1.4	Benoeming deskundige
1.5	Keuze vakgebied
1.6	Vraagstelling
1.7	Hoor en wederhoor
2.	Deskundigenonderzoek
2.1	Uitvoering
2.2	Contact
2.1.1	Deskundige & partijen
	- Hoor en wederhoor
	- Medewerking partijen
2.1.2	Deskundige & rechter
2.1.3	Rechter & partijen
2.3	Doorlooptijd
3.	Afwikkeling
3.1	Rapport
3.2	Hoor en wederhoor
3.3	Kosten
3.4	Doorlooptijd
3.5	Uitspraak
4	Vergelijking model advisering door deskundigen en model meebeslissen door deskundigen
4.1	Toepasbaarheid van het beslismodel buiten de bestaande gevallen
4.2	Ervaringen met de positie van raden als lid van een rechterlijk college
4.3	Ervaringen met de bijdrage van raden aan rechtspraak, vergeleken met de bijdrage van deskundigen

In dit interviewschema zijn – in het model waarin de deskundige de rechter adviseert – drie fasen

onderscheiden in de inzet van deskundigen. Deze fasen zijn onderverdeeld in mogelijke onderwerpen die zich voor bespreking in de interviews lenen, aan de hand van drie thema’s, namelijk de keuzes voorafgaand aan een deskundigenonderzoek, de uitvoering van het deskundigenonderzoek en de afwikkeling van een deskundigenbericht. Het vierde thema stond op zichzelf en had betrekking op het verschil tussen het model waarin deskundigen de rechter adviseren en het model waarin raden met rechtspraak zijn belast. Het interviewschema was vooral bedoeld om tijdens de interviews systematisch te kunnen werken en geen onderwerpen te vergeten. Het had geen limitatief karakter. Het is getest en bruikbaar bevonden in drie proefinterviews, namelijk met een financieel deskundige, een rechter en een letselschadeadvocaat.

5.2.3 Opzet

Elk interview begon met de vraag of de onderzoekers het gesprek mochten opnemen en met de mededeling dat de resultaten van het interview geanonimiseerd zouden worden verwerkt. Hierop volgde een uiteenzetting van de achtergrond en het doel van het onderzoek. Daarna werd aan de deelnemer gevraagd om zijn werkervaring met betrekking tot de inzet van deskundigen in de rechtspraak toe te lichten. Dan ging het interview van start. De onderzoekers hielden het interviewschema in het oog. Het interviewschema als zodanig is niet voorgelegd aan de deelnemers. De interviews hadden een semi-gestructureerd karakter.³²⁸

In de interviews met deelnemers die zowel ervaring hadden met de deskundige die de rechter adviseert als met de rechtspraak van de Pachtkamer of de Ondernemingskamer, is daarnaast aandacht besteed aan de onderwerpen, weergegeven in tabel 11 onder 4. Met deelnemers die (vrijwel) geen ervaring hadden met de deskundige die de rechter adviseert, maar wel

³²⁸ In een semi-gestructureerd interview is de volgorde van de vragen afhankelijk van het verloop van het gesprek. Zie Baarda e.a. 1996.

met de rechtspraak van de Pachtkamer of de Ondernemingskamer, is (vrijwel) uitsluitend gesproken over de onderwerpen, weergegeven in tabel 11 onder 4. Meer specifiek is in de interviews waarin de rechtspraak van de Pachtkamer of de Ondernemingskamer ter sprake kwam, aandacht besteed aan de invloed van raden op de behandeling van een zaak ter zitting, de raadkamer en de uitspraak, de mogelijkheden en redenen om dit model al dan niet toe te passen in andere rechtsgebieden, en de juridische en andere kennis waarover raden (moeten) beschikken. Kwam bij de bespreking van de rechtspraak van de Ondernemingskamer de positie van de onderzoeker in een enquête ter sprake, dan werd waar mogelijk gebruik gemaakt van het interviewschema.

Een interview duurde ongeveer een uur. De locatie van het interview was ter keuze van de deelnemer. De interviews werden met toestemming van de deelnemers opgenomen ten behoeve van de verslaglegging. Dertig interviews zijn afgenomen door twee onderzoekers en zes door één onderzoeker, in de periode van maart tot en met september 2007. Aan het slot van een interview ontving de deelnemer als dank een fles wijn.

5.2.4 Weergave van de resultaten

Aanduiding van geïnterviewde rechters, raadsheren en raden

Zoals vermeld in par. 5.2.1, hebben aan de interviews naast advocaten, rechters en deskundigen ook raadsheren en raden van de Ondernemingskamer en de Pachtkamer deelgenomen. Met het oog op de geanonimiseerde verwerking van de resultaten, worden rechters, raadsheren en raden in het verslag van de interviews allen als ‘rechters’ aangeduid.

Interviewschema en verwerking resultaten interviews

Aan de geïnterviewde personen is gevraagd te spreken vanuit hun ervaringen met betrekking

tot de inzet van deskundigen. Het interview-schema was hierbij een hulpmiddel. Niet elk onderdeel van het interviewschema kon in elk interview even uitvoerig aan de orde komen. Om wille van de leesbaarheid van de weergave van de resultaten zijn de onderwerpen van het interviewschema hierna met behulp van kopjes nog iets verder toegespitst op de inhoud aan de verzamelde informatie. Hierbij is de verdeling in drie fasen tot uitgangspunt genomen. De antwoorden op de vragen ter vergelijking van het advies- en het beslismodel zijn in een afzonderlijke paragraaf verwerkt. Schematisch weergegeven ziet de verwerking van de resultaten van de interviews over het medisch en financieel deskundigenonderzoek er als volgt uit.

Tabel 11 Schematische verwerking resultaten interviews.

Medisch deskundigenonderzoek	
Financieel deskundigenonderzoek	
1.	Inzet deskundige
1.1	Keuze van de persoon
1.2	Vraagstelling
2.	Deskundigenonderzoek
2.1	Regie van de rechter
2.2	Medewerking van partijen
2.3	Opmerkingen en verzoeken
2.4	Contacten tussen deskundige en rechter
2.5	Doorlooptijd
3.	Afwikkeling
3.1	Controles bij ontvangst van het rapport
3.2	Motivering van het rapport
3.3	Mondelinge toelichting van deskundige
3.4	Uitspraak en terugkoppeling
3.5	Kosten
Vergelijking model advisering door deskundigen en model meebeslissen door deskundigen	
1.	Gezichtspunten bezien vanuit het beslismodel
2.	Het advies- en beslismodel in letselschadezaken
3.	Andere aspecten van de keuze tussen adviseren en beslissen

5.3 Resultaten van de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek

In deze paragraaf wordt verslag gedaan van de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek. Zoals uiteengezet in par. 5.2, is bij de weergave van de resultaten van de interviews de verdeling in drie fasen tot uitgangspunt genomen. In de eerste fase, de inzet van de deskundige, zijn de resultaten toegespitst op de keuze van de persoon en de vraagstelling (par. 5.3.1). In de tweede fase, de uitvoering van het deskundigenonderzoek, zijn de resultaten gegroepeerd rond de subthema's regie van de rechter, medewerking van partijen, opmerkingen en verzoeken, contacten tussen deskundige en rechter, en doorlooptijd (par. 5.3.2). In de derde fase, de afwikkeling, is de weergave van de resultaten verdeeld over de subthema's controles bij ontvangst van het rapport, motivering van het rapport, mondelinge toelichting van deskundige, uitspraak en terugkoppeling, en kosten (par. 5.3.3).

5.3.1 Inschakeling van een deskundige

5.3.1.1 Keuze van de persoon

Bij de keuze van de persoon van de deskundige in letselschadezaken doen zich volgens de geïnterviewde rechters en advocaten niet of nauwelijks knelpunten voor als partijen het eens zijn over een persoon en deze bereid is als deskundige op te treden. Dan volgt de rechter vrijwel steeds het voorstel van partijen. Advocaten en rechters dachten dat dit bijdraagt aan de aanvaardbaarheid van een deskundigenbericht voor partijen. Dat vonden zij belangrijk omdat het deskundigenbericht naar hun ervaring van grote betekenis is voor het vervolg van de zaak, ongeacht of het een voorlopig deskundigenbericht betreft of een deskundigenbericht in de bodemprocedure. Een deskundige dacht dat partijen die het eens zijn over de keuze van zijn persoon,

het belangrijk vinden dat hij veel ervaring heeft als deskundige en zijn rapporten deugdelijk motiveert.

Meestal ontbreekt een eensluidend voorstel van partijen

Als partijen het niet eens zijn, of als een door hen voorgestelde deskundige niet bereid is de benoeming te aanvaarden, worden knelpunten ervaren rondom de keuze van de deskundige door de rechter. Volgens advocaten en rechters zijn partijen het bovendien in de meeste gevallen niet eens over de persoon van de deskundige. Rechters die partijen uitdrukkelijk vragen om ernaar te streven een eensluidend voorstel te doen, hadden niet de indruk dat dat helpt. Een advocaat meldde dat rechters wel eens aan partijen vragen om geen namen te noemen als zij het niet eens kunnen worden, en vindt dat ontoelaatbaar. Er zijn ook rechters die uit zichzelf een voorstel doen en partijen gelegenheid geven daarop te reageren, in plaats van partijen uit te nodigen om voorstellen te doen. Een advocaat vond het problematisch dat de rechter zijn voorstel niet motiveert. Hij zei dat een partij zich niet vrij voelt om bezwaar te maken tegen het voorstel van de rechter, uit vrees de rechter tegen zich in het harnas te jagen.

Kan de rechter de geschiktheid van een deskundige beoordelen?

De rechter beslist na overleg met partijen wie er als deskundige wordt benoemd. Het komt haast niet voor dat de rechter in dit stadium nog een voorstel aan partijen doet en gelegenheid geeft voor een reactie. Een enkeling vond het vooral efficiënt dat de rechter direct beslist als hij na het overleg met partijen vaststelt dat partijen het niet eens zijn, of hun gezamenlijke voorstel niet kan worden gevolgd. De meesten vonden wel dat de rechter zonodig de knoop moet doorhakken, maar zagen als knelpunt dat de rechter lang niet altijd voldoende weet van de gekozen persoon en van diens vakgebied om te kunnen beoordelen of degene die wordt benoemd,

voldoende deskundig is en – ook in de ogen van partijen – onpartijdig is. Hierbij is door advocaten, rechters en deskundigen opgemerkt dat een deskundige heel deskundig kan zijn op zijn vakgebied, maar dat daarmee niet is gezegd dat hij in staat is de vragen van de rechter deugdelijk te beantwoorden. Het referentiekader van de vraagstelling van de rechter strookt namelijk lang niet altijd met het referentiekader van het dagelijks werk van de deskundige. Een voorbeeld is dat aan medisch deskundigen vaak wordt gevraagd of een ziekte of afwijking is veroorzaakt door een bepaalde gebeurtenis. Die vraag blijft in het dagelijkse werk bij een medische behandeling meestal buiten beschouwing. De medische opleiding is niet op de beantwoording van dit soort causaliteitsvragen gericht. Verder is het soms moeilijk voor de rechter om te beoordelen op welk vakgebied de deskundige moet worden gezocht. De rechter die een deskundige benoemt, zou beter toegerust moeten zijn om te beoordelen of iemand geschikt is om in een bepaalde zaak als deskundige te worden benoemd.

Toegankelijkheid van informatie over geschiktheid van deskundigen

Rechters zeiden dat het bovendien lastig is om zelf een deskundige te vinden die de benoeming wil aanvaarden. Dat vergt ook relatief veel (doorloop)tijd. Het kost moeite om een deskundige te vinden die vrij staat in de zaak en over wie voldoende informatie beschikbaar is om te beoordelen of hij in staat zal zijn de vragen van de rechter deugdelijk te beantwoorden. Rechters halen informatie vooral uit lijsten waarop in de gerechten namen van eerder benoemde deskundigen worden bijgehouden,³²⁹ en ook wel eens bij artsen die ze kennen. Een advocaat meende dat de informatiepositie van de rechter ook problematisch is doordat die slechter is dan die van de meeste advocaten. Het merendeel van de letselschadezaken wordt buitengerechtelijk afgedaan. Een advocaat in letselschadezaken heeft dus veel vaker dan de rechter met deskun-

digen te maken. Een advocaat die professionele partijen bijstaat, zoals verzekeraars of ziekenhuizen, kan bovendien te rade gaan bij de cliënt. De rechter is dan al snel degene die verhoudingsgewijs minder goed dan partijen kan beoordelen of een bepaalde deskundige geschikt is.

Inzichtelijkheid van de benoemingsbeslissing

Als een ander knelpunt is genoemd dat voor partijen vaak niet inzichtelijk is waarom de rechter denkt dat een persoon geschikt is om als deskundige in een zaak te fungeren. Een deskundige vroeg zich af waarom een rechter een deskundige benoemt die met pensioen is en volgens de richtlijnen van zijn beroepsgroep niet meer als deskundige mag fungeren. De ervaringen die rechters en advocaten naar voren brachten, hadden als gemeenschappelijk vertrekpunt dat de rechter zijn keuze volgens vaste rechtspraak niet hoeft te motiveren. Uit hun ervaringen laat zich het volgende beeld destilleren. De lagere rechtspraak gaat verschillend om met de vrijheid van de rechter in de keuze van de persoon. Er zijn rechters die een keuze maken uit de voorstellen van partijen. De mate waarin zij daarbij betekenis toekennen aan door de wederpartij geuite bezwaren en de mate waarin zij eisen stellen aan de motivering van bezwaren, loopt uiteen. Er zijn ook rechters die geen van de door partijen genoemde personen benoemen als partijen het niet eens zijn, ongeacht of partijen bezwaren tegen elkaars voorstellen hebben ingebracht en ongeacht of een eventueel bezwaar is gemotiveerd. Dit heeft als voordeel dat geen deskundige wordt benoemd die kennelijk voor één partij niet aanvaardbaar is, maar het komt wel voor dat dan een deskundige wordt benoemd die partijen allebei niet aanvaardbaar vinden. Een ander nadeel is dat de spoeling dun kan worden. Als partijen bijvoorbeeld ieder drie deskundigen noemen, zijn er al zes die niet in aanmerking komen. Dat bemoeilijkt het om iemand te vinden die de benoeming wil aanvaarden. Een bijkomend gevolg kan zijn dat een deskundige wordt benoemd die niet werkt in de

³²⁹ Ten tijde van de interviews was de Deskundigenindex nog niet in alle gerechten in gebruik.

Zie over de Deskundigenindex par. 1.2.

regio waarin het slachtoffer woont, waardoor de te onderzoeken persoon een eind moet reizen voor het deskundigenonderzoek.

De onvoorspelbaarheid van de handelwijze van de rechter als partijen het niet eens zijn over de keuze van de deskundige, werd door de geïnterviewde advocaten algemeen als knelpunt ervaren. Iemand noemde de keuze van de deskundige een tombola. Een advocaat zei soms de neiging te voelen om uitsluitend personen voor te stellen die hij niet benoemd wil zien, in de hoop dat de rechter na de uiteenlopende voorstellen van partijen uit zichzelf de deskundige benoemt naar wie de voorkeur van de advocaat uitgaat.

De kwestie bleek medisch deskundigen niet onberoerd te laten. Zij zeiden de – vaak ongemotiveerde – kwalificaties van vakgenoten, die zij aantreffen bij lezing van de processtukken van partijen, nogal eens als onnodig grievend te ervaren.

Door sommigen is gesuggereerd dat de rechter zou moeten worden verplicht om gemotiveerd te beslissen op bezwaren tegen de voorstellen van de wederpartij. Gemotiveerde verwerping van ongemotiveerde bezwaren is nog niet zo eenvoudig. Volgens sommige advocaten moet dan ook allereerst een partij die het niet eens is met voorstellen van de wederpartij, worden verplicht concrete argumenten aan te dragen waarom de voorgestelde persoon niet als deskundige zou moeten worden benoemd, bijvoorbeeld met behulp van geanonimiseerde rapporten van de deskundige in kwestie. Wordt een voorstel niet gemotiveerd weersproken, dan zou het volgens deze advocaten door de rechter moeten worden gevolgd.

Hogere voorziening

Een enkeling heeft bepleit dat de keuze van de persoon van de deskundige tussentijds vatbaar zou moeten zijn voor een hogere voorziening. Geopperd is ook dat de rechter, als hij vaststelt dat het overleg met partijen niet leidt tot benoeming van een deskundige over wie partijen het

eens zijn, het overleg zou moeten heropenen, of partijen gelegenheid zou moeten geven binnen een korte termijn, bijvoorbeeld twee weken, na de benoemingsuitspraak bezwaren te uiten tegen de onpartijdigheid van de door de rechter benoemde deskundige, vergezeld van een voorstel voor een andere deskundige.

Disclosure statement

Van diverse zijden is bepleit dat vaker met een *disclosure statement* zou moeten worden gewerkt. Een enkeling wenste dat het gebruik ervan verplicht wordt. In een *disclosure statement* stelt een deskundige standaard schriftelijke informatie ter beschikking over zijn opleiding en ervaring en, indien van toepassing, over zijn wetenschappelijke opvattingen met betrekking tot een bepaald onderwerp.³³⁰ Een advocaat meende dat aan een deskundige steeds zou moeten worden gevraagd of hij eerder als deskundige is opgetreden, of hij werkzaamheden voor één van partijen heeft verricht, of hij voornamelijk voor professionele cliënten optreedt of voor particulieren, tot welke wetenschappelijke school hij behoort en welke maatstaven hij hanteert bij de beantwoording van de vragen. Een partij die een voorstel doet voor een te benoemen persoon, kan een *disclosure statement* overleggen aan de wederpartij en de rechter. Advocaten die ermee werken, zeiden te ervaren dat het debat van partijen over de persoon van de deskundige aan kwaliteit wint en de keuze van de rechter voor de cliënt en zijn advocaat begrijpelijker wordt. Een *disclosure statement* kan er ook aan bijdragen dat geen deskundige wordt benoemd die niet onpartijdig blijkt te zijn. Een tegengeluid was er ook: een advocaat meende dat met een *disclosure statement* het probleem niet wordt opgelost dat het huidige debat over de keuze van de persoon onvolgende op inhoudelijke gronden wordt gevoerd, zolang er geen rechtsregel is die partijen prikkelt om standpunten over de keuze van de persoon te motiveren.

³³⁰ Zie over disclosure statements: Smeehuijzen 2003.

Overeenkomsten met 'vaste' deskundigen

De suggestie is gedaan dat de rechter meer controle zou hebben over de keuze van deskundigen als de Rechtspraak bepaalde deskundigen zou contracteren, zoals eerder door de Commissie verbetervoorstellen civiel is voorgesteld.³³¹ De gecontracteerde deskundigen zullen zo vaak worden ingeschakeld, dat ze weten wat er van hen wordt verlangd, voldoende ervaring hebben en voldoende tijd zullen vrijmaken om tijdig te rapporteren. Om te voorkomen dat deskundigen zelf actoren in de rechtspraak worden, zou het een contract voor een beperkte termijn moeten zijn. Vaste relaties tussen gerechten en deskundigen zouden bovendien niet moeten beletten dat een deskundige wordt benoemd over wie partijen het eens zijn, maar met wie de Rechtspraak (nog) geen contractuele relatie heeft.

Verantwoordelijkheid medische beroepsgroep

Sommige medisch deskundigen noemden het een verantwoordelijkheid van de beroepsverenigingen van artsen om eraan bij te dragen dat er voldoende medisch deskundigen beschikbaar zijn voor de rechtspleging. Het werk van de medisch deskundige wordt door artsen niet altijd aantrekkelijk gevonden, bijvoorbeeld omdat het geen hulpverlening is, of omdat ze vrezen voor tuchtrechtelijke klachten. In sommige beroepsgroepen krijgt het rapporteren als medisch deskundige aandacht in de opleiding tot medisch specialist. Naast opleiding is ook accreditatie binnen de medische beroepsgroep genoemd als een middel om de kwaliteit van medische deskundigenberichten te waarborgen. Accreditatie kan ook de consensus in de beroepsgroepen bevorderen over de eisen waaraan een rapport van een medisch deskundige moet voldoen.

Register

Menigeen vond dat er een onafhankelijk deskundigenregister zou moeten zijn met openbaar toegankelijke informatie over de kwalificaties van

een deskundige. Partijen, rechter en deskundige hebben dan dezelfde informatie ten aanzien van de geschiktheid van een persoon om in een bepaalde zaak als deskundige op te treden. Een register kan meer zekerheid bieden dat een geschikte deskundige wordt gevonden en benoemd. Een register beperkt volgens een advocaat ook de kans dat een medisch deskundige door een partij onvoldoende gefundeerd in een bepaalde wetenschappelijke hoek wordt geplaatst. Dat is volgens deze advocaat niet alleen van belang voor de medisch deskundigen, maar ook voor partijen en de rechter, want de bereidheid om als medisch deskundige op te treden wordt negatief beïnvloed door onvoldoende gefundeerde discussies tussen partijen over de persoon van de deskundige. Sommigen hebben erop gewezen dat de kans van slagen van een register onder andere wordt bepaald door de wijze waarop de informatie in een register wordt samengesteld. Hierbij werd vermeld dat advocaten en rechters de ervaringen met deskundigen thans niet systematisch evalueren.

Afschaffing van het overleg met partijen?

Eén advocaat noemde als meest verstrekkende suggestie de afschaffing van het overleg met partijen over de persoon van de deskundige, ter vermijding van oeverloze discussies. De rechter zou dan zelf een deskundige moeten aanwijzen en partijen zouden alleen bezwaar kunnen maken als zij menen dat een deskundige niet onpartijdig is. Andere geïnterviewde personen die met deze suggestie werden geconfronteerd, vonden dat dan het kind met het badwater wordt weggegooid.

5.3.1.2 Vraagstelling

Algemeen

Een deskundige wees erop dat rechters in de vraagstelling zelden de leeftijd van de betrokkene opnemen. Dat zou volgens hem wel moeten. Hij zei dat iemands leeftijd voor een arts standaard een ijkpunt hoort te zijn in de beant-

³³¹ Commissie verbetervoorstellen civiel, onder 6.3.

woording van de vraagstelling. Het is praktisch voor de deskundige als de rechter de leeftijd in de vraagstelling opneemt. Hij attendeert de deskundige er daardoor bovendien automatisch op dat die iemands leeftijd in ogenschouw dient te nemen bij de beantwoording van de vragen. Daarnaast vergroot de vermelding van de leeftijd het leereffect van gepubliceerde uitspraken voor medisch deskundigen die niet bij de zaak betrokken zijn geweest en in het kader van onderzoek of onderwijs gebruik maken van rechterlijke uitspraken waarin medisch deskundigenonderzoek speelt.

Advocaten, rechters en deskundigen vonden dat rechters en deskundigen erop bedacht moeten zijn dat het referentiekader van de vraagstelling van de rechter lang niet altijd strookt met het referentiekader van het dagelijks werk van een deskundige. In par. 5.3.2 is als voorbeeld genoemd dat aan deskundigen causaliteitsvragen worden gesteld die zij in hun dagelijks werk zelden hoeven te beantwoorden.

Ongevalsgevolgen

Advocaten zeiden dat partijen in het recente verleden vaak ernstig verdeeld waren over de inhoud van de vragen naar ongevalsgevolgen, maar dat de meeste kou uit de lucht is sinds er een studiemodel van deze vraagstelling is ontwikkeld door de Projectgroep medische deskundigen in de rechtspleging, in samenwerking met de Interdisciplinaire Werkgroep medische deskundigen, algemeen aangeduid als 'de IWMD-vraagstelling'.³³² Rechters meldden soortgelijke ervaringen. De IWMD-vraagstelling bevat ook optionele vragen, die afhankelijk van de omvang van het geschil van partijen wel of niet kunnen worden gesteld. Advocaten meenden dat soms over het hoofd wordt gezien dat het om optionele vragen gaat en deze vragen ook wel worden gesteld als dat gezien de omvang van het geschil niet nodig is. Dat is vooral vervelend voor het slachtoffer in zaken waarin de aansprakelijkheid niet vaststaat. De kosten van het deskundigenonderzoek zijn dan voor het slachtoffer. Door de

(optionele) schadebeperkingsvraag toe te voegen, moet de deskundige meer onderzoek doen en wordt het deskundigenonderzoek duurder. Betreft het een voorlopig deskundigenonderzoek en wenst de wederpartij toevoeging van de optionele vragen, dan zou de wederpartij in ieder geval de meerkosten moeten dragen.

Medische aansprakelijkheidszaken: de vraag of er bij de behandeling een fout is gemaakt

In medische aansprakelijkheidszaken werden knelpunten ervaren rondom de vraagstelling. In debat is of de rechter aan de deskundige een normatieve vraag mag voorleggen, dat wil zeggen een vraag die ertoe strekt dat de deskundige beoordeelt of er op zijn vakgebied bij een medische behandeling een fout is gemaakt.

Sommigen meenden dat de deskundige dan ten onrechte wordt uitgenodigd om op de stoel van de rechter plaats te nemen. Anderen dachten dat een jurist het geschil niet kan beoordelen zonder feitelijke én normatieve informatie van de medicus. Ook combinaties komen voor, bijvoorbeeld een algemene vraag of er een fout is gemaakt, en gedetailleerde vragen naar relevante feiten op het vakgebied van de deskundige.

Een medisch deskundige vond het belangrijk dat de rechter een algemene vraag stelt. De deskundige krijgt dan voldoende ruimte om alle opmerkingen te maken die hij op zijn vakgebied relevant acht voor de afdoening van de zaak. Als de deskundige merkt dat de vraagstelling het werkelijke probleem in de zaak niet dekt, wil hij daarover contact kunnen zoeken met de rechter voordat hij met het onderzoek begint.

Een andere medisch deskundige vond een algemene vraag, bijvoorbeeld de vraag of een arts heeft gehandeld zoals een redelijk handelend en redelijk bekwaam arts betaamt, echter te abstract. Hij vond het wenselijk dat de vragen worden toegespitst op de geneeskundige behandeling die onderwerp is van het geschil. Volgens deze deskundige moet worden vermeden dat de deskundige wordt uitgenodigd om op de stoel van de rechter plaats te nemen. Hij

³³² Zie www.rechten.vu.nl/iwmd.

zei het daarom van belang te vinden dat het resultaat van de behandeling die in geschil is, niet wordt betrokken in de beoordeling van de vraag of er een fout is gemaakt. De rechter zou de deskundige in deze zin instructies moeten geven. De onderzoeksmethode van de deskundige moet hem ervoor behoeden dat hij in zijn oordeel het verloop van een behandeling betreft. Dat verloop was onbekend toen keuzes in de behandeling moesten worden gemaakt waarvan de juistheid in de procedure wordt bestreden (*hindsight bias*). Een rechter meende dat het juist aan de deskundige is om de methode van onderzoek te bepalen en dat de rechter op dit punt geen instructies zou moeten verstrekken. Het moet bijvoorbeeld aan de deskundige worden overgelaten of hij gebruik wil maken van richtlijnen op zijn vakgebied. Richtlijnen zijn een manier om te beoordelen of een klacht aannemelijk is, maar als een deskundige dat op andere wijze wil beoordelen, moet de rechter hem daarin vrij laten, aldus deze rechter. Wel zou het raadzaam zijn dat de deskundige wordt gevraagd om het eventuele gebruik van richtlijnen toe te lichten.

Een advocaat zei dat de voorkeur om een algemene vraag te stellen of concreet op de zaak toegespitste vragen, mede wordt ingegeven door de inschatting of de cliënt een sterke zaak heeft. Bij een sterke zaak kan het van belang zijn om gedetailleerde vragen te stellen. Naarmate het antwoord op veel gedetailleerde vragen gunstiger is voor de cliënt, wordt de kans kleiner dat het standpunt van de cliënt nog onderuit gehaald kan worden. Ook de technische moeilijkheidsgraad van een zaak heeft invloed op de voorkeur voor algemene of gedetailleerde vragen.

Rechters meldden het vaak gecompliceerd te vinden om te doorgronden wat in medische aansprakelijkheidszaken de juiste vragen zijn en welke vragen relevant zijn voor de afdoening van het geschil. De materie is technisch gecompliceerd en de door partijen voorgestelde vragen kunnen gedetailleerd zijn en veel medisch jargon

bevatten. Enkele advocaten en rechters zeiden dat, als gedetailleerde vragen worden gesteld, zij het vrijwel steeds wenselijk vinden ook de algemene vraag te stellen of een arts heeft gehandeld in strijd met de professionele standaard ten tijde van de behandeling, dan wel of een arts heeft gehandeld in strijd met hetgeen een redelijk bekwaam en redelijk handelend vakgenoot ten tijde van de behandeling betaamde. Tussen deze twee algemene vragen werd geen wezenlijk onderscheid ervaren. Als risico van het stellen van te gedetailleerde vragen is genoemd dat de deskundige langs het probleem gaat, of dat een cruciale detailvraag niet wordt gesteld.

Reikwijdte van de vraagstelling

Sommige rechters zeiden eraan te hechten dat de deskundige de relevante vragen zo veel mogelijk ineens ontvangt, om een eventuele discussie bij de deskundige over de relevantie van opmerkingen en verzoeken van partijen op voorhand te beperken. Dat betekent dat zij een door partijen voorgestelde vraag spoedig opnemen in de vraagstelling, ook als de relevantie voor de afdoening van het geschil discutabel is. De grens ligt bij voorstellen van partijen die volgens de rechter neerkomen op een *fishing expedition*. Rechters zeiden dat zij deze voorstellen niet overnemen in de vraagstelling, ook als zij voorzien dat een partij dezelfde vraag vervolgens aan de deskundige zal voorleggen in de ronde van opmerkingen en verzoeken.

Een rechter zei het uit het oogpunt van waarheidsvinding belangrijk te vinden dat een deskundige bij het onderzoek binnen de grenzen van het geschil de vrijheid krijgt om zelf te beoordelen welke aspecten op zijn vakgebied relevant zijn. Deze rechter stelt daartoe steeds (ook) een ruim geformuleerde vraag, ook wel parapluvraag genoemd. Een advocaat en een deskundige zeiden het belangrijk te vinden dat de rechter de deskundige de ruimte biedt om uit zichzelf opmerkingen te maken die hij relevant acht en niet passen in de antwoorden op de vragen van de rechter.

Overleg over de vraagstelling

Van diverse zijden is gezegd dat het in sommige zaken nuttig kan zijn om een regiezitting te organiseren waar partijen, rechter en deskundige overleg plegen over de vraagstelling. Het werd algemeen lastig gevonden om te bedenken welke zaken daarvoor geschikt zijn. Als aanknopingspunten werden genoemd de moeilijkheidsgraad van het formuleren van de vraagstelling en het belang van de zaak in verhouding tot de kosten van een regiezitting. Ook is gezegd dat een regiezitting het probleem niet oplost dat in sommige gevallen pas tijdens het deskundigenonderzoek blijkt of de vraagstelling juist en volledig is. Een advocaat vermeldde in dit verband dat het naar zijn opvatting de taak van de deskundige is om naar waarheid te rapporteren over de feiten die op zijn vakgebied tussen partijen in geschil zijn. Als tijdens het onderzoek blijkt dat de vraagstelling te smal is, moet de deskundige daar open over zijn naar partijen en de rechter. Een advocaat meende dat het verkeerd is als rechters erop aandringen dat partijen het eens worden over de te stellen vragen. Als partijen het eens zouden kunnen worden, hadden ze de zaak niet aan de rechter voorgelegd. Een regiezitting zal dan ook niet leiden tot een eensluidend voorstel van partijen over de vraagstelling. Bovendien kan de aanwezigheid van een deskundige bij een regiezitting afbreuk doen aan het vertrouwen van een partij in de onpartijdigheid of deskundigheid van de deskundige, wanneer het gesprek al een bepaalde kant op gaat. Een andere advocaat zei dat hij liever een open discussie ter zitting tussen partijen, rechter en deskundige ziet, dan een rechter die zich buiten partijen om met de deskundige over de vraagstelling verstaat.

Zou de rechter zich bij de formulering van de vraagstelling moeten kunnen laten bijstaan door een eigen medisch adviseur? De meeste geïnterviewde personen verwachtten daar weinig heil van. Letselschadeadvocaten laten zich bijstaan door een medisch adviseur, ook bij het maken van een voorstel voor de te stellen vra-

gen. Als partijen en hun medisch adviseurs het niet eens zijn, verwacht men meer van het overleg tussen partijen, rechter en deskundige dan van een (derde) medisch adviseur die de rechter bijstaat, alleen al omdat het niet praktisch werkbaar werd geacht dat een rechter zich laat bijstaan door een medisch adviseur. Die medisch adviseur zou allerlei gespecialiseerde derden moeten kunnen inschakelen om de rechter te adviseren, aangezien letselschadezaken betrekking hebben op uiteenlopende medische disciplines.

Een advocaat en een deskundige meenden dat het te tijdrovend en te duur is om een deskundige bij een zitting over de vraagstelling te betrekken. Deze deskundige zei het belangrijk te vinden dat de rechter in de tussenuitspraak helder schetst wat hij van de deskundige wil weten. Waar de zaak over gaat, staat vaak niet in de vraagstelling. Het wordt aan de deskundige overgelaten om zelf de essentie van het geschil in de processtukken te doorgronden. Het zou praktisch zijn als de deskundige eventuele vragen telefonisch aan de rechter zou kunnen stellen. Een andere deskundige vroeg zich af of zijn onpartijdigheid niet in het geding komt als hij ter zitting aanwezig is bij overleg over de vraagstelling. Hij vreesde dat de advocaten van partijen een emotionele sfeer zullen scheppen, waarin de neutraliteit van de deskundige in het geding kan komen.

5.3.2 Uitvoering van het onderzoek

5.3.2.1 Regie van de rechter

Regiezitting

Een regiezitting voorafgaand aan het deskundigenonderzoek is volgens advocaten en deskundigen in de meeste zaken niet nodig. Een advocaat zei buiten het terrein van de letselschade de ervaring te hebben dat een deskundige in complexe zaken een bijeenkomst met partijen organiseert om zijn plan van aanpak te bespreken. Dat werkt goed. Er is geen reden om de rechter

daarbij te betrekken. Een andere advocaat dacht dat een regiezitting in aanwezigheid van de deskundige in letselschadezaken te kostbaar zal zijn. Als de deskundige op de zitting komt, zal een professionele partij, zoals een verzekeraar of een ziekenhuis, zich ter zitting laten bijstaan door de eigen medisch adviseur. Dan ziet de benadeelde zich genoodzaakt om dat ook te doen en verschijnen ter zitting naast partijen en hun advocaten drie medici. Dit zal naar verwachting negatieve gevolgen hebben voor de afwikkeling van letselschade. Bij medische aansprakelijkheidszaken weegt het kostenargument volgens deze advocaat nog zwaarder. Dan zal de aansprakelijk gestelde arts ter zitting namelijk ook nog in discussie treden met de deskundige. De benadeelde en zijn advocaat moeten zich dan voorzien van een partijdeskundige om het debat te kunnen volgen. Daarmee is de *battle of experts* volgens deze advocaat een feit en is procederen niet meer te betalen.

De rechter is tijdens het deskundigenonderzoek buiten beeld van partijen en de deskundige

Algemeen werd ervaren dat de rechter uit beeld is tijdens de uitvoering van het deskundigenonderzoek. Dat is alleen anders als er problemen rijzen tijdens het onderzoek. Een rechter zei dat er in een klein aantal zaken moeilijkheden zijn tussen partijen en de deskundige tijdens het deskundigenonderzoek. Volgens een advocaat verloopt het deskundigenonderzoek goed als de aansprakelijkheid is erkend. In medische aansprakelijkheidszaken is dat meestal niet het geval en doen zich relatief vaak problemen voor tijdens het onderzoek.

Het belang van instructies van de rechter

Een andere advocaat zei dat de problemen tijdens het deskundigenonderzoek geringer zijn naarmate de instructies van de rechter aan de deskundige duidelijker zijn. De 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' heeft op dit punt verbetering gebracht. Niet alle rechten

verlangen echter van de deskundige dat hij de Leidraad volgt. Advocaten zeiden daar in het algemeen weinig zicht op te hebben. Zowel een rechter als een advocaat meldden dat het wel voorkomt dat er problemen ontstaan doordat een advocaat contact zoekt met de deskundige buiten de advocaat van de wederpartij om. Het is dan van belang dat de deskundige bekend is met de aanwijzingen van de Leidraad over de communicatie met partijen. Een advocaat wees erop dat in bijvoorbeeld onteigeningszaken een kopie van iedere brief van partijen en de deskundigen aan de rechter-commissaris wordt gezonden. In zulke zaken weet de rechter-commissaris automatisch wat er in het deskundigenonderzoek gebeurt. In letselschadezaken is dit niet gebruikelijk.

Een advocaat vond dat de rechter meestal voldoende duidelijk maakt aan de deskundige dat hij partijen gelegenheid moet geven om hun standpunt toe te lichten. Hij zei het verkeer te vinden als de deskundige partijen niet gelijktijdig benadert. Dat is volgens hem meestal geen onwil, maar onervarenheid. Weliswaar geeft de rechter in de uitspraak aanwijzingen aan de deskundige met betrekking tot het voorschrift over opmerkingen en verzoeken (art. 198 lid 2 Rv), maar die zijn volgens hem te summier. Hij zou het beter vinden als de regels die tijdens het deskundigenonderzoek in acht moeten worden genomen, zouden worden uitgewerkt in een procesreglement. Daarin zou ook moeten worden vermeld in welke gevallen de rechter tijdens het deskundigenonderzoek kan of moet worden benaderd. Volgens deze advocaat moet de rechter een deskundige die zich niet aan de instructies van de rechter houdt, niet meer benoemen.

5.3.2.2 Medewerking van partijen

Rechters wijzen partijen er in de uitspraak op dat zij verplicht zijn om mee te werken aan het deskundigenonderzoek. Advocaten, deskundigen en rechters meldden geen knelpunten met betrekking tot de medewerking van partijen. Wel

zei een deskundige te ervaren, sinds duidelijk is dat het blokkeringsrecht van toepassing is in letselschadezaken en blokkering van het rapport wordt beschouwd als handelen in strijd met de medewerkingsplicht,³³³ dat hij meer door advocaten en soms ook de rechter op de huid wordt gezeten. In zijn werk als deskundige ligt hij continu onder vuur. Dat hij voortdurend getoetst wordt, ziet hij als een uitdaging. Het geeft aanleiding tot zelfreflectie. Het is echter in het deskundigenonderzoek een knelpunt geworden dat partijen steeds mondiger zijn geworden. Procedures duren langer en deskundigen moeten zich vaker verantwoorden. Een rechter meende dat onder de medewerkingsverplichting ook valt dat een partij een machtiging afgeeft waarmee medische informatie ten behoeve van het deskundigenonderzoek kan worden verkregen. Algemeen werd gemeld dat er grote behoefte is aan duidelijkheid over de vraag aan wie de medische informatie van voor het ongeval ter beschikking moet worden gesteld. Hierover was de lagere rechtspraak verdeeld in de periode waarin de interviews plaatsvonden.³³⁴ Nadien heeft de Hoge Raad uitspraken over deze kwestie gedaan.³³⁵

5.3.2.3 Opmerkingen en verzoeken

Werkwijze

In de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' wordt van een deskundige verlangd dat hij partijen gelegenheid geeft opmerkingen te maken en verzoeken te doen en daartoe zijn rapport aan partijen toezendt (nr. 25). Volgens een advocaat volgen niet alle deskundigen deze werkwijze en zijn rechters niet altijd bereid om expliciet te bepalen dat de deskundige partijen gelegenheid geeft voor opmerkingen en verzoeken naar aanleiding van zijn rapport. Een deskundige vertelde dat hij in het verleden slechts zijn bevindingen aan partijen toezond, zonder de conclusies en de antwoorden op de vragen van de rechter. De conclusies en de antwoorden nam hij alleen op in het definitieve rapport aan de

rechter. Naar zijn ervaring leidt het tot meer discussie als partijen kennis nemen van het hele rapport. De opmerkingen en verzoeken naar aanleiding van het rapport worden in het definitieve rapport besproken. Eventueel worden de samenvatting en de conclusies opnieuw geformuleerd, maar de opmerkingen en verzoeken van partijen leiden bijna nooit tot een wezenlijke aanpassing van het rapport. Deze deskundige zei dat de werkwijze van de Leidraad meer tijd en geld kost dan zijn oude werkwijze en in dikkere rapporten resulteert. Dat vond hij wel een knelpunt, maar tegelijk vond hij de werkwijze van de Leidraad de beste. De deskundige kan naar zijn opvatting maar beter direct reageren op de opmerkingen en verzoeken van partijen naar aanleiding van het rapport, dan dat hij veel later aanvullende vragen van de rechter ontvangt en zich opnieuw in de zaak moet verdiepen.

Functie van opmerkingen en verzoeken

Advocaten en deskundigen zeiden vrij algemeen dat zij het niet zinvol vinden als het rapport wordt ingeleverd bij de rechter zonder dat partijen bij de deskundige op het rapport hebben kunnen reageren. Deskundigen zeiden niet te willen dat dit ont-aardt in een debat met partijen. Opmerkingen en verzoeken dienen er volgens hen toe dat de deskundige het rapport waar nodig kan verduidelijken. Deskundigen zeiden dat zij zich eraan ergeren als de advocaat van de partij voor wie het rapport ongunstig is, een waslijst met onmogelijk te beantwoorden vragen toestuurt. Een deskundige die schat dat hij in vijftien jaar tijd tussen vierduizend en vijfduizend deskundigenonderzoeken heeft gedaan, zei dat het debat tussen partijen in de afgelopen tien jaar scherper is geworden, vooral in whiplashzaken. Hij zei te ervaren dat er polarisatie optreedt in de ronde van opmerkingen en verzoeken. Een andere deskundige, die zei in tien jaar tijd in ongeveer honderd zestig medische aansprakelijkheidszaken (gerechtelijk en buitengerechtelijk) als deskundige te zijn opgetreden, zei in de contacten met partijen en advocaten geen polarisatie te ervaren.

³³³ HR 26 maart 2004, LJN AO1330; HR 12 augustus 2005, LJN AT3477.

³³⁴ Zie het 'Overzicht jurisprudentie inzake de patiëntenkaart' op rechtspraak: www.rechten.vu.nl/iwmd>Projecten>Patiëntenkaart.

³³⁵ HR 22 februari 2008, LJN BB5626; HR 22 februari 2008, LJN BB3676.

Reikwijdte van opmerkingen en verzoeken

Enkele deskundigen zeiden dat zij zelf willen bepalen op welke opmerkingen en verzoeken van partijen zij in het deskundigenbericht reageren. Zij vonden het niet nodig dat de rechter dit in geval van twijfel voor hen bepaalt, voor zover de rechter al in staat is de relevantie van de opmerkingen en verzoeken voor de beantwoording van de vraagstelling te beoordelen.

Een advocaat zei iedere discussie of opmerkingen en verzoeken binnen de vraagstelling vallen niet zinvol te vinden. Vooral bij een voorlopig deskundigenbericht is het praktisch dat partijen in het kader van opmerkingen en verzoeken hun vragen aan de deskundige mogen voorleggen. Gebeurt dat niet, dan blijven de vragen van partijen onbeantwoord. Dat beperkt volgens deze advocaat de kans op een minnelijke regeling na deskundigenbericht. Sommige advocaten signaleerden dat deskundigen terughoudend zijn om in te gaan op de vragen van partijen.

Een rechter zei dat partijen in het kader van opmerkingen en verzoeken wel eens vragen aan de deskundige voorleggen die zij ook al aan de rechter hebben voorgesteld, maar die door de rechter niet zijn overgenomen in de vraagstelling aan de deskundige. De deskundige weigert meestal in te gaan op deze vragen, onder verwijzing naar de processtukken en de vraagstelling. De rechter zei hier een frictie te ervaren en het moeilijk te vinden om in zo'n geval te bepalen hoe ver het recht van partijen op opmerkingen en verzoeken reikt.

Opmerkingen en verzoeken bij de deskundige niet inruilen voor een zitting

Geen van de geïnterviewde personen wilde de ronde bij de deskundige inruilen voor een zitting bij de rechter. Deskundigen vonden het zinvol en efficiënt om de opmerkingen en verzoeken van partijen bij de deskundige schriftelijk af te wikkelen. Als er dan nog vragen zijn, kan de rechter schriftelijk aanvullende vragen stellen of zo nodig alle betrokkenen uitnodigen voor een mondelinge behandeling. Zij dachten dat de

ronde van opmerkingen en verzoeken eraan bijdraagt dat de rechter na deskundigenbericht uitspraak kan doen zonder aanvullende vragen aan de deskundige te hoeven voorleggen. Zij vonden het ook te tijdrovend om op een zitting te verschijnen. Advocaten vonden de kosten van een zitting in de meeste zaken niet opwegen tegen de meerwaarde ervan ten opzichte van de schriftelijke ronde van opmerkingen en verzoeken bij de deskundige. Rechters dachten dat het de feitelijke motivering van de uitspraak ten goede komt als een partij naar aanleiding van het rapport schriftelijk opmerkingen en verzoeken bij de deskundige kan maken en daarop in het rapport een reactie volgt van de deskundige. Een rechter merkte op dat hij het niet goed vindt dat deskundigen vaak heel summier reageren op de opmerkingen en verzoeken van partijen. Als een deskundige niet voldoende is ingegaan op de opmerkingen en verzoeken van partijen, bemoeilijkt dat in het algemeen de feitelijke motivering van de uitspraak na deskundigenbericht. Een andere rechter vond het van belang dat partijen zich meestal laten bijstaan door een medisch adviseur bij het maken van opmerkingen en verzoeken. Als partijen hun opmerkingen en verzoeken ter zitting moeten maken, voelen zij zich waarschijnlijk genooddaakt ter zitting met hun medisch adviseurs te verschijnen. Deze rechter vond het geen goed idee als partijen op kosten zouden worden gejaagd door de opmerkingen en verzoeken bij de deskundige te vervangen door een zitting.

Termijn voor opmerkingen en verzoeken

Een deskundige zei dat hij partijen een termijn van drie weken stelt voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken. Als hij na zes weken nog geen reactie heeft ontvangen, neemt hij aan dat een partij instemt met het rapport. Hij vroeg zich af of dit een juiste aanpak is. Advocaten vertelden dat deskundigen wisselend omgaan met het stellen van een termijn voor het maken van opmerkingen en verzoeken. Soms wordt er geen termijn gesteld. Soms stelt een

deskundige een zodanig korte termijn dat de advocaat geen overleg kan plegen met zijn cliënt en zijn medisch adviseur. Niet elke deskundige is even bereidwillig om mee te werken aan uitstel. Deskundigen zeiden dat advocaten niet altijd uitstel vragen en soms na de gestelde termijn met zeer uitvoerige reacties komen.

5.3.2.4 Contact tussen deskundige en rechter

Schriftelijk contact

De communicatie tussen deskundige en rechter verloopt in de meeste zaken vrijwel uitsluitend schriftelijk. De rechter vermeldt in de uitspraak de opdracht en de deskundige rapporteert schriftelijk. Een deskundige vond het van belang dat in de uitspraak helder wordt weergegeven waarom een deskundigenonderzoek is gelast. Hij gebruikt de uitspraak als uitgangspunt van het onderzoek en als leeswijzer bij het procesdossier. Hij zei te ervaren dat het lastig is voor de rechter om duidelijk te maken wat hij wil weten. Waar de zaak over gaat staat vaak niet in de vraagstelling. De deskundige moet voor een goed begrip van de vraagstelling zelf de essentie van het geschil uit de processtukken halen. Hij pleegt in de inleiding van zijn rapport te beschrijven waar de zaak volgens hem over gaat. Hij zei te verwachten dat de rechter daaraan zal zien of hij de vraagstelling goed heeft begrepen.

Mondeling contact

De meeste deskundigen zeiden het een knelpunt te vinden dat zij niet eenvoudig telefonisch of per email toegang hebben tot de rechter. Zij dachten dat deskundigen de vragen van juristen en juristen de rapporten van deskundigen beter zullen begrijpen als de communicatie tussen jurist en deskundige niet meer uitsluitend schriftelijk verloopt. Zij zouden tijdens het onderzoek bijvoorbeeld graag eenvoudige vragen over de inrichting van het onderzoek willen kunnen voorleggen aan de rechter. Een deskundige zei dat hij bovendien op twee momenten in vrijwel elke

zaak telefonisch contact met de rechter zou willen hebben. Na kennisneming van de processtukken zou hij met de rechter willen kortsluiten of hij het kader van de vraagstelling goed heeft begrepen. Na kennisneming van de opmerkingen en verzoeken van partijen zou hij met de rechter willen overleggen welke opmerkingen en verzoeken binnen de grenzen van de opdracht vallen.

Rechters zeiden vrijwel algemeen dat zij zich niet vrij achten om buiten tegenwoordigheid van partijen telefonisch met de deskundige over de inhoud van de zaak te overleggen. Een enkeling zei dat hij de opdracht op verzoek van de deskundige wel eens telefonisch verduidelijkt en partijen daarover schriftelijk informeert. De meeste rechters konden zich indenken dat het zinvol is dat een deskundige tijdens het onderzoek overleg kan plegen met de rechter. Eén gerecht heeft echter in het kader van het kwantitatieve onderzoek (hoofdstuk 3) op de vragenlijst vermeld dat deskundigen tegenwoordig te pas en te onpas de rechter benaderen. De meeste advocaten meenden dat de rechter buiten partijen om geen contact met de deskundige moet hebben, maar hadden wel begrip voor de behoefte van de deskundigen aan meer contact met de rechter. Zij meenden dat daarvoor een oplossing moet worden gezocht die niet tot verdere vertraging van het deskundigenonderzoek leidt. In de huidige praktijk reageren rechters schriftelijk op schriftelijke vragen van een deskundige, nadat de advocaten van partijen hebben mogen reageren. Dat kost relatief veel tijd. Een advocaat onderschreef de behoefte van de deskundige aan regie van de rechter. Hij vond dat de rechter meer toezicht zou moeten houden op de naleving van de termijn waarbinnen het deskundigenbericht moet worden ingeleverd. Deze advocaat vond dat de regie van de rechter in een deskundigenonderzoek sterk wisselt per zaak. De ene rechter zit er bovenop, de andere niet. Hij heeft meegemaakt dat de deskundige drie jaar over het deskundigenonderzoek deed. De rechter stelde geen nadere termijn voor de

inlevering van het deskundigenbericht en reageerde niet op de vraag van partijen of de deskundige uit zijn taak kon worden ontheven. Termijnen worden niet gehaald en daar worden geen gevolgen aan verbonden. Een betere communicatie tussen rechter en deskundige zou volgens deze advocaat kunnen bevorderen dat er beter wordt toegezien op een vlotte afhandeling.

Verbetervoorstel: conference call

De meeste geïnterviewde personen dachten dat een *conference call* een relatief eenvoudige oplossing zou zijn om tegemoet te komen aan de wensen van de deskundige en de bezwaren van rechters en advocaten. De gedachte is dan dat de rechter het telefoongesprek leidt, waarin de deskundige zijn vragen voorlegt. De advocaten van partijen kunnen meeluisteren en eventueel commentaar leveren. Daarna kan de rechter aanwijzingen aan de deskundige geven. Deze route kan in sommige gevallen als alternatief dienen voor de huidige schriftelijke afwikkeling van vragen van deskundigen, mits de rechter de telefonische afspraken schriftelijk vastlegt. Ook is geopperd dat, wanneer het contact niet mondeling hoeft te zijn, de deskundige vragen per email aan de rechter moet kunnen voorleggen, met een cc aan de advocaten van partijen.

5.3.2.5 Doorlooptijd

In letselschadezaken lopen de meningen over de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek uiteen. Volgens een enkeling duurt de totstandkoming van een deskundigenrapport veel te lang. De meeste geïnterviewde personen meenden echter dat het niet veel sneller kan. Een rechter zei dat de doorlooptijd van een gemiddelde bodemprocedure zonder getuigenverhoor of deskundigenbericht ongeveer driekwart jaar is en dat de doorlooptijd met ongeveer een half jaar toeneemt als een deskundigenbericht wordt gelast. Anderen zeiden dat de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek per zaak sterk kan verschillen.

Advocaten meldden dat het ene gerecht de termijn voor het inleveren van een deskundigenbericht actiever handhaaft dan het andere.

Sommige advocaten vonden dat de rechter meer regie zou moeten uitoefenen ten aanzien van de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek. Advocaten zeiden tamelijk algemeen dat zij vrezen de deskundige tegen hun cliënt in te nemen als zij de deskundige erop wijzen of de rechter vragen de deskundige erop te wijzen dat de termijn voor inlevering van het deskundigenadvies is verstreken. Advocaten vonden het belangrijk dat zij hun cliënt kunnen informeren over de te verwachten duur van het deskundigenonderzoek. Een advocaat zei er geen zicht op te hebben of de rechter regie voert over de doorlooptijden. Soms hoort hij plotseling van de deskundige dat er uitstel is verleend voor het inleveren van het rapport.

Rechters gaven wisselende informatie over de mate waarin termijnen actief worden bewaakt. Wisselend is ook wie in de gerechten verantwoordelijk is voor de termijnbewaking. Soms is dat de zaaksrechter, soms een secretaris, soms een griffiemedewerker. In beide laatstgenoemde gevallen verschilt de mate waarin de zaaksrechter er in geval van termijnoverschrijding aan te pas komt. Enkele deskundigen zeiden dat de termijn soms al is verstreken als zij bericht krijgen dat zij met het onderzoek kunnen beginnen. Dan heeft de betaling van het voorschot veel tijd in beslag genomen. Een deskundige zei dat hij het onduidelijk vindt wat de gevolgen zijn van een termijnoverschrijding. Een rechter zei dat het een enkele keer voorkomt dat een deskundige zijn rapport alsmaar niet inlevert. In dat geval wordt de deskundige uit zijn taak ontheven, ontvangt hij in principe geen vergoeding, en wordt er een andere deskundige benoemd. Een deskundige zei dat hij eens heeft meegemaakt, in een zaak waarin hij de termijn had overschreden, dat de rechter iemand anders had benoemd, zonder de deskundige daarover te informeren. Een rechter vertelde dat hij wel eens twijfelt aan de kwaliteit van het rapport,

wanneer het rapport wordt uitgebracht lang nadat de betrokkene door de deskundige is onderzocht. Hij had de indruk dat een deskundige soms een opdracht ook aanvaardt als hij geen tijd heeft om het onderzoek te doen en het rapport uit te brengen.

Dit alles betekent volgens de geïnterviewde personen niet zonder meer dat de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek een ernstig knelpunt is. De meesten benadrukten dat de doorlooptijd moet worden gezien in relatie tot het feit dat een deskundigenadvies nodig is, en tot de kwaliteit die wordt verlangd. Een advocaat heeft opgemerkt dat kwaliteit doorlooptijd genereert. Ook is door iemand gezegd dat het belang van de waarheidsvinding voorop moet staan. De eerste eis is dat het onderzoek goed moet worden gedaan, de tweede dat het zo snel mogelijk moet worden gedaan. Als een deskundigenonderzoek nodig is, moet voor lief worden genomen dat het tijd kost. Enkel een hebben gezegd het wenselijk te vinden dat de deskundige zo veel mogelijk iemand is die werkzaam is in de medische beroepspraktijk. Dan moet als een gegeven worden aanvaard dat de werkzaamheden bij de deskundige niet op de eerste plaats komen. Dat neemt niet weg dat zij vonden dat een deskundige zijn werkzaamheden realistisch moet plannen en afspraken over termijnen behoort na te komen.

Suggesties ter verbetering

Volgens sommigen moet worden gezien of er versnelling mogelijk is, bijvoorbeeld bij het vinden van een geschikte deskundige door informatie over de beschikbaarheid van deskundigen beter toegankelijk te maken, of bij de betaling van het voorschot door meer eenheid te brengen in de werkwijze van de gerechten.

Onderzocht zou moeten worden of de informatie voor advocaten en deskundigen over de administratieve afwikkeling van een deskundigenonderzoek kan worden verbeterd, en of de afwikkeling landelijk meer uniform kan worden. Een rechter meende dat het goed zou zijn als

voorschriften voor de proceshandelingen tussen het moment waarop de rechter besluit een deskundige te benoemen en de start van het deskundigenonderzoek landelijk uniform in een procesreglement zouden worden neergelegd. De communicatie over de keuze van de persoon, de vraagstelling, de benoeming en de betaling van het voorschot verloopt in de gerechten nogal verschillend. Wellicht kan meer duidelijkheid hierover tot versnelling leiden.

Geopperd is verder dat de rechter bij de benoeming al aan een deskundige zou moeten laten weten dat hij de opdracht moet teruggeven als hij niet op tijd klaar is en hem zou moeten wijzen op de gevolgen daarvan voor de betaling. Ook is de suggestie gedaan dat de rechter de deskundige zelf een datum laat noemen waarop het deskundigenbericht gereed zal zijn. Verder is gezegd dat het zinvol zou zijn als de rechter persoonlijk contact zoekt met de deskundige na het verstrijken van de termijn. Tenslotte is de suggestie gedaan om de termijn voor de betaling van het voorschot niet te verdisconteren in de termijn waarbinnen de deskundige het deskundigenbericht moet inleveren, door de termijn waarbinnen de deskundige het rapport moet inleveren te laten beginnen met het bericht van de griffier dat het voorschot is betaald en het onderzoek kan worden gestart.

5.3.3 Afwikkeling

5.3.3.1 Controles bij ontvangst van het rapport

Sommige rechters zeiden het rapport onder ogen te krijgen direct nadat het is ingeleverd. Dan kijken ze onder andere of alle vragen zijn beantwoord en of de deskundige aan partijen gelegenheid heeft gegeven voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken. De kosten zijn dan nog niet afgewikkeld. Hun ervaring is dat gebreken op dat moment vrij eenvoudig zijn te repareren. Doet de rechter in dit verband een verzoek aan de deskundige, dan

worden partijen daarover schriftelijk ingelicht. Andere rechters zeiden het rapport pas te zien als ze het dossier krijgen voor een zitting of om een uitspraak te concipiëren. Herstel van eventuele gebreken kan dan meestal alleen door middel van een aanvullend deskundigenbericht of door de deskundige ter zitting te horen, met de extra doorlooptijd en kosten van dien.

5.3.3.2 Motivering van het rapport

De meeste geïnterviewde personen vonden dat de kwaliteit van rapporten, waaronder de motivering ervan, nogal wisselt. Enkele rechters zeiden dat niet elk rapport zich leent voor een uitgebreide onderbouwing met verantwoording van geraadpleegde literatuur. De motivering van een rapport kan ook zonder literatuurverwijzingen deugdelijk zijn. Het gaat er om of de motivering van een rapport functioneel is. Soms is een onderdeel van een rapport slechts te onderbouwen vanuit de eigen ervaring van de deskundige. Uit het rapport moet blijken waarop een oordeel van de deskundige is gebaseerd, ook als dat (louter) de eigen ervaring van de deskundige is. Als een deskundige over een onderdeel van het rapport geen twijfel heeft, moet er geen twijfel doorklinken in het rapport. Als een deskundige minder zeker is over een deel van het rapport, moet dat duidelijk blijken uit het rapport. Een advocaat zei dat deskundigen in medische aansprakelijkheidszaken niet altijd voldoende laten zien of zij de zaak hebben beoordeeld naar de professionele standaard die gold ten tijde van het medisch handelen in geschil. Hiervoor is onder andere van belang dat het rapport wordt onderbouwd met literatuurverwijzingen, of, als literatuur ontbreekt, dat daarvan melding wordt gemaakt in het rapport.

Een deskundige vond het een knelpunt dat aan deskundigen vragen worden gesteld over causaliteit die zij in de normale beroepsuitoefening niet (gemotiveerd) hoeven te beantwoorden. Enkele deskundigen zeiden dat een deskundige soms ten onrechte oordeelt met gebruik van

kennis achteraf, die er niet was ten tijde van het medisch handelen dat in geschil is. Zij wijzen erop dat artsen in de opleiding niet leren hoe medisch handelen als deskundige kan worden onderzocht zonder in de valkuil van *hindsight bias* te belanden. Deskundigen zouden transparant moeten maken of ze het medisch handelen in kwestie systematisch en volgens een verantwoorde methode hebben nagelopen en hoe ze tot hun oordeel zijn gekomen. Rechters zouden zich er bewust van moeten zijn dat aan medisch deskundigen vragen worden voorgelegd waarmee zij in de dagelijkse beroepsuitoefening niet vertrouwd zijn. Een andere deskundige vond het een knelpunt dat er onder deskundigen geen consensus is over de aan een rapport te stellen eisen.³³⁶ Hij vond het essentieel dat uit het rapport blijkt op welke stukken en op welk onderzoek het is gebaseerd. Dat wordt vaak niet vermeld. Ook ontbreken ten onrechte literatuurverwijzingen, of mededelingen dat er geen literatuur beschikbaar is. Het zou goed zijn als er accreditatie plaatsvindt van deskundigen. Enkele advocaten meenden dat deskundigen hun methoden van onderzoek preciezer in het rapport moeten vermelden en duidelijker moeten maken wat hun denktraject is geweest. Dat is vooral van belang als aan de deskundige vragen zijn voorgelegd ter beoordeling van een geschil over causaliteit. Ook moeten vaker verwijzingen worden opgenomen naar geraadpleegde literatuur. Dat gebeurt al wel meer dan voorheen, maar nog niet genoeg. Literatuurverwijzingen stellen partijen en hun medisch adviseurs in staat om objectief te bezien of de deskundige op de hoogte is van de actuele stand van zaken op zijn vakgebied. Als er meerdere opvattingen denkbaar zijn, behoort een deskundige daarvan melding te maken, aldus deze advocaten. Een advocaat zei de ervaring te hebben dat sommige deskundige denken dat er wordt getwijfeld aan hun persoonlijke integriteit, als de motivering van het deskundigenbericht aanleiding geeft tot aanvullende vragen. Ook vond een advocaat dat de Hoge Raad meer oog zou moeten hebben

³³⁶ Toen het interview plaatsvond, was WMSR-richtlijn (www.knmg.nl) nog in ontwikkeling.

voor de hier genoemde verlangens ten aanzien van de motivering van een deskundigenbericht.

5.3.3.3 Mondelinge toelichting van deskundige

In civiele zaken wordt een deskundige zelden uitgenodigd om het deskundigenbericht ter zitting in aanwezigheid van partijen mondeling toe te lichten en nadere vragen van partijen en de rechter te beantwoorden. De meeste geïnterviewde personen zeiden dit alleen nodig te vinden wanneer het deskundigenbericht of het debat van partijen, eventueel met bijstand van hun deskundigen, na deskundigenbericht vragen oproept, die moeten worden beantwoord voordat de rechter gemotiveerd uitspraak kan doen. Zo vond een advocaat het alleen nuttig de deskundige uit te nodigen voor een zitting als een zitting in de plaats kan komen van een aanvullend deskundigenbericht. Als bijvoorbeeld meerdere deskundigen ieder iets anders beweren, kan het nuttig zijn hen ter zitting te horen. Belangrijk is volgens hem dat een rechter zich afvraagt of een comparitie na deskundigenbericht nodig is. Een andere advocaat zei het in de meeste zaken niet problematisch te vinden dat de deskundige schriftelijk rapporteert. Het kan verhelderend zijn als een deskundige mondeling uitlegt wat hij precies heeft bedoeld in het deskundigenbericht. Dat is meestal echter niet nodig. Het brengt volgens deze advocaat een te grote werklast mee als een deskundige standaard voor een zitting zou worden uitgenodigd nadat het deskundigenbericht is uitgebracht. Er waren echter ook advocaten die vinden dat een deskundige vaker zou moeten worden uitgenodigd om ter zitting vragen te beantwoorden van partijen en de rechter naar aanleiding van het deskundigenbericht. Zij verwachten dat dat ten goede komt aan de eigen oordeelsvorming van de rechter en zien hierin een kans om de rechter van het standpunt van de cliënt te overtuigen. Een deskundige vond dat het zinvol kan zijn dat de deskundige ter zitting uitleg geeft over de

toegepaste onderzoeksmethode en over eventuele problemen bij het onderzoek of de beantwoording van de vraagstelling. Naar zijn opvatting kan dat bijdragen aan de acceptatie van het rapport bij partijen. De deskundige moet zich echter niet laten verleiden tot uitspraken die zijn onpartijdigheid kunnen schaden. Het risico is dat advocaten een zitting mogelijk niet zullen gebruiken voor de opheldering van het rapport, maar om de deskundige en daarmee de bewijskracht van het rapport af te breken. Een andere deskundige vond dat de rechter het debat niet moet schuwen. In een zaak waarin hij als partijdeskundige een rapport had uitgebracht, werd hij niet uitgenodigd voor een zitting waar de partijdeskundige van de wederpartij zijn verhaal mocht doen. Hij meende dat een rechter in het geval van tegenstrijdige rapporten van de deskundigen die partijen bijstaan, geen uitspraak behoort te doen zonder eerst beide partijdeskundigen te horen.

De meeste rechters zeiden wegens de kosten en het tijdsbeslag zeer terughoudend te zijn om een deskundige uit te nodigen voor een zitting, mede uit vrees dat hij vervolgens niet meer wil worden benoemd. Ook is erop gewezen dat het ingewikkeld kan zijn een medisch debat vast te leggen in een proces-verbaal. Eén rechter had andere ervaringen. Deze rechter vertelde in sommige zaken geen gelegenheid te geven voor conclusies na deskundigenbericht, maar een comparitie te gelasten en aan (meestal) de eisende partij op te dragen om te regelen dat de deskundige ter zitting verschijnt. De rechter lichtte deze handelwijze als volgt toe. Eén van de keuzebepalende factoren is of een mondelinge toelichting van de deskundige de aanvaardbaarheid van de rechterlijke uitspraak voor de verliezer naar verwachting zal doen toenemen. Een andere is of het financiële belang van de zaak zich verdraagt met een comparitie na deskundigenbericht. Ook is van belang of er al een zitting aan de zaak is gewijd. Een letselschadezaak behoort volgens deze rechter, gelet op de ingrijpendheid voor de benadeelde, niet zonder mon-

delinge behandeling te worden afgedaan. De inhoud van het rapport is niet doorslaggevend voor de beslissing om een comparitie te gelasten, met dien verstande dat een reden om een comparitie achterwege te laten wel kan zijn dat direct een einduitspraak kan volgen. Ter comparitie kunnen partijen en de rechter hun vragen aan de deskundige stellen. Soms is het voor een partij van belang dat de deskundige nog eens mondeling uitlegt wat hij in antwoord op de vraagstelling in het rapport heeft geschreven. Deskundigen geven er blijk van dat op prijs te stellen. Zij blijken het zeer belangrijk te vinden dat de zitting op tijd begint. De comparitie wordt ongeveer drie weken na ontvangst van het rapport gehouden. Meestal hebben partijen na afloop van de comparitie geen behoefte meer aan een conclusie na deskundigenbericht. Voor aanvang van het onderzoek wordt, voor het geval na het onderzoek een comparitie wordt gelast, aan de deskundige gevraagd een voorschot op te geven voor de kosten van het rapport en het bijwonen van een eventuele comparitie. De meningen van de geïnterviewde personen verschillen over de vraag of een zitting ter vervanging van conclusies na deskundigenbericht de kosten van de procedure beperkt of juist doet stijgen. Als factoren die van invloed zijn op de kosten zijn vooral genoemd de kosten van ieders aanwezigheid, de kosten van de voorbereiding van de zitting, de kans dat na de zitting een einduitspraak kan worden gedaan en de kans dat een rechtsmiddel wordt ingesteld.

5.3.3.4 Uitspraak en terugkoppeling

Een advocaat zei dat uitspraken na deskundigenbericht in letselschadezaken beter worden naarmate de rechter meer ervaring heeft opgedaan met letselschadezaken. Het gaat ten koste van de kwaliteit dat ervaren rechters steeds weer verdwijnen. Volgens deze advocaat is de advocatuur zodanig gespecialiseerd geraakt, dat de Rechtspraak in letselschadezaken niet meer kan volstaan met de inzet van generalisten.

Terugkoppeling

Deskundigen zeiden dat zij behoefte hebben aan *feedback*. Zij willen tenminste aan de hand van de uitspraak kunnen nagaan of het rapport aan de verwachtingen heeft voldaan. Zij krijgen de uitspraak echter zelden of nooit toegestuurd. Zij zeiden daarnaast behoefte te hebben aan andere *feedback*-instrumenten waarmee zij de kwaliteit van hun rapporten verder kunnen ontwikkelen. Als voorbeelden werden genoemd intervisie en supervisie tussen deskundigen onderling en tussen medici en juristen.

5.3.3.5 Kosten

De meeste geïnterviewde personen vonden dat de afwikkeling van de kosten in het algemeen goed verloopt. Volgens sommige advocaten zijn de kosten van deskundigenonderzoek voor de benadeelde regelmatig een belemmering om te procederen. Het zou goed zijn als duidelijk zou worden of betaling in termijnen is toegestaan. De Raad voor de rechtsbijstand kan een lening verstrekken, maar lenen is geen optie als op voorhand duidelijk is dat iemand de lening niet zal kunnen aflossen.

Volgens enkele rechters wordt het voorschot meestal goed ingeschat door deskundigen. Een deskundige vertelde dat zijn declaraties volledig plegen te worden voldaan uit het voorschot. Enkele personen zeiden dat het aanzienlijke vertraging geeft als tijdens het onderzoek een aanvullend voorschot moet worden begroot. Het incassorisico is voor de deskundige als de kosten uiteindelijk op een hoger bedrag worden begroot dan het voorschot. Hierover zijn geen klachten geuit.

Door advocaten is als knelpunt genoemd dat het voorschot en de eindnota niet altijd voldoende worden gespecificeerd met het aantal uren, de soorten werkzaamheden en het uurtarief. Een advocaat zei dat er deskundigen zijn die niet willen meewerken aan specificatie. Hij probeert al te veel discussie over de kosten te vermijden, uit vrees dat de cliënt daar nadeel van zal ondervin-

den. Hij zei het belangrijk te vinden dat de rechter voldoende toezicht houdt op de kostenaspecten.

Een rechter zei dat het wel voorkomt dat na de afwikkeling van de eindnota nog een nota voor bloed- of röntgenonderzoek wordt ontvangen. Dat is onpraktisch, maar het geeft geen aanleiding tot knelpunten. Enkele personen hebben opgemerkt dat de kostenafwikkeling niet altijd goed verloopt als een zaak wordt doorgehaald (art. 246-248 Rv). Het zou praktisch zijn als het computersysteem van de Rechtspraak piept bij doorhaling van een zaak waarin nog een deskundigenonderzoek loopt.

5.4 Resultaten van de interviews met betrekking tot financieel deskundigenonderzoek

5.4.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt verslag gedaan van de interviews met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek. Zoals uiteengezet in par. 5.2, is bij de weergave van de resultaten van de interviews de verdeling in drie fasen tot uitgangspunt genomen. In de eerste fase, de inzet van de deskundige, zijn de resultaten toegespitst op de keuze van de persoon en de vraagstelling (par. 5.4.2). In de tweede fase, de uitvoering van het deskundigenonderzoek, zijn de resultaten gegroepeerd rond de subthema's regie van de rechter, medewerking van partijen, opmerkingen en verzoeken, contacten tussen deskundige en rechter, en doorlooptijd (par. 5.4.3). In de derde fase, de afwikkeling, is de weergave van de resultaten verdeeld over de subthema's controles bij ontvangst van het rapport, motivering van het rapport en toelichting van deskundige, terugkoppeling en kosten (par. 5.4.4).

5.4.2 Inschakeling van een deskundige

5.4.2.1 Keuze van de persoon

Evenals met betrekking tot medisch deskundigenonderzoek, zeiden rechters dat het met betrekking tot financieel deskundigenonderzoek moeilijk is een deskundige te vinden die in staat en bereid is om het onderzoek te verrichten. Enkele rechters zeiden goede ervaringen te hebben met het overleg over de persoon van een deskundige tijdens een comparitie na antwoord. In het vonnis waarin de comparitie wordt gelast, nemen zij, in een zaak waarin de kans reëel is dat een deskundige moet worden benoemd, expliciet op dat ter comparitie overleg met partijen zal plaatsvinden over de persoon van de deskundige en de te stellen vragen, soms reeds vergezeld van voorstellen van de rechter waarop partijen ter comparitie kunnen reageren. Partijen bereiken ter comparitie geregeld overeenstemming over de te benoemen persoon. Lukt dat niet, dan hoeven zij na de comparitie vaak geen akte uitlating deskundige meer te nemen.

Kosten en keuze van de persoon

Bij de keuze van de persoon van de financieel deskundige is door enkele geïnterviewde rechters en advocaten als complicatie genoemd dat er kennis nodig is van de uiteenlopende tarieven die financieel deskundigen in de verschillende segmenten van de markt hanteren. Het kan gebeuren dat partijen een eensluidend voorstel doen voor de te benoemen persoon, maar dat de kosten van het onderzoek, gezien het te verwachten uurtarief, het belang van de zaak voorzienbaar te boven zullen gaan. Het is dan van belang tijdig met partijen te bespreken of zij willen vasthouden aan deze deskundige, of de voorkeur geven aan een deskundige die een ander tarief hanteert. Is de deskundige eenmaal benoemd en is dit over het hoofd gezien, dan ontstaat meestal discussie over het voorschot en loopt de behandeling van de zaak vertraging op. Verder heeft iemand gezegd dat het belangrijk is

al bij het overleg over de persoon informatie te betrekken over de kosten, om te voorkomen dat partijen moeite doen om het eens te worden over een persoon wiens tarief vervolgens niet aanvaardbaar voor hen blijkt te zijn.

Register

Van diverse zijden is benadrukt dat er betrouwbare informatie beschikbaar zou moeten zijn over de geschiktheid en bereidheid van personen om als financieel deskundige in de rechtspleging op te treden, bij voorkeur door middel van een deskundigenregister.

Rechters en advocaten zeiden het belangrijk te vinden om te weten of een deskundige eerder in andere zaken een goed rapport heeft afgeleverd.

Vergelijking benoeming deskundige en benoeming onderzoeker enquêteprocedure

Enkele rechters en advocaten meenden dat de benoeming van een onderzoeker door de Ondernemingskamer, in vergelijking met de benoeming van een financieel deskundige in een zaak bij de gewone civiele rechter na overleg met partijen, een voor partijen ondoorzichtig en oncontroleerbaar proces is. Sommige advocaten hebben erop gewezen dat onderzoekers moeilijk te vinden zijn. Zij verwachtten dat een debat van partijen over de keuze van de persoon van de onderzoeker niet zal bevorderen dat er een onderzoeker wordt gevonden die in staat en bereid is om het onderzoek te verrichten.

Persoonlijke vervulling van de opdracht door de deskundige

Door een rechter is als een knelpunt genoemd dat een deskundige die als natuurlijk persoon door de rechter is benoemd, zich soms gedraagt alsof de opdracht is verstrekt aan zijn werkgever. Er worden dan bijvoorbeeld tijdens of na het deskundigenonderzoek brieven op het briefpapier van de werkgever door verschillende personen gezonden, zonder dat steeds duidelijk is of dat onder leiding en toezicht van de deskundige geschiedt. Volgens deze rechter is het niet

bezwaarlijk dat een deskundige andere personen bij het onderzoek betreft, mits hij verantwoordt wat ieders rol is geweest in het onderzoek en zich verantwoordelijk blijft achten voor de antwoorden op de vragen van de rechter. De werkgever als deskundige benoemen is volgens deze rechter geen geschikt alternatief, omdat partijen en de rechter dan onvoldoende invloed hebben op de keuze van de persoon die het onderzoek verricht of verantwoordelijk is voor het rapport.

De mogelijkheid van aansprakelijkheidsbeperking

De bereidheid om als deskundige op te treden, kan bij het financiële deskundigenonderzoek mede afhangen van de bereidheid van partijen om te bewilligen in de aansprakelijkheidsbeperkende voorwaarde die de deskundige wil verbinden aan de aanvaarding van de benoeming. In de Leidraad deskundigen is beschreven hoe een deskundige de benoeming onder de voorwaarde van aansprakelijkheidsbeperking kan aanvaarden. Dit bleek bij een deel van de geïnterviewde personen niet bekend.

Aansprakelijkheidsbeperking als voorwaarde

Deskundigen zeiden in het algemeen geen opdrachten meer te willen aanvaarden in gevallen waarin partijen niet meewerken aan aansprakelijkheidsbeperking. Zij zeiden dat de beroepsaansprakelijkheidsverzekering het risico anders niet dekt. Zij wikkelen de kwestie van aansprakelijkheidsbeperking meestal zelf af met de advocaten van partijen, buiten de rechter om en na de benoeming. Enkele deskundigen vonden het een knelpunt dat zij alert moeten zijn op het aansprakelijkheidsrisico. Eén deskundige zei echter dat elke aanvaarde opdracht in de financiële wereld een potentieel aansprakelijkheidsrisico oplevert, ongeacht of de werkzaamheden in opdracht van de rechter worden verricht.

Bij wie ligt het initiatief om tot aansprakelijkheidsbeperking te komen?

Sommige deskundigen vonden dat de rechter steeds het initiatief zou moeten nemen om aan de deskundige voorafgaand aan de benoeming te vragen of hij de benoeming onder voorwaarden van aansprakelijkheidsbeperking en vrijwaring wil aanvaarden, en, zo ja, het overleg met partijen hierover zou moeten leiden. Anderen vonden juist dat zij dat beter, sneller of makkelijker zelf met partijen kunnen afstemmen en willen de tussenkomst van de rechter alleen kunnen invoeren als een partij niet instemt met de voorwaarden van de deskundige.

Medewerking van partijen aan aansprakelijkheidsbeperking

Deskundigen zeiden dat partijen in het algemeen instemmen met de toepasselijkheid van de voorwaarden ten aanzien van aansprakelijkheidsbeperking en vrijwaring die de deskundige ook hanteert als het geen opdracht van de rechter betreft, maar een privaatrechtelijke opdracht. Eén deskundige vertelde dat hij partijen ook vraagt op voorhand afstand te doen van het recht om een tuchtrechtelijke klacht tegen hem in te dienen en dat die voorwaarde tot nu toe steeds door partijen is geaccepteerd.

Rechters en aansprakelijkheidsbeperking

Rechters zeiden met betrekking tot aansprakelijkheidsvragen, waaronder aansprakelijkheidsbeperking, geen knelpunten te ervaren rondom deskundigenonderzoek. Zij vertelden te weten dat het bij financieel deskundigenonderzoek niet ongebruikelijk is dat de deskundige de benoeming aanvaardt onder de voorwaarde dat partijen instemmen met diens aansprakelijkheidsbeperkende voorwaarden, maar de meesten zeiden daarover niet te worden benaderd door een partij of deskundige. Een rechter zei dat de griffier in een standaardbrief bij de benoeming

aan de deskundige laat weten dat de deskundige een eventuele aansprakelijkheidsbeperkende voorwaarde zelf met partijen dient af te stemmen. Een advocaat zei dat hij niet wist of tussen rechter en deskundige overleg plaatsvindt over de aansprakelijkheidsbeperking van een deskundige.

Aansprakelijkstelling van een deskundige en het gesloten stelsel van rechtsmiddelen

Een rechter vond het een knelpunt dat deskundigen aansprakelijk kunnen worden gesteld. Volgens deze rechter verdraagt aansprakelijkstelling van een deskundige zich niet met het gesloten stelsel van rechtsmiddelen. Als een partij op grond van een deskundigenbericht in het ongelijk wordt gesteld, is een rechtsmiddel de aangewezen weg om daar desgewenst tegen op te komen. Slechts als een deskundige met opzet of bewust roekeloos zou hebben gehandeld, zou denkbaar moeten zijn dat de deskundige persoonlijk aansprakelijk wordt gesteld. Het zou bovendien goed zijn als een deskundige niet aansprakelijk kan worden gesteld zolang er nog een rechtsmiddel open staat, aldus deze rechter.

Tuchtrecht

Deskundigen maakten onderscheid tussen het civielrechtelijke en het tuchtrechtelijke aansprakelijkheidsrisico. Sommigen vonden het problematisch dat het tuchtrecht zo laagdrempelig is dat tijdens het deskundigenonderzoek ook volstrekt ongegronde klachten tegen de deskundige kunnen worden ingediend. Anderen meenden dat door bejegening, sturing en duidelijkheid de kans kan worden beperkt dat tegen de deskundige een tuchtklacht wordt ingediend. Een deskundige dacht dat de kans op klachten ook kan worden beperkt door de methode van het onderzoek helder te verantwoorden en de antwoorden op de vragen deugdelijk te onderbouwen.

De beleving van het aansprakelijkheidsrisico van de deskundige

Deskundigen zeiden dat zij niet of nauwelijks eigen ervaringen hadden met de verwezenlijking van het civielrechtelijke aansprakelijkheidsrisico, maar wel met de dreiging van aansprakelijkstelling. Deze wordt in de beleving van sommige deskundigen tijdens het deskundigenonderzoek door advocaten of partijen gebruikt als drukmiddel, volgens een enkeling zelfs te pas en te onpas. Enkele deskundigen zeiden het belangrijk te vinden dat zij zelf de regie houden over de reikwijdte van hun professionele verantwoordelijkheid en zich niet van de wijs laten brengen door partijen, advocaten of verzekeraars.

Een advocaat vond eveneens dat soms oneigenlijk met tuchtklachten wordt bedreigd, vooral in de fase waarin partijen mogen reageren op het concept-rapport. De reactie die gepaard gaat met een klacht, is meestal niet inhoudelijk van aard, maar procedureel. Tuchtrechtelijke klachten of de dreiging ermee leidt tot vertraging van de procedure en tot stijging van de kosten van de procedure. Meestal heeft één partij er belang bij dat het onderzoek niet wordt afgerond. Het zou kunnen helpen als een tuchtklacht pas zou mogen worden ingediend of behandeld als het rapport is ingeleverd. Dan wordt de civiele procedure in ieder geval niet vertraagd door een tuchtklacht.

Toezicht van de rechter op het verloop van het deskundigenonderzoek

Een deskundige dacht dat er meer financieel deskundigen bereid zouden zijn een benoeming te aanvaarden, als rechters meer toezicht zouden houden op het deskundigenonderzoek. Hij zei te ervaren dat de regie die het hof Den Haag bij financieel deskundigenonderzoek in familierechtelijke zaken pleegt te voeren (par. 4.4.1.2), een positief effect heeft op deskundigen, partijen en advocaten en tot gevolg heeft dat er minder knelpunten tijdens het deskundigenonderzoek ontstaan, dan wel knelpunten door de rechter worden opgelost.

Vergelijking verzekeraarbaarheid aansprakelijkheidsrisico deskundige en onderzoeker enquêteprocedure

Enkele deskundigen zeiden dat het op zichzelf niet problematisch is voor een deskundige om zich tegen het risico van civielrechtelijke aansprakelijkheid te verzekeren, maar dat het eigen risico hoog is. De verzekeraarbaarheid van het aansprakelijkheidsrisico van onderzoekers die optreden in opdracht van de Ondernemingskamer, is door sommige rechters, advocaten en deskundigen een knelpunt genoemd. Zij zeiden dat er tijdens het onderzoek veelvuldig met aansprakelijkstelling wordt bedreigd. Potentiële onderzoekers weten dit en zijn om deze reden soms zelfs niet bereid de opdracht te aanvaarden. De verzekeraarbaarheid van het aansprakelijkheidsrisico is problematisch, omdat het moeilijk kan zijn de omvang van het risico in te schatten.

De beleving van het aansprakelijkheidsrisico van de onderzoeker in de enquêteprocedure

Zijn onderzoekers wel bereid de opdracht van de Ondernemingskamer te aanvaarden, dan hebben zij volgens sommige geïnterviewde personen tijdens het onderzoek hinder van de dreigingen die door partijen of advocaten worden geuit over hun aansprakelijkstelling. Enkele advocaten meenden daarentegen dat de aansprakelijkheidsdreiging voor onderzoekers in de afgelopen jaren is afgenomen, zowel onder invloed van specialisatie in de advocatuur als doordat de Ondernemingskamer de onderzoeker rugdekking geeft en streng optreedt tegen partijen die de onderzoeker onder druk zetten met aansprakelijkstellingen.

Kosten van rechtsbijstand bij aansprakelijkstelling van onderzoeker enquêteprocedure

Een enkele keer volgt er daadwerkelijk een aansprakelijkstelling van een onderzoeker. De onderzoeker draagt dan in de praktijk zelf de kosten van verweer, hetzij omdat er geen verzekering kon worden afgesloten, hetzij gezien het eigen risico van een afgesloten verzekering.

Enkele geïnterviewde personen meenden dat het rechtvaardig zou zijn als de kosten van rechtsbijstand zouden worden gedragen door de Staat, en de landsadvocaat zou worden ingeschakeld. Zij beschouwden de onderzoeker als een hulppersoon van de rechter en vonden dat deze kosten als kosten van overheidsrechtspraak door de Staat behoren te worden gedragen. Een enkeling breidde deze gedachte uit tot de kosten van fouten van de onderzoeker: ook die zouden aan de Staat moeten worden toegerekend. Van diverse zijden is gezegd dat herhaaldelijk de aandacht van het Ministerie van Justitie en de Raad voor de rechtspraak is gevestigd op de behoefte aan duidelijkheid over de bereidheid van de Staat om in voorkomende gevallen de kosten van rechtsbijstand van een onderzoeker te dragen, maar dat daarop geen duidelijk antwoord is gekomen. Eén van de geïnterviewde personen zei: *'De overheid laat de Ondernemingskamer in de steek'*.

5.4.2.2 Vraagstelling

Het belang van een heldere vraagstelling

Algemeen waren de geïnterviewde personen van mening dat het belangrijk is dat de rechter helder aanduidt waar het deskundigenonderzoek over moet gaan. Zo zei iemand dat het essentieel is voor een goed verloop van het deskundigenonderzoek dat goed wordt ingekaderd wat er moet worden onderzocht. De deskundige moet daar zijn steentje aan bijdragen, bijvoorbeeld door er duidelijk over te zijn wat hij wel en niet kan onderzoeken. Dat kost wel tijd, maar die tijd verdient zich terug. Iemand anders zegt dat de benoeming soms al een feit is terwijl de vraagstelling nog onduidelijk is.

Overleg over de vraagstelling tussen partijen, rechter en deskundige

Een advocaat zei dat het overleg over de vraagstelling, dat de rechter met partijen pleegt, soms minder succesvol is wanneer de kennis en ervaring van de advocaten van partijen sterk uiteen-

loopt, of als de communicatie tussen de advocaten van partijen over de procedurele kanten van de zaak stroef verloopt.

Rechters zeiden dat er weinig problemen zijn met het formuleren van de vragen aan een financieel deskundige. Zij vonden het van belang dat de rechter bij het formuleren van de vragen voldoende rekening houdt met de wensen van partijen en dat in de vraagstelling niet buiten de omvang van het geschil wordt getreden. Een rechter vond het van belang dat een deskundige de rechter om opheldering vraagt als de vraagstelling niet voldoende duidelijk is. Anders dan de rechters, zeiden de meeste geïnterviewde deskundigen dat zij wel knelpunten ervaren rondom de vraagstelling. Zij vonden dat de rechter de vraagstelling niet zou moeten formuleren zonder overleg met de deskundige. Hiervoor noemden zij verschillende redenen. Zo is herhaaldelijk door deskundigen gezegd dat de rechter uit zichzelf niet altijd de juiste vraag op het vakgebied van de deskundige stelt. Ook zeiden deskundigen dat zij uit de vraagstelling niet altijd begrijpen wat de rechter wil weten. Enkele deskundigen zeiden dat de rechter de vragen soms zo formuleert dat ze buiten het vakgebied van de deskundige vallen en de deskundige ze daarom niet mag beantwoorden, terwijl de deskundige uit de processtukken begrijpt dat de rechter wel informatie nodig heeft op het vakgebied van de deskundige. Een deskundige zei dat hij in één derde van het aantal zaken waarin hij als deskundige optreedt, na de benoeming overleg met de rechter moet plegen over de geformuleerde vraagstelling, omdat hij er niet mee uit de voeten kan. Een deskundige zei dat rechters soms vragen aan financieel deskundigen voorleggen die zich niet voor beantwoording lenen, bijvoorbeeld causaliteitsvraagstukken die buiten het bereik van het vakgebied van de financieel deskundige vallen. Een deskundige die zei dat de vraagstelling soms onbegrijpelijk of verkeerd is, vroeg zich af of rechters bij de formulering van de vraagstelling wel steeds voldoende onder ogen zien dat zij zich begeven op een ander vak-

gebied. Hij meende dat soms uit rechterlijke uitspraken in zaken over financiële kwesties blijkt dat de rechter een financieel vraagstuk niet heeft begrepen: *'Er worden appels met peren bij elkaar opgeteld.'* Een andere deskundige dacht dat een jurist soms vragen verkeerd of buiten het vakgebied van de deskundige formuleert doordat de jurist en de financieel deskundige elkaars vaktaal niet kennen.

Suggesties van deskundigen voor overleg met de rechter over de vraagstelling

De deskundigen die knelpunten zeiden te ervaren rondom de vraagstelling, deden diverse suggesties voor verbetering. Eén deskundige zei dat er in ieder geval een dialoog nodig is tussen de rechter en de deskundige om helder te krijgen wat de rechter wil weten. Deze deskundige zou het liefst buiten aanwezigheid van de advocaten contact kunnen hebben met de rechter over de vraagstelling, omdat hij zich wil concentreren op de vragen die bij de rechter leven. Hij zei te verwachten dat, naarmate een rechter vaker met dezelfde deskundigen samenwerkt, de rechter en de deskundige elkaar in het overleg over de vraagstelling sneller zullen begrijpen.

Een andere deskundige meende dat de rechter die een deskundige vraagt of hij de benoeming wil aanvaarden, tegelijk de concept-vraagstelling aan de deskundige zou moeten voorleggen. De deskundige zal dan ook kennis moeten kunnen nemen van een deel van het procesdossier, om te beoordelen of de vraagstelling aansluit bij de kern van het geschil van partijen op zijn vakgebied. Deze deskundige noemde nog als nadeel van de gangbare werkwijze om de vragen zonder overleg met de deskundige te formuleren, dat partijen zich er bij aanvang van het onderzoek niet van bewust zijn dat de vraagstelling op initiatief van de deskundige nog kan veranderen. Weer een andere deskundige vond dat de deskundige aanwijzingen aan de rechter moet kunnen geven over de formulering van de vraagstelling. Tenslotte heeft een deskundige gewezen op de werkwijze van het hof Den Haag in familie-

rechtelijke zaken als een voorbeeld dat volgens hem navolging verdient (zie par. 4.4.1.2). Tijdens de regiezitting wordt helder welke vragen door de deskundige moeten worden beantwoord met het oog op de verdere behandeling van de zaak. Deze deskundige vond het belangrijk dat partijen, de rechter en de deskundige gezamenlijk overleg voeren over de vraagstelling. Partijen kennen de zaak en hun belangen. De deskundige kan partijen en de rechter helpen om tot de kern van de problematiek op zijn vakgebied door te dringen. Zij hebben zelf niet altijd voldoende financiële deskundigheid om helder te krijgen welke vragen nodig zijn om tot de kern te raken. Deze deskundige vertelde het volgende over zijn ervaringen met de werkwijze van de regiezittingen van de familiekamer van het hof Den Haag in zaken waarin een financieel deskundigenbericht wordt gelast. Als het overleg over de vraagstelling tijdens de regiezitting wordt geschorst, blijft de deskundige bij de raadsheer in de zittingszaal. Als de deskundige zich tijdens de zitting afvraagt of een bepaalde vraag relevant kan zijn, die door partijen en het hof niet is genoemd, kan hij in de schorsing een suggestie dienaangaande doen. Het is dan aan het hof om te beoordelen of de vraag past binnen de grenzen van het geschil van partijen. De schorsing is hiervoor een natuurlijk moment. De deskundige die aanwezig is bij een regiezitting van de familiekamer van het Haagse hof, zit in de zittingszaal op de plaats van het Openbaar Ministerie. Hij wordt als een hulp-persoon van de rechter gezien. Bij een schorsing verlaten partijen en advocaten de zaal en blijven het hof en de deskundige in de zaal. Na de schorsing krijgt de deskundige het woord. Dan formuleert hij de vragen die hij relevant vindt. Partijen moeten niet de indruk krijgen dat de deskundige de rechter souffleert. De deskundige heeft zijn eigen professionele verantwoordelijkheid. Hij heeft altijd één vraag die ruimte geeft om door te dringen tot de kern van het-geen op zijn vakgebied tussen partijen in geschil is.

Vraagstelling en uiteenlopende opvattingen onder deskundigen

Een deskundige vond dat een rechter die wil weten of er meerdere goede antwoorden mogelijk zijn op een vraag, daar expliciet naar moet vragen bij de deskundige, bijvoorbeeld door te vragen of een bepaalde vraag tot verschillende antwoorden leidt als bij de beantwoording verschillende invalshoeken worden gekozen. Ook is denkbaar dat twee deskundigen worden benoemd, één die vooral vaktechnisch is georiënteerd en één die overziet wat er speelt tussen partijen en langs welke lijnen hun conflict zich heeft ontwikkeld. Deze deskundigen vullen elkaar aan, omdat zij vanuit een verschillende invalshoek dezelfde feiten onderzoeken.

5.4.3 Uitvoering van het onderzoek

5.4.3.1 Regie van de rechter

Door de geïnterviewde personen zijn niet of nauwelijks knelpunten genoemd die te maken hebben met de regie van de rechter bij de uitvoering van het onderzoek. Evenals met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek, werd algemeen ervaren dat de rechter buiten beeld is tijdens het onderzoek. Degenen die ervaring hebben met deskundigenonderzoek in complexe zaken die worden behandeld door de familierechtbank van het hof Den Haag, zeiden de ervaring te hebben dat de rechter bij problemen tijdens het deskundigenonderzoek actief de regie voert. Dat werd door hen positief gevonden.

Regels voor de uitvoering van onderzoek in de enquêteprocedure

Aan degenen die ook ervaring hebben met het onderzoek in de enquêteprocedure, is gevraagd een vergelijking te maken tussen het verloop van het financiële deskundigenonderzoek en het onderzoek in de enquêteprocedure. Enkele advocaten hebben vervolgens naar voren gebracht dat de rechten en plichten van partijen en de deskundige bij een 'gewoon' deskundi-

genonderzoek (art. 194 e.v. Rv) duidelijker zijn dan de positie van partijen en de onderzoeker bij een enquête (art. 2:345 BW), mede gezien uitspraken van de Hoge Raad over de uitvoering van 'gewoon' deskundigenonderzoek en gezien de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken'. Zij dachten dat het gebrek aan regels bij het onderzoek in de enquêteprocedure partijen uitnodigt om in een zaak de strijd over procedurele aspecten van het onderzoek met elkaar en de onderzoeker aan te gaan. Zo wordt volgens hen bijvoorbeeld gestreden over de vraag of de onderzoeker met één partij mag spreken, of hij met een derde mag spreken buiten aanwezigheid van partijen, of de advocaten van partijen erbij mogen zijn als de onderzoeker iemand hoort, en, zo ja, of de advocaten iets mogen zeggen. Een advocaat zei dat, zelfs als er regels zouden komen over het onderzoek in de enquêteprocedure die niet onverdeeld gunstig zouden zijn voor partijen, zij in ieder geval een groot deel van het huidige debat over de gang van zaken overbodig zouden maken. Enkele advocaten meenden dat de onderzoeker verplicht zou moeten worden een plan van aanpak aan partijen voor te leggen. Ook zei een advocaat dat het nuttig zou zijn als in een regel vast zou liggen dat een partij die tijdens het onderzoek een tuchtklacht tegen de onderzoeker wil indienen, zich eerst bij de Ondernemingskamer dient te voegen. Verder zou het praktisch zijn als de werkwijze van onderzoekers op hoofdlijnen uniform zou worden. De ene onderzoeker geeft partijen bijvoorbeeld kort na een interview een woordelijk verslag op een bandje, de andere onderzoeker heeft zes weken na een interview nog steeds niets van de inhoud van het interview aan partijen teruggekoppeld. Een rechter zou het praktisch vinden als er iets over de taak van de onderzoeker in de enquêteprocedure op papier zou worden gezet. Het komt bijvoorbeeld wel eens voor dat een onderzoeker die alleen over de feiten behoort te rapporteren, in het rapport ook een oordeel geeft over het handelen van een bestuurder dat aan

de Ondernemingskamer is voorbehouden. Onderzoekers krijgen nu geen schriftelijke instructie dat zij zich van dit soort oordelen behoren te onthouden. Wel krijgen zij naast de schriftelijke opdracht van de Ondernemingskamer een mondelinge toelichting op de opdracht. Ook kunnen zij vragen tijdens het onderzoek voorleggen aan de voorzitter of de griffier van de Ondernemingskamer. Enkele geïnterviewde personen hebben benadrukt het heilzaam te vinden dat de onderzoeker in de enquêteprocedure zijn gang kan gaan en dat er geen regels zijn voor het onderzoek in opdracht van de Ondernemingskamer. Bij de verwerking van de resultaten van de interviews is opgevallen dat dit vooral is gezegd door personen die bij aanvang van het interview hadden gezegd geen ervaring te hebben met deskundigenonderzoek in opdracht van de gewone civiele rechter. Rechters hebben erop gewezen dat het bij een enquête gaat om waarheidsvinding met betrekking tot een onderneming en niet om waarheidsvinding in een burgerlijke rechtsverhouding tussen twee partijen. De onderzoeker moet volgens hen in die zin losser ten opzichte van partijen staan dan een deskundige die in een gewone civiele procedure een deskundigenonderzoek verricht. Rechters zeiden dat de onderzoeker zelf moet kunnen bepalen hoe hij het onderzoek inricht. Hij kan dan niet door vechtende partijen worden aangesproken op wat hij wel en niet mag. Enkele rechters zeiden dat het van groot belang is dat de onderzoeker met één partij tegelijk kan praten, of met een derde buiten aanwezigheid van partijen. De vrijheid van de onderzoeker is nodig omdat hij de waarheid boven tafel moet zien te krijgen. Als hij uitsluitend in aanwezigheid van partijen en hun advocaten met mensen zou mogen spreken, zou de Ondernemingskamer het onderzoek net zo goed zelf kunnen verrichten. Door een onderzoeker aan te stellen, is het mogelijk informatie die vertrouwelijk moet blijven, buiten de openbaarheid te houden. Dat is niet of nauwelijks mogelijk als

de Ondernemingskamer het onderzoek zelf zou verrichten, omdat het beginsel van hoor en wederhoor geen ruimte biedt om informatie ter kennis van de rechter te brengen en niet ter kennis van de wederpartij.

Enkele geïnterviewde personen hebben opgemerkt dat niet uit het oog moet worden verloren dat de onderzoeker wordt gezien als een verlengstuk van de Ondernemingskamer en niet te maken heeft met een enkelvoudige vraag, maar met een organisatie waarin hij een onderzoek dient te verrichten. Een onderzoeker krijgt niet één concrete vraag waarop hij een concreet antwoord kan geven, zoals de vraag naar de waarde van aandelen op een bepaald moment. Hij heeft te maken met vage noties van belangenverstrengeling en moet zich door middel van interviews met de betrokkenen een beeld vormen van de werkelijkheid. Dit alles, zo zeiden zij, vraagt om een per geval te bepalen aanpak van de onderzoeker en een ruim geformuleerde opdracht van de rechter. De reikwijdte van het onderzoek wordt met opzet niet beperkt, zodat de onderzoeker de ruimte krijgt om het probleem in zijn geheel in ogenschouw te nemen. Alleen de duur van het onderzoek wordt beperkt. Een advocaat vond het belangrijk dat de reikwijdte van het onderzoek niet wordt beperkt. Anders zou het evenwicht tussen de betrokken partijen verstoord kunnen raken, bijvoorbeeld wanneer bestuurders en commissarissen hun kennisvoorsprong zouden gebruiken om het werkelijke pijnpunt buiten het onderzoek te houden. De grote vrijheid van de onderzoeker betekent volgens deze advocaat echter wel dat een onderzoeker heel verstandig moet zijn en duidelijk voor ogen moet hebben wat zijn taak is, of dat het soms misschien goed is meer dan één onderzoeker te benoemen, zodat onderzoekers de verantwoordelijkheid kunnen delen.

5.4.3.2 Medewerking van partijen

Een deskundige meende dat de medewerking van partijen eigenlijk voor zich spreekt als zij

invloed kunnen uitoefenen op het deskundigenonderzoek in hun zaak. Die invloed maakt het oordeel van de deskundige en de rechter volgens hem aanvaardbaarder voor partijen. Hij vond het belangrijk om bij aanvang van het onderzoek na overleg met partijen te beschrijven welke methode in het onderzoek zal worden gevolgd en, als de juistheid van een bepaalde handelwijze moet worden onderzocht, welke maatlat er door de deskundige zal worden gehanteerd. Voor deskundigen kan dat moeilijk zijn. Het vergt reflectie op de eigen oordeelsvorming. De rechter zou er goed aan doen om van de deskundige te verlangen dat het toegepaste beoordelingskader expliciet in het rapport wordt opgenomen. Dan kan er discussie over plaatsvinden. De rechter zou het beoordelingskader misschien zelfs (deels) moeten verstrekken aan de deskundige. Op dit moment wordt meestal aan de deskundige zelf overgelaten welke maatstaven hij hanteert. Een bijkomend voordeel is dat meer inhoudelijke verdieping en discussie in een zaak een handvat biedt voor conflictbemiddeling. Veel rechters zien volgens deze deskundige niet dat deskundigenonderzoek kansen biedt voor mediation en denken dat het een louter technische aangelegenheid is.

Informatieverstrekking door partijen

Enkele deskundigen zeiden wel eens knelpunten te ervaren in de medewerking van een partij aan de verstrekking van informatie die de deskundige nodig heeft voor het onderzoek. Volgens een deskundige doen zich deze knelpunten minder vaak voor, als de advocaten van partijen voldoende vertrouwen hebben in de deskundige. Een andere deskundige zei dat een soepel verloop van het deskundigenonderzoek vanzelfsprekender is geworden naarmate hij meer ervaring heeft opgedaan met de procedure van het deskundigenonderzoek. Hij had niet de ervaring dat een partij bepaalde informatie niet wil verstrekken of dat partijen vaker aanwezig willen zijn bij onderzoekshandelingen dan hij nuttig vindt. Hij is gewend om bij aanvang van het onderzoek

duidelijk aan te geven wat hij van wie verwacht. Hij deelt bij aanvang aan partijen mee hoe hij het onderzoek wil aanpakken. Hij vraagt of partijen bepaalde wensen hebben met betrekking tot het onderzoek, of er een bijeenkomst met partijen nodig is, of ze nog een toelichting willen geven op de gestelde vragen, en laat weten welke informatie hij nodig heeft. Vaak is wel duidelijk wie welke informatie aan de deskundige zal moeten verstrekken. De aanwezigheid van partijen bij bepaalde onderzoekshandelingen kan op zichzelf een knelpunt vormen als vertrouwelijke informatie wordt uitgewisseld. Dan kan eventueel een waarnemer namens een partij aanwezig zijn. Dit komt echter niet vaak voor. Meestal is de informatie al zo oud, dat het vertrouwelijk karakter ervan is vervallen of niet meer zo belangrijk is. Nadat hij mede aan de hand van de antwoorden van partijen heeft geïnventariseerd welke stappen in het onderzoek moeten worden doorlopen, stelt hij een plan van aanpak op. Het is niet altijd nodig het plan van aanpak aan partijen te zenden. Dat doet hij alleen als de aanpak enigszins complex is. In andere gevallen volstaat hij met toezending van een verslag van het overleg met partijen. Vaak is de verdere aanpak van het onderzoek in het overleg met partijen afgesproken. Ook dan is het voldoende om het verslag van het overleg aan partijen toe te zenden. Tenslotte zei een deskundige dat partijen in het algemeen normaal meewerken aan deskundigenonderzoek en dat, als een partij een enkele keer bepaalde informatie niet wil verschaffen, het meestal goed werkt om aan partijen te laten weten dat er zonder de gevraagde informatie geen deskundigenbericht tot stand zal komen.

5.4.3.3 Opmerkingen en verzoeken

Opmerkingen en verzoeken tijdens het onderzoek

Een rechter zei dat partijen wel eens klagen als de deskundige een bespreking met partijen en hun advocaten laat doorgaan terwijl de partijdeskundige van één van partijen verhinderd is.

Dergelijke kwesties worden in het algemeen opgelost door de deskundige en belanden niet bij de rechter. Een advocaat vertelde dat deskundigen uit zichzelf lang niet altijd bij het begin van het onderzoek met een plan van aanpak komen en niet altijd laten weten wanneer zij met wie willen spreken. Hij zei dat hij graag wil weten wat de plannen van de deskundige zijn en vooral hoe lang het onderzoek gaat duren. De geïnterviewde deskundigen zeiden allen dat zij bij aanvang van het onderzoek een plan van aanpak maken en partijen gelegenheid geven daarop te reageren. In een plan van aanpak beschrijven zij voornamelijk de reikwijdte, de inrichting en de planning van het onderzoek. Zij zeiden het van belang te vinden dat partijen in een vroeg stadium van het onderzoek de aandacht van de deskundige kunnen vestigen op punten die zij voor het onderzoek van belang vinden. Ook wilden zij opmerkingen en verzoeken van partijen die relevant zijn voor de inrichting van het onderzoek, niet pas ontvangen bij de reactie van partijen op het concept-rapport.

Reageren op concept-rapport van de financieel deskundige

Met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek zijn door advocaten en deskundigen niet of nauwelijks knelpunten gemeld met betrekking tot de naleving van het voorschrift dat de deskundige partijen gelegenheid geeft tot het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken (art. 198 lid 2 Rv). Een deskundige zei dat er eigenlijk alleen knelpunten zijn in de fase waarin partijen op het concept-rapport reageren, wanneer de kennis en ervaring van de advocaten van partijen ver uiteenloopt. Een rechter zei dat naar zijn indruk onervaren deskundigen nog wel eens fouten maken bij de naleving van het voorschrift over opmerkingen en verzoeken. Hij zou graag zien dat een deskundige contact zoekt met de rechter als hij zich afvraagt hoe hij iets moet aanpakken. Dat gebeurt naar zijn ervaring nu zelden. Het zou goed zijn als elk gerecht één vast aanspreekpunt had bij wie de deskun-

dige met zijn vragen terecht kan, het liefst een rechter of juridisch medewerker met ruime ervaring in (het beantwoorden van vragen over) deskundigenonderzoek.

Reageren op concept-rapport van de onderzoeker in de enquêteprocedure

Advocaten zeiden dat het in de enquêteprocedure tegenwoordig gebruikelijk is dat de onderzoeker een concept-rapport aan partijen zendt en zij daarop bij de onderzoeker mogen reageren. Partijen zijn formeel echter afhankelijk van de bereidheid van de onderzoeker om het zo te doen. Het zou volgens sommige advocaten duidelijker zijn als de voorschriften van het gewone deskundigenonderzoek (art. 198 lid 2 Rv) in de enquête zouden gelden. Daarmee zou ook duidelijk zijn dat partijen tijdens het onderzoek opmerkingen mogen maken en verzoeken mogen doen, waarover nu geregeld debat is tussen partijen, advocaten en onderzoekers. Het is nu voor partijen niet goed te controleren in hoeverre een onderzoeker kennis neemt van informatie die hij niet met alle partijen deelt. Als probleem werd genoemd dat nooit aantoonbaar is of alle informatie die de onderzoeker heeft verzameld, ook in de stukken terecht komt.

5.4.3.4 Contacten tussen deskundige en rechter

Een rechter vond dat het contact tussen deskundige en rechter informeler zou moeten kunnen verlopen. Een deskundige zou bijvoorbeeld telefonisch vragen aan de rechter moeten kunnen stellen. Problematisch is dat partijen dan niet weten wat er tussen de rechter en de deskundige wordt besproken. Het zou goed zijn als rechters zouden beschikken over de faciliteit om een telefoongesprek met de deskundige en de advocaten van partijen te voeren (een *conference-call*), zodat de advocaten kunnen meeluisteren. Het gaat vaak om kleine dingen. Het is inefficiënt dat in de huidige praktijk een deskundige die de rechter iets wil vragen, wordt verzocht zijn vra-

gen op schrift te stellen, waarna de rechter partijen om een schriftelijke reactie vraagt en vervolgens een schriftelijke reactie aan de deskundige zendt.

Een andere rechter vond het niet problematisch om vragen van de deskundige buiten tegenwoordigheid van partijen of hun advocaten telefonisch te beantwoorden. Of partijen op de hoogte moeten worden gesteld van het contact tussen deskundige en rechter, hangt af van de aard van het probleem. Deze rechter stelt partijen zonodig schriftelijk op de hoogte van de inhoud van een telefoongesprek dat hij met de deskundige heeft gevoerd.

De meeste deskundigen vonden dat zij eenvoudig overleg met de rechter moeten kunnen plegen, bijvoorbeeld om onduidelijkheden over de vraagstelling op te helderen. Een deskundige zei dat het niet voor de hand ligt dat advocaten bij dit overleg tegenwoordig zijn, omdat zij de neiging hebben te problematiseren, terwijl het overleg tussen de rechter en de deskundige ertoe strekt een probleem te vereenvoudigen. Een rechter zei dat rechters naar zijn indruk vaak te weinig ervaring hebben met hun rol tijdens deskundigenonderzoek. Hij dacht dat er mede daardoor zo weinig contacten zijn tussen deskundige en rechter tijdens een deskundigenonderzoek. Onervaren rechters zijn eerder terughoudend om een deskundige te woord te staan, uit vrees fouten te maken bij de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor. Regie voeren kan een rechter alleen als hij verstand van zaken heeft, anders wordt hij geleid door partijen. Een rechter hoeft geen specialist te zijn, maar hij moet wel voldoende ervaring hebben en met een specialisme overweg kunnen. In de praktijk ebt de kennis en ervaring van rechters telkens weg door het roulatiebeleid van de rechtbanken. Bovendien is het een probleem om goede civilisten te vinden, aldus deze rechter.

Enquêteprocedure

Advocaten zeiden dat zij in een zaak soms vermoeden dat er overleg plaats vindt tussen de

onderzoeker en de Ondernemingskamer, maar dat zij daarvan niet door de onderzoeker of de Ondernemingskamer op de hoogte worden gesteld. Sommigen hadden daarop kritiek en vonden dat zij dit niet aan de cliënt kunnen uitleggen. Anderen zeiden zich te kunnen indenken dat een onderzoeker soms de behoefte heeft om met de Ondernemingskamer te bespreken of hij op koers is. Een advocaat zei dat hij aan de cliënt goed kan uitleggen dat de onderzoeker soms overleg met de rechter moet voeren buiten aanwezigheid van partijen en hun advocaten, omdat duidelijk is dat de Ondernemingskamer zich in een overleg met de onderzoeker terughoudend opstelt en partijen waar nodig in het overleg betreft.

Een rechter zei dat overleg tussen de onderzoeker en een vertegenwoordiger van de Ondernemingskamer vooral praktische aspecten betreft. Een andere rechter zei dat zulk overleg moet worden gezien als raadkameroverleg, omdat de onderzoeker als een verlengstuk van de Ondernemingskamer functioneert.

5.4.3.5 Doorlooptijd

Deskundigenonderzoek kost tijd

Een rechter zei dat een deskundigenonderzoek in verhouding tot de totale doorlooptijd van een zaak veel tijd in beslag neemt, maar in het algemeen niet sneller kan worden afgewikkeld dan normaal het geval is. Een deskundigenonderzoek kost tijd en dat moet uit het oogpunt van de kwaliteit van de rechtspraak voor lief worden genomen in zaken die zich niet lenen voor afdoening zonder deskundigenonderzoek.

Enkele deskundigen zeiden dat vertraging in een deskundigenonderzoek voornamelijk wordt veroorzaakt door partijen die informatie niet tijdig aanleveren. Een deskundige zei dat hij hiervoor een termijn stelt, als duidelijk is dat een partij traaint.

Wie bewaakt de doorlooptijd?

Een rechter vond dat er in zijn gerecht voldoende controle is op de doorlooptijd. Hij vertelde dat daaraan als volgt gestalte wordt gegeven. Als een deskundige voor aanvang van het onderzoek zegt dat hij meer tijd nodig heeft voor het onderzoek dan de rechter verantwoord vindt, wordt hij niet benoemd. De termijn voor de inlevering van het rapport wordt afgestemd met de deskundige. Bij overschrijding van de termijn zoekt de griffier contact met de deskundige en wordt de termijn zonodig verlengd. Bij een tweede overschrijding van de termijn neemt de rechter zelf contact op met de deskundige. Slechts een enkele keer komt het voor dat een deskundige het rapport alsmäär niet inlevert. De oorspronkelijk benoemde deskundige wordt dan uit zijn taak ontheven en ontvangt in principe geen betaling. Vervolgens wordt er een andere deskundige benoemd.

Een advocaat zou graag zien dat de rechter actiever toezicht houdt op de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek. Naar zijn ervaring doen rechters weinig als de termijn voor inlevering van het deskundigenbericht wordt overschreden. Hij heeft zelf wel eens een brief geschreven aan een deskundige die de termijn overschreed, maar dat heeft niet geholpen. Hij dacht dat dat komt doordat een deskundige de rechter als opdrachtgever ziet. Sommige advocaten vonden het hun taak om de doorlooptijd in de gaten te houden, omdat de rechter buiten beeld is tijdens het deskundigenonderzoek. Andere advocaten dachten dat het mogelijk ongunstig uitwerkt voor de cliënt als een advocaat de deskundige op een termijnoverschrijding attendeert. Zij zouden liever zien dat de rechter actief toezicht houdt op de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek. Eén advocaat vond dat financieel deskundigenonderzoek in het algemeen eindeloos duurt. Hoe langer het duurt, hoe meer het kost. Hij zei dat de doorlooptijd ook afhankelijk is van de proceshouding van partijen. Soms geeft het commentaar van partijen in het kader van de opmerkingen en ver-

zoeken op het concept-rapport een deskundige aanleiding om zich defensief op te stellen en extra rondes van hoor en wederhoor in te bouwen.

5.4.4 Afwikkeling

5.4.4.1 Controles bij ontvangst van het rapport

Een rechter zei dat een deskundigenbericht na ontvangst ter griffie direct aan de zaaksrechter wordt gezonden, voordat het aan partijen wordt doorgestuurd. De rechter controleert dan bijvoorbeeld of alle vragen zijn beantwoord en of in het rapport is vermeld dat de deskundige aan partijen gelegenheid heeft gegeven om opmerkingen te maken en verzoeken te doen. Wordt een verzuim geconstateerd, dan verzoekt de griffie de deskundige om het verzuim te herstellen. Aan partijen wordt een kopie van dat verzoek gestuurd.

5.4.4.2 Motivering van het rapport

Deskundigen zeiden dat een deskundige een helder rapport moet kunnen schrijven dat ook begrijpelijk is voor niet financieel deskundigen, maar dat zij niet altijd goed kunnen inschatten wat een jurist in het rapport wel en niet zal begrijpen. Enkele deskundigen vonden dat de rechter ook buiten partijen om aan de deskundige moet kunnen vragen om het rapport toe te lichten. Dat zou als een soort raadkameroverleg moeten worden gezien. De rechter moet volgens hen vrij zijn om de deskundige te vragen wat hij wil, zonder op zijn opmerkingen te kunnen worden vastgepind door een partij. Deze deskundigen zeiden dat zij het belangrijker vinden dat de rechter het rapport goed begrijpt en de uitkomst van de zaak strookt met de realiteit op hun vakgebied, dan dat voor partijen volledig zichtbaar is welke invloed de deskundige heeft gehad op de uitkomst van de zaak.

Een deskundige zei dat hij het belangrijk vindt dat in een rapport het toetsingskader wordt ver-

meld dat de deskundige heeft gehanteerd en de onderzoeksmethoden die hij heeft toegepast. Hij vond dat de deskundige alleen hoeft te vermelden of er op zijn vakgebied verschil van opvatting bestaat op punten die relevant zijn voor de beantwoording van de vraagstelling wanneer de rechter daarnaar expliciet heeft gevraagd.

5.4.4.3 Mondelinge toelichting van deskundige

Mondelinge behandeling zonder deskundige

Een rechter zei dat een rapport dat volgens deskundigen duidelijk en goed gemotiveerd is, door een rechter toch verkeerd kan worden begrepen, omdat de rechter niet beschikt over de kennis en ervaring van de deskundige. Hij dacht dat een comparitie na deskundigenbericht de kans op ongelukken kan beperken, ook als de deskundige die niet bijwoont. Partijen kunnen dan rechtstreeks met de rechter van gedachten wisselen over de betekenis van een deskundigenbericht voor de verdere behandeling van de zaak. Hij verwachtte dat misverstanden over de betekenis van het rapport dan eerder boven komen drijven dan wanneer uitsluitend schriftelijk wordt voortgeprocedeerd. Hij trok de vergelijking met de strafzitting waar in aanwezigheid van deskundigen over de verlenging van een TBS-maatregel wordt gesproken. Daar leert een rechter als vanzelf wat een duidelijk rapport is, of wanneer kritische vragen van de rechter nodig zijn om opheldering over bepaalde punten van een deskundige te krijgen.

Een andere rechter zei dat hij er de voorkeur aan geeft om te compareren na deskundigenbericht in plaats van partijen gelegenheid te geven voor conclusies na deskundigenbericht. De deskundige hoeft hier bijna nooit bij te zijn. Het gaat erom dat partijen hun visie mondeling aan de rechter kenbaar kunnen maken. Het deskundigenbericht geeft meestal ook aanleiding om met partijen over de mogelijkheid van een schikking te spreken. Partijen weten wel dat de rechter het

deskundigenbericht bijna altijd volgt als hij uitspraak moet doen.

Mondelinge behandeling met deskundige

Een rechter vond dat het in gevallen waarin een deskundigenbericht gemotiveerd wordt betwist, nuttig kan zijn om de deskundige te horen in aanwezigheid van partijen. Vaak is het in zulke gevallen op zichzelf wel mogelijk direct uitspraak te doen, wanneer de rechter bereid is te volstaan met een vooral procedurele motivering. Dat is echter lang niet altijd bevredigend. Uit het oogpunt van de aanvaardbaarheid van de beslissing voor partijen, is het wenselijk dat de motivering zo feitelijk en inhoudelijk mogelijk is. Een debat tussen partijen, rechter en deskundige na de reacties van partijen op het deskundigenbericht kan eraan bijdragen dat duidelijker wordt wie er gelijk heeft en waarom. Het is echter wel een tijdrovende en kostbare werkwijze. Een andere rechter zei de ervaring te hebben dat de kwaliteit van de motivering van een rapport sterk verbonden is met de kwaliteiten van de deskundige. Als een deskundige in een rapport zijn opinie niet deugdelijk kan onderbouwen, kan hij dat naar zijn ervaring meestal ook niet in antwoord op aanvullende vragen.

Een deskundige zei dat het voorkomt dat een hof afwijkt van een in opdracht van de rechtbank uitgebracht deskundigenbericht, zonder dat aan de deskundige wordt gevraagd het rapport toe te lichten. Dat leidt veelal tot een tuchtklacht tegen de deskundige, of direct tot een aansprakelijkstelling. Bij lezing van zo'n arrest constateert hij nogal eens dat partijen en het hof het rapport niet goed hebben begrepen. Deze deskundige vond het raadzaam dat een deskundige in zo'n geval vóór de uitspraak wordt gevraagd om het rapport toe te lichten.

5.4.4.4 Terugkoppeling

Enkele deskundigen zeiden dat zij graag de uitspraak zouden ontvangen, om daar lering uit te trekken voor volgende zaken. Zij zeiden vrijwel

nooit te horen te krijgen of het rapport goed is begrepen. Een deskundige zei dat hij de enkele keer dat hij een uitspraak na deskundigenbericht onder ogen krijgt, vrijwel altijd verbaasd is over de uitspraak en zich afvraagt of de rechter het rapport wel heeft begrepen.

5.4.4.5 Kosten

De schatting van het voorschot

Enkele deskundigen zeiden dat het niet goed mogelijk is om bij aanvang van het deskundigenonderzoek een nauwkeurige schatting van de kosten te geven. Soms wordt de deskundige zelfs gevraagd de kosten op te geven zonder dat hij het dossier kent. Ook als hij het dossier wel kent, weet hij nog niet hoeveel onderzoek er nodig is om de vragen te beantwoorden. Uit informatie die tijdens het onderzoek wordt verkregen, kan volgen dat veel meer onderzoek moet worden gedaan dan aanvankelijk kon worden voorzien. Of zich dat zal voordoen, laat zich niet voorspellen. Ook kunnen de kosten stijgen als een partij niet meewerkt aan de verstrekking van informatie en de deskundige daarin moet bemiddelen. Het zou goed zijn als een partij die extra kosten veroorzaakt, die kosten altijd zou moeten betalen. Dat zou kunnen bevorderen dat partijen loyaal meewerken aan een deskundigenonderzoek.

Een andere deskundige zei dat hij geen knelpunten ervaart met betrekking tot de kosten. Hij kan van tevoren goed inschatten hoeveel het onderzoek zal kosten. Hij begroot het voorschot met een ruime marge naar boven. Een enkele keer laat de rechtbank weten dat het voorschot te hoog is. Dan volgen er onderhandelingen met de rechtbank over het tarief. Betaling vindt plaats na de eindnota. Tussentijds wordt er niet gedeclareerd. Het gaat om kleine opdrachten, waaraan zelden meer dan veertig uur per stuk wordt besteed.

Een rechter zei dat hij zich kan indenken dat een financieel deskundige vaak van tevoren niet goed kan inschatten wat het onderzoek zal kos-

ten, omdat zij dan bijvoorbeeld nog niet weten hoeveel informatie zij nog moeten verzamelen en bestuderen. Dat probleem is niet zomaar opgelost met de begroting van een aanvullend voorschot, want voor partijen wordt het, naarmate het onderzoek vordert en de kosten verder oplopen, steeds minder makkelijk om te zeggen dat het onderzoek te duur wordt en zij ervan af willen zien.

Uniformiteit in de afwikkeling van de kosten

Een deskundige zei het verwarrend te vinden dat elk gerecht de financiën anders afwikkelt. Soms mag hij tussentijds declareren, soms niet. Soms krijgt hij het hele voorschot direct doorbetaald, dan weer krijgt hij pas betaling na indiening van de eindnota. Hij vond dat hij zijn declaraties maandelijks moet kunnen indienen en betaald krijgen. In ieder geval zouden de gerechten duidelijker moeten zijn in de informatieverschaffing en zou de gang van zaken overal hetzelfde moeten zijn.

Nodeloze kosten

Een deskundige zei dat hij eens heeft meegeemaakt dat hij in de auto onderweg naar een comparitie werd gebeld dat de comparitie niet doorging. De zaak bleek al een maand eerder te zijn geschikt, maar dat was hem niet meegedeeld. Het was onduidelijk of de fout bij de rechtbank of bij partijen lag. Hij heeft zijn kosten toen wel kunnen declareren.

Taak van de rechter

Rechters zeiden dat zij vinden dat de kosten van financieel deskundigenonderzoek erg kunnen oplopen. Een rechter vertelde dat het regelmatig voorkomt dat een partij na afloop van het onderzoek bezwaar maakt tegen de eindnota. Een deskundige moet dan in ieder geval zijn kosten specificeren. Is het voorschot overschreden, dan weegt bij de begroting mee of de deskundige de overschrijding tijdig heeft gemeld. Een andere rechter zei dat hij er bij de benoeming van een deskundige op let dat het uurtarief van

een deskundige niet uit de pas loopt met het belang van de zaak. Daarbuiten zag hij het niet als zijn taak om de kosten van een deskundigenonderzoek actief te beteugelen.

Een rechter dacht dat het goed zou zijn als er bij aanvang van het onderzoek een definitieve prijsafspraken zou worden gemaakt. Dan weten partijen waar zij voor kiezen.

Vergelijking tussen de kosten van financieel deskundigenonderzoek en de kosten van de inzet van raden

De geïnterviewde personen die werkzaam zijn in of rondom de Ondernemingskamer of de Pachtkamer hebben vrijwel zonder uitzondering benadrukt dat de positie van de raden niet kan worden vergeleken met de positie van deskundigen, waarbij erop is gewezen dat de raden lid zijn van een rechterlijk college en een zelfstandige inbreng hebben in de behandeling en afdoening van een zaak (par. 5.5.4). Bij het onderwerp 'kosten', maakten sommigen die vergelijking echter wel. Door verscheidene personen is er op gewezen dat een groot deel van de kosten die partijen in een procedure bij de gewone civiele rechter moeten besteden aan een deskundigenonderzoek, niet door partijen hoeven te worden gemaakt in zaken waarin raden naast raadsheren lid zijn van een rechterlijk college. In laatstgenoemde zaken zou volgens hen heel vaak een deskundige moeten worden benoemd wanneer de deskundigheid van de raden niet voorhanden was. De vergoeding van de raden is minimaal in verhouding tot de kosten van een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter. Sommigen meenden dat de Staat de rechtspraak de lusten verschaft van de deskundigheid van raden, maar de lasten door de raden zelf laat dragen. Anderen dachten dat de beloning van de raden vooral tot uitdrukking komt in hun benoeming en de erkenning van het belang van hun deskundigheid voor de rechtspraak.

5.5 Resultaten van de interviews: adviseren of beslissen

5.5.1 Inleiding

Zoals vermeld in par. 5.2.2, is in de interviews met rechters, advocaten en deskundigen met betrekking tot medisch en financieel deskundigenonderzoek en met personen in en rondom de Ondernemingskamer en de Pachtkamer niet alleen aandacht besteed aan het deskundigenonderzoek in opdracht van de civiele rechter. Ook zijn in de interviews vragen gesteld ter vergelijking van het model waarin deskundigen de rechter adviseren (hierna ook: adviesmodel) en het model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid in de hoedanigheid van raden deel uitmaken van een rechterlijk college (hierna ook: beslismodel). Van de antwoorden op laatstgenoemde vragen wordt in deze paragraaf verslag gedaan. Eerst wordt ingegaan op de algemene gezichtspunten die zich uit de interviews laten destilleren. Dan wordt afzonderlijk ingegaan op de vraag of het wenselijk is een letselschadekamer in te richten waarin juristen en artsen samen rechtspreken. Tenslotte komen enkele losse onderwerpen aan de orde, waarin andere aspecten van de keuze tussen adviseren en beslissen worden belicht.

Vershil tussen raden en deskundigen

Zoals vermeld in hoofdstuk 2, worden de raden in de Pachtkamer en de Ondernemingskamer in de wet de 'deskundige leden' van het college genoemd. Personen die werkzaam zijn in en rondom de Pachtkamer en de Ondernemingskamer, zeiden in de interviews vrijwel zonder uitzondering dat de raden niet als deskundigen behoren te worden aangeduid. Als reden noemden zij vooral dat de raden met rechtspraak zijn belast en dat als deskundige wordt aangeduid een persoon die de rechter adviseert. De onderzoekers legden dan uit dat zij in het onderzoek onderscheid maakten tussen personen met juridische deskundigheid en per-

sonen met andere dan juridische deskundigheid en inzicht wilden krijgen in de afwegingen om personen met andere dan juridische deskundigheid om advies te vragen dan wel met rechtspraak te belasten. Door enkele rechters werd daarop benadrukt dat de inbreng van raden wezenlijk verschilt van de inbreng van deskundigen. Als toegevoegde waarde werd vooral het debat in raadkamer genoemd, dat als volwaardiger werd getypeerd dan een debat in raadkamer tussen louter juristen. Deze rechters dachten meestal ook dat de deelname van raden aan rechtspraak de kans beperkt dat een uitspraak feitelijk niet juist is.

5.5.2 Gezichtspunten gezien vanuit het beslismodel

In gesprekken met personen die werkzaam zijn in of rondom de Pachtkamer of de Ondernemingskamer is gevraagd of zij het beslismodel ook geschikt vonden voor andere zaken dan de zaken die worden behandeld door de Pachtkamer, respectievelijk de Ondernemingskamer. Aan personen die voornamelijk ervaring hadden met het adviesmodel, is eveneens gevraagd hun licht over deze kwestie te laten schijnen. Bij de verwerking van de antwoorden bleken telkens vier gezichtspunten naar voren te komen die door één of meer van de geïnterviewde personen van belang werden geacht om te bepalen of het ene of het andere model het meest geschikt is voor een bepaald type zaken. Deze gezichtspunten worden hierna beschreven.

5.5.2.1 Inbreng van materiedeskundigheid

Het eerste gezichtspunt heeft betrekking op de kennis en ervaring die nodig is bij de behandeling van een zaak en de beslissing. Men vond de keuze voor het beslismodel op zichzelf gerechtvaardigd als in het adviesmodel bij een bepaald type zaken in vrijwel elke zaak een deskundige moet worden benoemd. De geïnterviewde personen die werkzaam zijn in en rondom de

Pachtkamer, zeiden algemeen dat de Pachtkamer hiervan een goed voorbeeld is. Zij zeiden dat het in vrijwel elke zaak onmisbaar is dat tenminste één van de raden thuis is in de agrarische bedrijfsvoering. Een enkeling vond dat te sterk uitgedrukt, maar vond wel dat er aanzienlijk meer pachtzaken zijn waarbij raden nodig zijn, dan pachtzaken die door louter juristen zouden kunnen worden afgedaan. Personen die werkzaam zijn in en rondom de Ondernemingskamer, noemden als voorbeeld dat de behandeling van zaken over jaarrekeningen vergt dat tenminste één van de raden registeraccountant is. Eén advocaat heeft benadrukt dat het voor een goede werking van het beslismodel noodzakelijk is dat de kennis en ervaring van een raad op diens vakgebied actueel is.

Geen raden in cassatie

Door personen in en rondom zowel de Pachtkamer als de Ondernemingskamer is gesignaleerd dat het niet zonder meer begrijpelijk is dat de inbreng van raden wel nodig is bij die kamers, maar niet bij de Hoge Raad in zaken waarin beroep in cassatie wordt ingesteld tegen de uitspraak van de Pachtkamer of de Ondernemingskamer.

5.5.2.2 Bedrijfseconomische en bestuurlijke inbreng

Het tweede gezichtspunt heeft betrekking op de reikwijdte van de bevoegdheid van de rechter in een bepaald zaakstype. Door sommigen die werkzaam zijn in of rond de Ondernemingskamer werd als voorbeeld genoemd dat de Ondernemingskamer niet voornamelijk, zoals de gewone civiele rechter, feiten vaststelt die zich in het verleden hebben voorgedaan, maar – in het enquêterecht – ook vergaande bevoegdheden heeft om in te grijpen in het toekomstige bestuur van een onderneming. Bij dit laatste zijn bovendien niet uitsluitend de belangen van de partijen in de procedure betrokken, maar ook die van allerlei andere (kringen van) belanghebbenden.

Aangezien van een rechter in het algemeen niet kan worden verlangd dat hij weet hoe een bedrijf moet worden bestuurd, is het volgens sommigen van belang dat de rechter wordt bijgestaan door ervaren bestuurders, die in het bedrijfsleven hun sporen hebben verdiend en de gevolgen van bepaalde beslissingen voor een onderneming adequaat kunnen inschatten. Bij dit gezichtspunt werd niet zozeer van belang geacht of de raden specifieke materiedeskundigheid op een bepaald vakgebied hebben, maar vooral of zij door hun kennis en ervaring in staat zijn het strijdveld van de zaak in een brede economische, sociale en/of maatschappelijke context te beschouwen. In en rondom de Pachtkamer werden vergelijkbare uitspraken gedaan, bijvoorbeeld met betrekking tot het belang en de noodzaak dat de raden de gevolgen van een bepaalde beslissing inschatten voor de agrarische bedrijfsvoering van een partij, of voor de agrarische sector.

5.5.2.3 Acceptatie van een rechterlijke uitspraak

Het derde gezichtspunt hangt samen met de vorige twee. Wanneer een zaak niet zonder andere dan juridische deskundigheid kan worden beoordeeld en/of de beslissing gepaard gaat met ingrijpen in een onderneming, is het volgens enkele geïnterviewde personen die werkzaam zijn in of rond de Pachtkamer en de Ondernemingskamer, voor de acceptatie van een rechterlijke uitspraak belangrijk dat de uitspraak wordt gedaan door een college dat niet alleen juridisch onderlegd is. Als voorbeeld zijn, naast de bij het tweede gezichtspunt genoemde voorbeelden, jaarrekeningprocedures genoemd. De gedachte is dan dat het belangrijk is voor de acceptatie van de uitspraak binnen de beroepsgroep van accountants dat die zaken niet op louter juridische gronden worden beoordeeld, maar tevens vanuit het vaktechnisch perspectief van de accountant.

5.5.2.4 Haalbaarheid

Het vierde gezichtspunt betreft de haalbaarheid van het beslismodel. De meeste geïnterviewde personen zeiden dat het beslismodel zich in de praktijk niet gemakkelijk laat uitbreiden naar andere typen zaken, ongeacht de wenselijkheid van een uitbreiding. Zij dachten dat het vaak niet haalbaar zal zijn om de benodigde materiedeskundigheid in een rechterlijk college bijeen te brengen. Als voorbeeld werd de gewone civiele rechter genoemd, die op veel verschillende kennisgebieden rechtspreekt. Het werd ondoenlijk genoemd om voor zoveel uiteenlopende kennisgebieden raden naast de rechter te positioneren. Zoals in par. 5.5.3 wordt besproken, werd dat al problematisch gevonden met betrekking tot de behandeling van letselschadezaken, dus op één (medisch) kennisgebied. Ook is als voorbeeld genoemd dat het in de Pachtkamer aan pachterszijde moeizaam is om raden te benoemen met een bredere expertise dan de akkerbouw of de melkveehouderij, omdat zulke mensen aan pachterszijde niet in ruime mate voorhanden zijn en er dan getalsmatig veel te veel mensen zouden moeten worden benoemd. Als ander aspect van de haalbaarheid is genoemd dat, daargelaten of er voldoende geschikte raden te vinden zijn in een bepaald kennisgebied, raden ook vaak genoeg moeten kunnen worden ingezet om hun ervaring als raad op peil te houden. Iemand vond het belangrijk dat een raad tenminste één keer in een bepaalde periode, bijvoorbeeld drie maanden, aan de behandeling van een zaak deelneemt. Verder heeft iemand gezegd dat er op een bepaald kennisgebied minimaal een bepaald aantal zaken per jaar moet worden aangebracht bij een college volgens het beslismodel, om de deskundigheid van het college op peil te kunnen houden. Als er te weinig zaken per jaar worden afgedaan, kan de financiering tussen de gerechten en de Raad voor de rechtspraak niet meer worden geregeld op basis van het aantal zaken, omdat die zaken dan verhoudingsgewijs meer

tijd kosten dan in de reguliere prijs per zaak is verdisconteerd.

Het beslismodel is volgens sommigen kwetsbaarder naarmate er meer raden nodig zijn. Als voorbeeld werd genoemd dat alle rechtbanken in de sector kanton een pachtkamer hebben en dat het in eerste aanleg niet altijd meevalt om voldoende geschikte deskundige leden te vinden. Volgens sommigen is de deskundigheid van raden in de sectoren kanton niet altijd toereikend en zou het aanbeveling verdienen dat raden in meerdere sectoren kanton tegelijk worden benoemd. Zij meenden dat het minder belangrijk is dat een raad de situatie ter plaatse kent, dan dat hij actuele kennis en expertise heeft met betrekking tot de agrarische bedrijfsvoering.

5.5.3 Advies- en beslismodel in letselschadezaken

5.5.3.1 Inleiding

Zestien geïnterviewde personen hebben zich expliciet uitgelaten over voor- en nadelen van het bestaande model waarin een medisch deskundige de rechter adviseert en een model waarin medici zouden deelnemen aan rechtspraak in letselschadezaken, ook wel 'letselschadekamer' genoemd. Onder hen bevonden zich negen personen die als advocaat, rechter of deskundige werkzaamheden in letselschadezaken verrichten en zeven personen die als advocaat, raad of raadsheer werkzaamheden verrichten in of rondom de Pachtkamer of de Ondernemingskamer. Twee van de negen personen die zich met letselschadezaken bezighielden, betoonden zich een voorstander van een letselschadekamer. Zeven van de negen personen die zich met letselschadezaken bezighielden, zagen meer nadelen dan voordelen van een letselschadekamer. De zeven personen die in of rondom de Pachtkamer of de Ondernemingskamer werkzaam zijn, vonden het beslismodel in het algemeen niet toepasbaar buiten het pacht-

recht of het ondernemingsrecht. Een enkeling dacht in eerste instantie dat het beslismodel ook toepasbaar was in letselschadezaken, maar zei doorpratend meer kennis nodig te hebben van de behandeling van letselschadezaken om zich werkelijk een oordeel te kunnen vormen over de toepasbaarheid van het beslismodel in letselschadezaken.

5.5.3.2 Argumenten vóór inrichting van (een) letselschadekamer(s)

Als argument vóór de inrichting van een letselschadekamer is door één persoon genoemd dat de rechter die zich in raadkamer laat bijstaan door een arts, geholpen wordt bij de juiste interpretatie van een deskundigenrapport.

Omgekeerd leert deze arts hoe de rechter denkt en kan hij daardoor, als hij in andere zaken ook als deskundige optreedt, de kwaliteit van zijn rapporten verder ontwikkelen.

Door een andere persoon is als argument genoemd dat met het beslismodel tegemoet kan worden gekomen aan enkele nadelen van het adviesmodel, te weten dat het voor de rechter soms moeilijk is om de vragen aan een deskundige te formuleren en de antwoorden juist te interpreteren, en dat de inschakeling van deskundigen in het adviesmodel veel tijd en geld kost. De suggestie werd gedaan om de medici die deelnemen aan de rechtspraak van de tuchtcolleges tevens in te zetten in letselschadekamers in het civiele aansprakelijkheidsrecht. Hierbij werden de volgende voorwaarden genoemd om het beslismodel in letselschadezaken tot een succes te maken. Artsen die als raden meebeslissen in civiele aansprakelijkheidszaken zouden zich in een (te ontwikkelen) opleiding het wettelijk kader van het aansprakelijkheidsrecht en het civiele procesrecht eigen moeten kunnen maken, bijvoorbeeld om ter zitting de grenzen van het geschil van partijen te kunnen respecteren en te weten in hoeverre de civiele rechter zich in het debat van partijen over de feiten kan mengen of een voorlopig oordeel

kenbaar mag maken. Ook is een redelijke honorering nodig. Een letselschadekamer waarin de leden-artsen slechts de vergoeding van de honorair rechter-plaatsvervanger krijgen, zal naar verwachting op weinig steun kunnen rekenen. Dan zou de vergoeding niet in redelijke verhouding staan tot de verwachte belasting en omvang van de werkzaamheden.

Hoe zou een letselschadekamer moeten zijn samengesteld? Omdat het om civiel aansprakelijkheidsrecht en civiele rechtspraak gaat, werd door degene die voornoemde suggesties deed, een bezetting met meer juristen dan artsen wenselijk geacht. Een letselschadekamer zou moeten bestaan uit drie rechters en twee artsen. De haalbaarheid daarvan in eerste aanleg zou wel eens problematisch kunnen zijn. Het werd echter minder wenselijk geacht dat civiele rechtspraak bij een bezetting van één rechter en twee artsen niet in hoofdzaak door juristen zou plaatsvinden. Om niet een al te groot beslag op de medische beroepsgroep te doen, zou een letselschadekamer in eerste aanleg regionaal en dus rechtbank-overstijgend moeten worden ingericht. Ook de hoven zouden kunnen samenwerken. De persoon die deze ideeën heeft aangedragen, heeft tevens gezegd dat letselschadezaken weliswaar behoren te worden behandeld door gespecialiseerde letselschaderechters, maar dat het voor de rechters en de zaken het beste is als die rechters niet uitsluitend letselschadezaken behandelen.

5.5.3.3 Argumenten tegen de inrichting van (een) letselschadekamer(s)

Medisch deskundigenonderzoek blijft nodig

Zowel advocaten als rechters zeiden dat, ook als artsen naast rechters in civiele aansprakelijkheidszaken met rechtspraak zouden worden belast, er nog steeds in vrijwel elke zaak een medisch deskundigenonderzoek nodig zal zijn. Dat onderzoek kan niet plaatsvinden tijdens de behandeling van de zaak ter zitting en behoort volgens hen niet te worden verricht door een

arts die lid is van het rechterlijk college dat de zaak behandelt. Het gebruik van de kennis en ervaring van medische raden zou dus beperkt zijn tot het verlenen van bijstand aan de rechter bij het stellen van vragen en het doorgronden van in de zaak voorhanden deskundigenrapporten.

De controleerbaarheid van de inbreng van de medicus

In vervolg hierop werd als ander nadeel genoemd dat de inzet van medische raden in een rechterlijk college voor partijen en advocaten naar verwachting aanzienlijk minder controleerbaar zal zijn dan de inzet van deskundigen die de rechter adviseren. In de huidige civiele procedure is een deskundigenonderzoek omgeven met allerlei waarborgen. Partijen hebben invloed op de persoon van de te benoemen deskundige, de vraagstelling, het rapport en de bewijswaardering. Zij kunnen bij de rechter hun visie geven op het rapport, desgewenst met behulp van een partijdeskundige. Het werd belangrijk gevonden dat de inbreng van de medicus in letselschadezaken voor partijen aldus controleerbaar is, omdat zijn zienswijze, zeker in medische aansprakelijkheidszaken, meestal van doorslaggevende betekenis is voor de uitkomst van de zaak. Degenen dit naar voren brachten, dachten dat partijen in het beslismodel te zeer afhankelijk zullen zijn van die ene persoon in het college die deskundig is op het betreffende vakgebied. Ook dachten zij dat de invloed van de met rechtspraak belaste medicus op de beslissing pas kenbaar zal zijn uit de beslissing, terwijl de invloed van de deskundige die de rechter adviseert voordien reeds toetsbaar is, door de waarborgen waarmee een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter is omkleed. Personen die in of rondom de Pachtkamer of de Ondernemingskamer werkzaam zijn, meenden dat de inbreng van raden tot uitdrukking komt in de vragen die zij stellen bij de mondelinge behandeling van een zaak en in de uitspraak. De meesten zeiden ook dat de uitspraak afkomstig

is van het voltallige college en dat uit de uitspraak niet blijkt welke inbreng de raden, respectievelijk de raadsheren in raadkamer hebben gehad.

Haalbaarheid van het beslismodel in letselschadezaken

Als nadeel van een letselschadekamer is ook genoemd dat in het beslismodel naar verwachting een beroep moet worden gedaan op een groot aantal disciplines, omdat een medicus slechts bijstand op zijn vakgebied mag verlenen en letselschadezaken op uiteenlopende medische vakgebieden betrekking plegen te hebben. Iemand zei dat Nederland te klein is voor de inrichting van letselschadekamers, omdat artsen elkaar vaak plegen te kennen. De verwachting werd uitgesproken dat dit tot problemen zal leiden, omdat een beperkt aantal artsen beschikbaar zal zijn voor de bezetting van letselschadekamers en er in elke zaak leden beschikbaar moeten zijn die onpartijdig zijn. De gedachte was dat het adviesmodel getalsmatig meer mogelijkheden biedt om onder de leden van de beroepsgroep een onpartijdige deskundige te vinden dan het beslismodel, waarin een beperkt aantal artsen als leden van een rechterlijk college is aangewezen.

Iemand anders zei dat, hoewel het aantrekkelijk is dat een rechter zich in letselschadezaken in raadkamer kan laten bijstaan door een medicus, het beslismodel waarschijnlijk alleen functioneel is als het zaaksaanbod per medisch vakgebied toereikend is. Deze persoon dacht dat, wanneer het zaaksaanbod per medisch vakgebied gering is, beter per zaak een deskundige kan worden benoemd die de rechter adviseert, dan dat er een rechterlijke college, bestaande uit een groep rechters en een grote hoeveelheid artsen op allerlei vakgebieden, in stand moet worden gehouden. Zoals vermeld in par. 5.5.2.4, is dit aspect in de interviews ook in bredere zin als algemeen gezichtspunt naar voren gekomen.

Suggesties om tegemoet te komen aan nadelen van het adviesmodel

Door degenen die meer nadelen dan voordelen zagen van de inrichting van een letselschadekamer, zijn suggesties gedaan om tegemoet te komen aan het probleem dat het voor de rechter soms moeilijk is om de vragen aan een deskundige te formuleren en de antwoorden juist te interpreteren. Advocaten zeiden er geen bezwaar tegen te hebben als rechters bevriende artsen raadplegen over vragen waarop zij het antwoord ook op internet of in een medisch woordenboek kunnen vinden. Zij zeiden er vertrouwen in te hebben dat rechters zich op dit punt aan de regels van het procesrecht houden. Enkele rechters en advocaten zeiden het belangrijk te vinden dat er voldoende ervaren letselschaderechters zijn in de sectoren civiel en kanton van de rechtbanken en in de hoven, dat letselschade in de rechterlijke macht als afzonderlijk kennisgebied dient te worden aangemerkt en dat in het opleidingsaanbod en het rouleerbeleid nog beter rekening kan worden gehouden met de kennis en ervaring die rechters nodig hebben voor de behandeling van letselschadezaken. Eén advocaat zei de meervoudige comparitie in letselschadezaken, zoals die in de rechtbanken Den Haag³³⁷ en Amsterdam gebruikelijk is geworden, een goed alternatief voor een letselschadekamer te vinden, omdat tijdens de behandeling van de zaak eerst alle relevante stellingen van partijen aan de orde komen voordat een voorlopig oordeel wordt gegeven. Dat verhoogt volgens deze advocaat de bereidheid van partijen om het voorlopig oordeel te accepteren en daar hun voordeel mee te doen. Een andere advocaat zei dat cliënten het heel belangrijk vinden dat de rechter laat zien dat hij de kern van het geschil onder ogen ziet en uitleg geeft over wat de cliënt kan verwachten van de verdere behandeling van de zaak. Daartoe moet de rechter ter zitting openlijk en helder zijn visie op de zaak geven. Dat vond deze advocaat veel belangrijker dan dat er een dokter naast de rechter zit.

³³⁷ Zie Dozy & Willink 2007.

5.5.4 Andere aspecten van de keuze tussen adviseren en beslissen

In deze paragraaf komen nog enkele aspecten van de keuze tussen adviseren en beslissen aan de orde die in de interviews naar voren zijn gekomen en eerder in dit hoofdstuk nog geen plaats vonden.

5.5.4.1 Onpartijdigheid en onafhankelijkheid

Bij de benoeming van raden in de Pachtkamer wordt erop gelet dat noch het belang van de pachters, noch van de verpachters overheerst (par. 2.5.4.1). Personen die werkzaam zijn in en om de Pachtkamer zeiden dat in de praktijk niet te merken is dat de raden één kant representeren. Men vond het noodzakelijk dat zo veel mogelijk aan de behandeling van een zaak wordt deelgenomen door een raad die voeling heeft met de pachters en een raad die voeling heeft met de verpachters, omdat de gedachte is dat de uitspraak dan in beide kringen aanvaardbaar zal worden gevonden. De gedachte dat de raden de belangen aan één kant zouden behartigen, is echter vervaagd. Tegenwoordig gaat het om de specifieke materiedeskundigheid die de raden inbrengen. Dit werd toegelicht met het voorbeeld dat een getuigenverhoor of comparitie in een zaak plaatsvindt onder leiding van één raadsheer-commissaris en dan naast de raadsheer één raad zit. Bij de keuze van de raad wordt geen rekening gehouden met de vraag of de raad afkomstig is uit de kringen van pachters of verpachters, maar met de deskundigheid die nodig is bij de behandeling van de zaak.

Door personen in en om de Pachtkamer en de Ondernemingskamer is er op gewezen dat de juristen in het college steeds in de meerderheid zijn en dat er reeds daarom geen situatie kan ontstaan waarin een eventueel belang van een raad teveel invloed zou kunnen krijgen in een zaak. Men zei dat er, evenals in zaken die alleen

door rechters worden behandeld, bij de samenstelling van een college zoals gewoonlijk aandacht wordt besteed aan de vraag of de rechters en de raden voldoende vrij staan in een zaak. Problemen doen zich hierbij zelden voor.

Iemand heeft verteld dat het wel eens voorkomt dat een raad van de Pachtkamer van het Hof Arnhem, in eerste aanleg als deskundige wordt benoemd door de Pachtkamer van een sector kanton. Die persoon neemt dan vanzelfsprekend niet als raad deel aan de behandeling van de zaak bij het Hof Arnhem. Wel kan het voorkomen dat het hof nadere vragen voorlegt aan deze in eerste aanleg benoemde deskundige.

5.5.4.2 Wenselijkheid van beslismodel volgens deskundigen

Zowel enkele medische als financiële deskundigen hebben gezegd dat zij de rechter slechts willen adviseren en niet zouden willen deelnemen aan de beslissing. Zij vonden dat rechtszaken door juristen moeten worden behandeld en beslist. Zij zeiden dat zij bereid zijn om de rechter op hun vakgebied de informatie te verstrekken die nodig is voor de beslissing, maar dat de rechter verantwoordelijk behoort te zijn voor de verwerking van die informatie in een juridisch kader. Eén deskundige zei dat het volstaat als rechter en deskundige zich ervan bewust zijn dat zij elkaars vakgebied niet beheersen en bereid zijn gevoel te ontwikkelen voor elkaars vaktaal.

5.5.4.3 Juridische kennis van raden

De meningen verschilden of een raad zich juridische kennis eigen dient te maken. Met nieuw benoemde raden wordt door een lid van het rechterlijk college in het algemeen een gesprek gevoerd, buiten de zaken om, waarin uitleg wordt gegeven over het verloop van een procedure en de werkwijze van het college. Hierbij krijgt bijvoorbeeld het beginsel van hoor en wederhoor aandacht, of het uitgangspunt dat

partijen in geschillen over burgerlijke rechten en verplichtingen zelf mogen bepalen welke feiten tussen hen in geschil zijn. Volgens sommigen zou het goed zijn als raden een korte juridische opleiding zouden krijgen, bijvoorbeeld om de kans te beperken dat raden ter zitting vragen stellen over feiten die tussen partijen niet in geschil zijn. De meeste raden brachten naar voren dat zij het belangrijk vinden om bij de behandeling ter zitting geen vergissingen met juridische gevolgen te begaan. Anderen vonden dat het aan de rechterlijke leden van het college is om de procedurele aspecten van de behandeling van een zaak te waarborgen. Zij zeiden dat de inbreng van de raden geconcentreerd is rond hun deskundigheid en de raden niet onnodig met juridische kwesties moeten worden belast. Een enkeling zei dat het goed zou zijn als er voor de raden relevante schriftelijke informatie beschikbaar was, bijvoorbeeld een bundel met de belangrijkste uitspraken uit het verleden. De kwestie werd in een interview bij de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak belicht vanuit het perspectief van de onderzoekers van StAB. Zij krijgen een opleiding van een half jaar. In deze periode wordt de nieuwe onderzoeker gekoppeld aan een ervaren medewerker. In de opleiding wordt onder andere aandacht besteed aan juridische kennis, onderzoeksvaardigheden en het schrijven van adviezen.

5.5.4.4 Waarneembaarheid van de invloed van raden

Zowel rechters als advocaten zeiden dat voor de buitenwereld niet waarneembaar is wat de invloed van de raden op een uitspraak is. Op de vraag of de inbreng van de raden ter zitting waarneembaar is, werd geantwoord door personen die werkzaam zijn in en rondom de Pachtkamer, dat de raden actief deelnemen aan de mondelinge behandeling van een zaak en vragen stellen vanuit hun deskundigheid op punten die relevant zijn voor de beslissing van de zaak. Personen werkzaam in de

Ondernemingskamer antwoordden meestal in gelijke zin. Eén van hen zei dat de inbreng per zaak verschilt en vooral afhankelijk is van de mate waarin de materiedeskundigheid van een raad bij de behandeling van een zaak van pas komt. Sommige advocaten zeiden dat de raden actief deelnemen aan de behandeling van een zaak ter zitting. Anderen zeiden echter de activiteit van de raden ter zitting als minimaal te ervaren. Weliswaar is het volgens laatstgenoemden inhoudelijk niet in elke zaak nodig om te weten wat volgens de raden relevante punten zijn, maar het geeft meer vertrouwen in het rechterlijk college als de leden van het college actief deelnemen aan de behandeling van een zaak. Herhaaldelijk kwam naar voren dat de raden met vragen ter zitting niet willen treden buiten de grenzen van het geschil (art. 24 Rv) en nog wel eens aarzeling hebben of zij bepaalde vragen wel of niet kunnen stellen. Enkelen zeiden dat dit probleem zich niet of nauwelijks voordoet wanneer de mondelinge behandeling van een zaak door het college kort wordt voorbesproken, omdat de raden eventuele aarzelingen op dit punt dan kunnen verifiëren bij de raadsheren.

5.5.4.5 Tussenoplossingen

Inzet van rechter-plaatsvervangers

Een rechter zei dat door de inzet van honorair rechter-plaatsvervangers, die niet alleen jurist zijn, maar ook beschikken over andere dan juridische kennis en ervaring, op allerlei gebieden specifieke deskundigheid kan worden ingebracht in de behandeling van een zaak. Als voorbeeld werd genoemd een rechter-plaatsvervanger die bij een bank werkte en werd ingezet in zaken waarbij (ook praktische) bancaire deskundigheid van pas kwam. Door anderen werd de inzet van honorair rechter-plaatsvervangers met andere dan juridische deskundigheid als een waardevolle mogelijkheid gezien om tegemoet te komen aan nadelen van het adviesmodel, maar werd te zeer afhankelijk van individuele toevalligheden geacht of er gebruik van kan wor-

den gemaakt. Betwijfeld werd of deze mogelijkheid zich leent voor toepassing in een breder kader.

lijke uitspraken op hun vakgebied kunnen helpen te bevorderen.

Inzet van deskundigen in georganiseerd verband

Deskundigen die beroepsmatig en in georganiseerd verband de rechter adviseren, bijvoorbeeld vanuit de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak, hebben volgens sommigen als voordeel dat ze ruime ervaring hebben met de vertaalslag in de communicatie van hun eigen vakgebied naar het juridische vakgebied. Tot concrete suggesties om de inzet van deskundigen in het civiele recht in een organisatie onder te brengen, heeft dit echter niet geleid. Wel is, zoals in par. 5.3.1.1 is vermeld, de suggestie gedaan om vaste deskundigen voor een bepaalde periode te contracteren.

5.5.4.6 Kosten

De vergoeding van de raden werd algemeen erg laag genoemd. Sommigen vonden dit een knelpunt en zeiden dat de overheid door aanpassing van de honorering meer waardering zou moeten tonen voor de inbreng van de raden in de rechtspraak. Iemand zei dat overheidsrechtspraak met behulp van raden sneller en goedkoper is dan rechtspraak in zaken waarin deskundigen worden benoemd die de rechter adviseren. Ook is er op gewezen dat het merkwaardig is dat de vergoeding gekoppeld is aan één zittingsdag, omdat de voorbereiding van een zitting, het bijwonen van de zitting, het deelnemen aan de raadkamer en de medewerking aan de schriftelijke uitspraak een aanzienlijk tijdsbeslag kunnen meebrengen. Anderen zeiden de vergoeding van de raden weliswaar veel te laag te vinden, maar daarin geen knelpunt te zien. Gezegd werd bijvoorbeeld dat raden het eervol vinden om deel te nemen aan de rechtspraak, dat het aanzien geeft in de eigen beroepsgroep, of dat raden er voldoening in vinden dat zij met hun materiedeskundigheid de kwaliteit van rechter-

Beschouwing

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van de vorige hoofdstukken met elkaar in verband gebracht. De focus in het onderzoek lag op de vraag welke knelpunten er zijn bij de inzet van deskundigen in civiele zaken en welke verbeteringen denkbaar zijn. Het gaat hier om deskundigen die de rechter adviseren, in het onderzoek ook aangeduid als het adviesmodel. Naar knelpunten bij de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken is in geringe mate onderzoek gedaan. Hierna worden eerst enkele algemene gezichtspunten benoemd die zich uit het onderzoek laten verzamelen (par. 6.2). Dan wordt ingegaan op de informatie die in het onderzoek is verkregen over het model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht deel uitmaken van een rechterlijk college, in het onderzoek ook aangeduid als het beslismodel (par. 6.3). Deze informatie levert aanknopingspunten op bij de keuze om een bepaald type zaken af te doen in het adviesmodel of het beslismodel. Vervolgens komen de meest essentiële knelpunten en verbetervoorstellen aan de orde die het onderzoek heeft opgeleverd met betrekking tot de inzet van deskundigen in civiele zaken (par. 6.4), waarna een korter overzicht wordt gegeven ten aanzien van bestuursrechtelijke zaken (par. 6.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschouwing over kennisaccumulatie (par. 6.6). Hierin staat centraal dat de deelnemers aan het onderzoek behoefte bleken te hebben aan concrete instrumenten waarmee de kwaliteit van de inzet van deskundigen in de rechtspleging verder kan worden verbeterd.

6.2 Algemene gezichtspunten

6.2.1 De mate waarin deskundigen worden ingezet

In het onderzoek is getracht een beeld te krijgen van de mate waarin rechters deskundigen benoemen. De bedoeling hiervan was niet om op zichzelf inzicht te krijgen in de hoeveelheid deskundigen die jaarlijks door de rechter worden benoemd, maar om de onderzoeksinformatie over knelpunten en verbetervoorstellen te kunnen bezien tegen de achtergrond van de mate waarin deskundigen door rechters worden benoemd. De poging om kwantitatieve informatie te verzamelen, is allereerst gestuit op het probleem dat aan de huidige zaaksregistratiesystemen van de Rechtspraak niet is te ontleen hoeveel deskundigen er door de rechter worden benoemd. Om de belasting van de gerechten te beperken, is bovendien niet gevraagd naar een meting van het aantal in 2005 benoemde deskundigen, maar naar een schatting. De verkregen gegevens moeten reeds daarom met behoedzaamheid worden bezien. Dit geldt te meer doordat niet van alle gerechten gegevens zijn verkregen.

Uit het onderzoek zijn geen aanwijzingen verkregen dat de schatting van het aantal door de sectoren bestuursrecht van de rechtbank benoemde deskundigen niet zou kunnen dienen als achtergrondinformatie bij de verzamelde knelpunten en verbetervoorstellen.

Het is niet uitgesloten dat met name het berekende aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke en familierechtelijke zaken van 2.3 % zich onder het werkelijke aantal benoemde deskundigen bevindt. Zoals gezegd zijn niet van alle gerechten gegevens verkregen. Extrapolatie werd met betrekking tot de cijfers van de middelgrote en grote rechtbanken niet verantwoord geacht, waardoor de benoemingen van een aan-

tal rechtbanken niet zijn meegewogen. Eshuis vond in onderzoek naar doorlooptijden een percentage van 4% (par. 2.9.3). Enkele ervaren civiele rechters, aan wie is gevraagd om voor de vuist weg, terugkijkend op de afgelopen jaren, te zeggen in hoeveel van de jaarlijks behandelde contradictoire zaken zij denken een deskundige te hebben benoemd, noemen percentages tussen 5% en 10%. Dat strookt niet met het berekende percentage van 2.3%. Anderzijds lijkt – evenzeer voor de vuist weg – 10% fors. Voor dit percentage is bijvoorbeeld geen indicatie te vinden in het wekelijks op rechtspraak.nl gepubliceerde aantal uitspraken van rechtbanken en hoven waarin deskundigenbenoemingen wel en niet spelen. Een gemiddeld weekoverzicht van civiele uitspraken van rechtbanken en hoven op rechtspraak.nl bevat naar schatting gemiddeld ongeveer 130 tot 150 uitspraken en naar schatting speelt in de afgelopen twee à drie jaar gemiddeld in ongeveer vijf tot zeven daarvan een deskundigenbenoeming.

Als er in of buiten de Rechtspraak behoefte is aan informatie over het jaarlijks aantal benoemde deskundigen in civielrechtelijke of familierechtelijke zaken, is aan dit gedeelte van het onderzoek vooral te ontleen dat daarvoor nader onderzoek nodig is en dat het aanbeveling verdient de zaaksregistratiesystemen geschikt te maken om dit soort gegevens automatisch te genereren.

6.2.2 Mate van inzet van deskundigen per rechtbank

Het onderzoek heeft laten zien dat de mate waarin de rechtbanken deskundigen benoemen, per rechtbank aanzienlijk verschilt. Dit is te zien in de tabellen 2a-2c en 7a-7c (hoofdstuk 3), waarin de aantallen benoemde deskundigen per deskundigheidsgebied zijn vermeld van de kleine, middelgrote en grote rechtbanken. Een voorbeeld: vijf van de zeven middelgrote sectoren civiel recht van de rechtbanken schatten dat zij in 2005 in totaal 130 medisch deskundigen

hebben benoemd. Dat geeft een gemiddelde van 26.0 per rechtbank, terwijl één van de vijf schat 64 deskundigen te hebben benoemd, oftewel ruim twee keer zo veel als het gemiddelde. Er zijn allerlei oorzaken denkbaar voor de verschillen, waaronder in ieder geval de mogelijkheid dat er tussen de rechtbanken verschillen zijn tussen het aantal afgehandelde zaken en het soort zaken. De oorzaken van de verschillen vielen echter buiten de onderzoeksvraag. Daarom wordt hier volstaan met signalering van de verschillen en wordt niet getracht de verschillen te verklaren.

6.2.3 Pluspunten naast knelpunten

Sommige deelnemers aan de expertmeetings en de interviews brachten in antwoord op de open vraag of zij knelpunten rondom deskundigenonderzoek ervaren, niet alleen knelpunten naar voren, maar zeiden ook dat er rondom deskundigenonderzoek veel goed gaat. Wanneer de onderzoekers dan vroegen wat er zoal goed gaat, werden vaak twee punten genoemd. Een algemeen punt was dat het werd gewaardeerd dat in de Rechtspraak het belang wordt onderkend van de inzet van deskundigen voor de rechtspraak. Een concreter punt betrof de ontwikkeling van de ‘Leidraad deskundigen in civiele zaken’. Gezegd werd dat de leidraad in de praktijk van het deskundigenonderzoek verhelderend werkt.

6.3 De keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel

6.3.1 Inleiding

In dit onderzoek is de rechtspraak volgens het model waarin deskundigen de rechter adviseren, aangeduid als het adviesmodel. De rechtspraak volgens het model waarin personen met andere juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht met rechtspraak zijn belast,

is als het beslismodel aangeduid. De behoefte aan inbreng van deskundigen in de rechtspraak hangt in essentie samen met de waarborgen waarmee de toegang tot de rechter is omkleed. In Europa is historisch gegroeid³³⁸ en gebruikelijk dat de rechter juridisch geschoold is en zich door personen met andere dan juridische deskundigheid kan doen adviseren. Zaken over de meest uiteenlopende kwesties kunnen aan de rechter worden voorgelegd. Rechters zijn deskundig op juridisch gebied en daarnaast zelden op andere deskundigheidsgebieden. Vanouds waarborgt de Staat bij de inrichting van de rechterlijke macht dat de rechter inlichtingen buiten zijn deskundigheid, die nodig zijn bij de behandeling van een zaak, zo nodig bij anderen kan inwinnen. Het is aan de rechter om de verkregen informatie kritisch te beschouwen en daar niet blindelings op te vertrouwen:

De rechter die zich bij de vaststelling van burgerlijke rechten en verplichtingen blindelings laat leiden door gegevens van een niet-rechterlijke instantie geeft daarmee een deel van [zijn] exclusieve bevoegdheid tot vaststelling van burgerlijke rechten en verplichtingen uit handen.³³⁹

In Nederland is het adviesmodel de meest gebruikelijke vorm waarin de rechter inlichtingen bij deskundigen inwint, maar daarop bestaan binnen en buiten de overheidsrechtspraak uitzonderingen. Buiten de overheidsrechtspraak valt vooral te denken aan arbitrage. Binnen de overheidsrechtspraak zijn er in het civiele recht en het strafrecht rechterlijke colleges waarin naast leden van de rechterlijke macht, personen met andere dan juridische deskundigheid met rechtspraak zijn belast. In dit onderzoek lag de focus op de vraag welke knelpunten er zijn bij de inzet van deskundigen in het civiele recht en welke verbeteringen denkbaar zijn. Om deze vraag in een breder perspectief te plaatsen, is onder andere informatie verzameld over de inbreng van andere dan juridische deskundigheid in het beslismodel. De verkregen informatie

is niet alleen relevant bij de beschouwing van knelpunten van het adviesmodel in het civiele recht (par. 6.4), maar werpt ook in meer algemene zin licht op aspecten van de keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel. Op dit laatste wordt in deze paragraaf ingegaan.

6.3.2 Uitkomsten van het literatuuronderzoek

Uit het literatuuronderzoek (hoofdstuk 2) is naar voren gekomen dat de keuze om een bepaald type zaken af te doen in een model van rechtspraak waarin de rechter zich (uitsluitend) door een deskundige kan laten adviseren, of in een model waarin personen met andere dan juridische deskundigheid deel uitmaken van een rechterlijk college, in het verleden gepaard is gegaan met veelal incidentele afwegingen. De uitkomsten van dit onderdeel van het literatuuronderzoek worden hierna samengevat weergegeven.

Pachtkamer

De wetsgeschiedenis van de Pachtwet uit de vooroorlogse jaren laat zien dat de deelname van deskundige leden aan de pachtrechtspraak was ingegeven door de ongelijke machtsverhoudingen tussen pachters en verpachters en de behoefte aan belangenvertegenwoordiging ter legitimatie van de pachtrechtspraak (par 2.5.4.2). Daarnaast was er behoefte aan de inbreng van specialistische kennis in de behandeling van pachtzaken. Van aanvang af was er discussie over de vraag of het lekenelement het vertrouwen in de rechtspraak ten goede kwam. Volgens sommigen werd het vertrouwen in de pachtrechtspraak versterkt doordat aan de rechtspraak personen uit de kringen van pachters en verpachters deelnamen. Volgens anderen stond het gebrek aan juridische deskundigheid van de deskundige leden daaraan in de weg en waren deskundige leden in verhouding tot beroepsrechters niet voldoende onpartijdig om aan overheidsrechtspraak deel te nemen. Visser dacht in 1971 dat het belang van de inzet van deskundige leden in

³³⁸ Zie bijv. De Groot 2007, p. 12.

³³⁹ H.J. Snijders, noot onder 6 bij HR 18 februari 1994, NJ 1994, 742.

de pachtrechtspraak niet meer zozeer was gelegen in de verhoudingen tussen pachter en verpachter, maar vooral in de noodzaak om bij de behandeling van pachtzaken gebruik te maken van specialistische kennis op het gebied van pacht. Klachten uit de vooroorlogse jaren over de beschikbaarheid van voldoende geschikte deskundige leden voor de pachtkamers in eerste aanleg, zijn in 1980 door Heida andermaal geuit. Hij vond de bijdrage van de kennis en ervaring van deskundige leden aan de pachtrechtspraak van te groot belang om afschaffing van de inzet van deskundige leden te bepleiten en zocht de oplossing in concentratie van de pachtrechtspraak in eerste aanleg. Het plan van de regering om de inzet van deskundige leden in de pachtrechtspraak af te schaffen, is in 2005 gesneuveld. Een evaluatie van de bijdrage van deskundige leden aan de pachtrechtspraak heeft niet plaatsgevonden.

Ondernemingskamer

De wetsgeschiedenis van de totstandkoming van de Ondernemingskamer laat zien dat er in de naoorlogse jaren politiek overeenstemming is ontstaan over de behoefte aan overheids-toezicht op (grote) ondernemingen, maar dat er een politiek verschil van inzicht was over de wenselijke vormgeving van het bestuurlijk toezicht. De Commissie-Verdam heeft daarop een voorstel uitgewerkt voor de inrichting van een met rechtspraak belaste ondernemingskamer. Met dit voorstel is met politiek succes een derde weg ingeslagen en raakte de verdeeldheid over de vormgeving van bestuurlijk toezicht uit beeld. Op de logica en volledigheid van de argumenten die in de wetsgeschiedenis zijn gebruikt om de noodzaak van de inrichting van een ondernemingskamer te onderbouwen, valt het nodige af te dingen, zoals uiteen is gezet in par. 2.7.3.2.

Aanknopingspunten uit het literatuuronderzoek bij de keuze tussen adviesmodel en beslismodel

De inrichting van de Pachtkamers en de Ondernemingskamer lijkt in essentie te zijn geïn-

spireerd door de wens om politieke tegenstellingen te overbruggen. Ging het in de pachtrechtspraak er vooral om tegemoet te komen aan de ongelijkheid in de verhouding tussen pachters en verpachters en de invloed daarvan op het gezag van een rechterlijke uitspraak, in het ondernemingsrecht was er kennelijk behoefte om een derde weg in te slaan in verband met politieke tegenstellingen over de vormgeving van bestuurlijk toezicht op ondernemingen. In beide gevallen is in de wetsgeschiedenis niet of nauwelijks aan de orde gekomen waarom de gebruikelijke vorm van civiele rechtspraak met behulp van deskundigenadvisering niet zou volstaan en de rechtspraak mede diende te geschieden met behulp van personen met andere dan juridische deskundigheid. Ook is deze kwestie niet afgewogen tegen het belang van onpartijdigheid. Tegenwoordig valt aan dit laatste niet meer te ontkomen, al was het maar omdat in de rechtspraak van het Europese Hof voor de rechten van de mens over de eis van een onpartijdig en onafhankelijk gerecht in de zin van art. 6 lid 1 EVRM een rol speelt of de leden van een rechterlijk college voor het leven worden benoemd en, zo niet, of de benoemingstermijn en de hoofdfunctie van een lekenrechter buiten de rechtspraak zich in een bepaalde zaak verdragen met de eis van een onpartijdig en onafhankelijk gerecht (par. 2.2.3).

Na het wetgevingsproces en de inrichting van de Pachtkamer en de Ondernemingskamer wordt de noodzaak van het bestaan van de Pachtkamer en de Ondernemingskamer in de literatuur niet meer besproken vanuit politiek perspectief, maar onderbouwd met argumenten die betrekking hebben op de behoefte aan inbreng van andere dan juridische deskundigheid in een rechterlijk college dat een bepaald type zaken behandelt.

Evenals bij de inrichting van de Pachtkamers en de Ondernemingskamer, lijkt ook bij de keuze voor de inrichting van de Kamer voor het kwekersrecht het belang van de kwaliteit van de rechtspraak niet als een belang op zichzelf onder

ogen te zijn gezien. Als voornaamste argument om personen met andere dan juridische deskundigheid samen met leden van de rechterlijke macht met rechtspraak te belasten, is hier genoemd dat in het adviesmodel in vrijwel elke zaak een deskundige zou moeten worden benoemd. Uit de wetsgeschiedenis blijkt niet of deze argumenten bijvoorbeeld zijn afgewogen tegen het belang van onpartijdigheid, of de mogelijkheden om beneden een bepaald aantal zaken per jaar de deskundigheid van een rechterlijk college op peil te houden. Zoals vermeld in par. 5.5.2.4, is in de interviews gezegd dat het van belang is of er voldoende zaken zijn om raden de kans te bieden de ervaring als raad op peil te brengen en te houden.

6.3.3   Beeld van de keuze tussen adviseren en beslissen in de expertmeetings

In de expertmeeting rondom het medisch deskundigenonderzoek werden geen politieke afwegingen genoemd als relevante factor bij de keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel. Advocaten, rechters en deskundigen benaderden de keuze tussen het beslismodel en het adviesmodel vooral pragmatisch vanuit de eigen kennis en ervaring en de wens om een zaak zo goed mogelijk te behandelen. Het beslismodel kwam slechts zijdelings ter sprake, namelijk in het kader van de vraag of de rechter zich zou moeten laten bijstaan door een eigen medisch adviseur wanneer de deskundige ter zitting wordt gehoord en beide partijen zich ter zitting door hun medisch adviseurs zouden laten bijstaan. De expertmeeting rondom het financieel deskundigenonderzoek liet een voorbeeld zien van een vorm van het adviesmodel die dichter dan gebruikelijk bij het beslismodel staat, doordat de deskundige die de rechter adviseert nadrukkelijk als hulppersoon van de rechter wordt gepositioneerd. In het voorbeeld zit de deskundige ter zitting op de stoel van het Openbaar Ministerie. De deskundige die tijdens het deskundigenonderzoek op problemen stuit, heeft eenvoudig toe-

gang tot de rechter, waarna de rechter eventuele knelpunten in overleg met de deskundige en partijen oplost.

6.3.4   De keuze tussen adviseren en beslissen in de interviews

De vergelijking van het adviesmodel en het beslismodel in de interviews liet zien dat er onder de geïnterviewde personen, ongeacht of ze voornamelijk met het ene of het andere model ervaring hadden, een in hoge mate eenduidig beeld bestaat van algemene gezichtspunten die volgens hen van belang zijn om te bepalen of het ene of het andere model het meest geschikt is voor een bepaald type zaken. Naast vier algemene gezichtspunten die vooral werden belicht door personen die in of rondom de Pachtkamer of de Ondernemingskamer werkzaam waren, kwamen ook onpartijdigheid, kosten en doorlooptijd aan de orde. Aan de wenselijkheid van de inrichting van een letselschadekamer is in de interviews waar relevant afzonderlijk aandacht besteed. Op een en ander wordt hierna ingegaan.

Vier gezichtspunten bij de keuze tussen adviesmodel en beslismodel

Naarmate bij de behandeling van een bepaald type zaken vaker andere dan juridische deskundigheid nodig is, werd het door geïnterviewde personen eerder gerechtvaardigd geacht om een rechterlijke college in te richten dat bestaat uit leden van de rechterlijke macht en leden met andere dan juridische deskundigheid. De deskundige leden dienen dan wel te beschikken over actuele kennis en ervaring op hun vakgebied. De benodigde hoeveelheid materiedeskundigheid werd op zichzelf gezien echter niet doorslaggevend geacht om te kiezen voor het beslismodel. Van groot belang werd in de tweede plaats gevonden of van de rechter in een bepaald type zaken andere dan typisch juridische beslissingen worden gevraagd, zoals beslissingen waarin wordt ingegrepen in het toekom-

stig bestuur van een onderneming of in de bedrijfsvoering van een pachter, en wat de reikwijdte is van eventuele toekomstige gevolgen van de beslissing. In de derde plaats werd van belang geacht of het voor de acceptatie van een rechterlijke uitspraak essentieel is dat een beslissing mede wordt genomen door personen die niet tot de rechterlijke macht behoren, maar tot de sociale, maatschappelijke of economische kring waarin de beslissing (ingrijpende) gevolgen zal hebben. Tot slot vond men van groot belang of het haalbaar is om de materiedeskundigheid die bij een bepaald type zaken nodig is, bijeen te brengen in een rechterlijk college. Het gaat er dan niet alleen om of er voldoende geschikte personen beschikbaar zijn om deel te nemen aan de rechtspraak, maar ook of er voldoende zaken zijn om de deskundigheid op peil te houden van een rechterlijk college bestaande uit leden van de rechterlijke macht en uit personen met andere dan juridische deskundigheid.

Onpartijdigheid

De kwestie of de onpartijdigheid van deskundige leden met een tijdelijke benoeming voldoende kan worden gewaarborgd, werd in het algemeen niet als een knelpunt gezien. Door personen in en rondom de Pachtkamer en de Ondernemingskamer werd voldoende geacht dat de leden nauwlettend in het oog houden of zij kunnen deelnemen aan de behandeling van een zaak, volgens de gebruikelijke maatstaf dat de schijn van partijdigheid moet worden vermeden. Ook werd gezegd dat er op dit punt geen verschil werd beleefd met de rechter in het adviesmodel. Op de onpartijdigheid van een deel van de leden van de pachtkamers in eerste aanleg is door een enkeling kritiek geuit, maar die bleek uiteindelijk mede betrekking te hebben op de materiedeskundigheid. Hierbij werd aangetekend dat Nederland eigenlijk te klein is om alle pachtkamers in eerste aanleg te kunnen voorzien van deskundige leden. Er zijn op dit punt twee verbetervoorstellen genoemd, namelijk concentratie van de kantonrechtspraak in

pachtzaken, of aanwijzing van een beperkt aantal deskundige leden als lid van verschillende pachtkamers in eerste aanleg.

Verder is gezegd dat het een keer is voorgekomen dat een persoon die als raad is benoemd, als deskundige optreedt in zaken in eerste aanleg, en dat aan deze deskundige in hoger beroep aanvullende vragen werden voorgelegd. Weliswaar nam deze deskundige in dezelfde zaak niet als raad deel aan de behandeling van de zaak in hoger beroep, maar de gang van zaken lijkt de kwetsbaarheid te onderstrepen van de onpartijdigheid van personen die niet voor de volledige werktijd met rechtspraak zijn belast, daargelaten of ze raad of rechter zijn. Juist in een specialistisch rechtsgebied, waar het moeilijk zal zijn voldoende geschikte deskundigen te vinden, lijkt het aantrekkelijk om in eerste aanleg iemand als deskundige te benoemen die de deskundigheid heeft van iemand die raad is in een appelcollege. Bezien vanuit de gedachte dat een rechterlijk college bij een partij niet de gerechtvaardigde schijn moet wekken dat het niet meer in staat zou zijn een deskundigenadvies objectief te beschouwen, lijkt het echter aanbeveling te verdienen dat iemand bij één rechterlijk college niet in verschillende professionele hoedanigheden optreedt. Dit strookt bovendien met het beleid dat advocaten in beginsel niet als rechter-plaatsvervanger worden ingezet in het arrondissement waarin zij als advocaat op het tableau zijn ingeschreven.³⁴⁰ In het kader van de vraag of het wenselijk is een letselschadekamer volgens het beslismodel in te richten, bestaande uit leden van de rechterlijke macht en medici, kwam de onpartijdigheid als potentieel knelpunt van het beslismodel naar voren. Als de medische leden in een letselschadekamer evenals bij de tuchtcolleges per specialisme zouden worden benoemd, werd verwacht dat het moeilijker zou worden om het belang van onpartijdigheid te bewaken. De gedachte was dat de medische beroepsgroep in Nederland een relatief kleine wereld is, waarin velen elkaar kennen. Dit bemoeilijkt het volgens sommigen

³⁴⁰ Vgl. de brief van de Minister van Justitie van 3 juli 2007 over de vraag of op dit punt behoefte is aan een wettelijke regeling, Kamerstukken II, 2006/07, 29 937, nr. 13.

nu al om in een medische aansprakelijkheidszaak een onpartijdige deskundige te vinden die een advies uitbrengt. Door de beperkte hoeveelheid artsen die in het beslismodel in een rechterlijk college kunnen worden benoemd, zou dit probleem volgens hen alleen maar groter worden. Dit is een punt waarvan het belang niet moet worden onderschat, zoals het arrest van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in de zaak van Sara Lind/Eggertsdóttir tegen IJsland³⁴¹ heeft laten zien. In deze medische aansprakelijkheidszaak was de inbreng van medisch deskundigen volgens het EHRM zozeer verbonden geraakt met de belangen van één van de procespartijen, dat de IJslandse rechter die bij de beslissing gebruik had gemaakt van hun inbreng, zelf niet meer onpartijdig en onafhankelijk werd geacht.

In het kader van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid is herhaaldelijk gezegd dat het niet wenselijk is wanneer de leden van de rechterlijke macht in een college met minder personen zijn vertegenwoordigd dan de raden. Zoals vermeld in par. 2.2.3, heeft het Europese Hof voor de rechten van de mens bij de beoordeling van de onpartijdigheid van een college, bestaande uit leden van de rechterlijke macht en deskundige leden, betekenis toegekend aan het feit dat de beroepsrechters de meerderheid hadden in het college.

Kosten

In het adviesmodel komen de kosten van de inbreng van deskundigen voornamelijk voor rekening van partijen. Wordt het adviesmodel voor een bepaald type zaken gewijzigd in een beslismodel, dan verschuift een gering deel van de kosten van de inbreng van deskundigen naar de Staat, door de kosten van de inrichting en instandhouding van een rechterlijk college volgens het beslismodel, waaronder de vergoeding van de rechter- of raadsheer-plaatsvervanger die de raden voor hun werkzaamheden ontvangen. Deze vergoeding is zo gering in verhouding tot het salaris van een deskundige die de rechter adviseert, dat een wijziging van het adviesmodel

in het beslismodel feitelijk tot gevolg heeft dat de kosten van de inbreng van deskundigen grotendeels verschuiven van partijen naar de deskundige leden.

Doorlooptijd

Het onderzoek heeft slechts zeer fragmentarisch informatie opgeleverd over de vraag of de doorlooptijd van een zaak die wordt behandeld in het adviesmodel, wezenlijk verschilt van de doorlooptijd van een zaak die wordt behandeld in het beslismodel. Het onderzoek was niet gericht op de verzameling van concrete gegevens over overeenkomsten en verschillen in de doorlooptijd van zaken die in het beslismodel en het adviesmodel worden afgehandeld. In de interviews is wel aandacht besteed aan de beleving van de doorlooptijd. De meeste personen die in de interviews het adviesmodel en het beslismodel vergeleken, vonden de doorlooptijd een belangrijk aspect van de keuze tussen het adviesmodel en het beslismodel. Sommigen dachten dat de doorlooptijd van een zaak in het beslismodel korter is dan in het adviesmodel. Dit beeld bleek echter bij doorvragen te worden vertekend doordat het vooral was gebaseerd op zaken waarin spoedeisende voorzieningen werden gevraagd. Deze zaken worden met voorrang behandeld en laten zich daarom niet goed vergelijken met de doorlooptijd van bodemprocedures in het adviesmodel.

6.3.5 De wenselijkheid van een letselschadekamer

In dit onderzoek zijn meer argumenten tegen dan voor de inrichting van een letselschadekamer – een rechterlijk college bestaande uit leden van de rechterlijke macht en medici – naar voren gekomen (par. 5.5.3). Deze argumenten worden thans afgezet tegen de vier algemene gezichtspunten (par. 5.5.2). In de huidige praktijk van het adviesmodel is in vrijwel alle letselschadezaken een medisch deskundigenonderzoek nodig. Soms wordt dit onderzoek verricht op verzoek

³⁴¹ EHRM 5 juli 2007, 31930/04, EHRC 2007, 115, m.nt. M.F.J.M. de Werd, (Sara Lind Eggertsdóttir/IJsland).

van (een) partij(en), soms in opdracht van de rechter. Volgens het eerste algemene gezichtspunt is dit een aanwijzing dat het gerechtvaardigd is om een rechterlijk college in te richten dat bestaat uit leden van de rechterlijke macht en leden met andere dan juridische deskundigheid. Aan het eerste algemene gezichtspunt ligt echter de impliciete veronderstelling ten grondslag dat het gemengde college vervolgens niet meer in vrijwel elke zaak een deskundige hoeft te benoemen. Deze veronderstelling gaat volgens de geïnterviewde personen voor letselschadezaken niet op. Zij meenden dat, ook als letselschadezaken door een letselschadekamer worden behandeld, er nog steeds in vrijwel elke zaak een medisch deskundigenonderzoek nodig zal zijn. Zij wezen er terecht op dat medisch onderzoek naar zijn aard niet kan worden verricht tijdens de behandeling ter terechtzitting. Ook vonden zij dat een medisch deskundigenonderzoek niet behoort te worden verricht door een medisch lid van het rechterlijk college. Dit geeft verdere steun aan de aanbeveling in par. 6.3.4 om iemand bij één rechterlijk college niet in verschillende professionele hoedanigheden in te zetten, en sluit aan bij de opvatting van de Hoge Raad dat de ruimte zeer beperkt is om medisch deskundigenonderzoek en rechtspraak in één persoon te combineren.³⁴²

Al met al zou de inbreng van medisch deskundigen in een letselschadekamer dus vooral betrekking hebben op de uitleg en waardering van de medische rapporten van anderen en het verlenen van bijstand aan leden van de rechterlijke macht. Tegenover dit belang staat dat met name vanuit de advocatuur, ongeacht of men voornamelijk optrad voor benadeelden of voor aansprakelijk gestelde partijen, belang werd gehecht aan het behoud van de huidige processuele waarborgen van een deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter. Hierbij werd de vrees geuit dat door invoering van het beslismodel in letselschadezaken de mogelijkheden van partijen zouden afnemen om de rechter te overtuigen van de juistheid van het eigen standpunt.

Reikwijdte van eventuele toekomstige gevolgen van een rechterlijke beslissing

Het tweede algemene gezichtspunt doet zich in letselschadezaken waarschijnlijk slechts op beperkte schaal voor. In een letselschadezaak wordt in het algemeen vastgesteld of iemand aansprakelijk is voor de schade van een ander. Er wordt niet ingegrepen in het toekomstig bestuur van een onderneming. Lijdt een benadeelde arbeidsvermogensschade, dan is van de rechterlijke beslissing wel afhankelijk hoe zijn toekomst, en eventueel die van zijn naasten, er financieel uitziet. Belangen van derden spelen aan de zijde van de benadeelde niet op grote schaal. In medische aansprakelijkheidzaken kunnen de belangen van de betrokken medische beroepsgroep een rol spelen, doordat de beslissingen over de aansprakelijkheidsvraag ingrijpende gevolgen kunnen hebben voor de inrichting van de medische beroepspraktijk.

Acceptatie van de rechterlijke uitspraak

Het onderzoek levert geen aanwijzingen op dat de acceptatie van een uitspraak in een letselschadezaak zal wijzigen door de inrichting van een letselschadekamer. Veel meer dan op deze kwestie, lag in de interviews de nadruk op de vraag of de rechter voldoende kennis en ervaring heeft om zonder bijstand van een medisch deskundige het processuele debat van partijen te leiden en in raadkamer tot een oordeel te komen. Dit belang kon volgens sommigen worden gediend door de inrichting van een letselschadekamer, maar volgens anderen even goed door binnen de rechterlijke macht voorzieningen te treffen voor de beschikbaarheid van rechters met voldoende kennis van en ervaring met de behandeling van letselschadezaken.

Meervoudig compareren in letselschadezaken³⁴³ werd als één van de mogelijkheden genoemd om zowel de acceptatie van de uitspraak als de kennisdeling binnen de rechterlijke macht te dienen.

³⁴² HR 29 juni 2007, LJN AV7405, BR 2007, 906, m.nt. T.F.E. Tjong Tjin Tai, besproken door I. Giesen in WPNR 2007 (6722), p. 735-739.

³⁴³ Zie over meervoudig compareren in letselschadezaken: Dozy & Willink 2007.

Haalbaarheid van het beslismodel in letselschadezaken

De haalbaarheid van de inrichting van een letselschadekamer werd problematisch genoemd. De inschatting was dat uit een groot aantal medische disciplines deskundige leden nodig zijn, omdat artsen niet buiten hun vakgebied mogen treden. Wellicht kan hieraan deels tegemoet worden gekomen door (ook) artsen uit een breed medisch vakgebied in een letselschadekamer te benoemen. Hierbij rijst echter de vraag of dat praktisch uitvoerbaar is en zo ja, of uitspraken in medische aansprakelijkheidszaken voldoende gezag zullen hebben in de medische beroepsgroep waarop ze betrekking hebben. Als de inrichting van een letselschadekamer verder zou worden verkend, zou nader onderzoek verdienen of het zaaksaanbod toereikend is om een letselschadekamer in te richten. Ook zou nader onderzoek verdienen of het realiseerbaar is om zaken in eerste aanleg zaken steeds te laten behandelen door een letselschadekamer bestaande uit drie leden van de rechterlijke macht en twee medici. Zelfs de persoon die voorstander was van de inrichting van een letselschadekamer, vond het niet wenselijk dat civiele overheidsrechtspraak niet in meerderheid in handen van leden van de rechterlijke macht zou zijn. Ook door personen in en rondom de Pachtkamer en Ondernemingskamer is in de interviews herhaaldelijk gezegd dat het in de praktijk van belang is dat aan civiele overheidsrechtspraak in meerderheid door juristen wordt deelgenomen. De suggestie om de leden van de huidige tuchtcolleges in een letselschadekamer te benoemen, lijkt niet zonder meer uitvoerbaar. De belasting van de leden-beroepsgenoten van de tuchtcolleges kan daardoor aanzienlijk wijzigen. De deskundige leden van een letselschadekamer zullen waarschijnlijk enige kennis van het civiele (proces) recht moeten opdoen en zullen vaker worden ingezet. Nagegaan zou dus moeten worden of dit wenselijk en haalbaar is, en of er voldoende andere medici beschikbaar zijn voor een letselschadekamer.

In het onderzoek is door sommigen de verwachting uitgesproken dat, als deskundige leden van een letselschadekamer de vergoeding van de rechter-plaatsvervanger zouden krijgen, die vergoeding niet zal opwegen tegen de arbeidsvreugde en de verdiensten in de medische beroepspraktijk. Dat zou de beschikbaarheid van voldoende deskundige leden kunnen belemmeren.

6.3.6 Conclusies

De vergelijking van het adviesmodel en het beslismodel in dit onderzoek heeft laten zien dat in het verleden in hoofdzaak politieke afwegingen een rol speelden bij de totstandkoming van wetgeving waarin een rechterlijk college werd ingericht volgens het beslismodel, en dat tegenwoordig de behoefte aan materiedeskundigheid centraal staat. In de beroepspraktijk van advocaten, rechters en deskundigen ligt de focus bij de keuze voor het ene of het andere model op de kwaliteit van de zaaksbehandeling en op de wens om de kennis en ervaring die nodig is bij de behandeling van een zaak zo efficiënt mogelijk bijeen te brengen. Hoewel de positie van de rechtzoekende in dit onderzoek niet afzonderlijk aan de orde is gekomen, bleek die op de achtergrond een belangrijke drijfveer te zijn bij degenen die aan het onderzoek hebben meegewerkt. Dat is te zien aan de afwegingen die in deze paragraaf bijeen zijn gebracht. Die komen er immers privaatrechtelijk bezien op neer dat van belang wordt gevonden dat de rechtzoekende bij de keuze van zijn gedrag binnen redelijke grenzen eigen afwegingen kan maken tussen het belang dat een procedure eerlijk verloopt, het belang dat de procedure betaalbaar is en het belang dat de doorlooptijd aanvaardbaar is. Publiekrechtelijk komen de afwegingen neer op de gedachte dat de overheid bij de inrichting van de rechtspraak in het oog houdt dat de benodigde kennis en ervaring zodanig beschikbaar zijn dat de drie belangen in een zaak afdoende kunnen worden gediend.

Het onderzoek heeft daarnaast vijf gezichtspunten opgeleverd die in de toekomst kunnen worden gebruikt wanneer in een voorkomend geval wordt onderzocht of een bepaald type zaken zich het meest leent voor afdoening in het adviesmodel of in het beslismodel. Dit betreft kort gezegd de mate waarin materiedeskundigheid bij de behandeling van een bepaald type zaken nodig is, de reikwijdte van eventuele toekomstige gevolgen van een rechterlijke beslissing, de acceptatie van een rechterlijke uitspraak, de haalbaarheid van het beslismodel en de onpartijdigheid en onafhankelijkheid van een rechterlijk college.

Het onderzoek heeft verder laten zien dat zowel het adviesmodel als het beslismodel eigen knelpunten kennen. De overgang van het ene model naar het andere zal problemen weliswaar deels oplossen, maar nieuwe problemen genereren. Door degenen die hebben meegewerkt aan het onderzoek, werd breed gedragen dat de beslissing in een zaak (in meerderheid) wordt genomen door (een) rechter(s), ongeacht het gebruikte model. Het behoud van dit kenmerk werd van belang geacht.

Tot slot heeft het onderzoek een aanzienlijk aantal aanwijzingen opgeleverd dat het niet wenselijk is om een letselschadekamer in te richten, en een gering aantal aanwijzingen om daar anders over te denken.

6.4 Knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de inzet van deskundigen in civiele zaken

6.4.1 Inleiding

De knelpunten en verbetervoorstellen die in het onderzoek zijn verzameld met betrekking tot de inzet van deskundigen in civielrechtelijke zaken worden in dit hoofdstuk met elkaar in verband gebracht en nader beschouwd. Dit gebeurt thematisch volgens de lijn van het interviewschema

(par. 5.2.2). Voor zover wordt ingegaan op knelpunten die in hoofdstuk 3 naar voren zijn gekomen, wordt gebruik gemaakt van de knelpunten die door de rechtbanken naar voren zijn gebracht, tenzij is vermeld dat het knelpunten van een appelcollege betreft. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de keuze van de te benoemen persoon en de vraagstelling, de communicatie tussen partijen, rechter en deskundige, de doorlooptijd en de kosten. Er worden ook aanbevelingen gedaan om veranderingen te bewerkstelligen. Het betreft onder andere de aanbeveling om de mogelijkheden voor regiezingen bij de start van een deskundigenonderzoek nader te verkennen en om telefonisch vergaderen (*conference call*) te faciliteren ter bespreking en oplossing van problemen tijdens een deskundigenonderzoek. Ook wordt de aanbeveling gedaan om in de procesreglementen die reeds voor civiele zaken zijn ontwikkeld, een hoofdstuk toe te voegen over deskundigenonderzoek. Hiermee kan per categorie sectoren of gerechten pragmatisch tegemoet worden gekomen aan enkele veelgehoorde klachten over de uitvoering en afwikkeling van deskundigenonderzoek.

6.4.2 Inschakeling van een deskundige

6.4.2.1 De keuze van de te benoemen persoon

De geretourneerde vragenlijsten laten zien dat er in de Rechtspraak knelpunten worden ervaren rondom de benoeming van een deskundige. Op de tweede en derde plaats van de meest gescoorde knelpunten staan knelpunten die betrekking hebben op de keuze van de persoon, namelijk dat het moeilijk is een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen en dat er voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie is over de deskundigheid van de te benoemen persoon. Dit beeld werd bevestigd door advocaten, deskundigen en rechters die hebben deelgenomen aan de

expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek. Als oorzaken werden hier vooral genoemd dat er geen betrouwbare informatieverzameling is van personen die in aanmerking komen en bereid zijn om als deskundige op te treden, dat het moeilijk is voor de rechter om de geschiktheid van een deskundige te beoordelen en dat het debat van partijen over de persoon van de deskundige de kwestie veelal verder compliceert. In de expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek werd eveneens als knelpunt genoemd dat het moeilijk is om een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen, maar werden oorzaken genoemd die verband houden met de kosten van deskundigenonderzoek en met de perikelen en kosten die voor een deskundige uit een deskundigenonderzoek kunnen voortvloeien. In de expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek werd de beschikbaarheid van informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon niet als knelpunt genoemd.

De behoefte aan openbaar toegankelijke en betrouwbare informatie over te benoemen deskundigen

De interviews hebben nader licht geworpen op deze knelpunten. In de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek kwam naar voren dat de rechter op dit moment in hoge mate afhankelijk is van de voorstellen van partijen voor de te benoemen persoon. Hij beschikt over onvoldoende betrouwbare informatie om te beoordelen of een persoon in een bepaalde zaak geschikt is om als deskundige op te treden. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat rechters en advocaten er behoefte aan hebben dat dergelijke informatie wordt verzameld en openbaar toegankelijk wordt. Verscheidene deskundigen hebben zich eveneens in deze zin uitgelaten, of zeiden zich te storen aan het gehalte van de discussies in de processtukken over vakgenoten. Er zijn voornamelijk twee procesrechtelijke verbetervoorstellen en

drie meer praktisch georiënteerde verbetervoorstellen gedaan. Het ene procesrechtelijke voorstel hield in dat de stelplicht ook zou moeten gelden voor het debat van partijen over de persoon van de deskundige en de rechter ongemotiveerde bezwaren tegen de voorstellen van de wederpartij zou moeten verwerpen. Het andere procesrechtelijke verbetervoorstel hield in dat de motiveringsplicht van de rechter zich ook zou moeten uitstrekken tot de benoemingsbeslissing, die naar huidig recht niet of nauwelijks behoeft te worden gemotiveerd. In de meer praktisch georiënteerde voorstellen is allereerst de suggestie gedaan om vaker met een *disclosure statement* te werken, waarin een deskundige standaard schriftelijke informatie ter beschikking stelt over zijn opleiding en ervaring en, indien van toepassing, over zijn wetenschappelijke opvattingen met betrekking tot een bepaald onderwerp.³⁴⁴ Daarnaast is gesuggereerd dat de rechter meer controle zou hebben over de keuze van deskundigen als de Rechtspraak bepaalde deskundigen zou contracteren. Tenslotte is van diverse zijden, en ook in de interviews met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek, de ontwikkeling van een onafhankelijk, openbaar deskundigenregister bepleit.

Daargelaten of het wenselijk is uitvoering te geven aan de twee procesrechtelijke voorstellen, laten die zich in de praktijk van de rechter in feitelijke instantie niet gemakkelijk realiseren, doordat ze niet stroken met vaste rechtspraak van de Hoge Raad waarin uitgangspunt is dat de benoeming van een deskundige geen motivering behoeft op de grond dat het een instructiemaatregel betreft en geen inhoudelijke beslissing. Het contracteren van deskundigen is een voorstel dat allerlei gevolgen kan hebben die in dit onderzoek niet nader konden worden onderzocht. Wanneer de gerechten deze weg willen inslaan, verdient het aanbeveling eerst de voor- en nadelen ervan afzonderlijk in kaart te brengen.

³⁴⁴ Zie over disclosure statements: Smeehuijzen 2003.

Werken met een 'disclosure statement'

Het voorstel om met een *disclosure statement* te gaan werken, is wel tamelijk eenvoudig te realiseren. De rechter die partijen gelegenheid geeft om zich uit te laten over de te benoemen persoon van de deskundige, zou partijen daarbij kunnen uitnodigen om bij hun voorstellen zo veel mogelijk informatie te voegen over de deskundigheid van de deskundige, te weten diens opleiding, werkervaring, ervaring als deskundige en eventuele publicaties. Hierna komt herhaaldelijk aan de orde dat het overweging verdient om bepaalde aspecten van het deskundigenonderzoek eenvormig te regelen in een hoofdstuk in de huidige procesreglementen. Hierin zou ook een bepaling op kunnen worden genomen aan welke aspecten partijen moeten denken als zij de rechter informeren over de deskundigheid van een deskundige die zij voorstellen te benoemen.

Ontwikkeling van een deskundigenregister

Het voorstel om een deskundigenregister te ontwikkelen, krijgt voor de sectoren civiel recht en bestuursrecht gestalte in het Project Deskundigenindex van de Rechtspraak. Het Ministerie van Justitie ontwikkelt een deskundigenregister voor het strafrecht.³⁴⁵

Geen knelpunten met betrekking tot aansprakelijkheidsbeperking

De in de expertmeetings genoemde knelpunten kwamen ook in de interviews met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek aan de orde. Financieel deskundigen willen meestal hun aansprakelijkheid beperken voordat zij de benoeming aanvaarden. Uit de interviews komt naar voren dat zich hierbij meestal geen knelpunten voordoen. Dit wordt niet bevestigd door de vragenlijsten die de gerechten hebben geretourneerd. Het knelpunt dat er bij de benoeming van een deskundige discussie ontstaat over de aansprakelijkheidsbeperking, staat op de negende plaats (gemiddelde knelpuntenscore 1.00 op een schaal van 0 tot 5). Bij een deel van de geïnterviewde personen bleek niet bekend

dat in de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' de aanpak is beschreven om te komen tot aansprakelijkheidsbeperking vóór aanvaarding van de benoeming. Toen de interviews werden gehouden, was de Leidraad echter pas enkele maanden beschikbaar. De Leidraad bleek voornamelijk bekend bij personen die de Leidraad in de tussentijd ontvangen hadden bij een benoeming als deskundige of die wisten dat de Leidraad op rechtspraak.nl was gepubliceerd.

Persoonlijk vervulling van de opdracht door de deskundige

De interviews met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek lieten nog een ander knelpunt zien. Het is vrij gebruikelijk dat een financieel deskundige andere personen bij het onderzoek betreft en op het briefpapier van zijn werkgever correspondeert en declareert. In zulke gevallen is niet altijd duidelijk of het onderzoek en het rapport nog onder leiding en toezicht van de deskundige staat en hij verantwoordelijkheid neemt voor de antwoorden op de vragen van de rechter. Hoewel hieromtrent het nodige is vermeld in de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken', wordt die (nog) niet overal gebruikt. Het verdient overweging deze kwestie op te nemen in een hoofdstuk in bestaande procesreglementen over het deskundigenonderzoek in civiele zaken.

6.4.2.2 De vraagstelling

Uit de geretourneerde vragenlijsten is af te leiden dat er in de Rechtspraak in relatief geringe mate knelpunten met betrekking tot de vraagstelling worden ervaren. Terwijl de hoogste gemiddelde knelpuntenscore 2.43 is op een schaal van 0 tot 5, scoort het knelpunt dat de deskundige buiten het kader van de gestelde vragen treedt gemiddeld 0.69. Het knelpunt dat het rapport niet deugdelijk is en daarom aanvullende vragen moeten worden gesteld, scoort eveneens gemiddeld 0.69. Het knelpunt dat het moeilijk is de vragen aan de deskundige juist en

³⁴⁵ Zie www.justitie.nl> Onderwerpen > Recht en rechtsbijstand > Deskundigenregister.

volledig te formuleren scoort gemiddeld slechts 0.44. Dit beeld binnen de Rechtspraak strookt niet met het beeld na raadpleging van zowel rechters als advocaten en deskundigen. In de expertmeetings en de interviews besteedden de deelnemers tamelijk uitvoerig aandacht aan de knelpunten die zij in de praktijk zeiden te ervaren met betrekking tot de vraagstelling. De knelpunten zijn in hoofdzaak door deskundigen gesignaleerd en werden door rechters en advocaten herkend. Het gaat voornamelijk om drie soorten knelpunten. Het komt voor dat de rechter vragen formuleert die niet de kern raken van de feiten die op het vakgebied van de deskundige in geschil zijn, vragen die de deskundige onbegrijpelijk vindt, of vragen die zich niet lenen voor beantwoording op het vakgebied van de deskundige. Deze knelpunten zijn in het algemeen terug te voeren op de kennisparadox: om de deskundige goed aan te kunnen sturen en diens rapport op waarde te kunnen schatten heeft een jurist kennis nodig van het vakgebied van de deskundige, maar de omstandigheid dat hij die kennis ontbeert, geeft juist aanleiding om de deskundige in te zetten.³⁴⁶ Aan de knelpunten met betrekking tot de vraagstelling kan allereerst tegemoet worden gekomen door de kans op fouten als gevolg van dit fenomeen in het dagelijks werk als reëel te onderkennen. Veelzeggend was dat enkele deelnemers aan het slot van de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek verzuchtten dat zij nooit eerder in korte tijd zoveel over de valkuilen van deskundigenonderzoek hadden geleerd, en dachten dat intervisie tussen advocaten, rechters en deskundigen een goed instrument zou zijn om de kans op fouten te beperken.

Verbetering van de communicatie tussen rechter en deskundige

In het onderzoek is daarnaast verbetering van de communicatie tussen rechter en deskundige genoemd als een belangrijk middel om aan knelpunten in de formulering van de vraagstelling tegemoet te komen. Zoals in par. 2.3.3.4 is ver-

meld, formuleert de rechter de vragen na overleg met partijen. Uit de expertmeetings en de interviews zijn op dit punt twee verbetervoorstellen naar voren gekomen, namelijk rechtstreeks overleg tussen rechter en deskundige over de vraagstelling, en overleg over de vraagstelling tussen partijen, rechter en deskundige tijdens een regiezitting. Rechtstreeks overleg tussen rechter en deskundige over de vraagstelling is door enkele personen een serieuze optie genoemd. Zij beschouwden de deskundige primair als een hulppersoon van de rechter en meenden dat de rechter zich ook buiten partijen om door de deskundige kan laten adviseren. Sommigen nuanceerden dit en meenden dat de rechter buiten aanwezigheid van partijen met de deskundige over eenvoudige kwesties mag overleggen, mits hij partijen vervolgens van de inhoud van het overleg in kennis stelt. De meeste advocaten en rechters meenden echter dat de rechter die overleg met een deskundige wil plegen over de inhoud van de zaak, partijen op grond van het beginsel van hoor en wederhoor gelegenheid behoort te bieden daarvan rechtstreeks kennis te nemen. Overleg over de vraagstelling tussen partijen, rechter en deskundige tijdens een regiezitting werd door hen een betere optie gevonden, maar in veel gevallen te kostbaar geacht. Ook werd gezegd dat problemen met de vraagstelling soms pas tijdens het deskundigenonderzoek blijken. Verder dachten sommigen dat de aanwezigheid van een deskundige bij overleg tussen rechter en partijen over de vraagstelling de onpartijdigheid van de deskundige kan schaden.

De onderzoekers hebben aan de deelnemers gevraagd of een *conference call* baat zou kunnen bieden. De rechter zou dan rechtstreeks telefonisch overleg kunnen hebben met de deskundige, en partijen en/of hun advocaten zouden daarvan rechtstreeks kennis kunnen nemen. De meeste deelnemers vonden een *conference call* een goede tussenoplossing, maar merkten op dat de Rechtspraak deze faciliteit dan wel eenvoudig toegankelijk zou moeten maken.

³⁴⁶ Zie over de kennisparadox: De Groot 2007; De Groot en Akkermans 2007.

Verbetervoorstellen met betrekking tot het overleg over de vraagstelling

Rekening houdend met het belang van een juiste en volledige vraagstelling voor de bruikbaarheid van een deskundigenbericht bij de verdere behandeling van een zaak, de doorlooptijd en de kosten van een procedure in verhouding tot het belang van de zaak, laten zich uit het onderzoek de volgende verbetervoorstellen destilleren.

In het algemeen verdient het aanbeveling dat een deskundige eenvoudige kwesties, die de inhoud van de zaak niet raken, schriftelijk, elektronisch of telefonisch kan voorleggen aan het gerecht dat hem benoemt. Beantwoording kan geschieden door een medewerker van de administratie of een juridisch medewerker. Een enkele keer zal er een rechter aan te pas moeten komen. Het verdient aanbeveling om in een telefoongesprek met de deskundige buiten tegenwoordigheid van partijen niet met de deskundige over de inhoud van de zaak te spreken, omdat dit voor partijen niet controleerbaar is. Voor zover wel over de inhoud van de zaak wordt gesproken, verdient het aanbeveling dat partijen schriftelijk door de griffie worden ingelicht over de inhoud van een telefoongesprek met de deskundige. Het verdient aanbeveling dat de rechter die een deskundigenonderzoek gelast, zich afvraagt of er aanleiding is de deskundige te betrekken in het overleg met partijen over de vraagstelling. Dit overleg kan plaatsvinden tijdens een *conference call* of ter zitting. Uit het literatuuronderzoek, de expertmeetings en de interviews is naar voren gekomen dat door de familiekamer van het hof Den Haag regiezittingen worden gehouden in aanwezigheid van de deskundige. Deelnemers aan het onderzoek hebben gezegd dat zij hiermee positieve ervaringen hebben. Deze regiezittingen gaan niet alleen over de vraagstelling, maar betreffen de gehele inrichting van het deskundigenonderzoek. Het lijkt zinvol om in overleg met betrokkenen van het hof Den Haag nader te onderzoeken of ten behoeve van andere gerechten gezichtspunten

kunnen worden geformuleerd met behulp waarvan zich laat vaststellen of een regiezitting zinvol en effectief zal zijn. Ook kan door middel van een pilot worden nagegaan in welke gevallen deze werkwijze de voorkeur verdient.

Onder een *conference call* wordt een telefoongesprek verstaan waaraan rechter en deskundige deelnemen en partijen en advocaten desgewenst kunnen deelnemen. Onder leiding van de rechter vindt telefonisch overleg plaats over de vraagstelling en eventuele andere kwesties die voor aanvang van het deskundigenonderzoek bespreking behoeven. Een *conference call* zal niet volstaan in gevallen waarin het voor een goed begrip van elkaars opmerkingen nodig is om persoonlijk met elkaar te communiceren. De keuze tussen telefonisch overleg in een *conference call* of overleg ter zitting zal onder andere afhankelijk zijn van de complexiteit van het geschil, waaronder het processuele debat van partijen over de vraagstelling, en het aantal te bespreken onderwerpen. Andere factoren zijn dat een *conference call* in tegenstelling tot een zitting geen reistijd genereert, daardoor wellicht eenvoudiger in te passen is in de betrokken agenda's, en goedkoper is dan een zitting.

Toegankelijkheid van voorzieningen voor een 'conference call'

Een *conference call* organiseren, als alternatief voor een zitting of voor mondeling overleg tussen rechter en deskundige buiten tegenwoordigheid van partijen, is in de Rechtspraak nog weinig gebruikelijk. Het verdient aanbeveling dat deze voorziening voor de gerechten eenvoudig toegankelijk wordt gemaakt. Denkbaar is dat er eerst door middel van een experiment op beperkte schaal ervaring mee wordt opgedaan en een werkproces wordt beschreven, alvorens de voorziening in alle gerechten wordt geïntroduceerd. De voorziening is vanzelfsprekend niet alleen bruikbaar voor overleg over de vraagstelling, maar kan ook dienen ter bespreking van eventuele incidenten tijdens een deskundigenonderzoek waarbij regie van de rechter en over-

leg met alle betrokkenen tegelijk wenselijk is, maar de kosten van een zitting als onderdeel van de kosten van het deskundigenonderzoek zich niet goed verdragen met het belang van de zaak.

Twee complicaties bij overleg met de deskundige over de vraagstelling

Twee factoren compliceren de organisatie van overleg met de deskundige over de vraagstelling. In de huidige situatie vindt het overleg tussen partijen en de rechter over de vraagstelling meestal gelijktijdig plaats met het overleg over de keuze van de persoon van de deskundige. De deskundige is dan nog niet benoemd. Het lijkt effectief dat overleg met de deskundige over de vraagstelling in het algemeen pas plaatsvindt nadat de deskundige is benoemd en de rechter aan de hand van de voorstellen van partijen voor de vraagstelling een concept-vraagstelling heeft geformuleerd, die hij inbrengt in het overleg met de deskundige. Dit past bij de taak van de rechter om de vragen te formuleren binnen de grenzen van het geschil van partijen en de opdracht aan de deskundige te verstrekken (art. 194 Rv). Een tweede complicerende factor betreft de vraag in welke mate de deskundige kennis van het procesdossier nodig heeft voor zijn inbreng in het overleg over de vraagstelling. Het onderzoek heeft laten zien dat er in huidig overleg twee soorten vragen aan deskundigen worden voorgelegd, namelijk of een bepaalde vraag zich op zijn vakgebied voor beantwoording leent, en of een bepaalde vraag juist en volledig is geformuleerd. Hierbij houdt de rechter in het oog of de vraag binnen de grenzen van het geschil valt en wordt van de deskundige gevraagd of de vraag de relevante feiten op zijn vakgebied bestrijkt. In het eerste geval lijkt kennisneming van het volledige procesdossier geen voorwaarde voor het overleg met de deskundige over de vraagstelling. In het tweede geval zal de deskundige het procesdossier in het algemeen wel geheel of ten dele, al dan niet op aanwijzing van de rechter, moeten hebben doorgenomen alvorens het overleg plaatsvindt.

6.4.3 Communicatie tussen partijen, rechter en deskundige

6.4.3.1 Vormgeving van communicatie tussen partijen, rechter en deskundige

Op grond van de resultaten van het literatuuronderzoek en de verkenning van de inrichting van het empirische deel van het onderzoek is besloten dat knelpunten met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken niet afzonderlijk in het empirisch onderzoek zouden worden betrokken. Het deskundigenonderzoek in civiele zaken kent diverse momenten van overleg. Tussen partijen en rechter vindt voor aanvang van het onderzoek overleg plaats over de te benoemen persoon en de te stellen vragen. Tijdens het onderzoek is er vooral contact tussen partijen (en hun advocaten) en de deskundige. De deskundige dient partijen gelegenheid te geven om opmerkingen te maken en verzoeken te doen (art. 198 lid 2 Rv). Contact met de rechter is er tijdens het onderzoek vrijwel alleen als zich tussen partijen en de deskundige problemen voordoen waar zij in onderling overleg niet uitkomen. Na afloop van het deskundigenonderzoek kunnen partijen bij de rechter reageren op de uitkomsten en kan de rechter de deskundige eventueel om een nadere toelichting vragen. In dit patroon ontbreekt rechtstreekse communicatie in de driehoeksrelatie tussen partijen, rechter en deskundige. Ook is vrijwel geen sprake van rechtstreeks contact tussen de rechter en de deskundige. In het onderzoek is onderzocht of deze situatie vóór, tijdens en na het onderzoek aanleiding geeft tot knelpunten en, zo ja, of er suggesties zijn voor verbeteringen. De knelpunten en verbetervoorstellen met betrekking tot de situatie vóór aanvang van het onderzoek zijn besproken in par. 6.4.2. In deze paragraaf staat de communicatie tussen advocaten, rechters en deskundigen en de participatie van partijen tijdens en na het deskundigenonderzoek centraal. De bespreking is geconcentreerd rond het recht van partijen om opmerkingen en verzoeken bij de deskundige te maken (art. 198 lid 2 Rv), de mogelijkheden van

een deskundige om tijdens het onderzoek overleg te plegen met de rechter, het recht van partijen om bij de rechter op het deskundigenbericht te reageren (art. 19 Rv) en de behoefte van de rechter aan een toelichting op een deskundigenbericht.

6.4.3.2 Opmerkingen en verzoeken

Zoals vermeld in par. 2.3.2.3, behoort een deskundige partijen gelegenheid te geven om opmerkingen te maken en verzoeken te doen. Uit het rapport moet blijken of hieraan is voldaan. De partij die opmerkingen en verzoeken verstrekt aan een deskundige, zendt die ook aan de wederpartij. De deskundige moet in het rapport vermelden welke opmerkingen en verzoeken hij van partijen heeft ontvangen. De resultaten van de geretourneerde vragenlijsten laten zien dat met betrekking tot de naleving van dit voorschrift enige knelpunten in de gerechten worden ervaren. In de lijst van gemiddelde knelpuntenscores (tabel 4) staat op de zesde plaats als knelpunt dat de deskundige niet goed omgaat met het voorschrift (gemiddelde knelpuntenscore 1.67 op een schaal van 0 tot 5). In de expertmeetings hebben deskundigen klachten geuit die erop neer komen dat sommige advocaten het voorschrift gebruiken om de vrije oordeelsvorming van een deskundige te beïnvloeden. Ook vinden sommige deskundigen dat de naleving van het voorschrift te veel rompslomp oplevert. Enkele rechters en advocaten hebben opgemerkt dat het voorschrift niet altijd goed wordt nageleefd door deskundigen. Uit de expertmeetings rijst het beeld dat de meeste pijn zit in het geval waarin een partij niet op de hoogte wordt gesteld van de opmerkingen en verzoeken die de wederpartij aan de deskundige heeft doen toekomen, maar de deskundige tijdens het onderzoek of in het deskundigenbericht wel aandacht besteedt aan die opmerkingen en verzoeken. Ondanks de knelpunten vond vrijwel niemand dat er reden is om de ronde van opmerkingen en verzoeken bij de deskundige af

te schaffen of anders in te richten. De opvatting was vrij algemeen dat het voor de verdere behandeling van de zaak zinvol is dat partijen tijdens het deskundigenonderzoek inbreng kunnen hebben bij de deskundige en bij de deskundige op het concept-rapport kunnen reageren. Het beeld dat uit de interviews naar voren komt, wijkt hiervan niet wezenlijk af.

Termijn voor toezending van opmerkingen en verzoeken

Uit de interviews kwam nog een ander knelpunt naar voren rondom de naleving van het voorschrift over opmerkingen en verzoeken, dat tevens verband houdt met de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek. Zoals in par. 5.3.2.3 is vermeld, stelt een deskundige niet altijd een termijn aan partijen voor het inleveren van opmerkingen en verzoeken. Als er wel een termijn wordt gesteld, doen zich knelpunten voor rondom de haalbaarheid van de termijn, de naleving van de termijn en uitstelverzoeken. De 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' bevat praktische aanwijzingen voor deskundigen om de kans te beperken dat deze knelpunten zich voordoen (nr. 25 en nr. 35-37). Geen van de geïnterviewde personen gaf er blijk van bekend te zijn met deze aanwijzingen. Zoals vermeld in par. 6.4.2.1, heeft dat er mogelijk mee te maken dat de Leidraad ten tijde van de interviews nog niet zo lang beschikbaar was. Wellicht kan hierin ook verbetering worden gebracht door soortgelijke aanwijzingen op te nemen in een hoofdstuk over deskundigenonderzoek in de procesreglementen en in de instructies die bij de benoeming in de uitspraak aan de deskundige worden verstrekt. Het verdient overweging om voor het laatste een bouwsteen (in Justword) te ontwikkelen en aan de sectoren ter beschikking te stellen en het eerste te betrekken in de verdere ontwikkeling van de procesreglementen.

Controles bij ontvangst van het rapport

In de uitspraak waarin een deskundige wordt benoemd, plegen de voorschriften over opmer-

kingen en verzoeken te worden opgenomen. De ‘Leidraad deskundigen in civiele zaken’ bevat nadere aanwijzingen over de werkwijze. Voor zover het voorschrift niet goed wordt nageleefd, lijkt dat volgens de personen die aan het onderzoek hebben meegewerkt eerder voort te komen uit een gebrek aan ervaring dan aan onbekendheid met het voorschrift. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de Rechtspraak op twee punten de naleving van het voorschrift relatief eenvoudig kan bevorderen. De gerechten zouden moeten beschikken over een centraal punt waar de deskundige terecht kan met vragen over de naleving ervan. Hierop wordt in par. 6.4.3.3 nader ingegaan. Daarnaast verdient het aanbeveling om bij ontvangst van een deskundigenbericht en vóór de afwikkeling van de eindnota te controleren of het voorschrift is nageleefd. Een rechter heeft verteld, zoals in par. 5.4.4.1 is vermeld, dat een deskundigenbericht in zijn sector na ontvangst standaard direct aan de zaaksrechter wordt voorgelegd, nog voordat het aan partijen wordt toegezonden. Dan wordt bijvoorbeeld gecontroleerd of alle vragen zijn beantwoord en of in het rapport is vermeld dat de deskundige aan partijen gelegenheid heeft gegeven om opmerkingen te maken en verzoeken te doen. Wordt een verzuim geconstateerd, dan verzoekt de griffie de deskundige om het verzuim te herstellen. Aan partijen wordt een kopie van dat verzoek gestuurd. Het verdient aanbeveling om in een landelijk werkproces een checklist op te nemen voor de handelingen die bij ontvangst van een deskundigenbericht ter griffie moeten worden verricht. Hiervan zou onderdeel moeten zijn dat vóór de afwikkeling van de eindnota wordt gecontroleerd of in het deskundigenbericht aan de formele vereisten is voldaan, waaronder de naleving van het voorschrift over opmerkingen en verzoeken. Een eerste aanzet voor een checklist is te vinden in de handleiding deskundigen voor de civiele rechter (par. 10.2 nr. 7), waar staat:

‘Het verdient aanbeveling dat na ontvangst van het deskundigenbericht allereerst het volgende wordt gecontroleerd:

- is het deskundigenbericht gedateerd en ondertekend;
- is het gevraagde aantal exemplaren ontvangen;
- is de eindnota bijgevoegd;
- is in het deskundigenbericht vermeld dat gelegenheid is gegeven aan partijen voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken;
- blijken de opmerkingen en verzoeken van partijen uit het deskundigenbericht;
- bevat het deskundigenbericht een reactie van de deskundige op de opmerkingen en verzoeken van partijen.

De deskundige wordt zo nodig om verbetering of aanvulling verzocht, van welk verzoek aan partijen een kopie wordt gezonden. Is aan de hier genoemde vereisten voldaan, dan wordt aan partijen een exemplaar van het deskundigenbericht en een kopie van de eindnota gezonden. Daarbij wordt aan partijen een termijn gesteld waarbinnen zij zich kunnen uitlaten over de eindnota.’

6.4.3.3 Communicatie tussen deskundige en rechter tijdens het onderzoek

Zoals uiteengezet in par. 2.3.3.5, bepaalt de rechter dat een deskundige het onderzoek zelfstandig verricht, of onder leiding van de rechter (ar. 198 lid 2 Rv). In de meeste gevallen verricht de deskundige het onderzoek zelfstandig en heeft hij binnen de grenzen van de opdracht de nodige vrijheid bij de inrichting van het onderzoek. De keerzijde is dan dat de regie van de rechter tijdens het deskundigenonderzoek (zeer) beperkt is. Uit de geretourneerde vragenlijsten is af te leiden dat op dit punt knelpunten in de gerechten worden ervaren. Op de lijst van gemiddelde knelpuntenscores staat het knelpunt dat de rechter te weinig zicht heeft op het verloop van een deskundigenonderzoek weliswaar slechts op de tiende plaats (gemiddelde knelpuntenscore 0.75 op een schaal van 0 tot 5), maar zes van de negen hoger scorende knelpunten hebben betrekking op problemen tijdens het

deskundigenonderzoek waarvan de rechter bij de verdere behandeling van de zaak kennelijk de gevolgen ondervindt. Het gaat bijvoorbeeld om knelpunten in de naleving van het voorschrift over opmerkingen en verzoeken, de medewerking van partijen aan het onderzoek, de doorlooptijd en de kosten van het onderzoek. In de expertmeetings en de interviews is naar voren gekomen dat deskundigen er behoefte aan hebben in voorkomende gevallen overleg te kunnen plegen met de rechter. Een sprekend voorbeeld is dat er in de expertmeetings en de interviews door deskundigen en advocaten knelpunten tijdens het onderzoek zijn gemeld die verband houden met de verkrijging van de informatie die de deskundige nodig heeft voor het onderzoek, maar dat uit de expertmeetings en de interviews niet of nauwelijks blijkt dat die knelpunten de rechter tijdens het onderzoek bereiken. Essentieel bij de beoordeling of een deskundigenbericht de informatie bevat die de rechter nodig heeft voor de beslissing, is vanzelfsprekend of de deskundige de juiste informatie aan het deskundigenbericht ten grondslag legt. Alleen al gelet op de tijd en kosten die met een deskundigenonderzoek zijn gemoeid, lijkt het niet logisch om de regie van de rechter tijdens het deskundigenonderzoek vrijwel te elimineren. Een rechter heeft de suggestie gedaan dat het goed zou zijn als elk gerecht één vast aanspreekpunt had bij wie de deskundige met zijn vragen terecht kan, het liefst een rechter of juridisch medewerker met ruime ervaring in (het beantwoorden van vragen over) deskundigenonderzoek. Deze suggestie sluit nauw aan bij de doelstelling van de Agenda van de Rechtspraak 2008-2011 (par. 1.2) om ervoor te zorgen dat in elk gerecht voldoende kennis en ervaring voorhanden is met betrekking tot deskundigenonderzoek. Een soortgelijke suggestie is hiervoor nader uitgewerkt in par. 6.4.2.2 bij de bespreking van verbetervoorstellen met betrekking tot het overleg over de vraagstelling. Daar is onderscheid gemaakt tussen vragen die de inhoud van de zaak raken en waarover de rechter niet buiten

partijen om met de deskundige kan spreken, en andere vragen, die niet aan de zaaksrechter hoeven te worden voorgelegd, maar voor een goede beantwoording wel (enige) juridische deskundigheid vergen. Voor niet zaaksgebonden vragen zou in elk gerecht een aanspreekpunt moeten zijn. Zaaksgebonden overleg tijdens het onderzoek zal in veel gevallen telefonisch mogelijk zijn door middel van een telefoongesprek onder leiding van de rechter, waaraan de deskundige en partijen kunnen deelnemen (een *conference call*). Naast telefonisch contact kan over eenvoudige kwesties veelal ook per email door de deskundige en de griffier/rechter worden gecommuniceerd, met een kopie aan (de advocaten van) partijen. In verband met de benodigde technische voorzieningen in de gerechten kan dit waarschijnlijk het beste worden meegenomen in de lopende initiatieven binnen de Rechtspraak om tot verdere digitalisering van civiele procedures te komen. Hierbij verdient nog vermelding dat het voor de verwerking van het deskundigenbericht praktisch is wanneer tevens wordt gefaciliteerd dat de deskundige het deskundigenbericht elektronisch kan inleveren.

Het belang van de op communicatie gerichte verbetervoorstellen vanuit het bredere perspectief van de regiefunctie van de rechter wordt onderstreept doordat rechters verhoudingsgewijs in een gering aantal door hen behandelde zaken deskundigen benoemen, hetgeen de mogelijkheden beperkt om ervaring met deskundigenonderzoek op te doen. De mogelijkheden zijn door het rouleerbeleid van de gerechten ook in tijd aan beperkingen onderhevig. Het is dus van belang de kennis en ervaring met betrekking tot deskundigenonderzoek in de gerechten mede door specialisatie en concentratie van taken te delen en te waarborgen. Dat rechters in verhoudingsgewijs weinig zaken deskundigen benoemen, kan overigens ook een aanwijzing zijn dat deskundigen relatief weinig kans hebben om ruime ervaring met deskundigenonderzoek in opdracht van de rechter op te doen. Ook dit

kan een reden zijn om binnen en buiten de Rechtspraak te bevorderen dat deskundigen bij twijfel overleg kunnen plegen over de uitvoering van de opdracht van de rechter.

6.4.3.4 Communicatie tussen partijen, rechter en deskundige na inlevering van het deskundigenbericht

Zoals vermeld in par. 2.3.3.6, mogen partijen op het deskundigenbericht reageren bij de rechter en is de deskundige daarin niet automatisch betrokken. De procedure verloopt in veel gevallen schriftelijk. Mondeling contact over het schriftelijke deskundigenbericht in de driehoeksrelatie tussen partijen, rechter en deskundige vindt slechts bij uitzondering plaats. Nadat het processuele debat is afgesloten, beslist de rechter welke betekenis hij aan het deskundigenbericht toekent voor (het bewijs van) de stellingen van partijen.

Uit de resultaten van de geretourneerde vragenlijsten is af te leiden dat het zelden voorkomt dat een deskundigenbericht onbruikbaar is en om die reden een andere deskundige moet worden benoemd. Dit knelpunt staat op de zeventiende plaats (gemiddelde knelpuntenscore 0.38 op een schaal van 0 tot 5). Even laag scoort het knelpunt dat de onpartijdigheid van een deskundige in het geding komt. Drie knelpunten die met de verwerking van het deskundigenbericht in de uitspraak te maken hebben, staan op de elfde, twaalfde, respectievelijk dertiende plaats (gemiddelde knelpuntenscore 0.75, 0.69 en 0.69 op een schaal van 0 tot 5). Deze betreffen de situatie dat het processuele debat van partijen na deskundigenbericht aanleiding geeft om nadere vragen aan de deskundige voor te leggen alvorens verder te beslissen, dat de deskundige buiten het kader van de gestelde vragen treedt en dat het voor de beslissing nodig is aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen op de grond dat het rapport niet deugdelijk is. Rechters hebben in de expertmeetings gezegd dat partijen en deskundigen niet altijd eenvoud-

dig genoeg en in gewoon Nederlands verwoorden waar het in de zaak om draait. Ook vonden zij de kwaliteit van (de motivering van) rapporten nogal wisselend. Deskundigen brachten naar voren dat zij proberen begrijpelijk te rapporteren, maar dat het soms lastig is om te beoordelen wanneer een jurist een rapport op hun vakgebied begrijpelijk vindt. Ook zeiden deskundigen met enige regelmaat te aarzelen of zij de vragen van de rechter goed begrijpen. Een sprekend voorbeeld is dat een deskundige vertelde dat hij uit de uitspraak nooit een beeld krijgt waar de zaak over gaat en probeert zich dat beeld met behulp van de processtukken te vormen (par. 5.3.2.4). Voordat hij vervolgens het onderzoek verricht, zou hij wel bij de rechter willen verifiëren of zijn beeld juist is. Omdat daar geen mogelijkheden voor zijn, beschrijft hij in de inleiding van het rapport waar de zaak volgens hem over gaat, in de veronderstelling dat de rechter aan de hand van de inleiding zal beoordelen of de deskundige aan het rapport een juist begrip van de zaak ten grondslag heeft gelegd. Deze gedachtegang is vanuit de deskundige bezien goed doordacht en logisch te volgen, maar het onderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd dat rechters de inleiding van een deskundigenrapport gebruiken om te beoordelen of de deskundige bij de beantwoording van de vragen van het juiste feitencomplex is uitgegaan.

Mondelinge behandeling in tegenwoordigheid van de deskundige

Tamelijk algemeen kwam tijdens de expertmeetings en de interviews naar voren dat een zitting na inlevering van het deskundigenbericht, waar partijen en de rechter rechtstreeks met elkaar en de deskundige communiceren over het deskundigenbericht en de betekenis ervan voor de verdere behandeling van de zaak, in beginsel de beste oplossing is om te bevorderen dat in de beslissing van de rechter zo goed mogelijk gebruik wordt gemaakt van een deskundigenbericht. Tegelijk werd duidelijk dat deze oplossing

in veel gevallen niet haalbaar is. Of een mondelinge behandeling van het deskundigenbericht in tegenwoordigheid van de deskundige moet plaatsvinden, hing volgens de deelnemers af van vier factoren, te weten de complexiteit van het geschil, het vermogensrechtelijke belang van de zaak, de doorlooptijd van de zaaksbehandeling en de kosten van de procedure. Hoe complexer de zaak, hoe eerder er aanleiding is om het begrip van de betekenis van het deskundigenbericht voor de verdere behandeling van de zaak te bevorderen door rechtstreeks en mondeling in de driehoeksrelatie van partijen, rechter en deskundige met elkaar te communiceren. Ook werd echter gezegd dat bij een complex geschil een goede schriftelijke voorbereiding van die gedachtewisseling onmisbaar is. Advocaten wilden hun opmerkingen en verzoeken tijdens het onderzoek bijvoorbeeld schriftelijk kunnen voorbereiden, eventueel met hulp van een deskundige op het vakgebied van de door de rechter benoemde deskundige. Het werd ook essentieel geacht dat de deskundige op de opmerkingen en verzoeken van partijen schriftelijk kan reageren. Volgens sommigen kost dat minder tijd, anderen vonden het van belang dat de deskundige zijn oordeel in vrijheid en weloverwogen kan vormen. Zoals iemand zei: primair reageren leidt niet zonder meer tot een beter debat. Ook werd door sommigen betwijfeld of een zitting in tegenwoordigheid van de deskundige de schriftelijke conclusies na deskundigenbericht kan vervangen. Deskundigen hebben erop gewezen dat niet alle vragen ter zitting zich zonder nader onderzoek laten beantwoorden. Kortom, bezien vanuit de complexiteit van het geschil kan een toelichting, zoals voorzien in art. 194 lid 5 Rv, goede diensten bewijzen, maar die kost ten opzichte van de huidige situatie extra inspanning, tijd en geld. De meeste rechters en advocaten vonden dat alleen gerechtvaardigd als het vermogensrechtelijke belang van de zaak zich verdraagt met de benodigde hoeveelheid extra tijd en geld. In het kostenaspect werden door sommige advocaten nog de kosten van de

inschakeling van een partijdeskundige en de *equality of arms* betrokken. Zij zeiden dat, als een partij een partijdeskundige meeneemt naar een zitting waar de door de rechter benoemde deskundige wordt gehoord, de wederpartij dat waarschijnlijk ook wil doen. Wanneer een partij zich dat financieel niet kan permitteren, kan een zitting in tegenwoordigheid van de deskundige onbedoeld bestaande ongelijkheden in de toegang tot de rechter vergroten.

Een rechter vond bij de keuze voor een mondelinge behandeling in tegenwoordigheid van de deskundige, ongeacht de verhouding tussen het belang van de zaak en de proceskosten, een factor van betekenis of het voor de aanvaardbaarheid van de beslissing voor de verliezende partij naar verwachting van groot belang zal zijn dat die partij ten overstaan van de rechter de deskundige hoort verduidelijken wat er in het deskundigenbericht staat.

Verder is er op gewezen dat het zinvol is om tijdig te beoordelen of een zitting in aanwezigheid van de deskundige nodig is, zowel om de kosten eventueel reeds te kunnen begroten in het voorshot van het deskundigenonderzoek als om de zitting tijdig te organiseren.

De meningen verschilden of het wenselijk is om een belangenafweging als hiervoor geschetst steeds te maken, of dat doorslaggevend zou moeten zijn of de kwaliteit van de beslissing wordt bevorderd doordat partijen, rechter en deskundige rechtstreeks mondeling met elkaar van gedachten wisselen over de betekenis van een deskundigenbericht voor de verdere behandeling van de zaak. Het onderzoek heeft echter geen aanknopingspunten opgeleverd dat er voorzieningen denkbaar zijn voor een rechtstreekse mondelinge gedachtewisseling in gevallen waarin de kosten van een zitting niet proportioneel zijn in de verhouding tussen het vermogensrechtelijke belang van de zaak en de te verwachten proceskosten.

6.4.4 Doorlooptijd

Zoals vermeld in par. 2.3.2.3, bepaalt de rechter wanneer het onderzoek moet beginnen en binnen welke termijn het rapport moet worden uitgebracht (art. 197 Rv). De resultaten van de getoonde vragenlijsten wijzen erop dat de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek als een knelpunt in de gerechten wordt ervaren. Bovenaan staat het knelpunt dat de begroting en de inning van het voorschot te veel vertraging opleveren (gemiddelde knelpuntenscore 2.43 op een schaal van 0 tot 5). Het knelpunt dat het te lang duurt voordat een deskundigenrapport wordt ingeleverd, staat op de vierde plaats (gemiddelde knelpuntenscore 1.81 op een schaal van 0 tot 5). Onderzocht is of deze knelpunten werden herkend door advocaten, deskundigen en rechters die hebben deelgenomen aan de expertmeetings en de interviews en, zo ja, welke verbetervoorstellen denkbaar zijn. In de expertmeeting met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek is de doorlooptijd niet als zodanig als knelpunt naar voren gekomen. Wel werd erover geklaagd dat de wijze van afwikkeling van de kosten per gerecht verschilt. Aangezien het voorschot moet zijn begroot en betaald voordat het onderzoek van start kan gaan, kan een gebrek aan duidelijkheid op dit punt op zichzelf tot vertraging leiden. Dit kwam aan de orde tijdens de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek. In deze expertmeeting werd de doorlooptijd van een deskundigenonderzoek als een knelpunt benoemd en kwamen aspecten ter sprake die niet bevorderlijk zijn voor de doorlooptijd. Zo wordt in de termijn waarbinnen een deskundigenrapport moet worden ingeleverd, niet altijd voldoende tijd voor de inning van het voorschot verdisconteerd. Dit kan tot gevolg hebben dat de termijn al bijna om is als de deskundige nog met het onderzoek moet beginnen. Verder zijn er, als de oorzaak van de vertraging bij de deskundige ligt, weinig mogelijkheden om de vaart erin te houden. In de interviews kwamen deze

punten eveneens naar voren. Daarnaast is in de interviews gezegd dat vaak aanzienlijke vertraging optreedt als een aanvullend voorschot moet worden begroot. Uit de interviews blijkt dat de gerechten verschillend omgaan met de bewaking van de termijn voor inlevering van een deskundigenrapport. In de interviews over het medisch en financieel deskundigenonderzoek is gezegd dat op deze punten organisatorische en uniformerende verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn, maar dat de mogelijkheden om de doorlooptijd van deskundigenonderzoek te verkorten, niet moeten worden overschat. Benadrukt werd dat snelheid niet ten koste mag gaan van de kwaliteit van de zaaksbehandeling, inclusief de kwaliteit van een deskundigenrapport.

Verbetervoorstellen

Op enkele van de genoemde punten lijkt in de huidige praktijk relatief eenvoudig verbetering realiseerbaar. Allereerst zouden de gerechten om wille van de duidelijkheid voor partijen en deskundigen eenvormiger om kunnen gaan met de termijn die is gemoed met de inning van het voorschot. Daartoe zouden zij standaard een termijn kunnen stellen voor de betaling van het voorschot (art. 196 Rv) en het voorschot standaard uitvoerbaar bij voorraad kunnen verklaren. De werkwijze met betrekking tot de inning van het voorschot, inclusief termijnen, zou eenvormiger kunnen worden gemaakt door middel van een landelijk werkproces. De procedurele aspecten hiervan die relevant zijn voor partijen en deskundigen, zouden kunnen worden opgenomen in een hoofdstuk over deskundigenonderzoek in de procesreglementen. In de rechterlijke uitspraak waarin de termijn voor de inlevering van het deskundigenrapport wordt gesteld, zou zichtbaar onderscheid moeten worden gemaakt tussen de termijn voor de inning van het voorschot en de termijn, beginnend met de mededeling van de griffier aan de deskundige dat het onderzoek kan beginnen, waarbinnen het rapport door de deskundige dient te worden ingeleverd.

Ook de werkwijze om de termijn voor inlevering van een deskundigenbericht te verlengen zou kunnen worden geuniformeerd in een werkproces. Wanneer de voor partijen en deskundigen relevante onderdelen hiervan worden opgenomen in een hoofdstuk over deskundigenonderzoek in de procesreglementen, wordt voor partijen en deskundigen duidelijker wat zij van de gerechten mogen verwachten met betrekking tot de handhaving van de termijn.

In de Deskundigenindex wordt aangetekend of een rapport tijdig wordt ingeleverd. Zolang de voorgestelde verbeteringen niet zijn uitgevoerd, lijkt deze aantekening weinig betrouwbare informatie te leveren. De betrouwbaarheid kan worden vergroot door reële termijnen te stellen, daarover helder te communiceren met partijen en deskundigen, en deskundigen die het rapport niet tijdig inleveren en niet om verlenging van de termijn vragen, actief te benaderen. Zijn de voorgestelde verbeteringen succesvol, dan is aannemelijk dat de aantekening 'te laat' betekent dat de deskundige voldoende tijd heeft gekregen om een rapport in te leveren, maar daarin desondanks niet is geslaagd. In de zaak zelf biedt dat meestal weinig soelaas, omdat vervanging van een deskundige de kosten en de doorlooptijd in het algemeen alleen maar verder doet oplopen. Registratie van betrouwbare gegevens in de Deskundigenindex is voor de Rechtspraak als geheel echter wel een element van kwaliteitsbewaking en kan de voorspoedige behandeling van toekomstige zaken bevorderen.

6.4.5 Kosten

De kosten van een deskundigenonderzoek komen ten laste van een partij of beide partijen (par. 2.3.2.3). Uit de geretourneerde vragenlijsten blijkt dat er in de gerechten knelpunten worden ervaren met betrekking tot de kosten. Bovenaan staat het knelpunt dat de begroting en inning van het voorschot te veel vertraging opleveren (knelpuntenscore 2.43 op een schaal van 0 tot 5). Op de zevende plaats staat als knelpunt

dat de kosten van het deskundigenonderzoek te hoog zijn (gemiddelde knelpuntenscore 1.47 op een schaal van 0 tot 5). Hiermee strookt dat het honorarium van de deskundige niet als te laag wordt ervaren, welk punt helemaal onderaan staat in de lijst met gemiddelde knelpuntenscores (tabel 4). Blijkens de expertmeetings en de interviews vinden rechters dat de kosten van financieel deskundigenonderzoek hoog kunnen oplopen. Ook kwam aan de orde dat de kosten van een financieel deskundigenonderzoek bij aanvang lang niet altijd worden geschat op het te verwachten bedrag van de eindnota. Volgens sommige deskundigen is dit niet goed mogelijk, volgens anderen wel. Verbetervoorstellen zijn op dit punt niet gedaan. Wanneer de procedure wordt gevolgd die in de Leidraad deskundigen in civiele zaken is beschreven met betrekking tot de begroting van voorschot, aanvullend voorschot en eindnota, inclusief de mogelijkheid voor partijen om telkens op de opgave van de deskundige te reageren alvorens de rechter begroot, lijkt deze kwestie met voldoende waarborgen voor partijen en deskundigen te zijn omgeven.

Betaling van het voorschot in termijnen

Over de hoogte van de kosten van het medisch deskundigenonderzoek zijn in de expertmeetings en de interviews geen klachten geuit. Hier is wel gezegd dat de kosten van deskundigenonderzoek voor sommige benadeelden een belemmering zijn om te procederen en dat het goed zou zijn als duidelijk zou worden of betaling van het voorschot in termijnen is toegestaan. De wet regelt betaling van het voorschot in termijnen niet (art. 195 Rv), maar verbiedt dat ook niet. Binnen de grenzen van de goede procesorde lijkt het niet bezwaarlijk om gevolg te geven aan een verzoek van een partij om het voorschot in termijnen te mogen betalen. De achtergrond hiervan is dat uiteindelijk de toegang tot de rechter in het geding kan komen als een partij daadwerkelijk niet in staat is het voorschot ineens te voldoen en de rechter haar verzoek om

in termijnen te mogen betalen afwijst.³⁴⁷ Het gevolg van deze beslissing kan immers zijn dat betaling uitblijft, het onderzoek geen doorgang vindt en de niet betalende partij de procedure verliest, doordat zij zonder deskundigenonderzoek haar stellingen niet bewijst (art. 198 lid 3 Rv). Afwijzing van een verzoek om betaling in termijnen vraagt in dit licht bezien om een deugdelijke grondslag. Voordat de rechter beslist op een dergelijk verzoek, zal de wederpartij op het verzoek moeten kunnen reageren, aangezien het deskundigenonderzoek niet begint voordat het voorschot is betaald en betaling in termijnen dus oponthoud geeft in de procedure. Maakt de wederpartij bezwaar, dan zal de rechter aan de hand van alle relevante feiten en omstandigheden het belang van de ene partij bij betaling van het voorschot in termijnen moeten afwegen tegen het belang van de andere partij om zonder onredelijke vertraging voort te procederen. Het verdient overweging om deze kwestie op te nemen in een hoofdstuk over deskundigenonderzoek in de procesreglementen.

Betaling

Degenen die de vragenlijsten hebben ingevuld, ervaren weinig knelpunten met de afwikkeling van de kosten. Dit punt staat op de veertiende plaats in de lijst met gemiddelde knelpuntenscores. Aangezien wel knelpunten met de doorlooptijd worden ervaren die verband houden met de afwikkeling van de kosten, is hier mogelijk tot uitdrukking gebracht dat de betaling zelf uiteindelijk niet problematisch verloopt. In de expertmeeting met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek werd dit als een knelpunt benoemd. Uit de interviews met betrekking tot het medisch deskundigenonderzoek komt daarentegen naar voren dat de afwikkeling van de kosten in het algemeen goed verloopt en dat de eindnota meestal volledig uit het voorschot kan worden voldaan. In de expertmeetings en de interviews met betrekking tot het financieel deskundigenonderzoek zijn over de betaling als zodanig geen klachten geuit.

Naar een uniforme afwikkeling van de kosten

Door velen is de wens geuit dat er meer eenheid komt in de afwikkeling van de kosten door de gerechten. Deze kwestie is besproken in par. 6.4.4.

6.5 Knelpunten met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken

6.5.1 Reikwijdte van het onderzoek met betrekking tot bestuursrechtelijke zaken.

Op grond van de resultaten van het literatuuronderzoek en de verkenning van de inrichting van het empirische deel van het onderzoek is besloten dat knelpunten met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken niet afzonderlijk in het empirisch onderzoek zouden worden betrokken. In de expertmeetings en de interviews is het bestuursrechtelijk deskundigenonderzoek slechts betrokken voor zover dat functioneel was in verband met het onderzoek naar de inzet van deskundigen in civielrechtelijke zaken. Dit heeft niet geleid tot resultaten die zich leenden voor vermelding in het verslag van de expertmeetings en de interviews. Wel heeft een interview plaatsgevonden met een vertegenwoordiger van de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak, waarin de aandacht niet alleen is uitgegaan naar de werkzaamheden van StAB in civielrechtelijke zaken, maar ook is gevraagd naar eventuele knelpunten rondom deskundigenonderzoek in bestuursrechtelijke zaken. In dit interview zijn geen knelpunten genoemd. De onderzoeksresultaten met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken die zich lenen voor een nadere beschouwing in relatie tot de onderzoeksvraag, zijn dus afkomstig uit het literatuuronderzoek en de het onderzoek met behulp van vragenlijsten. Gezien de onderzoeksvraag en het

³⁴⁷ Vanuit hetzelfde perspectief, de toegang tot de rechter, moet de rechter aan een partij die zonder toevoeging procedeert, belast wordt met het voorschot van een deskundigenonderzoek en onvoldoende draagkracht heeft, desgevraagd gelegenheid geven om alsnog een toevoeging te krijgen (HR 6 maart 1998, NJ 1999, 562).

feit dat het literatuuronderzoek als zodanig geen knelpunten heeft laten zien met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken, worden hierna slechts de resultaten van de vragenlijsten beschouwd in het licht van de onderzoeksvraag.

6.5.2 Knelpunten

De sectoren bestuursrecht van de rechtbanken benoemen vrijwel uitsluitend medisch deskundigen. Deze praktijk vindt bevestiging in de resultaten van de vragenlijsten, die in par. 3.3.2 zijn vermeld. Opvallend is wel dat de sectoren bestuursrecht op dit deskundigheidsgebied kenmerkend in zeer hoge mate knelpunten ervaren. Niet alleen geeft de mate waarin knelpunten op dit deskundigheidsgebied worden ervaren een hoge score (2.69 bij een maximum van 3), maar ook hebben dertien van de zestien sectoren bestuursrecht dit deskundigheidsgebied aangeeft als het gebied waarop zij knelpunten het sterkst ervaren. Dit laatste wordt niet zonder meer gerelativeerd doordat het een schaal van 0 tot 3 betrof en er hoofdzakelijk drie deskundigheidsgebieden zijn waarop knelpunten zijn gescoord, want in plaats van een 1, 2 of 3 kon ook een 0 of niets worden ingevuld per deskundigheidsvakgebied.

De top 5 van knelpunten uit tabel 9 verdient nadere beschouwing. Deze zag er als volgt uit:

Ook hier vallen de hoge scores op, afgezet tegen de schaal van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat iets niet als een knelpunt wordt ervaren, en 5 dat het knelpunt het sterkst wordt ervaren. De sectoren bestuursrecht van de rechtbanken zijn het meer eens over de knelpunten die het sterkst worden ervaren dan de sectoren civiel/familie van de rechtbanken (tabel 4). In laatstgenoemde sectoren waren de scores van de vijf sterkste knelpunten lager dan bij de sectoren bestuursrecht (respectievelijk 2.43, 2.06, 1.84, 1.81 en 1.67) en scoren de knelpunten die volgen op de top 5 hoger dan de knelpunten die in de knelpuntenlijst van de sectoren bestuursrecht volgen op de top 5. De vijf keuzes van de sectoren bestuursrecht, afkomstig uit een reeks opties van meer dan twintig antwoorden, vertonen dus meer eenstemmigheid dan de keuzes van de sectoren civiel/familie van de rechtbanken. Zoals gezegd zijn de knelpunten in de expertmeetings en interviews niet nader onderzocht. Daardoor is bijvoorbeeld niet te zeggen om welke reden het moeilijk is een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen. Er zijn aanwijzingen dat dit onder andere verband houdt met het knelpunt dat het honorarium van de deskundige als te laag wordt ervaren. Op twee vragenlijsten is spontaan een desbetreffende indicatie op de vragenlijsten toegevoegd, zoals in par. 3.3.2 is vermeld. Het probleem speelt bovendien al geruime tijd, zoals is toegelicht in par. 2.8.3.4.1.

Knelpunten	Gemiddelde knelpuntscore
1. Het is moeilijk een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen	3.69
2. Het honorarium van de deskundige is te laag	3.00
3. Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang	2.24
4. Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd	2.04
5. De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen	1.56

Opmerkingen en verzoeken

Zoals uiteengezet in par. 2.9.3.3, hebben partijen in bestuursrechtelijke zaken, anders dan in civielrechtelijke zaken, niet het recht om opmerkingen te maken en verzoeken te doen bij de deskundige. Dit werd in de sectoren bestuursrecht niet als knelpunt ervaren (tabel 9 nr. 19). Op de vijfde plaats staat echter het knelpunt dat de reactie die partijen bij de rechter op het rapport geven, aanleiding is om de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen. Uitgaande van de veronderstelling dat de rechter dan kennelijk de bijstand van de deskundige wenst bij de beoordeling van de argumenten van partijen naar aanleiding van het deskundigenbericht, kan dit knelpunt erop duiden dat het niet zonder meer efficiënt is dat partijen bij de deskundige geen opmerkingen mogen maken. Gelet op de doorlooptijd en de kosten die zullen zijn gemoeid met het stellen van aanvullende vragen, verdient het aanbeveling de omvang van dit probleem nader te onderzoeken en tevens te verkennen welke verbeteringen op dit punt denkbaar zijn.

6.6 Kennisaccumulatie

Op diverse plaatsen in het onderzoek is naar voren gekomen dat er op dit moment te weinig mechanismen zijn om te bevorderen dat deskundigenberichten en rechterlijke uitspraken worden gebruikt om de kennis over deskundigenonderzoek te vergroten. Veelzeggend was dat aan het slot van een expertmeeting de vraag werd gesteld of dergelijke bijeenkomsten in het vervolg niet op intervisiebasis konden worden georganiseerd, omdat de winst ervan niet alleen ten goede kwam aan het onderzoek, maar ook aan de deelnemers die hun kennis en ervaring met elkaar hadden gedeeld.

Studiebijeenkomsten

De sectoren bestuursrecht organiseren met enige regelmaat grootschaliger studiebijeenkomsten tussen rechters en deskundigen. Hierbij

gaat het er niet alleen om dat kennis en ervaring worden uitgewisseld, maar ook dat men elkaar leert kennen. Dergelijke bijeenkomsten zijn in de civiele rechtspraak onbekend. De toenemende specialisatie in de rechterlijke macht maakt het interessant om te onderzoeken of er op een bepaald deskundigheidsgebied voldoende gespecialiseerde rechters werkzaam zijn om soortgelijke bijeenkomsten per specialisme ressortelijk of landelijk te organiseren en die tevens open te stellen voor advocaten. De studiedag van de KNMG in 2006 'De dokter als deskundige'³⁴⁸ is hiervan een goed voorbeeld. Een ander voorbeeld is dat medewerkers van de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak niet alleen als onderzoeker fungeren, maar ook lezingen geven in de gerechten over onderwerpen waarin zij materiedeskundige zijn, bijvoorbeeld geluid of fijnstof.

Toezending van de uitspraak na deskundigenbericht

Rechters hebben in het onderzoek gezegd de kwaliteit van deskundigenbericht wisselend te vinden. Deskundigen hebben in het onderzoek de wens geuit om *feedback* te krijgen op het deskundigenbericht (par. 5.3.3.4). Tijdens een expertmeeting kwam naar voren dat zij niet uit zichzelf een evaluatieformulier met het deskundigenbericht meesturen, zoals de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak pleegt te doen (par. 2.9.3.4.2). Ook is in het onderzoek gezegd dat deskundigen zelden de uitspraak toegestuurd krijgen waarin het deskundigenbericht is gebruikt. In de 'Leidraad deskundigen in civiele zaken' is opgenomen (nr. 149-150) dat de uitspraak in beginsel aan de deskundige wordt toegezonden, maar dat zwaarwegende belangen van partijen of anderen zich tegen toezending van een ongeanonimiseerde uitspraak kunnen verzetten. Verder is daar vermeld dat in sommige zaken geen uitspraak wordt gedaan na deskundigenbericht, bijvoorbeeld doordat dat partijen de zaak in der minne regelen.

³⁴⁸ Zie www.knmg.artsennet.nl.

Bevordering van toezending van de uitspraak aan de deskundige

Toezending van de uitspraak is een eenvoudig, maar effectief middel om deskundigen in staat te stellen kritisch te reflecteren op het resultaat van de eigen werkzaamheden. Door uitspraken niet aan deskundigen toe te sturen, laat de Rechtspraak een middel ongebruikt aan zich voorbijgaan waarmee de kwaliteit van de inzet van deskundigen eenvoudig kan worden bevorderd. Het verdient dan ook aanbeveling om hiervoor een voorziening in de landelijke werkprocessen op te nemen en de toezending van een uitspraak niet langer te laten hangen van de mate waarin individuele medewerkers uit zichzelf op het belang ervan bedacht zijn.

6.7 Tot besluit

Doel van het onderzoek was om knelpunten rondom deskundigenonderzoek te inventariseren en zo mogelijk te voorzien van verbetervoorstellen. Het onderzoek heeft laten zien dat de voornaamste problemen met betrekking tot de inzet van deskundigen in de civiele rechtspraak zijn gelegen in de communicatie tussen partijen, rechter en deskundige, de afwikkeling van de kosten en de doorlooptijd. Het is moeilijk om op grond van het onderzoek een uitspraak te doen over de ernst of de urgentie van knelpunten met betrekking tot de inschakeling van deskundigen in de rechtspraak. Een objectieve maatlat hiervoor ontbreekt. Wel kan worden gezegd dat rechters, advocaten en deskundigen het er in het algemeen over eens zijn dat er problemen zijn, en dat het goed zou zijn als die werden aangepakt. Zoals hoofdstuk 6 heeft laten zien, kan aan de voornaamste problemen met niet al te ingewikkelde maatregelen tegemoet worden gekomen. De verbetervoorstellen zijn verkort opgesomd in de samenvatting van de aanbevelingen aan het begin van dit rapport.

Het beperkte onderzoek met betrekking tot de inzet van deskundigen in bestuursrechtelijke zaken heeft laten zien dat de voornaamste problemen hier de beschikbaarheid van deskundigen, de tarieven van deskundigenonderzoek en de doorlooptijd betreffen. Het verdient aanbeveling dat de tarieven van deskundigenonderzoek in bestuursrechtelijke zaken spoedig worden gewijzigd in marktconforme tarieven. Tegelijk is duidelijk dat de Rechtspraak dit niet zelf kan bewerkstelligen, omdat de tarieven zijn vastgelegd in het toepasselijke Besluit tarieven in strafzaken. De bestuursrechter bevindt zich in een spagaat. De kwestie sleept al jaren en belemmert de bestuursrechter bij het vinden van een deskundige die een noodzakelijk geacht deskundigenonderzoek wil verrichten. Gebeurt er niets, dan kan de kwestie uiteindelijk een serieus beletsel worden voor de toegang tot de bestuursrechter in zaken waarin medisch deskundigenonderzoek niet kan worden gemist.

Bijlage 1

Gebruikte afkortingen

AA	Ars Aequi
amvb	algemene maatregel van bestuur
art.	artikel
Awb	Algemene wet bestuursrecht
Awr	Algemene wet inzake rijksbelastingen
bijv.	bijvoorbeeld
BR	Bouwrecht
BW	Burgerlijk Wetboek
CBB	College van Beroep voor het bedrijfsleven
CRvB	Centrale Raad van Beroep
Gw	Grondwet
JBplus	Jurisprudentie bestuursrecht plus
K	Wetboek van Koophandel
LOK	Landelijk overleg van voorzitters van de sectoren kanton van de rechtbanken
LOVB	Landelijk overleg van voorzitters van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken
LOVC	Landelijk overleg van voorzitters van de sectoren civiel recht van de rechtbanken
LOVC-H	Landelijk overleg van voorzitters van de sectoren civiel van de gerechtshoven
LOVF	Landelijk overleg van voorzitters van de sectoren/teams familierecht van de rechtbanken
NJB	Nederlands Juristenblad
NTB	Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht
NTBR	Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht
Prb	Procesregeling bestuursrechtelijke colleges
PRG	Praktijkgids
Pw	Pachtwet
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
TCR	Tijdschrift voor civiele rechtspleging
TMD	Tijdschrift voor mediation en conflictmanagement
Trema	Tijdschrift voor de rechterlijke macht
TvGR	Tijdschrift voor gezondheidsrecht
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Wahv	Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften
WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
WBB	Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie
Wet RO	Wet op de rechterlijke organisatie
Wm	Wet milieubeheer
WvSv	Wetboek van Strafvordering
ZPW	Zaaizaad- en Plantgoedwet

Bijlage 2

Geraadpleegde literatuur

Asser/Snijders 2001

G.M.F. Snijders, Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Deel IIB. Pacht. Deventer: Kluwer 2001.

Baarda e.a. 1996

B. Baarda, M. de Goede, J. van der Meer-Middelburg, *Basisboek: Open interviewen*, Houten: Educatieve Partners Nederland B.V. 1996

Barkhuysen e.a. 2007

T. Barkhuysen e.a., *Feitenvaststelling in beroep*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.

Bauw en Van Dijk 2005

Eddy Bauw en Frans van Dijk, 'Tijdigheid van rechtspraak in maatschappelijk perspectief', in: *Rechtstreeks* 2005-2, p. 51-68.

Van den Berg 1999

B. van den Berg, *Deskundigheid in het geding. Een vergelijkend onderzoek naar de inbreng van deskundigheid bij de administratieve en civiele rechter* (diss. Groningen), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 1999.

De Bock 2000

R.H. de Bock, 'De toetsing van de feiten door de bestuursrechter en het vriespunt van de afdeling bestuursrechtspraak', *JBplus* 2000, p. 66-77.

Van den Broek, De Gier & Veldkamp 2006

G.M. van den Broek, A.A.J. de Gier, A.M.E. Veldkamp, Tien jaar StAB, Een onderzoek naar het functioneren van de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak in het recente verleden en haar rol in de nabije toekomst, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2006.

(auteur), Burgerlijke Rechtsvordering

E.M. Wesseling-van Gent, P. Vlas en M. Ynzonides (hoofddred.), *Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer: Kluwer (losbl.).

Burggraaf 2005

B. Burggraaf, 'Hoofdpijnen van de nieuwe Zaaizaad- en Plantgoedwet', *Agrarisch recht* 2005, p. 2-6.

Commissie Verbetervoorstellen civiel 2004

Rapport van de Commissie Verbetervoorstellen Civiel, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2004 (<www.rechtspraak.nl>).

Commissie-Verdam 1965

Commissie Ondernemingsrecht (P.J. Verdam e.a.), *Herziening van het ondernemingsrecht*, Den Haag: Staatsuitgeverij 1965.

Daalder & Schreuder-Vlasblom 2000

E.J. Daalder en M. Schreuder-Vlasblom, 'Balanceren boven nul', *NTB* 2000, p. 214-221.

Damen 2000

L.J.A. Damen, 'De bewijsfuik. Hoe en wanneer moet een oud-mijnwerker zijn silicose bewijzen?', *AA* 2000, p. 61-69.

Dijksterhuis-Wieten 1998

H.L.G. Dijksterhuis-Wieten, *Bewijsrecht in civiele procedures*, Deventer: Kluwer 1998.

Dozy & Willink 2007

R.A. Dozy & J.M. Willink, 'Lessen uit 'letsels' - een kijkje in de keuken van de rechter', *TVP* 2007, p. 125-129.

Elferink 2003

M.H. Elferink, 'Het 'blokkeringsrecht' bij medische expertises in de letselschadepraktijk: een botsing tussen het recht op privacy en het recht op een eerlijk proces', *TVP* 2003, p. 33-39.

Elferink 2004

M.H. Elferink, 'Onduidelijkheden rondom uitoefening 'blokkeringsrecht' bij medische expertises', *TVP* 2004, p. 51-58.

Van Emden 1996

D. van Emden, 'De voordrachtprocedure van pachtleden', *Agrarisch recht* 1996, p. 236-238.

Eshuis 2005

Roland Eshuis, 'Sneller procederen: empirisch onderzoek naar de afdoening van civiele bodem-procedures', in: *Rechtstreeks* 2005-2, p. 7-49.

Eshuis 2007

R.J.J. Eshuis, *Het recht in betere tijden. Over de werking van interventies ter versnelling van civiele procedures*, Den Haag: BJU 2007.

Fasseur-van Santen 2004

J.C. Fasseur-van Santen, 'Concentratie, specialisatie en intellectuele eigendom', *Trema* 2004, p. 477-479.

Freriks en Robbe 2001

A.A. Freriks en J. Robbe, *Vijf jaar StAB, Een onderzoek naar de kwaliteit van de deskundigenadvisering door de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak voor Milieu en Ruimtelijke Ordening gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2001.

De Groot 2004

G. de Groot, *Transparantie tussen rechter, partijen en deskundige, Aansprakelijkheidsbeperking van door de civiele rechter benoemde deskundigen*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2004.

De Groot 2007

G. de Groot, 'Deskundigen in de rechtspleging: beslissen of adviseren?' in: G. de Groot e.a., *De deskundige in rechte*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007, p. 9-23.

De Groot en Akkermans 2007

G. de Groot en A.J. Akkermans, 'Schadevaststelling, bewijslastverdeling en deskundigenbericht', *NTBR* 2007, p. 501-509.

Hammerstein 2004

A. Hammerstein, 'De invloed van art. 6 lid 1 EVRM op het burgerlijk procesrecht', in: G.J.M. Corstens, W.J.M. Davids, M.I. Veldt-Foglia (red.) *Europeanisering van het Nederlands recht, Opstellen aangeboden aan mr. W.E. Haak*, Deventer 2004, p. 221-233.

Heida 1980

G. Heida, *Rechtspraak in agrarische zaken, in het bijzonder in pacht- en ruilverkavelingszaken*, Deventer: Kluwer 1980.

Heisterkamp 2004

A.H.T. Heisterkamp, 'De rechtspraak in pacht-zaken', *Trema* 2004, p. 480-481.

Hoefnagels 2007

Peter Hoefnagels, m.m.v. C.A.R.M. van Leuven & H.P.A.M. van Arendonk, *Handboek scheidingsbemiddeling*, Deventer: Kluwer 2007.

Van Hoepen 2006

M.A. van Hoepen, 'De raden in de ondernemingskamer', in: M.J. Kroeze e.a. (red.), *Verantwoording aan Hans Beckman*, Deventer: Kluwer 2006, p. 203-214.

Hofhuis 2004

H.F.M. Hofhuis, 'Wettelijke concentratie van rechtspraak', *Trema* 2004, p. 469-473.

Hondius en Van Ham 1984

E.H. Hondius en G.P. van Ham, 'De deskundige in de civiele procedure', *NJB* 1984, p. 97-105.

De Hoog 2000

P.A. de Hoog, *De Pachtwet in de praktijk*, Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie 2000.

De Hoop 1989

J.L. de Hoop, 'Het voorlopig getuigenverhoor (nog even), het voorlopig deskundigenbericht en het deskundigenbericht', *WPNR* 1989 (5938), p. 714-720.

Ippel & Heeger-Hertter 2006

Pieter Ippel & Susanne Heeger-Hertter, *Sprekend de rechtbank: alledaagse communicatie in de Utrechtse zittingszaal*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2006.

Jansen 2004

K.J.O. Jansen, 'Het inzage- en blokkeringsrecht ten aanzien van een medisch deskundigenbericht', *NbBW* 2004, p. 71-73.

Joling 2005

J. Joling, *De accountant en de berekening van schade* (diss. Breukelen), Den Haag: SDU 2005.

De Jong 2004

P.O. de Jong, *Beroep op tijd, een onderzoek naar het tijdsbeslag van beroepsprocedures in eerste aanleg in het bestuursrecht* (diss. Groningen), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2004.

De Jong-van Ormondt 2004

A. de Jong-van Ormondt, 'De Hoge Raad inzake forensisch bewijs', in: *Justitiële Verkenningen* 2004/1, *Forensische Expertise*, Den Haag 2004, p. 88-97.

Van het Kaar 1996

R.H. van het Kaar, 'De ondernemingskamer en de ondernemingsraad', in: W.J. Slagter e.a.,

Vijfentwintig jaar ondernemingskamer: de betekenis van de OK voor ondernemend Nederland, Den Haag: SDU 1996.

Klaassen 2002

C.J.M. Klaassen, 'De rechter als contractant? De rechtsverhouding tussen de deskundige, de rechter en de procespartijen bezien vanuit het materiële recht', *TCR* 2002, p. 93-102.

Koenraad 2006

L.M. Koenraad, 'Deskundig besturen. Beschouwingen over de plaats van deskundigenadvisering in het bestuursrecht', *JBplus* 2006, p. 15-33.

Van der Kooij 2005

P.A.C.E. van der Kooij, 'Enkele opmerkingen over het kwekersrecht in de nieuwe Zaaizaad- en Plantgoedwet', *Agrarisch recht* 2005, p. 12-22.

Kortmann 2004

S.C.J.J. Kortmann, 'Het professioneel juridisch advies' (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 2004-1), Deventer: Kluwer 2004, p. 199-248.

Labohm & Dusamos 2005

A.N. Labohm en A.J. Dusamos, 'De raadsheer-commissaris in het familierecht', *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2005, p. 11-15.

Labohm & Van Leuven 2005

A.N. Labohm & C.A.R.M. van Leuven, 'Het deskundigenbericht met toepassing van mediation', *TMD* 2005, p. 13-14.

Leenen/Gevers & Legemaate 2007

H.J.J. Leenen/J.K.M. Gevers & J. Legemaate, *Handboek gezondheidsrecht. Deel I. Rechten van mensen in de gezondheidszorg*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum 2007.

Marseille 2004

A.T. Marseille, *Effectiviteit van bestuursrecht-spraak, Een onderzoek naar het verloop en de uitkomst van bestuursrechtelijke procedures*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2004.

Marseille, De Graaf & Smit 2007

A.T. Marseille K.J. de Graaf & A.J.H. Smit, m.m.v. A. Middelkamp, *Ruimte voor rechtsvorming: een onderzoek naar adequate instrumenten voor afhandeling en rechtsvorming door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.

Van Nispen tot Sevenaer 1935

C.M.O. van Nispen tot Sevenaer, 'Een ontwerp, dat zich zelf om hals brengt', WPNR 1935 (3420), p. 332-334.

Pachtwet (Houwing/Heisterkamp)

Ph.A.N. Houwing/A.H.T. Heisterkamp, *Pachtwet*, Deventer: Kluwer (losbl.).

Parlementaire Geschiedenis nieuw bewijsrecht 1988

G.R. Rutgers, R.J.C. Flach en G.J. Boon, *Parlementaire geschiedenis van de nieuwe regeling van het bewijsrecht in burgerlijke zaken*, Deventer: Kluwer 1988.

PG Awb I en Awb II 1994

E.J. Daalder, G.R.J. de Groot, J.M.E. van Breugel, *De parlementaire geschiedenis van de Algemene wet bestuursrecht, Tweede tranche*, Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1994.

Pheijffer 2000

M. Pheijffer, *De forensisch accountant: het recht meester*, Den Haag: Vermande 2000.

Pitlo/Hidma & Rutgers 2004

Pitlo/T.R. Hidma en G.R. Rutgers, *Bewijs (Het Nederlands burgerlijk recht, deel 7)*, Deventer: Kluwer 2004.

Polak 1964

J.M. Polak, 'Rechtspraak door pachtkamers', in: J. van Andel e.a. (red.), *Pacht en grondgebruik, Een bundel opstellen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het maandblad De Pacht*, Deventer: Kluwer 1964, p. 193-201.

Raaijmakers 2006

Pitlo/M.J.G.C. Raaijmakers, *Ondernemingsrecht*, Deventer: Kluwer 2006.

(auteur) (Rechtspersonen)

A. de Bos, C.A. Boukema e.a. (red.), *Rechtspersonen*, Deventer: Kluwer (losbl.).

Rodrigues Lopes 2007

D.L. Rodrigues Lopes, *Pacht*, Deventer: Kluwer 2007.

Sanders 1953

P. Sanders, 'Verantwoording van het bestuur in de publieke naamloze vennootschap', in: E.M. Meijers e.a., *Rechtskundige opstellen*, Cleveringa-bundel, Zwolle: Tjeenk Willink 1953, p. 329-362.

Schreuder-Vlasblom 2006

M. Schreuder-Vlasblom, *Rechtsbescherming en bestuurlijke voorprocedure*, Deventer: Kluwer 2006.

Schuurmans 2005

Y.E. Schuurmans, *Bewijslastverdeling in het bestuursrecht. Zorgvuldigheid en bewijsvoering bij beschikkingen*, Deventer: 2005.

Slabbers & Mulder 2001

S. Slabbers & N.M. Mulder, 'Het deskundigen-bericht in de civiele procedure: wet en praktijk', TvGR 2001, p. 228-244.

Slagter 2005

W.J. Slagter, *Compendium van het ondernemingsrecht*, Deventer: Kluwer 2005.

Smeehuijzen 2003

J.L. Smeehuijzen, 'Wie is de deskundige eigenlijk? Pleidooi voor een *'disclosure statement'*', *TVP* 2003, p. 126-129.

Smit 2002

H.J. Smit, 'Na 30 jaar enquêterechtspraak van de Ondernemingskamer', *Ondernemingsrecht* 2002, p. 42-49.

Snijders 2004

G.M.F. Snijders, 'Het voorontwerp Pacht; een nieuwe titel in het BW', *WPNR* 2004 (6589), p. 663-670.

Snijders 2006

G.M.F. Snijders, 'Het wetsvoorstel Pacht; een 'nieuwe' titel in het BW?' *WPNR* 2006 (6663), p. 315-320.

Schreuder-Vlasblom 2006

M. Schreuder-Vlasblom, *Rechtsbescherming en bestuurlijke voorprocedure*, Deventer: Kluwer 2006.

Verberk & Fuhler 2006

Suzan Verberk & Karin Fuhler, *De positionering van de jeugdrechter*, Research Memoranda 2006/1, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2006.

Van Velthoven 2007

B.C.J. van Velthoven, *Civiele rechtspraak in eerste aanleg, 2005. Een eerste stap op weg naar kwantificering van de maatschappelijke betekenis van de rechtspraak*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak, 2007.

De Visser 1971

P. de Visser, *De deelneming van deskundigen aan rechtspraak*, Deventer: Kluwer 1971.

Wervelman & De Jong 2005

E.J. Wervelman & E.J.C. de Jong, 'Misverstanden en oplossingen rondom inzagen en blokkeringsrecht in civiele zaken; enkele praktijkvoorbeelden', *TvGR* 2005, p. 383-398.

Wesseling-van Gent 2006

E.M. Wesseling-van Gent, 'To fish or not to fish, that's the question', in: P.J. van der Korst e.a., *Het verzamelen van feiten en bewijs: begrenzing versus verruiming, een kruisbestuiving tussen civiel procesrecht en ondernemingsprocesrecht* (Nederlandse Vereniging voor Procesrecht, Vereniging Corporate Litigation) Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, p. 81-119.

Widdershoven e.a. 1991

R.J.G.M. Widdershoven e.a., *Bestuursrechtspraak in milieugeschillen. Evaluatie van de Tijdelijke wet Kroongeschillen op het gebied van het milieurecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1991.

Willems 2004

J.H.M. Willems, 'De gespecialiseerde corporate litigation', *Trema* 2004, p. 492-493.

Willemsen 2005

P.A. Willemsen, *De grenzen van de rechtsstrijd in het bestuursrechtelijke beroep en hoger beroep in rechtsvergelijkend perspectief*, Deventer: Kluwer 2005.

Van der Zanden 2005

Peter van der Zanden, 'Accountant als deskundige', in: *De accountant* 2005, p. 36-39.

Bijlage 3

Lijst van deelnemers brainstormsessie

Lijst van deelnemers aan een brainstormsessie in september 2006 ter verkenning van de inrichting van het empirische deel van het onderzoek:

- prof. dr. A.J. Akkermans, hoogleraar privaatrecht Vrije Universiteit Amsterdam, en voorzitter van de begeleidingscommissie van dit onderzoek,
- drs. N.A. Elbers, onderzoeksassistent, Afdeling Privaatrecht VU, en uitvoerend onderzoeker in dit onderzoek,
- mr. drs. G. de Groot, vice-president rechtbank Amsterdam en onderzoeker Afdeling Privaatrecht VU, tevens projectleider van dit onderzoek,
- dr. R.M.E. Huver, destijds senior onderzoeker, Afdeling Privaatrecht VU,
- prof. mr. dr. E. Niemeijer, hoogleraar empirische rechtssociologie VU,
- dr. J.H. Smit, methodoloog, VUmc.

Bijlage 4

Lijst van deelnemers expertmeetings

Expertmeeting met betrekking tot medisch deskundigenonderzoek:

- dr. W.M. Ankum, gynaecoloog, AMC,
- mr. C.H. van Dijk, advocaat, Kennedy van der Laan,
- mr. M. Flipse, vice-president rechtbank Haarlem,
- drs. C.J.F. Kemperman, zenuwarts, Adviesbureau Kemperman,
- mr. J.P. Killian, rechter rechtbank Utrecht,
- mw. mr. C.M.E. Lagarde, rechter rechtbank Arnhem,
- mr. H. Lebbing, advocaat, Houthoff Buruma, Amsterdam,
- mr. L.J. Saarloos, vice-president rechtbank Alkmaar,
- mr. drs. M.J.J. de Ridder, advocaat, KBS Advocaten,
- prof. dr. P.I.J.M. Wuisman, hoogleraar orthopedie VUmc,³⁴⁹
- mr. M. Zwagerman, advocaat, Beer Advocaten Amsterdam.

Expertmeeting met betrekking tot financieel deskundigenonderzoek:

- prof. dr. J. Joling RA, hoogleraar schadeonderzoek Nyenrode Business Universiteit,
- R. Kooger RA, Accountantskantoor Kooger,
- mr. A.N. Labohm, raadsheer gerechtshof Den Haag,
- mr. D.J. Oranje, advocaat, Clifford Chance,
- mw. mr. S.P. Pompe, vice-president rechtbank Amsterdam,
- mr. drs. B.M. Prins RA, PricewaterhouseCoopers,
- R. Sman RA RV, Sman Register Valuers,
- mr. J.S. Timmenga, advocaat, CMS Derks Star Busmann,
- mw. mr. drs. L. Voetelink, rechter rechtbank Amsterdam,
- mr. J.P. Vogel, senior legal counsel Ernst & Young,
- J.T.B. Vonk RA, KPMG.

Beide expertmeetings stonden onder leiding van prof. mr. A.J. Akkermans, hoogleraar privaatrecht Vrije Universiteit, en werden bijgewoond door de onderzoekers mw. mr. drs. G. de Groot en mw. drs. N.A. Elbers.

³⁴⁹ Enkele maanden na de expertmeeting bereikte de onderzoekers het bericht dat prof.dr. P.I.J.M. Wuisman is overleden.

Bijlage 5

Vragenlijsten

Vragenlijst onderzoek inzet deskundigen in civielrechtelijke zaken

November 2006

Geachte heer, mevrouw,

Deze vragenlijst is onderdeel van een onderzoek in opdracht van de Raad voor de rechtspraak. Het onderzoek heeft betrekking op feiten en omstandigheden die van invloed zijn op de kwaliteit van de rechtspraak in civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken waarin door de rechter een beroep wordt gedaan op deskundigen.

Met deze vragenlijst wordt informatie verzameld die nodig is om een kwantitatieve impressie te krijgen van het aantal en soort civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken waarin deskundigen door de rechter worden benoemd en van eventuele knelpunten.

De vragen in deze lijst hebben uitsluitend betrekking op de deskundigen die door de rechter worden geraadpleegd met toepassing van art. 194-200 en 202-207 Rv.

Als u wordt gevraagd om schattingen, dan betreft het schattingen te geven die u voor u zelf kunt beredeneren, bijv. op grond van kennis van de sector of praktijkervaring.

Omdat de aantallen per gerecht sterk kunnen verschillen, wordt u verzocht de schatting niet af te ronden. Als u bijv. schat dat er 6 deskundigen zijn benoemd, vermeld dan 6 en rond niet af op 5. Als u bijv. schat dat er 5 tot 8 deskundigen zijn benoemd, rond dan niet af op 5 of 10, maar vermeld liever '5 tot 8'. Als een bepaald soort deskundigen niet is benoemd, kunt u '0' invullen.

Uw reactie wordt geanonimiseerd verwerkt.

Met vriendelijke groet,

Dineke de Groot
gedetacheerd rechter Raad voor de rechtspraak

1. Wilt u in de rechter kolom van onderstaande tabel per soort zaak en soort deskundigheid een schatting geven van het aantal deskundigen dat door kamers van uw sector in 2005 is benoemd?

Soort zaak	Soort deskundigheid (vakgebied deskundige)	Geschat aantal benoemingen in 2005
Personenschadezaken (letsel/overlijden)	Medisch deskundige	
	Arbeidsdeskundige	
	Financieel deskundige	
	Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	
	Anders, nl.	
Boek 2 BW-zaken	Financieel deskundige	
	Anders, nl.	
Zaken over scheiding en deling van een huwelijksgemeenschap, geregistreerd Forensisch mediatorpartnerschap, ontbonden samenlevingsovereen-komst, nalatenschap, verdeling van andere gemeenschap	Taxateur onroerend goed	
	Financieel deskundige	
	Anders, nl.	
Zaken over afstamming	DNA-deskundige	
	Anders, nl.	
Bouwzaken	Bouwdeskundige	
	Anders, nl.	
Ict-zaken	Ict-deskundige	
	Anders, nl.	
Vervoersrechtelijke zaken	Schade-expert	
	Anders, nl.	
Andere soorten zaken	Handschriftdeskundige	
	Schade-expert	
	Financieel deskundige	
	Fiscaal deskundige	
	Boomdeskundige	
	Anders, nl.	

2. Wijken de aantallen die u over 2005 heeft ingevuld af van het beeld dat u heeft van de jaren 2003 en 2004? Kruis s.v.p. één optie aan:

- ☐ Aantal in 2005 benoemde deskundigen komt in grote lijnen overeen met dat van 2003 en 2004.
- ☐ In 2005 zijn substantieel minder deskundigen benoemd dan in 2003 en 2004.
- ☐ In 2005 zijn substantieel meer deskundigen benoemd dan in 2003 en 2004.
- ☐ De jaren 2003, 2004 en 2005 vertonen een sterk wisselend beeld, er is geen peil op te trekken.

3. Rondom het deskundigenonderzoek worden naar verluidt knelpunten ervaren. Is dat in uw sector ook het geval?

Ja / nee (omcirkel wat van toepassing is)

Zo ja, wilt u de vragen 4 en 5 beantwoorden?

Zo nee, wilt u de vragenlijst retourneren?

4. Wilt u in onderstaande tabel drie vakgebieden aankruisen waar knelpunten het sterkst worden ervaren?

Kunt u binnen die drie vakgebieden verschil maken in de ernst of mate waarin knelpunten worden ervaren door met een getal op de schaal 1-3 aan te geven waar knelpunten het sterkst worden ervaren? Als u geen verschil ervaart, dan kunt u drie keer '1' invullen.
(1 = sterkst; 3 = minst sterk)

Vakgebieden van deskundigen	Knelpunten Top 3
Arbeidsdeskundige	
Bouwdeskundige	
Deskundige in ruimtelijke ordening	
DNA-deskundige	
Financieel deskundige	
Fiscaal deskundige	
Forensisch mediator	
Handschriftdeskundige	
Ict-deskundige	
Landbouwdeskundige	
Medisch deskundige	
Milieudeskundige	
Schade-expert	
Taxateur onroerend goed	
Verkeers- of motorrijtuigendeskundige	
Anders, nl.	

5. Wilt u in onderstaande tabel vijf knelpunten aankruisen die het sterkst worden ervaren?

Kunt u binnen die vijf knelpunten verschil maken in de ernst of mate waarin knelpunten worden ervaren door met een getal op de schaal 1-5 aan te geven welke knelpunten het sterkst worden ervaren? (1 = sterkst; 5 = minst sterk). Als u geen verschil ervaart, dan kunt u vijf keer '1' invullen.

Knelpunten	Knelpunten Top 5
Het is moeilijk een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen.	
Er is voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon.	
Het is moeilijk de vragen aan de deskundige juist en volledig te formuleren.	
Als er een deskundige moet worden benoemd, ontstaat er discussie over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige.	
De begroting en inning van het voorschot leveren te veel vertraging op.	
Na de benoeming ontstaat een geschil over de onpartijdigheid van de deskundige.	
Een partij werkt niet (voldoende) mee aan het onderzoek.	
De deskundige doet onderzoek ter plaatse zonder partijen daarin te betrekken.	
De deskundige gaat niet goed om met het civielrechtelijke voorschrift dat hij aan partijen gelegenheid geeft voor het maken van opmerkingen en het doen van verzoeken, in het rapport vermeldt dat hij deze gelegenheid heeft geboden en in het rapport de inhoud opneemt van de opmerkingen en verzoeken van partijen.	
De deskundigen treedt buiten het kader van de gestelde vragen.	
De rechter heeft te weinig zicht op het verloop van het deskundigenonderzoek	
Tijdens het deskundigenonderzoek wordt de rechter te pas en te onpas door de deskundige of een partij benaderd.	
Het is voor de verdere beslissing nodig aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen omdat het rapport niet deugdelijk is.	
De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen.	
Het deskundigenrapport is onbruikbaar. Er moet een andere deskundige worden benoemd om een nieuw rapport op te stellen.	
De deskundige gebruikt teveel vakjargon.	
Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang.	
Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd.	
De kosten van deskundigenonderzoek zijn te hoog.	
Het honorarium van de deskundige is te laag.	
De afwikkeling van de kosten levert problemen op.	
Anders, nl.	

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Vragenlijst onderzoek inzet deskundigen in bestuursrechtelijke zaken

November 2006

Geachte heer, mevrouw,

Deze vragenlijst is onderdeel van een onderzoek in opdracht van de Raad voor de rechtspraak. Het onderzoek heeft betrekking op feiten en omstandigheden die van invloed zijn op de kwaliteit van de rechtspraak in civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken waarin door de rechter een beroep wordt gedaan op deskundigen.

Met deze vragenlijst wordt informatie verzameld die nodig is om een kwantitatieve impressie te krijgen van het aantal en soort civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken waarin deskundigen door de rechter worden benoemd en van eventuele knelpunten.

De vragen in deze lijst hebben uitsluitend betrekking op de deskundigen die door de rechter worden geraadpleegd met toepassing van art. 8:47 resp. art. 8: 63 Awb.

Als u wordt gevraagd om schattingen, dan betreft het schattingen te geven die u voor u zelf kunt beredeneren, bijv. op grond van kennis van de sector of praktijkervaring.

Omdat de aantallen per gerecht sterk kunnen verschillen, wordt u verzocht de schatting niet af te ronden. Als u bijv. schat dat er 6 deskundigen zijn benoemd, vermeld dan 6 en rond niet af op 5. Als u bijv. schat dat er 5 tot 8 deskundigen zijn benoemd, rond dan niet af op 5 of 10, maar vermeld liever '5 tot 8'. Als een bepaald soort deskundigen niet is benoemd, kunt u '0' invullen.

Uw reactie wordt geanonimiseerd verwerkt.

Met vriendelijke groet,

Dineke de Groot
gedetacheerd rechter Raad voor de rechtspraak

1. Wilt u in de rechter kolom van onderstaande tabel per soort zaak en soort deskundigheid een schatting geven van het aantal deskundigen dat door kamers van uw sector in 2005 is benoemd?

Soort zaak	Soort deskundigheid (vakgebied deskundige)	Geschat aantal benoemingen in 2005
Sociale zekerheidszaken	Medisch deskundige	
	Arbeidsdeskundige	
	Anders, nl.	
Ambtenarenzaken		
Ruimtelijke ordening zake	Stichting Advisering Bestuursrechtspraak	
	Anders, nl.	
Milieuzaken	Stichting Advisering Bestuursrechtspraak	
	Anders, nl.	
Telecommunicatiezaken		
Andere soorten zaken		

2. Wijken de aantallen die u over 2005 heeft ingevuld af van het beeld dat u heeft van de jaren 2003 en 2004? Kruis s.v.p. één optie aan:

- ☐ Aantal in 2005 benoemde deskundigen komt in grote lijnen overeen met dat van 2003 en 2004.
- ☐ In 2005 zijn substantieel minder deskundigen benoemd dan in 2003 en 2004.
- ☐ In 2005 zijn substantieel meer deskundigen benoemd dan in 2003 en 2004.
- ☐ De jaren 2003, 2004 en 2005 vertonen een sterk wisselend beeld, er is geen peil op te trekken.

3. Rondom het deskundigenonderzoek worden naar verluidt knelpunten ervaren. Is dat in uw sector of gerecht ook het geval?

- Ja / nee (omcirkel wat van toepassing is)
- Zo ja, wilt u de vragen 4 en 5 beantwoorden?
- Zo nee, wilt u de vragenlijst retourneren?

4. Wilt u in onderstaande tabel drie vakgebieden aankruisen waar knelpunten het sterkst worden ervaren?

Kunt u binnen die drie vakgebieden verschil maken in de ernst of mate waarin knelpunten worden ervaren door met een getal op de schaal 1-3 aan te geven waar knelpunten het sterkst worden ervaren? (1 = sterkst; 3 = minst sterk). Als u geen verschil ervaart, dan kunt u drie keer '1' invullen.

Vakgebieden van deskundigen	Knelpunten Top 3
Arbeidsdeskundige	
Deskundige in ruimtelijke ordening	
Financieel deskundige	
Fiscaal deskundige	
Forensisch mediator	
Landbouwdeskundige	
Medisch deskundige	
Milieudeskundige	
Schade-expert	
Taxateur onroerend goed	
Telecommunicatiedeskundige	
Anders, nl.	

5. Wilt u in onderstaande tabel vijf knelpunten aankruisen die het sterkst worden ervaren?

Kunt u binnen die vijf knelpunten verschil maken in de ernst of mate waarin knelpunten worden ervaren door met een getal op de schaal 1-5 aan te geven welke knelpunten het sterkst worden ervaren? (1 = sterkst; 5 = minst sterk). Als u geen verschil ervaart, dan kunt u vijf keer '1' invullen.

Knelpunten	Knelpunten Top 5
Het is moeilijk een deskundige te vinden die het onderzoek wil doen.	
Er is voorafgaand aan de benoeming onvoldoende betrouwbare informatie over de deskundigheid van de te benoemen persoon.	
Het is moeilijk de vragen aan de deskundige juist en volledig te formuleren.	
Als er een deskundige moet worden benoemd, ontstaat er discussie over de aansprakelijkheidsbeperking van de deskundige.	
De begroting en inning van het voorschot leveren te veel vertraging op.	
Na de benoeming ontstaat een geschil over de onpartijdigheid van de deskundige.	
Een partij werkt niet (voldoende) mee aan het onderzoek.	
Het inzage- en blokkeringsrecht levert in medische zaken problemen op.	
De deskundige doet onderzoek ter plaatse zonder partijen daarin te betrekken.	
Partijen hebben niet het wettelijk recht om opmerkingen te maken en verzoeken te doen bij de deskundige.	
De deskundige treedt buiten het kader van de gestelde vragen.	
De rechter heeft te weinig zicht op het verloop van het deskundigenonderzoek.	

Tijdens het deskundigenonderzoek wordt de rechter te pas en te onpas door de deskundige of een partij benaderd.	
Het is voor de verdere beslissing nodig aanvulling of verduidelijking van het rapport te vragen omdat het rapport niet deugdelijk is.	
De reactie die partijen bij de rechter op het rapport hebben gegeven, geeft aanleiding de deskundige nadere vragen te stellen alvorens verder te beslissen.	
Het deskundigenrapport is onbruikbaar. Er moet een andere deskundige worden benoemd om een nieuw rapport op te stellen.	
De deskundige gebruikt teveel vakjargon.	
Als in een zaak een deskundige wordt geraadpleegd, wordt de doorlooptijd van de zaak te lang.	
Het duurt te lang voordat het deskundigenrapport wordt ingeleverd.	
De kosten van deskundigenonderzoek zijn te hoog.	
Het honorarium van de deskundige is te laag.	
De afwikkeling van de kosten levert problemen op.	
Anders, nl.	

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 6

Lijst van deelnemers interviews

- drs. R.N. van Alem, directeur Stichting Advisering Bestuursrechtspraak,
- mr. J.M. Beer, advocaat, Beer advocaten,
- drs. R.S.H.M. Beijersbergen, neuroloog, Neuro-Orthopedisch Centrum Bilthoven,
- mr. K. Blankevoort, vice-president, rechtbank Amsterdam,
- mr. R.J.B. Boonekamp, vice-president, rechtbank Arnhem,
- mr. A.J. Coster RA, Deloitte,
- mr. D.M.H.M. van Dijk, advocaat, CMS Derks Star Busmann,
- mw. mr. L. Dommering-van Rongen, voorheen advocaat bij NautaDutilh,
- mw. mr. R.A. Dozy, raadsheer, hof Arnhem,
- drs. R.J.J. Eshuis, onderzoeker, WODC,
- mw. mr. E.F. Faase, raadsheer, Ondernemingskamer,
- dr. R.W.M. Giard, patholoog, MCRZ Rotterdam,
- A. Hak RA, Hak + Baak,
- prof. mr. A.H.T. Heisterkamp, raadsheer, Hoge Raad, voormalig voorzitter Pachtkamer Hof Arnhem,
- mr. R.M. Hermans, advocaat, De Brauw Blackstone Westbroek,
- prof. dr. M.A. van Hoepen, raad, Ondernemingskamer,
- mw. mr. W.R. Kastelein, advocaat, KBS Advocaten,
- mr. P.C. Knijp, advocaat, Stadermann Luiten Advocaten,
- prof. dr. G.F. Koerselman, hoogleraar psychiatrie, UMC Utrecht,
- prof. drs. J.C.E. van Kollenburg RA, BDO Camps Obers,
- mr. A.F.J.A. Leijten, advocaat, Stibbe,
- mr. P.M.F. van Loon, raadsheer, Ondernemingskamer,
- ing. L.L.M. de Lorijn, raad, Pachtkamer,
- mr. L.W. Louwerse, rechter, rechtbank Breda,
- mr. G.H.O. van Maanen, raad, Ondernemingskamer,
- mr. P.D. Olden, advocaat, NautaDutilh,
- mr. M.P.P. de Planque, advocaat, Allen & Overy,
- ir. H. Rogaar, raad, Pachtkamer,
- prof. mr. G.M.F. Snijders, advocaat, Wijn & Stael, en hoogleraar agrarisch recht, Radboud Universiteit Nijmegen,
- ir. J.J.I. Sprenger, senior managing consultant, Berenschot,
- mr. J.W.M. Tromp, vice-president, rechtbank Arnhem,
- mr. W.L. Valk, vice-president hof Arnhem en voorzitter Pachtkamer,
- mr. A.J. Van, advocaat, SAP Letselschadeadvocaten,
- dr. H.A.M. Vervest, gynaecoloog, Elisabeth Ziekenhuis Tilburg,
- mr. J.H.M. Willems, vice-president hof Amsterdam en voorzitter Ondernemingskamer,
- prof.dr.mr. P.M. van der Zanden RA, hoogleraar Universiteit van Tilburg,
- mr. M. Zwagerman, advocaat Beer Advocaten.

Bijlage 7

Begeleidingscommissie

De begeleidingscommissie was als volgt samengesteld:

- prof.mr. A.J. Akkermans,
hoogleraar privaatrecht,
Vrije Universiteit Amsterdam,
voorzitter begeleidingscommissie,
- mr.dr. E. Bauw,
plv. hoofd afdeling Ontwikkeling,
Raad voor de rechtspraak,
- mr. F.J.H. Hovens,
rechter rechtbank Arnhem,
- mr.dr A.T. Marseille,
universitair hoofddocent,
Faculteit Rechten,
Vakgroep Bestuursrecht,
Rijksuniversiteit Groningen,
- mr. J.W. van Rijswijk,
advocaat,
NautaDutilh,
- prof.dr. W. van Tilburg,
hoogleraar klinische psychiatrie,
VUmc,
- mr. J.D.A. den Tonkelaer,
vice-president rechtbank Arnhem,
- prof.dr.mr. P.M. van der Zanden RA,
hoogleraar,
Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen,
Universiteit van Tilburg.

Over de auteurs

Drs. Nieke Elbers is psycholoog. Momenteel is zij werkzaam als promovendus bij de juridische faculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam, waar zij onderzoek doet naar empowerment van letselschadeslachtoffers.

Mr. drs. Dineke de Groot is vice-president in de rechtbank Amsterdam, gedetacheerd bij het Programma Civiele Sectoren, en onderzoeker aan de Vrije Universiteit Amsterdam